

B
810.09

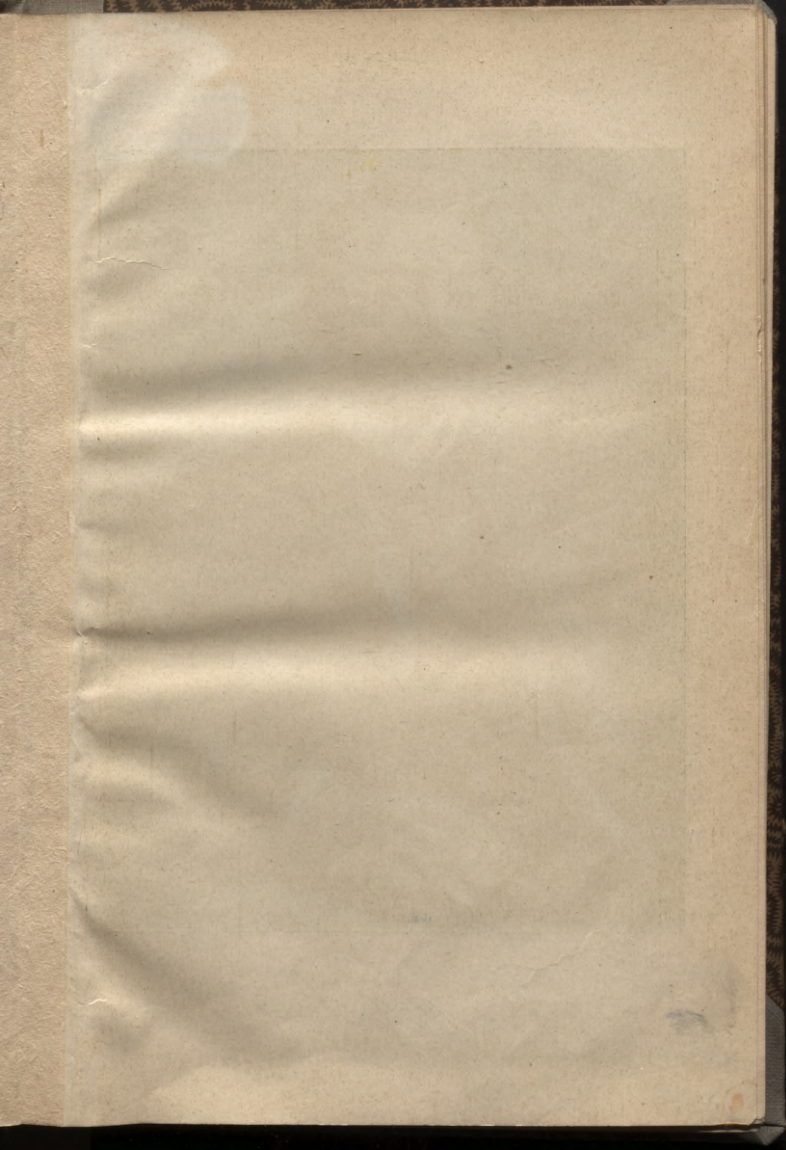
RŪDOLFS EGLE

PORUKU JĀNIS

DZEJNIEKA DZĪVE UN DARBI
MONOGRAFIJA

J. ROZES IZDEVUMS, RĪGĀ, KR. BARONA IELĀ 5

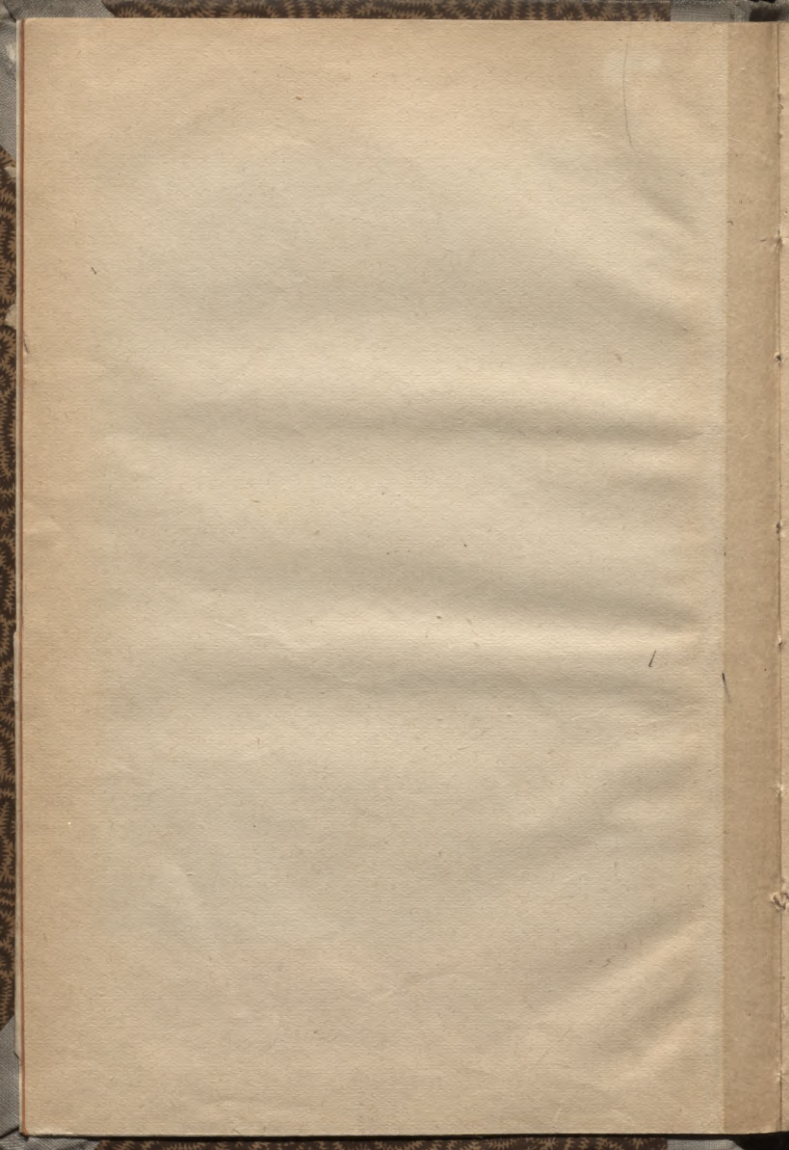

J. Bine.

Pompefabuis.

B
810.09

RŪDOLFS EGLE

PORUKU JĀNIS

DZEJNIEKA DZĪVE UN DARBI
MONOGRAFIJA

RĪGĀ, 1930

J. ROZES IZDEVUMS

RŪDOLFA EGLES

PORUKU JĀNIS

DZEJNIEKA DZĪVE UN DARBI

MONOGRAFIJA

SAVAM TĒVAM AUTORA VELTĪTS DARBS

1. DZEJNIEKA DZIMTENE UN DZIMTA.

Poruku Jānis dzimis Vidzemē, Druvienā, 1871. gada 13. (1.) oktobrī. Viņš cēlies no zemkopju kārtas, tēva līnijā no vecas un pagastā ļoti izplatītas saimnieku dzimtas. Zemkopji pa lielākai daļai redzami arī pārējo cilts piederīgo atzarēs. Vecākiem piederēja Prēdeļu mājas. Te pāiet dzejnieka bērnība, zēna gadi, tāpat vasaras brīvlaiki, kad viņš jau gāja tālākās skolās. Vēlākā dzīvē Poruks dzimtenē vairs neatgriežas, kaut gan arī citur pastāvīgas dzīves vietas nebija atradis. Tikai viņa radošais gars atkal un atkal kavējas Druvienas ārēs, kur jūsmotāja topošā apziņa saņēma pirmos neizdzēšamos iespaidus. Plašā pasaulē izgājušu, dzejnieku neatlaidīgi pavada šie agrie pieredzējumi, ainas un tēli, pārvēršoties par reālāko pamatu, no kuŗa domai viegli pacelties dzejiskā lidojumā. Parastos, vienkāršos apstākļus, kādos aizritēja bērnība, piepilda neizsmejams garīgs saturs, kā no paaudzes uz paaudzi sakrāties mantojums, slavināms un tālāk tautai nododams. Pateicoties tam, arī viņa dzimtenes apkārtnē ieguvusi jaunu, plašāku skaņu — Druvienas īpatnības pārgājušas mūsu garīgās kultūras laukā; un šāds sakars mūs jo vairāk vedina pa atpēdām tuvāk ieskatīties tanī pasaulē, ar kuŗu rakstnieks pats, gan pilnīgi to pāraudzis, jutās psihiski cieši saistīts, un kuŗā augumu no auguma dziļi sakņojas viņa dzimta.

Druviena, šī nepazīstamā zeme, kā dzejnieks pats to dēvē kādā savā stāstā, atrodas Vidzemes dienvidrītos, tālu no pilsētām un lielajiem satiksmes ceļiem. Daba to apveltījusi ar diezgan pievilcīgu, kalnainiem apvidiem raksturīgu skaistumu, kas pārāk nepārsteidz, bet arī neapnīk. No pagasta vidienas augstākām vietām atveras plaša apredze uz visām apvār-

šņa pusēm. Ziemeļritos pāri Azendas silam saskatāma Lizuma lauku laidenā piegāze; uz rītiem — Tirzas un Adulienas augstumi mežu rūzganajā mākonī. Dienvidos un tālāk uz dienvidvakariem, aiz mežainajām Tirzas un Vilaunas upju ielejām, paceļas Cesvaines un Kārzdabas lauku gleznainā panorāma, kā milzu terrasse ar druvu laukumiem, birzthalām, māju sarkaniem jumtiem; tās robainajā korē pašā debess malā kilometrus trīsdesmit tālu redzami Cesvaines pils un baznīcas torņi, Kārzdabas pareizticīgo baznīcas siluets un Nesaules kalna apaļais kupols. Vakarpusē kārtu kārtām drūvējas meži, un to drūmajā zaļumā paveras tikai dažas laukumu svītras no Liezeres un Piebalgas pakalnēm. Vienīgi uz ziemeļiem skats atdurās turpat tuvīnajos vienmuļos tīrumu pāguļos, priedulājos, neaugļigos purvmalu alksnājos. Platā mežu josla pa Tirzas, Vilaunas un Azendas upju zemumiem Druvienu apņem kā tumšzaļa masa salu, kur viss šaurs, sevī noslēgts, idillisks. Piekalnēs tīrumi, noras, birzthalas, priedulāji, ielejās un gravās plaviņas augstiem ežmaļiem, strauti, krūmi puduři. Nelielās zemniekmājas ciemos netālu cita no citas, tomēr atsevišķi, ar tradicionālo vidzemnieku pagalmu un augļu dārzu, kam apkārt pīta zedīņu sēta. Viegļā zilganumā tie sili šai tipiskai Vidzemes lauku ainai met pāri savu kluso, sērīgi sappaino noskaņu, bet rīta un vakara dzestrumā tie tik jūtīgi, ka ganu un darbinieku kļaidīgas viņos aizvilņo desmitām atbalsīm.

Idilliski mierīga un stipri sevī noslēgta laika gaitā te ritējusi arī pagasta dzīve, bez straujiem lūzumiem un no ārienas nākušām pārgrozībām. Apvīdus ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ te nekad nav savilkušies lielāki vēsturiski notikumi, krustojušās tautu intereses. Tuvumā neredz ne senu pilskalnu, ne cīņu vietu. Gaujas augstienas austrumatzare, kuŗu Druvienu līdz ar citiem kaimiņpagastiem ieņem, šķir ūdeņus, kas pa vienu pusi dodas uz Gauju, pa otru uz Aivieksti, un

tādā pašā virzienā parasti dalījušās arī kara kustības. Tāpēc iedzimto sastāvs pa ilgajiem gadusimtiem te mazāk mainījies, nekā chroniku daudzīnātajos apgabalos, kas 15.—18. gs. karos vairākkārt galīgi izpostīti un pēc tam kolonizējušies ar dažādiem ienācējiem. Druvienas vecākie ciemi paturējuši savus senos nosaukumus, kādi minēti jau 1638. gada arklu revīzijā, tāpat daudzas saimniecības vēl šobaltdien atrodas to pašu dzimtu rokās, kam tās piešķirtas senlaikos. Paaudze no paaudzes te vārda pilnā nozīmē lējusi sviedrus uz šaurās vagas tēvu tēvu tīrumā, lai no nelielās $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ arkla (pēc zviedru mēra 9—18 dālderu) zemes pārtiktu un sagādātu arī kunga tiesu — ordeņa un poļu laikos Cesvaines Sesvēģeniem, vēlāk dažādiem dzimtskungiem, zviedru virsniekiem, kam zviedru valdība Druvienu līdz ar Lizumu un Apeltienu piešķīrusi par kara algu. Kaut gan druvēnieši ir nesuši tikai parasto mēreno kļaušu nastu, tomēr šaurā saimnieciskā rocība un ne visai lielā druvu auglība te cilvēku it kā ciešāk piespiedusi pie zemes un iepotējusi tam neatlaidības garu. Dzīļi viņos iesakņojusies pienākuma apziņa, palaušanās uz saviem spēkiem, centība un latviskā kautrība. Un ne viegli šīs rakstura īpašības padodas jaunlaiku maiņām, revolūcionārai domai. Bet ko reiz konservatīvā zemnieka daba atzinusi par labu, tas ātri neiziet no vērotāja prāta, kā tas bija ar patriarchālo kristietismu, vienkārša cilvēka atziņas apskaidrojošo hernhūtismu, kas Druvienā cieši turējās vēl pagājušā gadsimta beigās.

Poruki skaitāmi pie visvecākām druvēniešu dzimtām, ciktāl pa archīvu grāmatām iespējams ieskatīties pēdējo trīssimts gadu pagātnē. Viņu priekšteči laimīgi pārlaiduši neražas, kas Vidzemi piemeklē 1695.—98. gados, kad pilnīgi iznīkst vairāk kā puse saimniecību; tāpat ilgo ziemēļu karu un beidzot mēri 1710. gada vasarā. Krievu karaspēks tad Druvienā iegriežas divus lāgus, paņem zirgus, vēršus, sēklus,

kas zemniekiem smagākas padarija kļaušas, jo nu zirdzinieku nedēļas, nodevas un muižas aizdoto sēklu nācās piekārtīgi atkalpot kājniekos. Poruku mītne šais pārbaudījumu laikos ir Trušļu mājas (Trustel, Trussel, Truschle, Truschel, vēlākie Lieltrušļi, — kopš 19. gs. sākuma pavisam četras sētas līdz ar divām Maztrušļu saimniecībām). Jādomā, ka dzimtas senči tepat piemituši arī pirms ziemeļu kara, kad Trušļi vēl skaitījās pie Vasaraudžu ciema. 1711. gadā šeit saimnieko J ā n i s (dz. ap 1677., miris turpat 1751. gadā, 74 gadus vecs). Par sievu viņam bijusi A n n a, saukta Annuža (dz. ap 1688., mir. 1764. g.). Viņš skaitās pagasta pārstāvjos, kopā ar vecāko (starostu), Vasaraudžu Andžu, un tiesas vīru, Tirziešu Klāvu, 1708. gadā valdībai apliecina lielkunga, karaļa majora Vulfa, iesniegto kara skādi, ko cietusi muižas diezgan priekšzīmīgi un racionāli nostādītā saimniecība. Vecu ļaužu mutē vēl uzglabājušies daži nostāsti par sirotājiem, kas pēckara gados klejojuši laupīdami, izspiežot naudu un pārtiku mierīgiem iedzīvotājiem. Kādu dienu divi tādi bandīti ienākuši arī Trušļos, viens pārgērbies sieviešu drēbēs. Mājās bijusi tikai saimniece Annuža. Viņa pārgērbušos sirotāju ievilinājusi rījā, aizspundējusi durvis un tā nelūgto viesi noslāpējusi dūmos. Otrais paslēpies tuvējā purvīnā, lielā kuplā eglē; te viņu ar savu kramenīcu nokniebis mājās ieradies saimnieks. Sirotājam josta bijusi pilna zelta un sudraba gabaliem.

Trušļu Jānim un Annai bija pieci bērni: A n d r e j s (dz. ap 1714. g., mir. 1775. g.), kas pēc tēva nāves paliek mājās par saimnieku, tad Maija, Juris, Krustiņš un Kača. Juŗa pēcnākamie vēlāk pieņēmuši uzvārdu Buŗģis, 19. gs. sākumā vēl ir vienas Maztrušļu mājas īpašnieki, ar laiku izmirst vai izklist un Druvienā nav vairs sastopami. Tāpat trešā dēla Krustiņa bērnu bērni, uzvārdā Zeiņi (Zeiniņi), izmirst vai aiziet dzīvot uz citurieni. Andreja un viņa sievas Maijas, iepre-

cētas no Tirzas Svīkiem, ģimenē ir 7 bērni, no kuriem vecākais dēls Pēteris nomirst pusmūžā un saimnieks Trušļos paliek nākošais pēc vecuma Jānis (1744.—1802.). Vidējais, Bērtulis, iestājas pie Druvienas kunga par pavāru, vēlāk pārceldamies uz Lizumu tādā pašā amatā. Šinī laikā Trušļiem nodibinās tuvākas saites ar muižas laudīm, viegli pieejams pats muižas īpašnieks fon Mālama, humāns cilvēks, kurš saimniecības racionālizēšanā labprāt uzklausījis praktiķa-zemnieka padomu. Tiklab Pētera, kā arī Bērtuļa pēcnākamie pieņēmuši uzvārdu Purenš (Purenis). Jānis paņem par sievu Annu no Lizuma Siltā, un arī viņu ģimene svētīta 7 bērniem. Vecākais dēls starp tiem ir dzejnieka vectēva tēvs Pēteris. Viņš dzimis 1774., mir. 1840. gadā. Kamēr māju vēl valda tēvs, Pēteris iemācās kalēja amatu, neatmezdams tā arī pēcāk, kad tēvam mirstot, paliek par Lieltrušļu saimnieku, kamdēļ iesaukts par Kaļva Pēteri. Uzņēmīgs un darbīgs, viņš savus izstrādājumus vedis pārdot arī attālākos novados, uz Vidzemes malienu un Inflantiju. Uzvārdu došanas laikā viņš pieņēmis Poruka vārdu. (Baznīcas grāmatās miršanas atzīmē ierakstīts Peter Parruk, turpretim muižas un pagasta sarakstos velkas Porruk un Porrock rakstība)¹. Tāpat ir nosaucies arī viņa jaunākais brālis Jēkabs, kuŗa pēcteči iepērk Lieltrušļu otro sētu. Šo Poruku dzimtas atzari Druvienā sauc par Poruciniem, atšķirībā no Lieltrušļu „lielajiem Porukiem“. Šis pievārds apzīmē tiklab turību, kā arī dažas rakstura īpašības Pētera pēctečos, kas tālākos augumos patur tēva

¹ Poruka ģimenes vārds, kas nesakrīt ne ar kādu lokālējdzieni, ne arī citur kur sastopams, izrunājams ar īso augšzemniecisko o, ne uo skaņu. Pēc dzejnieka tēva domām, savāda is uzvārds cēlies no krievu nopox, pulveris, kā inflantieši saukājuši Kaļva Pēteri viņa ātrās, dedzīgās dabas dēļ, teikdami, ka viņš iesvilstoties kā pulveris (eijsvilstais kai poroks).

tēva sētu. — Kalva Pēteris divreiz precējies un viņa ģimene bagātīgi bērniem svētīta: 9 no pirmās un 6 no otrās laulības. Ilgāku mūžu no tiem piedzīvo četri dēli un divas meitas (pārējie apmiruši mazi): Jānis (dz. 1800., mir. 1864.), Made, Krišs (Krišjānis, dz. 1815., miris 1893. gadā Prēdeļos), Viļums (1821.—1890.), Marija un Klāvs. Par saimnieku Lieltrušļos paliek Jānis; otrās laulības vecākais dēls Viļums izmācās par vēveri, aiziet uz Mežlaskumiem, vēlāk tepat iepērk dzimtsmājas, kas vēl tagad viņa pēcnācēju rokās; tāpat Klāvs uzņem saimniecību Murānos. Šinī sazarojumā no Lieltrušļiem šķīras arī dzejnieka dzimtas priekštecis, daudzinātais krusttēvs Krišs. Jaunībā viņš vēl strādā turpat pie brāļa Lieltrušļos, tepat apprecas ar Edi Tocups (dz. 1821.), Druvienas Ķempu saimnieka Juŗa meitu; tad ap 1848. gadu viņš aiziet uz Druvienas pusmuižu Sviļāri par uzraugu un saimniecības vadītāju, pēc tam pārceļas uz Saltupi, vēlāk uz pašu Druvienas muižu tādā pašā amatā, līdz beidzot 1854. gadā viņu jau sastopam Prēdeļos kā saimnieku.

Kriša vecākā brāļa Jāņa dēls Jēkabs (1825.—1893.), Lieltrušļos palicis, līdzās muižas ķieģelnīcai ierīko cepli, sacel mūra ēkas, iedzīvodamies krietni turībā. Vienu no sava dēla Kārļa bērniem uz baziņu krustīt vedis staltā divjūgā un galda runā krustabniekiem starp citu izteicies: „Šodien viņu vedām ar divi zirgi, lai Dievs dod, ka pats viņš savā laikā brauktu ar četri zirgi“. Samērā ar apkārtni viņš bija izglītots cilvēks, apmeklējis draudzes un apriņķa skolu, prata vāciski un ilgākus gadus sagāja par Cēsu apriņķa tiesas piesēdētāju (Beisitzer). Taisni uz viņu visvairāk zīmējas skolotāja J. Kalniņa, viņa meitas vīra, raksturojums atminās par dzejnieku Poruku, izceļot dažas pārākuma īpašības tā priekštečos: „Neapstrīdami šim viņu pārākumam jāpateicas tām īpašībām, kas Porukiem piemita un noderēja

par dzinuli tā aizsteigties savai apkārtnes dzīvei drusku priekšā. Kā īpatnējas Poruka rakstura īpašības būtu atzīmējamās: vīrestība, nopietnība, attapība, uzstāšanās. Lai gan nav noliedzams, ka dažreiz šī uzstāšanās arī izvērtās par ietiepību, savienotu pa daļai ar iedomību. — Kā tādi, citiem priekšā stāvoši, viņi bija pazīstami nevien savā pagastā, bet arīdzan ārpus šaurajām pagasta robežām, kur tad pie viņiem griezās nevien pašu laudis, bet arī no ārienes pēc padoma un pabalstīšanas dažādās vajadzībās". Viņa dēls Kārlis Poruks apprecēja mūziķa Straumes Jāņa (Vaidelaiša) māsu Emmu un viņu ģimenē dzimis kriķis un komponists Jēkabs Poruks. Enerģiska un turīga saimnieka tēls Poruku Jāņa stāstos parasti saistās ar Lieltrušļu radiem, tāpat drāmā „Hernhūtieši” dažas scēniskās situācijas ņemtas no šīm mājām.

Krišs Poruks Prēdeļos uzsāk saimnieka gaitas kā īsts lūdmnieks. Daudz piedzīvojis un mācījies muižas gaitās, darbīgs, praktisks, viņš krietni paplašina aŗamzemi, atkarodams krūmiem cietās noras no purvmalas, ietaisa dārzu, sacel ēkas. Druvienā gruntniecība tolaik tikko sākās, tā ka viņš ir viens no pirmajiem sava stūriša ieguvējiem. Pa tēva parašai arī viņš piekopj kalēja amatu, ierīkojis nelielu smēdi zem viena jumta ar pirti. Ne visai auglīgos smiltszemes tūrumus Krišs arvien kārtīgi iestrādā, pārtikas pietiek, kaut gan lielākas turības šī Poruku ģimene nesasniedz. Taisnā, neatlaidīgā uzstāšanās savkārt deva dažas priekšrocības sadzīvē. Sākot ar 1858. g. Krišs ir ticis ievēlēts dažādos pagasta amatos; viņa padoms bijis aizvien vietā. Kad lielskungs vairākas mājas taisījis apvienot vienā lielsaimniecībā, rēķinādam, ka jo vairāk zemes, jo vairāk spara, un uzdevis Krišam izraudzīt krietnākos apsaimniekotājus, Krišs tik nepiekāpīgi uzstājies par izliekamam zemiņiem, ka kungs beidzot atteicies no sava nodoma.

Visu mūžu Krišs palika arī uzticīgs brāļu draudzes vadītājs.

Dzejnieka tēvs Jēkabs ir pirmdzimtais un vienīgais dēls Kriša un Edes ģimenē, dzimis 1846. gada 4. janvārī. Meitas bija četras: Anna (dz. 1848., izgāja pie Mazvasaraudžu Jēkaba Kalniņa), Ieva (dz. 1854., izgāja pie kurpnieka Segla Kanciņos), Marija (Marīna, dz. 1858., izgāja pie Murānu Tutura); ceturtā, Made, mirusi bērnībā. Annu un Mariju Poruku Jānis tēlojis vairākos stāstos. Sākumā Jēkabs ne visai gribējis piekerties zemes darbam. Tēvs licis priekšā izmācīties kādu amatu vai palikt par linu tirgotāju. Bet 1869. gada rudenī Jēkabs nodibina ģimenes dzīvi, apprecēdams Tīrum-Kleivu saimnieka Jāņa Krastiņa meitu Līzi (dz. 1847. g. 29. janvārī), pēc pāra gadiem viņiem piedzimst dēls un nu gribot negribot bija jāpaliek mājās. Krastiņu dzimtai dažā ziņā līdzība ar Porukiem. Arī viņi nāk no vecas druvniešu zemkopju cilts un visā apkārtņē pazīstami kā ļoti strādīgi, reliģiozi cilvēki, lieli mūzikas mīļotāji un dziedātāji, gan saiešanā, gan košos. Blakus zemes darbam viņi paaudzi no paaudzes piekopoši dreimaņa amatu. Pēc izskata Krastiņi plecīgi, platu, gaišu seju, mikstiem dzelteniem matiem un gaišzilām acīm, kas it kā pastāvīgi vērtos tālumā kaut ko vērojot un labi harmonē ar lēno, nosvērto klusētāja dabu un tādu sirsnību, kas neizpaužas ātri uzliesmojošā, ātri dziesotošā sentimentālītātē vai liekā sappainībā. Jēkabs Poruks un tāpat vectēvs turpretī melnīgsnēji, tumšām acīm, tāpat melniem matiem, pēc dabas straujāki, kaislīgāki, lai gan labsirdīgi, sava ārējā izskata dēļ Druvienā iesaukti par „melnajiem Porukiem“. Dzejnieka pievilcīgajā ārienē un raksturā vairākas īpašības tieši mantotas tāpat no tēva, kā arī no mātes pušes, kuŗu jaunavas gados Druvienā daudzinaŗuši par skaistuli.

Krišs gan Jēkabam nodod māju, tikko tas apprecas,

tomēr faktiskais saimnieks un vadītājs arī turpmāk paliek viņš pats. Jēkabu drīz ievēl par tiesas vīru, pēc tam trīs lāgus par pagasta vecāko, tādā ziņā gaitas viņam iznāk vairāk ārpus mājas, gan laiku, gan pūles ziedojot vairāk sabiedriskam darbam, nekā savai saimniecībai. Viņa ģimenē pavisam seši bērni — četri dēli un divas meitas. Vecākais dēls J ā n i s, kuram liktenis bija nolīcis kļūt par slavenu latviešu dzejieku, dzimis 1871. gada 13. (1.) oktobrī, kristīts 7. novembrī Tirzas baznīcā; kūmās nākošajam dzejniekam stāvējuši: Mežlaskumu un Lieltrušu Poruki, mātes radi Krastiņi, skolotājs Pēteris Zaravičs, melderis Dindainis (Dindons). Otrs dēls K ā r l i s, dz. 1874., tagad jaunsaimnieks Druvienas Saltupī, A n n a, dz. 1876. — dzīvo Prēdeļos, Jūlijs (1878.—1886.), E m ī l i j a, dz. 1880. — izgāja pie drēbnieka Aņcava un dzīvo Vidzemes vidienā, jaunākais dēls J ē k a b s, dz. 1884. — kopš Latvijas patstāvības — kara ierēdnis Rīgā.

Poruku dzīve Prēdeļos parastos apstākļos turpinās līdz 1893. gadam, kad nāk lūzums un smags trieciens visai ģimenei. Pagasta vecākā amats Jēkabu Poruku beidzot noved cietumā. Sakarā ar 1889. gada rudeni pienākto Druvienas pagasta „naudas lādes“ izzagšanu atrada arī dažādas darbveža pielaištās nekārtības pagasta grāmatās un dokumentos. Naudas nozušanas lietā tiesa Poruku attaisno kā nevainīgu, bet par pielaištām nekārtībām dokumentos 1893. g. viņu notiesā uz 3 gadiem un 3 mēnešiem pārmācības namā Pliskavā ar visu tiesību zaudēšanu. Vecais Krišs vairs nespēj uz leju slidošās saimniecības noturēt; muižas parāda un tāpat citu kreditoru straujā pieprasījuma dēļ 1893. gada vasaras sākumā Prēdeļus izūtrupē, un visi piederīgie izklist kur kuņķis par iebūvītiem un gājējiem. Māte ar meitu Annu apmetas Druvienas Murānos, Emīlija noligst pie radiem Ķempas, bet Kārlis aiziet par cepļa strādnieku pie

tēva rada Kārļa Poruka Ramkā. Vectēvs Krišs, kuram tolaik nāca jau tuvu astoņdesmitiem, sirdsēstos nomira vēl turpat Prēdeļos, īsi pirms aiziešanas.

Kad tēvs iznāca no cietuma, Poruka vecāki vēl dažus gadus nodzīvo Druvienā, bet pie patstāvīga stāvokļa vairs netiek. Citkārt sabiedriskais, atjautīgais Jēkabs Poruks likās samierinājies ar savu likteni, uzņemdamies svešniecības gaitas. Papriekšu vecie Poruki aiziet uz J.-Piebalgu, pēc tam uz Kaivi par cepliniekiem, nesdami šīs grūtās darba gaitas vairāk kā divdesmit piecus gadus. Tikai pasaules kara beigās jaunākais dēls kopā ar māsu Annu atpērk Prēdeļus atpakaļ, kur tad atgriežas arī vecāki. Dzejnieka tēvs Jēkabs Poruks mira 1925. g. 28. aprīlī.

2. BĒRNĪBA.

Poruku mājas dziļāk par visām četrām Prēdeļu saimniecībām iegulst priedulāju un Pērļu sila plašajā līcī, kas vienkāršās, pelēkās ēkas tīrumu uzkalnī paņēmis savā klusuma atēnā. Vienīgi rudens dzeltenums šai zaļpelēkā apkārtnē ienes dzīvākus kontrastus. Tālāk uz ziemeļiem pa kupsu un birztaļu spraugu redzami Lieltrušļu sarkanie jumti un augstu paceļas muižas kieģelnīcas lielais skurstenis. Dienvidritos, no Pērļu sila izrisdama, pa kaimiņu piekalnēm, druvām un birztaļām pāri Knipskas palejai, gar nabagmāju un skolu kalnā, uz Druvienas muižu aizlokās lielceļa palsā svītra, nepilnu kilometru attālu no Poruku pagalma.

Šai lauku vienkāršībā savu piederīgo vidū Poruku Jānis pavada pirmos desmit gadus. Bagāts iespaidiem un izjūtām šis agrīnais bērnības posms atspoguļojas viņa darbos, tēlojumos un atmiņās, — īstenībā tomēr iespaidu kustība plaša un daudzkrāsaina izaugusi pateicoties zēna dzīvai uztverei jau mazotnē, kad katrs atgadījums parastajā zemniecības apstākļu šaurībā liekas vilinošs un pārvēršas par lielu notikumu. Taisni lauku dzīves paklusais ritms jau arī garīgi impulsīvam bērnam nesalīdzināmi svētīgāks attīstības padziļināšanai, nekā pilsētas garām slidošais pieredzes un piedzīvojumu mudžeklis. Un bērnībā pārlaisto izjūtu komplekss Porukam, sākot jau ar pašu pirmo apziņas pamodu, viscaur gaišs, apskaidrots. Autobiografiskā dzejojumā pats viņš saka:

Desmit gadu stāstu lapas,
Kurās bērnu dienām lemtas
Ira baltas, ira tīras,
Nav tur melniem burtiem vietas.

Neaizmirstama, kā kāda brīnīšķa pasaule likās vienkāršā, soļus piecus-sešus garā istabiņa, viegli

balsinātām sienām un nelielu logu uz rītiem, kurā tēvs vētrainā rudens naktī bija kāris viņam šūpuli. Aiz loga šalkoja ābeļudārzs, auga dievkociņu krūmi, ogulāji: vasaras priekšpusdienās pa koku zariem saule tīri zaļganus meta starus istabā uz cietā, pelēkā kula. Un kā toreiz uzmanību saistīja šis brīnišķais staru raksts, tā visa mazotne dzejniekam izvēršas par neizsmejamu iejūsmas avotu, radošā gara stiprinātāju, atskatoties uz to no vēlākās dzīves nemiēra. Dziļi sirdi ieslēgtus viņš paturējis arī mīļos cilvēkus, kuŗu vidū uzauga — māti, vectēvu, tēva māsu, gājējus, — piemin tos savos stāstos visā viņu ikdienišķībā. „Jaunība aizspīd līdz vecumam. Gādājiēt saviem bērniem saulainas dienas,“ māca viņš vēl 1907. gadā kādā sentencē, droši vien saulainu saukdam to mieru un sirsniību, kādā pats uzauga. Un neviens vēl nav pilnīgi pesimisma apkampienos kritis, kam atmiņa saglabājusies par tādu apskaidrotu dzīves sākumu. Tāpat no otras puses — reti kādam laimējies sasniegt brīvu radošo apziņu, kam šā gara gaismas avota trūcis.

Vienmuļi ritēja Prēdeļu ikdiena, latviskās sirsnības un darba apgarota. Ģimenē valdīja saskaņa, dziļāku naidu un ļaunprātību katrs te uzlūkoja par grēku. Kaut gan vecā māte savam dēlam jaunībā bija izraudzījies citu, bagātāku sievu un sākumā ne visai satika ar vedeklu no Krastiņu dzimtas, tomēr lielāki strīdi necēlās un plaša ātri izlīdzinājās. Pa sensenai parašai strādāja visa ģimene kopā ar saimi mājas vispārējā labā. Darbus galvenām kārtām izrikoja vectēvs Krišs un māte. Trešais darba rūķis bija tēva māsa, krustmāte Marija, veselīga, jautra, runīga sieviete. Saimnieku un gājēju attiecības noteica iesakņojušās parašas un latviešu patriarchālie tikumi, pēc kuŗiem sestdienās jau laikus meta darbam mieru, bet svētdienās neko nedrīkstēja strādāt. Sestdienas vakaros un svētdienas rītos vectēvs noturēja „pātarus“,

uz kuŗiem bija jāierodas visiem, — tad katrs gāja kur patika. „Gan dzimtas toreizējais materiālais stāvoklis nebija spoŗs un bagāts,“ saka dzejnieka brālis Jēkabs Poruks, raksturodams mājas apstākļus, „bet pateicoties vectēva sapratigai, enerģiskai un darbīgai saimniekošanai un visu citu, sevišķi mātes un krustmātes Marijas darba mīlestībai, viss ritēja labi un mēs dzīvojām iztikuši. Ēkas bija labas, uzkoptas, saimniecība apgādāta ar visu vajadzīgo inventāru, lauki labi iekopti un apstrādāti. Staļļos un apcirkņos vienmēr bija Dieva svētība. Uz apm. 25 pūrvietām aŗamas zemes toreiz mitinājās vienmēr 12 Prēdeļu maizes ēdāji.“ Bērnu audzināšana atradās galvenā kārtā mātes un vectēva ziņā. Viņiem arī vislielākā ietekme uz Jāņa garīgo attīstību mazotnē. Kriŗu parasti saukāja par vectēvu, kāds vārds viņam arī palicis Poruka tēlojumos. Tēvs nevien bērnu audzināšanā, bet arī visā mājas dzīvē mazāk piedalījās, vienmēr pagasta darīšanās aizņemts. Māte bija stingri reliģioza un bērnus audzināja kristīgā garā. Vecais, gādīgais hernhūtieŗu Dievs viņas sirdī bija dzīvs visā varenumā. Viņas dzīvesceļu apgaismoja pārliecība, ka mūŗa gaita cilvēkam augstākas varas nolikta, tāpēc atliek tikai lūgt Viņu un strādāt, tad arī bēdas būs viegli panesamas. Šī neizsīkstoŗa palāvība un skaidrais sirdsprāts viņu pavada visu dzīvi grūtajās sveŗniecības gaitās pēc aizieŗanas no Prēdeļiem, kad arī Jāņa mūŗs stāvēja jau traģiskajā norietā. Lēnprātīga un jūtīga sirdi, viņa pazina tikai uzupurēŗanos. Paklausību un tuvāku mīlestību viņa centās iepotēt saviem bērniem kā augstāko tikumu satīksmē ar ļaudīm. Citādi, stipri aizņemta mājas darbos, viņa bērniem ļāva brīvu vaļu.

Paaudzies, Jānis labprāt kavējas pie lielajiem, draudzējas ar tēva puīŗiem, pēc rotaļu biedriem daudz neilgodamies. Spīrgts un vesels pa dzimŗšanai, viņŗ ir nevien piederīgo, bet arī visu mājas ļauŗu mī-

lulis. Ar kaimiņu zēniem viņam patīk gan dzirnavas taisīt „dziļajā grāvī“, bet, kā vēlāk pats kādā stāstā saka, „uz noras sila malā vai kur nebūt citur pakrēslā apsesties vai atgulties un tad ilgāku laiku sarunāties, priekš tam zēni man izlikās par gaŗlaicīgiem un mulķīgiem. Arvien lielie puisi bija tie, kas zināja man vienu un otru vēsmīgu gabalu pastāstīt, tāpēc es biju no tiem grūti šķīrāms. Katru reizi, ja mēs zēni savā starpā par ko ievērojamu runājām, tas vēlāk tika ar puisiem pārrunāts, kuŗu domas tad palika priekš manis tās istās. Tikai vēlākā laikā, kad jau pratu lasīt, es sāku cienīt grāmatās izteiktās domas, un nevarēdams vairs visos jautājumos piekrist puisiu lielībām, sāku pats stingrāki uzstāties, atsaukdamies uz aviķēm vai grāmatām“. Ļaudis klausoties, vērojot tos tiklab darbā kā vaļas brīžos, jau agri nākošajam dzīves mīklu minētājam dziļi prātā iespiežas kōmiskie un traģiskie īstenības kontrasti, kas tik spilgti izteikti vairākos tēlojumos (Krusttēvs, Krustmātes kāzas, Vectēva stāsti, Odžinkas purvs, Pašiem savs teātris). Reliģiski stingrajā audzināšanas ētikā krasi atsitās psiholoģiskās savādības un likteņi, kam izskaidrojamu varēja sniegt tikai vēlinākās atziņas. Ziemā, kad pēc dienas darbiem ļaudis saimes istabā vakarē, ratiņu dūkoņas pavadītas risinās valodas — par darbiem, notikumiem pagastā, senlaiku brīnumiem. Pie krāsns uz siltā mūrīša sēdēdams zēns klausās, vēro, fantazē. Jokiem seko krustmātes Marijas veselīgie, sirsnīgie smieklī, bet kad runīgā krustmāte leva uzsāk savu stāstu, tekošu kā vērpējas pavediens, kuŗam, liekas, nebūs gala līdz rītam, paliek gaŗlaicīgi. Tad Jānis iemanās vectēva galā gultā un lasa brīnišķās figūras pie sienām. Plaisas te balsinātajā māla apmetumā un pār tām dejojošās ēnas viņam atgādina ainas no krievu-turku kara un papildina sieviešu spoku stāstus. Noslēpumaini tikšķ vecais sienas pulkstenis, beidzot apklusdams uz miega minūtes. —

Skaļas izpriecas Prēdeļos nebija parastas, dejas un rotaļas vectēva un vecmātes terminoloģijā nozīmēja „velna darbu“, pieļaujamu tikai godos, kad arī vectēvs drusku piemiedza aci par jauniešu „palēkāšanos“. Bērniem tomēr jautriība netika liegta, sevišķi laukā ar kaimiņiem satiekoties.

Prēdeļu ikdienas noskaņai radniecīga arī „plašā pasaule“, kurā Poruks mazotnē nokļūst ārpus mājām. Piederīgo parastās gaitas, cieši turoties pie ticības iestādījumiem, ir uz baznīcu, saiešanu, kapšētu; un zēna impulsīvajā psihē jau agri nogulst garīdznieciskā ceremoniāla svinīgās ainas, simboli un motīvi, kas tik bagātīgi izpaužas viņa darbos. Vēlāk, nīzdams baznīcas praktisko teoloģiju, dzejnieks nevar un arī negrib atsvabināties no priekšstatiem un pārdzīvojumiem, kas varenī saviļņoja prātus šais svētceļojumos un palika neaizmirstami iespiedušies atmiņā. Braucot uz kilometrus divpadsmit attālo Tirzas baznīcu, jau no mācītāja muižas kalna tālumā redzams zaļais tornis, dzirdama zvana balss; pa ceļu virzās baznīcēni. Laimes trīsas pārņem zēnu, kāpjot baznīcas kalnā pa veco liepu aleju, kur pretīm plūst ērģeļu dūkoņa un garī vilktā draudzes dziesma. Dievnamā acīs krīt altāra glezna ar Kristu Getzemanes dārzā. Altārī stāv mācītājs un rokas pacēlis aicina slavēt to Kungu. Varenī dūc ērģeles, dažādi skan katra stabule draudzes dziesmai cauri. Kā zēnam gribētos palikt par ērģelnieku! — Visu mūžu brāļu draudzei līdzī dzīvojušam, vectēvam par baznīcu mīļāka saiešana Tirziešos, kas kilometrus trīs no Prēdeļiem. Bieži turp staigādams viņš līdzī pāņem arī Jāni. Reizēm viņi iet pa ganību ceļu, reizēm atkal pa silu. Nesteigdamies soļo vectēvs, uz savas nodilušās nūjas balstīdamies, nopietns, zilu cepuri galvā, garos pelēkos svārkos un stulma zābakos, kurš pats arī lāpīja. Tirzas upmalā bērzos gul pelēkais saiešanas nams, maziem lodziņiem, salmu juntu,

zemām durvīm, kā veclaiku piedarbs ar sētu apkārt. Plavmalē satek vairāki iemīti celiņi. Pagalmā sapulcējušies laudis gaida. Ieraudzījuši vectēvu, tie saiet namā, jo vectēvs ir sacītājs. Priekšā jau gaida otrs brāļu draudzes vadonis, vecais Būdas Jēkabs. Ir bērnu svētki, un arī Jānis iemācījies tekstus, dzied līdzī, kad pienākusi mazo kārta. Savādi liekas bērnam, ka citkārt tik stiprie, patstāvīgie pieaugušie, kailām galvām, satriekti, drebošu balsi dzied. Tuvējā birzē šalc vējš, lēnām slid baltie padebeši, un želā dziesma, it kā paceldamās no asaru jūras, trīcoši, lēni izplūst brīvajās ziedoņa ārēs. Būdas vaditais koris dzied tik skaisti, ka nevilus zēns ievaicājas — vai tie eņģeļi? Nē, tie dziedātāji un dziedātājas. Piepeši iestājas klusums: tā ir lūgšana. — Atpakaļ nākot viņi iegriežas kapsētā, kas Jānim labi pazīstama, un te viņš jūtas kā mājās. Zvaniķis Bērziņš viņu reizēm uzved kapličas tornī, kur karājas zvans un pa lūku var redzēt tuvojamies bērnieku rindu. Vecā Bērziņa sieva ir vecmāte, arī Jāni tā saņēmusi, tāpēc izliekas tik savādi: Bērziņš pavada cilvēkus pēdējā gaitā, Bērziņiete laiž tos pasaulē. Uz kapiem smaršo puķes, kas ir svētas, bet sakritušie koka krusti atgādina bišu stropus mājas dārzā. Viss stāsta par senu dzīvi, par aizgājēju darbu, kā pasakā. Pie krustmātes Annas kapa piederīgie skali apraudas, arī viņam asaras saspiežas kaklā, viņš raud līdz un jūtas gluži noguris. Par pieredzēto tad ir ko pārdomāt visu nedēļu.

Galvenā kārtā vectēva ievadīts, grāmatu Poruks iemācās jau ap sesto gadu. Tirzas draudzē un sevišķi Druvienā mājas mācība labi nostādīta jau kopš mācītāja Šaca laikiem, vēl vairāk to sekmēja vecais Portes tēvs, tāpēc viegli saprotams, ka garīgi mošo un savam laikam attīstīto Poruku un Krastiņu ģimenēs zēns saņēma vajadzīgo uzmudinājumu cītīgi mācīties. Tikai mājās pieejamo grāmatu sastāvs krietni

vienpusīgs — vairāk garīga satura: bībele, Bankava sprediķi, dziesmu grāmata, brāļu draudzes liturģijas, Freitagā tētiņa izdevumi bērniem; no laicīgām — visādi pasaules stāsti, reliģiski-tikumiska satura izskaidrojumi, Šķērberģa ceļojuma apraksts pa Jeruzalemi un svētām vietām. Krusttēva atvilktnē glabājas gadu no gada sakrātie kalendāri, Skunstnieks vestes kabatā, vēsturiskas brošūras; pildīta ar tādu saturu tad arī šī atvilktnē mazo Jāni sevišķi pievelk, un viņš aizvien cenšas būt klāt tās revidēšanā. Netālu no Prēdeļiem būdīnā dzīvo vēl kāds Andrejs, saukts Andruška, vecs Nikolaja zaldāts, kas 1854. g. uz Sevastopoli kaŗā ejot divreiz pārstaigājis Krieviju, piedalījies poļu nemieru apspiešanā un kuŗam sakrāties neliels plaukts ar kristīgo rakstu biedrības izdotiem stāstiņiem par atgrieztu pagānu dzīvi, brāļu Bušu teoloģiskās lubas — vēstules iz elles, antikrista atnākšana, elles siseņi un tamlīdzīga literātūra. Jānis ar veco invalidu iedraudzējas, ņem no viņa grāmatas, lai gan vecā zaldāta paša nostāsti par kaŗu un veciem laikiem, kauju briesmām, gan piedzīvotām, gan izdomātām, vairāk patīk, nekā fantastiskie sacerējumi. Veco kareivi Poruks piemin tēlojumā Krustmātes kāzas: Andruška nekādi nebijis pārliecināms, ka Buša literātūrā tēlotais antikrists nenākšot, nedz arī par to, ka zeme griežas. Vēlākā lektira Porukam papildinās ar tēva pagādātām lasāmgrāmatām, Skolas maizi, tāpat laikrakstiem. Tēvs abonē Mājas Viesi, kuŗā visvairāk viņu interesējis tolaik Laubes Indriķa vadītais pielikums.

Lauku bērniem parasto ganu gaitu Poruks nav dabūjis izbaudīt pilnā mērā. Vecāki viņu uz to nespieda, un arī pašam viņam ne visai patīcis dienu dienā stāvēt noteiktā uzdevumā. Reizēm, ja citādi nevarējis valā tikt, paņēmis palīgā jaunāko brāli vai māsu, pats izklājis noras malā segu un nodarbojies ar grāmatu, solidamies tiem par katru noganītu cēlienu

vēlākā dzīvē visu atlīdzināt. Cēlienu skaita ieturēšanai iegriezis zīmes savā gana rīkstē. Labprāt mīlējis arī kavēties pie vectēva smēdē, neapnikuši vērodams, kā dzirkstis lec no sakarsētās dzelzs. Darbā nopietns, bet pēc dabas sirsnīgs, vectēvs mīlēja ar bērniem pajokoties un saistīja viņu uzmanību kā liels meistars. Viņam bija sava kalduve, sava galdnieka darbnīca, sava dreijātava, viņš pagatavoja nevien visu, kas saimniecībā vajadzīgs, bet arī smalkāku lietu pirkt nepirka. „Mans domu pavediens par vectēva paštaisītām lietām izcēlās caur to,” saka Poruks kādā tēlojumā par savu tuvāko bērnības draugu, „ka tas izņēma savu jauno pipi no kabatas. Šī pīpe bija īsts monstros un pilnīgi raksturoja vectēva meistarību. Cik pūļu vectēvam šī pīpe maksāja, to es it labi zināju, un tāpēc es ar apbrīnošanu paskatījos uz viņa brillu misiņiem, kurus viņš pats bija liecis un kalis.” Vienā ziņā tomēr arī vectēvs nav pratis izmantot savas draudzības ietekmes zēna audzināšanā: viņš ne-centās bērnu pieradināt pie noteikta darba. Bet attīstības gaitā vērotāja saņemtiem iespaidiem noteiktu virzienu var dot tikai griba, jau agri rūdīta ikdienas dzīves uzdevumos.

3. SKOLAS GADI.

1881. gada rudenī Poruks sāk iet Druvienas pagastskolā, kas Prēdeļiem tuvu un pārocīgi sasniedzama. Lasīt, rēķināt un rakstīt viņš jau prata, prāts nesās uz mācīšanos, — to redzēdami, vecāki bija ar mieru viņu priekšlaicīgi laist pirmizglītības gaitās. Lai gan zemniekzēna dzīve šai posmā vēl paliek cieši saistīta ar tēva mājām, tāpat arī psihē lielu pārmaiņu neienes, tomēr skolas sliekšni pārkāpjot topošais dzejnieks nonāk jau pasaulē, kur viņa rakstura īpašības parādās vispusīgāk un noteiktāk nekā bērnības savvaļā.

69.615
Skolā savu audzēkņu saimi vēlīgs saņem skolotājs Jānis Kalniņš, dzimis druvēnietis un Porukiem tuvs cilvēks (vēlāk apprecēja Trušļu Jēkaba Poruka meitu Annu). Kalniņš bija labs audzinātājs, nesen kā beidzis Tērauda semināru, līdzīgs tiem cimzeānīšiem, kas skolas darbā pēc tālaika programmas vairāk respektē mācītāja, nekā krievu inspektora prasības. Skolā galvenā stunda skaitījās ticības mācība, tad dziedāšana, latviešu valoda, rēķināšana, ģeogrāfija, glittrakstišana. Sevišķi saistoši J. Kalniņš prata iztulkot bibelstāstus, pārvērdams šo priekšmetu par īstu ētikas mācību. Pēc dabas optimists, pilns neizsīkstošas atjautības, viņš dzīvi piedalījās arī sabiedrībā, vadīja kori, pulcināja ap sevi jaunatni, palīdzēja saviem audzēkņiem sagatavoties uz tālākām skolām, īpaši semināru; viņa darbības laikā (1880.—1906.) tad arī nelielais pagasts devis samērā krietnu skaitu skolotāju. Nevien skolā, bet arī turpmāk J. Kalniņš uz Poruka garīgo attīstību atstājis jūtamu ietekmi. Vēlākā dzīvē Druvienā atgrieždamies, dzejnieks ar viņu bieži satiekas un pus pa jokam, pus nopietni dēvē to par savu mentoru (vadoni). Kalniņš savu kārt, kā labs apstākļu pazinējs, 1912. gadā publicējis

par viņu atmiņas, kurās pirmoreiz diezgan plaši un patiesīgi uz mesti meti rakstnieka jaunības posma biografijai¹.

Neliela auguma zēns, paplecīgs un veselīgs, iesārtiem vaigiem, bieziem kastanbrūniem matiem un tādām pašām uzacīm, ģērbts pelēkos pusvadmalas svārkos, baltu melnknitainu katūna lakatu ap kaklu, dzeltenām pastalām kājās, — tādu J. Kalniņš atceras Poruku, kad tas minētā gada oktobra sanāksmē kopā ar tēvu ierodas skolotāja istabā. „Ar skolas dzīvi un svešiem ļaudīm neapradušais zēns no sākuma skolā izlikās nedrošs un atturīgs,“ saka J. Kalniņš, „jo varēja novērot, kad citi zēni pūlišos sastājušies ko runāja, sprieda vai tiepās, viņš arvien stāvēja ārpus viņu rīņķa, tikai klausīdamies, bet nepiedalīdamies nekādās viņu debatēs, kā jau daždien jaunākais un mazākais. Tomēr kad aprada ar skolas dzīves apstākļiem un izrādījās par čaklu un prātīgu skolēnu, kas negāja ar citiem naidu celt vai tos kaut kā aiztikt, citi biedri viņu sāka labprāt vilkt iekšā savā vidū, tā ka ar laiku bija labi ieredzēts un mīļš biedrs. — Visus skolas uzdevumus viņš izpildīja kā pienākas, neatminu, kur viņam kas būtu bijis jāsaka kā piezīme skolas darbā vai dzīvē. Kādas sevišķas ārkārtējas dāvanas pie viņa neparādījās, tikai no viņa rakstiem jeb tā sauktiem domu rakstiem paspīdēja kā spožāka blāzma jau tūlīn no paša sākuma, salīdzinot viņa darbus ar citu skolēnu darbiem, kas sevišķi bija redzams ceturtnā ziemā, kad rakstu darbiem tika ņemtas dažādas līdzības un apstrādāti sakāmie vārdi. Šos rakstu darbus viņš izstrādāja rūpīgi: domu pave-

¹ Dzimtenes Vēstnesī 1912. gadā 74.—79. nmrā. — 1906. g. J. Kalniņš pagasta intrigu dēļ bija spiests Druvienu atstāt, pārcēlās uz Palsmanes Ķempu skolu, kur mira 1924. gadā. No viņa literāriskiem darbiem vēl minami: „Tirzas draudze senāk un tagad“, 1901; „Tautas mutē lietojamu vārdu krājums“, Zinību komisijas rakstu krājums 17 u. c.

diens viscauri vilkās sakarīgi un pašas domas bija izteiktas tā, kā to reti sastop. Kā atalgojumu par tādiem teicamiem rakstieniem rakstītājs sapēma to godu, ka viņi tapa nolasīti visas klases priekšā par paraugu citiem. Pats rakstītājs tad kā nokaunējies sēdēja soliņā tvīkdams un nevarēdams ne acu uz augšu pacelt“. Pagastskolas dzīvi Poruks attēlo pazīstamajā tēlojumā Kauja pie Knipskas, — par parastajām zēnu cīņām sniega laukā. Šim tēlojumam, kas sarakstīts 1897. gadā, viscaur patiesa piedzīvotuma raksturs, pilnīgi ar īstenību saskan arī apstākļu ainas, tāpēc autobiografiski svarīgs te psiholoģiskais moments, pēc kura pats autors nevien simpatisē, bet arī līdzinās jūtīgajam „varonim“ Cibiņam garīgā pārākuma sadursmē ar fizisko spēku. Turpretim kas attiecas uz autobiografisko uzmetumu „Curriculum vitae“, rakstītu Tērbatas nervu klīnikā 1910. gadā mocošās slimības laikā, tad te īstenības fakti jau sajaucas ar ačgārnu, vienpusīgu iedomu. Aplami slimais dzejnieks sevi te nostāda par tādu skolēnu, kam neveikušās mācības, kas sajutis īgnumu pret dziedāšanu, reliģijas stundām, rēķināšanu, vācu valodu, bet totiesu „aiz kādas idejas un principa“ turējies pie plēšanās un kaujām, izrādīdams varoņa dūšu un prasmi. Protams, nav iemesla Poruku skolas gados identificēt ar bālajiem zēniem, nelabojamiem sapņotājiem un skumējiem, tak, kā jau skolotājs Kalniņš liecina, atturība un savrupība viņam arvien raksturīgāka, nekā aktīva līdzdalībnieka loma skolnieku trokšņainajās izpriecās, rotaļās, sacīkstēs. Ja arī viņam patika kādreiz biedrus uz kaut ko tamlīdzīgu ierosināt, tad ne jau nostājoties par vadoni barā, sevišķi nedarbos. Tuvākie skolas biedri, kā brālēns Kārlis Kalniņš, atzīmē viņa godprātību. Pieaicināts par izspriedēju un tiesnesi strīdos, Poruks vienmēr uzstājies taisnīgi un ar lielu pašsavaldīšanos. Pa tēva, pagastvecākā, amatam citi viņu saukājuši par

„staršiņu“, ko ļaunā viņš neņēmis, un tāpat ja kāds ko pāri darijis, nekad negājis sūdzēties skolotājam. Ārkārtīgi trausls ir bijis šai posmā zēna jūtīgums, kā vēlāk viņš pats to apliecina: kad kādreiz skolotājs izbāris par neatļautu harmonija spēlēšanu, tam uznākusi tik milzīga melancholija, ka galīgi saslimis. Izdomas kārē Poruks pagastskolas laikā visam cenšas piešķirt teiksmainu, lielisku nokrāsu; vakaros gulēt iedams fantazē par tālām zemēm, karaļiem un karalienēm, par senatnes varoņiem — Hanibalu, Aleksandru Lielo, Kiru, Maķedonijas Filīnu, Napoleonu; un sestdienas pēcpusdienās bieži kopā ar brālēnu kavējas skolā pie grāmatām un ģeografiskās kartes. Pēdējo ziemu jūsmotāja spārnoto domu un paslepu skatu pievelk arī kāds tēls no meiteņu vidus — patīkamā, enerģiskā sārtvaidze Straumes Elza, kurai pirmoreiz iemīlējies zēns domājies veltīt visu savu mūžu.

Pagastskolā Poruks sagāja četras ziemas un atstāja to 1885. gada aprīlī. Beidzamos gadus, sevišķi pa vasaru viņš citīgi lasa, arvien vēl visu, kas pagādās pie rokas. Kopā ar K. Kalniņu saraksta arī kādu dziesmu par skolas dzīvi, saviem biedriem un skolo-tāju, tomēr par nopietnāku vingrināšanos dzejā nevar vēl būt runa; tāpat nekad Druvienas skolā nav pastāvējusi paraša, skolniekiem izdot rakstītu avīzi, kā to piemin daži atmiņu sacerētāji par Poruku.

Daudzmaz noteiktāka literāriska interese Porukam rodas drusku vēlāk, Liezeres draudzes skolā, kurā viņš iestājas tūlīt pēc pagastskolas, 1885. gada rudenī. Druvienai kaimiņos, kilometrus piecpadsmit no Prēdeļiem, šī mācības iestāde visā apkārtnē stāvēja labā slāvā. Līdzīgi Piebalgas draudzes skolai, ar savu diezgan vispusīgo programmu tā sagatavoja audzēkņus uz iestāšanos tālākās skolās, tāpat sniedza pietiekošu vispārēju izglītību tiem,

kas spiesti atgriezties mājās pie zemes darba vai uz-
sākt kādu lauku inteliģenta arodu. Skolu vadīja J.
Rozītis, nopietns paidagōgs, pārnācis te no Sunta-
žiem. Par palīgu pie viņa strādāja Jēkabs Ozoliņš,
vēlākais Jaunpiebalgas mācītājs, tolaik Tērbatas
universitātes students, trūkuma spiests savas medicī-
nas studijas uz laiku pārtraucis (1888. atkal iestājās
turpat Tērbatā teoloģijas fakultātē). Abi šie audzinā-
tāji gādāja, lai paceltu skolu pāri parastajam līmenim
un centīgiem audzēkņiem pašķirtu ceļu tālākai izgli-
tībai. Sevišķi J. Ozoliņš, cilvēks ar ciešu appemša-
nos, lielu darba mīlestību un sirsnību, prata skolnie-
kus aizraut un palicis viņiem neaizmirstams. Būdams
labs matemātiķis, vēstures un klasiskās literatūras
pazīnējs, viņš vecākā kursa audzēkņus centās pēc
iespējas tālu ievadīt šais priekšmetos, deva lasīt
Gōtes, Šillera, Lesinga, Puškina, Ļermontova rak-
stus; interesi vēl pavairoja viņa saistošie izskaidro-
jumi. Rudeni vairākas nedēļas skolā plosās trāchō-
mas sērga, tad pārtraukto mācību vietā Ozoliņš visai
audzēkņu saimei caurām dienām skaidro vēsturi, da-
bas zinātnes, lasa priekšā klasiskus.

Dzīva garīgā rosme te ļāva raisīties skolēnu spē-
jām, veidoja ieskatus. Poruks par sevi saka: „Vis-
vairāk es iemīlēju literatūru: es lasīju vācu klasiskus
un viņos sapratu pat vairāk nekā citi. Es salīdzināju
Gēti ar Šilleru un atradu, ka Šillers stāv daudz aug-
stāk par Gēti un ka viņa ražojumos atrodams daudz
vairāk baudījuma, nekā Gētes rakstos, kuŗa Egmonts
un Gecs fon Berlihingens ir aukstas konstrukcijas,
bet ne īsti dzejiski raksturojumi“. Vēlāk, protams,
tamīdzigu spriedumu nācās mainīt, bet tolaik Šil-
lera ideāls Porukam likās pats augstākais un vispār
pildījīs skolas sienas. Poruku arī saukājuši par Šil-
leru un ķircinoties dažreiz pēmušies to krustā sist
par pārāku jūsmošanu patētiskiem ideāliem.

Senās vēstures notikumus iedziļinoties, jaunos cen-

soņus savukārt valdzina grieķu un romiešu pasaule. Vecākie skolnieki baudījuši zināmas priekšrocības un uzticību no skolotāja puses, nebījuši spiesti pēcpusdienās sēdēt klasē, bet varējuši gatavoties uz stundām pēc savas patikas. Sevišķi pavasaros tie paņēmuši grāmatas un gājuši uz mežu, brīvā dabā — mācījušies, disputējuši, rotaļādamies improvizējuši senos romiešus un Romas varoņu cīņas. Rotaļai par parašu ieviešoties, nodibinās kaut kas pulciņam līdzīgs, ko vēlāk Poruks aprakstījis tēlojumā Romas atjaunotāji. Arī šai tēlojumā, kas uzrakstīts 1900. gadā, pamata motīvs tuvs īstenībai. Romas atjaunotāju mītne atradusies eglaines laukumā netālu no skolas, pa labi lielceļam, kas iet uz baznīcu. Te pievakarēs pie ugunsкура salasās „romieši“. Saukdamies seno varoņu vārdos, platiem koka zobeniem bruņojušies, padevīgi savam vadonim, zinībās gudrajam Cēzarim, viņi zvērē kopīgi stāvēt par taisnību, izglītību un visu, kas labs un daiļš. Slaikajās eglēs atskan patētiskie izsauceņi, un līdzīgi ugunsкура bālganajiem dūmiem kaut kur augšup tiecas iekaisusi doma par izcīnāmo nākotni. Pārējie skolnieki, kas nepieder izredzēto romiešu pulkam, skaitās tumšie barbari, kuŗu lielā armija tos pastāvīgi apdraud. Poruks ir starp romiešiem un labu daļu no savām tālaika izjūtām ielicis tēlojuma galvenā varonī Cēzarā — Silenieku Jānī.

No skolas biedriem kā tuvākie Liezerē Porukam skaitās tīrzmalieši K. Dzelzskalns un V. Maldonis, brālēns K. Kalniņš no Druvienas, kāds K. Pucs, brašs zēns un liels jokupēteris, labs matēmatīķis. Tai pašā laikā te gāja vēlāk pazīstamais arhitekts A. Vagns, Valdemārs un Kārlis Reiznieki, Liezeres tirgotāja un krodznieka Šančberga meitas Lūcija (vēlāk mācītāja Jēkaba Ozoliņa kundze) un Milda (vēlāk mācītāja Ruceļa kundze), par kuŗu Poruks jūsmojis. Nopietnībai un darbam mainoties ar parastajām zēna

jautribām, Poruks sevišķi iedraudzējas ar K. Dzelzskalnu, jo abi viņi šai literāriskām tieksmēm labvēlīgā atmosfērā paklusām nododas dzejošanai, tulko dziesmu tekstus Rozīša korim un brīvdienās viens pie otra mājās viesodamies kaļ kopīgus nākotnes plānus. Romas atjaunotāju mītnes mikstajā sūnā vēlājoties, pēc Dzelzskalna domām, Porukam radies dažs labs uzmetums, kas palicis pamatā vēlākām dzejām, kā Es zinu, cik tam debess dārga, Ziema visapkārt (Ledus, sniegs un saltās vēsmas), Kad būs as'ras izraudātas.

Pamudinājumu izmēģināties prōzā Porukam devis kāds atgadījums, par kuŗu K. Dzelzskalns savās atmiņās raksta: „Viena no visjaukākām bērnības dienām, kā Poruks pats vēlāk izteicās, bija visas mūsu skolas izbrauciens zaļumos uz vietu, kur Tirzas upe vēl tik sīciņa, ka tai katrā vietā var viegli pārlēkt pāri. Priecīgi par izbraucienu mēs bijām visi, bet kas Poruku sevišķi tā sajūsmināja, ka tas minēto dienu nosauca par savas bērnības laimīgāko, — nezinu. Atminos tikai, ka zaļumu vietā nonākušiem, Poruks steidzīgi sāka bradāt pa sekļajiem olainajiem Tirzas upītes ūdeņiem, kā pats teica, pērles meklēdams, kuŗas ap to vietu gan, laikam, Tirzas upē nekad nav bijušas atrodamas. — Šā vai tā, bet sevišķi kaut ko ārkārtēju viņš tanī būs izjutis, jo, cik atminos, jau jauneklīs būdams viņš reiz teica: „Tās dienas es neaizmirsīšu līdz kapam”. — Vakārā, kad atgriezāmies no zaļumiem skolā, visi noguruši, steidzīgi vien devāmies savās gultiņās. Te pienāca Poruks pie manis un teica aizkustinātā balsī: „Neguli! Nāc pie loga un skaties, — tik skaista saule rietēdama nav nekad bijusi, kā šovakar”. — Kad es viņam nepaklausīju, viņš nogāja pie loga viens pats un rūgti raudāja. Man tapa tā visai žēl, un tādēļ laikam arī šis vakars man palicis dzīvi atmiņā. — Nākošajās dienās viņš sāka rakstīt kaut ko stāstam līdzīgu ar virsrakstu Pērļu

zvejnieks". Protams, šis mēģinājums būs palicis tikai mēģinājums, kuram nevarēja būt līdzības ar 1894. g. sarakstīto Poruka pirmo ievērojamāko stāstu Pērļu zvejnieks, bet droši vien izbraukumā gūtais savilņojums jau deva motīvu, kas plašāk izveidojās vēlākos ierosinājumos. Tāpat uz krietnu laiku nācās atlikt domu par drāmu no brāļu draudzes ticības cīnām, kuru dzejnieks iecerējis pēc Ozoliņa priekšlasījuma par Lesinga Nātanu Gudro.

Par Poruku kā skolnieku draudzes skolā savās īsajās atmiņās piezīmēs mācītājs J. Ozoliņš saka: „Skolā viņš strādāja ar labām sekmēm, bet pie vislabākiem skolniekiem nepiederēja. Rakstienus viņš uzrakstīja vienmēr ļoti labus. No tiem jau dažreiz varēja noskārst, ka viņam ir d z e j a s d ā v a n a s. Reiz ienāca pie mums apjautāties, vai esot kur nekur kāda d z e j n i e k u s k o l a, — viņš tanī labprāt būtu iestājies. Protams, viņam atteica, ka tādas skolas nav un ka iedzimtais talants, ja viņam tāds būtu, attīstāms ar klasiku un labu kritiķu lasīšanu. Poruks bija, vismaz pret mani, ļoti kluss, noslēpumains un it kā aturīgs, līdzīgs biežam, noslēpumainam mežam, kurā necik dziļi nevari ieskatīties. Un tomēr viņš nereti gribēja man it kā tuvoties. Likās, it kā viņš no manis gaidītu kaut kā liela, bet nenoteikta, kas man nebija saprotams un kā man pašam nemaz nebija. Tā viņš palika priekš manis noslēpumains, neatminams, kuŗa dvēselē nekad nedabūju pilnīgi ieskatīties. — Pēc manas sajūtas, Poruks bija ļoti smalkjūtīgs, un tāpēc visai saudzams. Skolā p. p. jau no stingrāka acu uzmetiena vien viņam lūpas sāka raustīties un acīs iemirdzējās asaras, kāpēc asāku vārdu pret viņu pavisam nevarēja lietot.“

Liezeres draudzes skolā Poruks pavada divus gadus un atstāj to 1887. gada jūnijā, saņemdamš Roziša un Ozoliņa izdotu liecību (vācu valodā) ar šādām atzīmēm: bībeles stāstos, rēķināšanā, domu rak-

stos, latviešu lasīšanā, krievu gramatikā, vingrošanā — ļoti labi; katķismā, ģeometrijā, vācu un krievu lasīšanā, zīmēšanā, dziedāšanā, latviešu gramatikā, vācu gramatikā, vispārējā vēsturē, ģeografijā, dabas stāstos, fizikā, krievu diktātā — labi. Tāpat par ļoti labām atzītas čaklība, sekmes, uzvešanās. Draudzes skolā Poruks citīgi nodarbojies vēl ar zīmēšanu: māksliniekam Straumes Jūlijam viņš vēlāk nodevis veselu burtnīcu ar zīmējumiem, kur starp dažādām ģeometriskām figūrām bijuši tēloti kapu monumenti, gan perspektīvā, gan atēnoti, ļoti rūpīgi un smalki izstrādāti.

Pabeidzis draudzes skolu, Poruks atgriežas mājās. Krietni paplašinājusies ir viņa izjūtu un visa garīgā pasaule, daudz maz noteiktākā gultnē jau ievirzījussās arī literāriskās tieksmes, bet kā galvenais patlaban atrisinājuma prasīja jautājums par tālāko izglītību, un pirmo reiz dzejnieks atrodas cela jūtīs, kad individuālās tieksmes sadurās ar dzīves īstenības prasībām. Viegli sasniedzams būtu seminārs, bet tas nevilināja; turpretim ceļu uz vidusskolu aizēnoja vecāku šaurā rocība tālaika asajā saimnieciskā krīzē un arī viņa paša gribas trūkums, soli pa solim iet pretim tālākiem mērķiem. J. Ozoliņa pastāvīgie aizrādījumi par neatlaidību darbā, lai sev izlauztu ceļu un nodrošinātos dzīvē, nebija atstājuši vajadzīgās ietekmes uz jaunā jūsmotāja apziņu. Tā pienāca rudenis, un Poruks paliek mājās pilnīgi ar tādām pašām ilgu izjūtām, kā viņa Cēzars — Silenieku Jānis Romas atjaunotajos. Sēdēdams ķēķa priekšā uz velētavas, tas skumju pilns raugās vakara ainas burvīgumā, nemana ne vēsuma, ne purva drēgnuma, tikai šad tad pakustas, pašūpo kājas un atkal nogrimst domās. Nemiers vilņo krūtīs, pamazām sakāpj galvā, riešas asaras, lai dzēstu karstumu. Apstākļi tā sametušies, ka liekas uz visiem laikiem būs jāsaka ardievas sko-

lām, jāpaliek par arāju tēva tīrumā, lai no agra rīta līdz vēlam vakaram dzītu bēro pa vagu, vai dotos ar izkapti plāvā. „Un ar latīņu vokābuliem tur nekā nevar izdarīt. Tur jāsvīst paša sviedriem un jālokās pašam, pašam“.

Poruks ne visai tiko uzsākt arī kaut ko praktisku, instinktīvi baidīdamies, ka uzņemtais amats uz vi-
siem laikiem viņa nepatur šauram lauku sadzīves uzdevumam. Tēvs kā pagasta vecākais, kam darišana ar dažādām tiesu iestādēm, saklauš viņam vietu Velēnas Cepļa muižā pie Cēsu-Valkas apriņķa draudzes tiesas notāra D. Jansona par skrīveri. Ilgi viņš tomēr nepaliek šai karjērā, ar kuŗu cits viņa vietā būtu pilnīgi apmierināts. Pie noteikta darba nepieradis, dzejnieks nevēlējās aprakt sevi kancelejas papīros. Pie tam klāt vēl nāca principāla augstprātīgā izturēšanās, jo skrīverpalīgam nevien vajadzēja kārtot ienākušos un izejošos rakstus, bet arī spodrus turēt sava saimnieka zābakus, pirms gulēt iešanas tos visādi rīvējot ar nodilušo birsti. Un rezultātā — jau pēc pāris mēnešiem Poruks atgriežas atpakaļ tēva mājās kā daždien skrīvera jauns-kungs — ar melnu, balta spīdoša roktuŗa spieķi, ko tam uzdāvājusi principāla kundze.

Patīkams ierosinājums tālākiem plāniem gadās nākošā vasarā sakarā ar trešiem vispārējiem dziesmu svētkiem. Sākot ar 1887. gada rudenī apkārtnes korī, to skaitā arī Druvienas jaukts koris skolotāja J. Kalniņa vadībā, sekojot Rīgas latviešu biedrības aicinājumam, citīgi gatavojas dziesmu svētkiem. Poruks piedalās korī kā tenors, visu ziemu iedams uz mēģinājumiem. Vilinoša pati par sevi jau bija izdevība — nokļūt Rīgā, un satiekoties ar Liezeres skolas biedriem, kuŗi arī piedalās katrs sava apvidus korī, Poruks par Rīgu vien vairs sapno. Dodoties ceļā, viņš apbruņojas ar piezīmju grāmatiņu, tā sagatavodamies lieliem pārsteidzošiem pieredzē-

jumiem. Koris līdz Pļaviņu stacijai brauca ar zirgiem, un šo kilometrus 80 garo ceļojumu Poruks vēlāk arī attēlojis. Viņš ārkārtīgi sajūsmināts par ceļa apkārtni, Aiviekstes krāces šalkoņu, jūnija zaļumu, Daugavu, kuŗu skata pirmo reizi. Siltajā pievakarē pie Daugavas jūtama dzīvība un ritošajos ūdeņos, šķiet, gaŗām aizslid ainas un stāsti no latvju pagātnes. Pušķotos pajūgos pie stacijas jau saplūduši vidzemnieki, kurzemnieki, latvieši no Vitebskas un čuknu robeŗām: „Visiem viena jūta, viena doma, slavināt dabu, savu dzimteni kopīgām dziesmu skaņām“. Koris skandina Pumpura Stāsti manim, Daugaviņa. Dzejnieks apsēŗas piekrastē uz radzes un godbijīgi raugās straumē, kas gadusimtiem vizinājusī latvju laivas; dzelmē grimstošās debesis liekas atspoguļojot Latvijas nākotni. „Pagāja vēl kāda pusstunda, es sēdēju uz radzes un domāju: kad tā, lūzusi no krasta, sadrupēs pēdējos smilšu graudiņos. Jā, laiki, mūŗība, tie ar šausmīgu neŗēlību visu izāŗda, ko mēs teicam par jauku. Mūŗībai dziesmu skaņas ir vienaldzīgas, tās ir dziesmas, kuŗas cilvēki darinājuši. Viņa izplētusi neizmērojamas telpas priekš grandiozas pasaules simfōnijas, kur zvaigznes rit kā ugunīgas milzu bumbas, kur simts gadi ir kā viens acumirklis un tūkstošām jūdzes kā viens sprīdis. Un pienāks drīz tas laiks, kur no radzes, uz kuŗas es sēdēju, nebūs ne zīmes. Ūdeņi pēdējo zīmi būs aizskalojuši lejā, jūrā, un ja kādam garam te bij kas dārgs, tam būs jādodas uz jūru, tur meklēt pēc šī dārguma“. No šās mūŗības domas dzejnieku iztraucē brālēna balss, ka jāsteidzas uz vilcienu, un viņš ieŗūk lauŗu drūzmā. Vilciens kuŗus aizved Rīgu dimdināt. Trešajos vispārējos dziesmu svētkos, kuŗos dalību ņēma kādi 3000 dziedātāju un ap 15.000 klausītāju, tautiskā laikmeta jūsma sasniedza savu augstāko pakāpi. Arī Poruks jūtas pacīlāts, atrazdamies pirmo reizi lielpilsētā un pirmo reizi ieska-

tidamies latviešu kultūras un mākslas sasniegumos: viņš dabū noklausīties Ādama Ores svētku koncertu Doma baznīcā, operu Dzīvību priekš cara un teātrī noskatās Svētbilžu griezēju. Galvenais tomēr, ka te Rīgā, aprunājoties ar agrākajiem un jauniem paziņām, kuri jau gāja tālākās skolās, viņš saprata, ka kaut kas jādara, lai tiktu uz priekšu. Viens otrs daudz grūtākus apstākļus pārspējis, nokļūdams jau politētikas priekšskolā, kāpēc gan viņš nevarētu iet tādu pašu ceļu? Pilsēta, kur laužu vairāk kā Pērļu silā koku, nepazudina cilvēku, ja tam pašam pietiekoši gribas. Mājās atgriezies, Poruks par to vien vairs prāto un runā. „Ar miesu dzīvoju mājās, bet prāts ir Rīgā“. Šī neatlaidīgā vēlēšanās tad arī pašķīr viņa tālāko ceļu: 1888. gada augustā Poruks aizbrauc un iestājas Cēsu pilsētas skolā, lai vispirms pabeigtu to un pēc tam dotos uz Rīgu.

Cēsu pilsētas skolā, nesen kā pārvērstā no agrākās Bōma vadītās aprinķa skolas, valdīja krievisks gars. Baltijā ar 1874. gada likumu šādas skolas valdība ievēda pārkrievošanas nolūkos, kursa programmā pilnīgi ignorējot latviešu valodu, tāpat audzēkņu sagatavošanu vietējai praktiskai dzīvei. Lai lūzumu padarītu mazāk jūtamu, par vadītājiem tika izraudzīti pareizticīgi, pārkrievojušies latvieši, tāpat pāldagōgi ar pārkrievošanas tendencēm. Tāds bija arī inspektors Dadzītis, Cēsu skolas vadītājs agrākā Bōma vietā, pazīstamais krievu valodas mācības grāmatu sastādītājs, kurš pārkrievošanu uzskatīja par latviešu aplaimošanu. Viegli saprotams, ka sevišķu ierosinājumu garīgi modra skolnieka gars šās skolas sienās neguva, un arī Porukam par saviem Cēsu skolotājiem uzglabājušās vairāk tikai negatīvas atmiņas, kā par krievu valodas pasniedzēju, kādu pedantisku mazkrievu un par dabas zinātņu skolotāju Gravē, lielu frantu ar milzīgu pulksteņa ķēdi un

smagu breloku pār krūtīm. Labi sagatavots, Poruks izturēja pārbaudījumu uz pēdējo kursu trešā klasē otrā nodaļā, un arī tad visa programma maz ko jaunu deva klāt Liezeres draudzes skolā izņemtiem priekšmetiem. Plašākas izglītības ziņā galvenā kārtā nācās iepazīties ar krievu rakstniecību un tās klasiķiem, Puškinu, Ļermontovu, Koļcovu, kuŗu ietekme tad arī krietni jūtama viņa tā laika dzejiskos mēģinājumos. Ārpus skolas sienām mierīgajā provinces pilsētīņā ziema paiet paklusu. Poruks vingrinās rakstniecībā, lasa, kopā ar V. Maldoni un dažiem citiem citiem skolas biedriem piedalās arī jauniešu pulciņā, kas grupējas ap Ed. Treumani. Treumanis, pabeidzis aprinķa skolu jau pirms gadiem četriem kopā ar Ed. Veidenbaumu, bija dabūjis norakstītāja vietu un dzīvoja Cēsīs. Viņš bija jau pazīstams rakstnieks un pulcēja ap sevi turienes literārisko jaunatni. Paslepen pa vakariem pie viņa sanāca bijušie Bōma un jaunās Dadziša skolas audzēkņi — V. Eliass-Jausmiņš, A. Mezītis-Maigonis, Vold. Veidenbaums un citi. Treumaņa mazā istabiņa pašā pilsētas nomalē tādās reizēs pārvērtās par īstu čigānu nometni. „Tie bija jauki brīži, brīži pilni dzīvības,” atceras A. Mezītis. Katrs pa kārtai referē par jaunām rakstniecības parādībām, un Poruks te kādā vakarā referāta vietā nolasa tēlojumu Meitene pie kapa. Dažus savus sacerējumus no Cēsīm viņš nosūta jau arī laikrakstiem iespēšanai. Jelgavā izdotās „Tēvijas” feletonā 1889. gada 9. numurā (1. martā) parādās viņa gabaliņš Orākels pie orākeļa (mēnesi vēlāk drusku citādā redakcijā ievietots arī „Dienas Lapā”). Turpat „Dienas Lapas” 22. aprīļa literāriskā pielikumā, kas pildīts visādām pabīrām, ar pilnu parakstu seko tēlojums Jeruzalemes aizstāvis, kuŗā apstrādāts pazīstamais bībeles temats, kā trimdā pie Eufratas Jeruzalemes aizstāvis, dzirdēdams medietes dziesmu, paliek vienaldzīgs pret savu tēviju. Domājams, ka Cēsīs sarakstīts arī

fantastiskais stāstiņš Baltā roze, kas ievietots „Dienas Lapā” 1889. gada ziemassvētku numurā. No šiem mēģinājumiem „Dienas Lapā” ievietotais Orākels pie orāķeļa un tāpat Baltā roze uzrāda jau lielā rakstnieka īpatnības kā uztvēruma, tā izteiksmes ziņā.

1889. gada 8. jūnijā skola beidzas, un izlaišanas aktā Poruks saņem apliecību, kurā sekmes ne visai spīdošas: ticības mācībā, dziedāšanā — ļoti labas, kamēr visos pārējos priekšmetos — krievu un baznīcas slavu valodā, aritmetikā, ģeometrijā, fizikā, dabas zinātnēs, vēsturē, ģeografijā, zīmēšanā un rokas zīmēšanā, glītrakstīšanā, vingrošanā — labas. Kā neobligātoriskus priekšmetus Poruks Cēsu skolā ņēma vācu valodu un algebru, acīm redzot jau sagatavodamies uz politechnikas priekšskolu.

Vasarā viņš iziet Liezerē iesvētišanas mācību pie mācītāja Avota un jūlijā 18 gadus vecs tiek iesvētīts Liezeres baznīcā. Stājoties jaunekļa kārtā, viņš sirsnīgi atvadās no bērnības pasaules. Rezignējoši atskatoties un uz priekšu lūkodamies, viņš vēl apliecina: „Ai, bērnība, es skūpstu tevi, tev pieder mana bērna sirds!” Tā paša gada augusta sākumā kādā pirmdienas pēcpusdienā tuvinieku pavadīts Poruks pa mierīgo sila ceļu aiziet pasaulē un, lai gan šad tad vēl atgriežas mājās, viņa garu, centienus un domas no šā brīža veido jau citādāki apstākļi, nekā līdz tam lauku idilliskajā šaurībā.

4. RĪGĀ.

Politehnikas priekšskolā Poruks iestājas tercē. Neatlaidīgā vēlēšanās nu bija piepildījies. Bet patiesībā tagad tikai dzejniekam iesākās grūtākais jautājums pašam ar sevi, meklējot pēc pamata, uz kura nostāties, lai vislabāk sevi izteiktu. — Priekšskola (Vorschule) ar programmu reālgimnazijas vecāko klasu apmērā pastāvēja (no 1862. līdz 1892. gadam) audzēkņu sagatavošanai uz pašu politehniku: priekšmetu izņemšana abās iestādēs bija saskaņota tā, ka priekšskolu pabeigušajiem pāreja tieši uz institūta fakultātēm bija pilnīgi nodrošināta. Te un tāpat politehnikā, kā vienīgā augstākā mācības iestādē Latvijā, pulcējās tā jaunatnes daļa, kas sagatavojās praktiskai karjērai tehnisko vai komerczinību nozarēs. Protams, ka nākotnes doma šais izredzēs Porukam uzplauka ne visai vilinoša, un tīri dabiski jau sākumā viņu nodarbina problēma, kam īsti nodoties. Technisko zinību skola labākā gadījumā varēja būt līdzeklis kaut kam augstākam, bet kas lai tas būtu, par to viņš vēl ilgi netika skaidrībā.

Ārējie apstākļi priekšskolas laikā Porukam iekārtotās samērā labvēlīgi, tā ka viņš var nodoties tiklab skolas darbam, kā arī saviem mākslinieciskiem impulsiem. Priekšskolu vadīja virsskolotājs Eduards Vērlins, šveicietis, un docents Hermanis fon Vestermanis, mātiemātiķis, dzimis Jelgavā un studējis Tērbatas universitātē. Vestermanis ieinteresējās par Poruku un, pa agrākai Vācijas augstskolu parašai, paņēma viņu savā aizgādībā, jo piederīgie materiālā ziņā maz varēja palīdzēt. Labāks audzinātājs nekā paidīgōgs, savos pusmūža gados viņš bija liels entūziasts, talantu meklētājs un filantrops, pabalstīja censoņus gan materiāli, gan ar padomu. Pedantiskie profesori ne visai viņu cienīja, arī audzēkņi un studenti bieži to

jokoja dažu it kā paviēglā rakstura īpašību dēļ. Bet cilvēks viņš bija sirsnīgs. Zinādams Poruka trūcību, Vestermaņa viņam izgādā stundas turīgās vācu un žīdu ģimenēs un vispār cenšas pašķirt ceļu dzejnieka garīgām tieksmēm.

Rīgā Poruks diezgan ātri iejūtas tanī apkārtnē, kādā dzīve viņu bija nostādījusi, pat pārāk piemērojoties pilsētnieciskumam. Zemnieciskais vadmalas svārks, kaut arī druvēniešu labākā skrodera šūts, liekas viņam par neveiklu, vienkāršu, un jau pirmā pusgadā jaunais Vestermaņa protežē pasteidzas uzcirsties gaiši brūnā modes uzvalkā, tumšzilā tūka mētelī ar samta krāgu, kam labi pieskan sniegbalta apkakle ar lielo zīda kravati. Tieksme uz eleganci, gan nedzenoties pēc kaut kāda dendisma, Porukam raksturīga visā vēlākā dzīvē: ar visu savu trūcību vienmēr viņš piegriež lielu vērību savai ārienei, ieturas aristokratiski, kas tālaika latviešu zemnieciskajā sabiedrībā izceļas kā acīs krītošs žests. Lielu grūtību viņam nesagādā arī straujā pāreja no apūbējušas zemnieka istabas patriciešu nama spožumā, it kā viņš tanī jau pa tradīcijai būtu dzīvojis. Viņš pasniedz stundas tirgotāja Mičkes dēlam, skaitās par mājskolotāju lieltirgotāja fon Zengbuša ģimenē, viesojas pie Hildebrandiem, Stankevičiem, Grünsteiniem. Slaikais sārtvaidzis jauneklis, ar tikko dīgstošu ūsiņu virs lūpas, brūniem, kupliem matiem, maigi svabadām kustībām, pie tam atturīgs un kluss — nāk un iet, labi ieredzēts šais aprindās, no kurām vēlāk arī nāca pabalsts studijām ārzemēs.

Skolas mācībām Poruks seko, cik kurss to prasa, labprāt klausās E. Vērlina vācu valodas un literatūras stundas, ar patīku gatavo projekcijas zīmējumus, tak kamēr viņa līdzbiedri cītīgi mācās, lai tikai drīzāk varētu izstudēt un stāties dzīvē kā kurais — par inženieri, māchaniki, ķīmiķi, agronomu, architektu vai komersantu, — Poruks ir un paliek meklētājs, kas nevar nostāties uz neatlaidīga darba pamatiem. Prak-

tisko zinātņu studijas un arods nelielas vilinošs, un tāpat kā Ansis Vairogs: „Katru reizi, kad viņš par šo lietu domāja, viņa gala spriedums bija: izglītoties, daudzpusīgi izglītoties, gan tad maizi nopelnišot.“ Apzinādamies savas spējas, kaut gan tās vēl snauda neatraisītas, sasniedzamā pasaulē brīžam viņš dzīvo jau kā sasniegtā, vienmēr lielu domu pacilāts. Viņš nerēķinās, ka īstenība prasa pakāpenības arī no liela vīra un ka katram sava nākotne jākal.

Zīmīgu dzejnieka siluetu priekšskolas laikā savās atmiņās uzmet Ludvigs Bērziņš, vēlākais Allažu mācītājs, toreiz pilsētas reālskolnieks, kuŗa istabas biedru, kādu priekšskolas audzēkni no Burtniekiem, Poruks bieži apmeklējis¹.

Starp citu L. Bērziņš saka: „Ne ar vienu no visiem man pazīstamiem biedriem Poruku nevarēju salīdzināt. Visos manos latviešu biedros (kuŗi gandrīz visi bija vecāki par mani) bija kaut kas jau praktiski noteikts vai arī jau rupji stilizēts, — Porukam trūka šī zīmoga. Viņš jau toreiz uz mani atstāja tāda cilvēka iespaidu, kuŗam nav nekāda noteikta mērķa. Pat par to es brīnējos, kā gan viņš iekļuvis politehnikas priekšskolā. Man likās, it kā viņam nebūtu ne mazākas intereses gar to, kas tur top mācīts, un, laikam, tas tiešām tā arī bija.“ Visvairāk viņa dāvanas tiecas izpausties dzejā un mūzikā, sevišķi pēdējā, kuŗa tad arī paliek par vadošo. Viņš apmeklē koncertus, operu, vingrinās pats vijolu un klavieru spēlē. Intensīvā sistematiskā gultnē tomēr arī šī nodarbošanās neievirzās. Paņēmis vijoli, viņš stundām ilgi spoguļa priekšā var improvizēt dažādus motīvus, vērodams, kā viegli pa stīgām slīd baltie slaidie pirksti. Pašam tad iedomā tēlojas dievināts, apgarots mākslinieks, kā tas slavas augstumos ar savu aizgrābjošo mākslu aplaimo cil-

¹ L. Bērziņa atmiņas iespīestas J. Līgotņa apcerējumā: Poruku Jāņa skolas gadi, „Kultūras Vēstnesī“ 1921., 8/9. n-rā.

vēci. Bet īstenībā viņš vēl ir tikai iesācējs, mūzikas mīlotājs, spēj izvilināt — daudz — ja vienu otru maigāku skaņu, tak viņa izjūta instrumentā nebūt vēl nepārvēršas par akordiem ar noteikti veidotu mūzikālu tematu: trūkst skolas, trūkst rutīnas, kas iegūstama neatlaidīgā darbā un pakāpeniski. Elementāro ievadu vijolu spēlē viņam pasniedza Rīgas pilsētas teātra violinists Šachē, harmonijas mācību un klavierspēli — tā paša teātra kapelmeistars Otto Lōze (Lohse). Pie sienas istabā noīrēts glīts melns pianīno ar atvērtām Mocarta sonatēm. „Mocarts, cik viņš laipns!“ vēro Poruks, ar lielām grūtībām ņemdams dzidros akordus. Pilnīgi dibināti vēlāk Poruks pats par savu toreizējo mūziķa mākslu valširdīgi irōnizē, ka ar to viņš varētu visus ļaudis no zāles vai salona aizbaidīt, jo uz klavierēm īpaši melnie kauliņi nemaz negribējuši klausīt pirkstiem, un ka bailu sviedrus viņš svīdis, stājoties pie Šūmaņa Kinderszenen atspēlēšanas. Tāpat uzdotos teorētiskos piemērus rīta agraļās stundās nevalīgais Lōze pats ņemies praktiski atrisināt. Bet pateicoties Vestermāņa protekcijai, Porukam pieejams bija šis krietnais kapelmeistars, labs pianists un Vāgnera diriģents; kuŗa dzīvoklī Jura ielā tad arī jaunais entūziasts daudz maz dabū iedziļināties mūzikas būtībā. Jau tad viņš to sajūt tuvu savam garam — vēl tuvāku, nekā dzeja.

Literāriski priekšskolas laikā Poruks piegriežas vairāk tikai dzejai. 1890. gadā „Austrumā“ iespiestas parādās: Mūžīgais dzejnieks, Sapnis, Engēla skūpsts, Bārenis, Bēgulis, Zvejnieces kaps, Atmiņas, Bērna lūgšana, Dziedi jel, Nakti, — dažas no tām gan radušās jau Cēsīs. 1890. gada beigās uzrakstītas: Sirmgalvja kalna būdiņa, Engēlis, 1890./91. gada ceļa jūtis. 1891. gadā tomēr atklātībā parādās vairs tikai divas: Ceļa jūtis un Akmens tēls. Par pēdējo L. Bērziņš atceras: „Ja Poruku jau biju mācījies pazīt kā mūzikas mīlotāju-sapņotāju, tad arī jo drīz

mācījos viņu pazīt kā tādu, kas tiešām nodarbojas ar dzejošanu. Kādu sestdienu — varbūt ka arī bija kroņa svētdiena — skaidri nezinu — kad Poruks bija atkal atnācis un es viens tikai biju mājās, viņš piepeši izvilka no krūšu kabatas vairākas aprakstītas lapas un lasīja man priekšā. — Ja nemaldos: bija viņa Mūžīgais dzejnieks un Akmens tēls, kurus drīz pēc tam arī uzgāju Austrumā. Mūžīgajā dzejniekā, kas ir pati pirmā Poruka iespīestā dzeja, viņš patētiski slavina dziesmas varu, it kā nospauzdams sev ejamu ceļu dzejas laukā: dziesma pacilā un tiesā, kā saule pats dzejnieks nes svētīdams gaismu, tik mūžībā izbeigdamies. Aprautie teicieni šais Poruka dzejās neapšaubāmi liecina par Šillera, Ūlanda, Puškina, Lermontova, Kolcova ietekmi. Pārējās dzejās dominē cietēja bērna izjūtas, sēri drūmais vientulības un kapu kolorīti kontrastā ar aicinošo debess gaismu.

Pāris priekšskolas laika prōzas gabaliņus vācu valodā Poruks rokrakstā nodevis H. Vestermanim — „par piemiņu no sava skolnieka“. Viens no tiem ir Pilatus, uzrakstīts 1891. gada 21. janvārī, otrs, arī ap to pašu laiku radies — Die Quelle des Sokrates. Abas fantāzijas uzņemtas jau drošu tēlotāja roku par dievišķās patiesības atziņu meklētājiem, kas uzpurēdamies atveļ cilvēcei dzīvinošos nemiera avotus. L. Bērziņš vēl atceras, ka kādā svētdienas priekšpusdienā Poruks viņam nolasījis priekšā kaut ko līdzīgu tēlojumam Laimes meklētāji, bet iespīests tanī laikā nav parādījies neviens no šiem sacerējumiem.

Poruka jaunības dzejā valdošās grūtisirdības iemesli nav meklējami paša dzejnieka acumirkļējos pārdzīvojumos, jo nekas dvēseli satricinošs šai periodā negadījās. Kā jau dzimis līriķis, viņš arī neiziet no acumirkļa tiešās sajūtas. Traģiski-skumjiem motīviem iejūsma pieķeras kā saskanošiem vispār ar viņa dzejiiski-filozofisko uztveri. Sēro noskaņu vēl padziļināja iesācies psihiskais lūzums, kad mājās uzsūk-

tos primitīvi patriarchālos zemniecības priekšstatus draud pārmākt kultūras ietekmes, radot mocošu atstātības sajūtu, grūtsirdību un smeldzošo rezignāciju par zudušām saulainām bērnības dienām. Pēdējā priekšskolas gadā dzejnieks vairs nekā publicējama neuzraksta. Uzmanību galvenā kārtā paņēma izklaidīgais dzīves veids, skolas darbs un nodošanās mūzikai. Nekādu dziļu ierosinājumu dzejai nopietnāk nodoties viņš nesāņem arī no apkārtnes. Visur viņu uzlūko kā cerību pilnu talantu, kam prāts nesas uz mākslām un kurš pie gadījuma savā paklusā mīkstā balsī var nolasīt pa vāciski sacerētai dzejai, bet tas arī viss. To aprindu, kurās viņš visvairāk grozījās, latviešu dzeja neinteresēja. Turpretim latviešu sabiedrība, pārāk nogrimusi materiālistmā un šaurā mietpilsonībā, maz likās zināt par jaunatni. Vāciskuma iespaidos Poruks sāk dzejot vāciski. Jāpiezīmē tomēr, ka Vestermaņa nolūks nebūt nebija pēc kaut kāda noteikta pārvācošanas principa atraut Poruku savai tautai, viņš tikai centās latviešu censoni piegriezt tai kultūrai, kurā pats, kā jau dzimis vācietis, redzēja svarīgāko avotu, kas nākošajam dzejniekam var sniegt patieso sirds un prāta izglītību. Poruku viņš pat mudina latviski dzejot. Tāpat pie Poruka paša novirzīšanās uz vāciskuma pusi nenoziņēja bēgšanu no latvietības. Diezgan indifferents tautiskuma jautājumos visā vēlākā dzīvē, Poruks nekad nav pārgājis nekādā anacionālistmā, nekad nav slēpis savas kārtas, tikai kā pats saka, turēja par lieku „koķētēt ar savu krustāmo zīmi“. Vācu valodu tolaik vēl latviešu pilsonība un skolu jaunatne pat no visdedzīgāko tautiešu aprindām pa vecai parašai lietoja kā piemērotāku gan ģimenē, gan sadzīvē, bet tas, atskaitot seklo kārkluvācietību, apzinīgās intelligences nespēja atraut topošai latviešu kultūrai kā kaut kam patstāvīgam, īpatnējam.

Vasaras brīvlaikus Poruks pavada uz laukiem Prē-

deļos, gan lielākas sabiedrības te nemeklēdams, tomēr arī nejuzdamiem atrauts no latviskās vienkāršības. Runīgu, jautru un kāru uz jokiem šais dažu nedēļu starpbrīžos viņu atceras brālis Jēkabs. „Vieglu gaitu, sārtiem vaigiem, svilpodams vai dūkdams kādu melodiju — tāds Jānis staigāja pa māju. Viņam bija arī laba ēstgriba, jo bieži ar māti kaulējās, lai pataisot šim vienu vai otru no vēlamiem ēdieniem“. Bieži iet peldēties tuvējā dambītī vai uz Vilaunas upi, ņem mežmalā saules vannas. Bērnībā ne visai kārs uz rotaļām, tagad viņš bieži ar saviem jaunākiem brāļiem un māsām kavē laiku, uzved karus, imitē baznīcu ceremonijas, ērģeļu spēlēšanu, raudulīgos, dialektā runājošos „saiešanas tētiņus“. Kad mājiniekiem sevišķa steiga jeb kad patika, viņš piedalās arī mājas darbos. Vismīlāk viņš mitinās mazajā klētiņā dārza malā, ko tēvs uzcēlis ar mazu gaišu logu un dēļu grīdu bišu pārziemināšanai, jo tēvs un tāpat vectēvs, kā lieli bišu mīļotāji, turējuši pa desmit un vairāk bišu saimēm. No Rīgas līdzī paņemtas grāmatas, vairāk vācu valodā, gan nopietna, gan jautra saturs; līdzī arī vijole, nošu komplekts ar vieglākiem gabaliem no Glinkas Dzīvību par caru, Vēbera Burvju strēlnieka, Maskavijā Cavalleria Rusticana, Mocarta, Vāgnera.

Priekšskolas laikā, domājams 1891. gada vasarā, Poruks nodzīvo kādu laiku Mežamuižā, pansijā pie Hildebranda kundzes. Pazīstamā vēsturnieka Dr. phil. H. Hildebranda atraitne Roza, izglītota mūzikāla dāma, tikko pēc vīra nāves pārcēlusies šeit Smiltenes tuvumā, pieņēma Poruku uz H. Vestermāņa ieteikumu, lai viņš uz laukiem atpūstos, jo Poruks toreiz jutās savārdzis ar krūtīm. Hildebranda kundze Poruku šai laikā atceras kā klusu un simpātisku jaunekli, kam lielas tieksmes uz literātūru, un kas jau arī pats nodarbojas ar rakstniecību. Dažreiz krietni drūms, viņš izvairījies no jautrākas sabiedrības, labprāt viens savā nodabā pastaigādams pa jauko, atpūtai piemē-

roto apkārtņi. Turpretim intimākā sabiedrībā viņš bijis patīkams sarunu biedrs.

1892. gada jūnijā Poruks priekšskolu pabeidz, saņemams gatavības apliecību. Zīmēšanā un franču valodā tā uzrāda mērenas sekmes, krievu valodā, ģeometrijā, projekcijas mācībā, fizikā un Krievijas vēsturē — labas, bet ticības mācībā, vācu valodā, algebrā un vispārējā vēsturē — ļoti labas.

Politehnikas durvis nu būtu vaļā, tomēr jaunības spēkus bija saviļņojušas citas tālākas rožainas cerības. Varētu studēt architektūru, par mašīnu inženieri, tak te baidīja skaitļu pasaule, kas nebija dzejnieka stiprā puse. Brīžam atkal gribētos dienās tikt par teoloģijas profesoru, jo studijām līdzekļus tādā gadījumā dotu kāds bagāts Vidzemes muižnieks, kurš teoloģijas studentus pabalstot; tak teoloģijas studijām vajadzīga nevien nauda, bet arī vecās valodas un klasiskās ģimnazijas abitūrijs. Beidzot viņš izšķiras par pilnīgu nodošanos mūzikai. „Kas ir augstāks par brīvību? Mūzikā, vienīgi mūzikā ir neaprobežota brīvība, priecāties un gavilēt pēc izciestām bēdām un sāpēm,“ domā Ansis Vairogs, klausīdamies pavasara burvīgumā parkā. „Persefoni taisās atkal apakšpasauli atstāt un pasauli aplaimot, jaunas cerības pilda viņa krūtis, zinot, kam dzīvot: mākslai, dzejai“. Neatlaidīgais sapnis otrā vietā nobidījis visus aprēķinus, kādus no jaunekļa prasa dzīves īstenība.

Tovasar uz laukiem dzīvodams, Poruks diezgan daudz raksta, tikai vairāk skicējumus, bieži viesojas pie draugiem un droši raugās nākotnē. K. Dzelzskalns saka: „Bija vai vienīgā reize, kad Poruks priecīgs un laimīgs atnāca un tāds pats no manis šķīrās. Nesūdzējās ne par sevi, ne par citiem — likās, ka viņš ar visu un visiem būtu izlīdzinājies un sapraties. Vakaram tuvojoties katru dienu pārbridām netālo Tirzas upi un uguni uzskūruši prā-

tojām līdz rīta ausai par nākotnes mērķiem un nodomiem. Sevišķi runīgs un jautrs bija Poruks un bieži vien liksms uzgavilēja un bērnišķi priecājās, kad tuvējā mežā viņa gaviles spēcīgi atbalsojās. "Poruks nobraucis arī pie tēva, kas pa izmeklēšanas laiku atradās Alūksnē. Tēvam policijas priekšnieks atļāvis diezgan lielu brīvību, un viņi kopā daudz kļējojuši pa lielo parku, braukājuši pa skaisto Alūksnes ezeru, draudzīgi sarunādamies. Dzīvē priecīgs, dzejnieks labi iejūtas malienas provincpilsētīņas sabiedrībā, deklamē savas dzejas, piedalās dziedāšanas kori.

Augustā, kad jaunatne atkal dodas uz pilsētām, turpināt darbu skolā vai stāties amatā, Poruks aizbrauc uz Rīgu, sagatavoties ārzemju ceļojumam. Tūlītēju aizceļošanu vēl kavē iesaukšana kara klausībā, tāpat līdzekļu trūkums. Šo pusgadu Poruks interesējas gandrīz vairs tikai par mūziku, turpinot stundas pie Lōzes. Līdzekļus ceļojumam apsoliņās izgādāt Vestermanis un savu vārdu arī turēja, pabalstu galvenā kārtā savākdams Porukam labvēlīgajās ģimenēs, kur jūsmoja viņa talantam. Vestermani Poruks ļoti cildinājis, vēstulē K. Dzelzskalnam izteikdamies: „Šis labais cilvēks gaida no manis lielas lietas un ir mani tā izlutinājis, padarījis tik iedomīgu, ka es drīzi vien sākšu uz citiem skatīties no Olimpa augstumiem.“ Pirms aizbraukšanas uz ārzemēm, Poruks apmeklē vēl piederīgos, K. Dzelzskalnu, komponistu un dzejnieku Straumes Jāni Jelgavā, kuram šķīroties atstājis piemiņai kompozīciju rokrakstā — $\frac{1}{8}$ taktī vienai balsij rakstītu dziesmiņu vācu valodā Im Traume hab' ich gesehen.

Savu mērķi sasniegt viņš nešaubījās. Visa pagātne likās sapnis miegā, nākotnes gaitas un darbs tēlojās kā nomoda sapnis.

5. CEĻOJUMS UZ ELBFLORENCI.

1893. gada februārī Poruks aizbrauc uz Drēzdeni studēt mūziku.

Ārzemēs pavadīto laiku, nepilnus pusotra gada, viņš vēlāk attēlojis īsā atmiņu aprakstā Mans ceļojums uz Elbflorenci (1901.) un Strenču psihiatriskā klīnikā uzņemtajā Erinnerungen aus meiner Dresdener Schulzeit (1909.); ārzemēs gūtie iespaidi un pārdzīvojumi izpaužas arī vairākos belletristiskos darbos, īpaši Pērļu zvejniekā. Pēc visa vērojams, ka svarīgs un vai pats spilgtākais dzejnieka dzīvē ir šis neilgais posms, kad atziņu slāpstošais gars dabū virzienu un jauneklīgais entūziasms sāk pieņemt noteiktākas formas. Kaut gan nenasniegts paliek tiešais nolūks, tāpat plašā ideālu pasaulē uzņemtais konkrētais saturs vēl neiegūst vajadzīgās viengabalības, bet jaunajos apstākļos spēcīgi atraisās viņa dzejiskie impulsi, kas Rīgā patiešām vēl līdzinājās neskaidrai filozofijai un dzejnieks jutās kā tumšā mūra telpā, aiz kuŗas ārā vajadzētu aust vismaz rīta blāzmai. „Un tad es aizbraucu apskaidroties,” irōnizē Poruks, tomēr zinādams, ka patiesība slēpjas šais vārdos.

Pa ceļam Poruks dienas trīs uzkavējas Berlīnē. Ceļojuma atmiņās viņš raksta: „Caur leišiem, Karaļaučiem un tālāk braucot es vairāk nekā nevarēju novērot, kā to, cik ļaudis ir veikaliski, praktiski vai nepraktiski, launi vai naīvi, veseli vai slimi, bet nekā augstāka es nesaskatīju. Bet nonākot ap pulksten 6 no rīta Berlīnē, es sajutu, ka es biju pārkāpis it kā pār kādu sliekšni, citā pasaulē.” Greznība un mirdzums modernajā pasaules pilsētā viņu pārsteidz ik uz soļa. Pacēlies rīta agrumā ar braucamo krēslu greznās Centrālviesnīcas glītajā istabiņā, viņš priecājas par elektrisko gaismu, sudrabaini sapņainām tapētēm un lepno, bet

padevīgo sulaini. Uz ielas visur kustība, varena savā noteiktā ritmā.

Dzejnieks tomēr nav jūsmotājs vien, iespaidus viņš uzņem stipri vērtējoši — pēc savas izjūtas, īpaši mākslas dzīvē. Vakarā nolikta Cavalleria Rusticana izrāde paša komponista Maskanji vadībā. Šaurajā pirmā ranga ložā sēdēdams, Poruks drebošu sirdi gaida, kad parādīsies slavenais meistars pie diriģenta pultes un pavērsies priekšgars. Orķestris sakustas, Maskanji ienāk. Poruks klausās, lūkojas, bet varenā aizgrābtība, kādu viņš pārdzīvojis šo pašu operu Rīgā skatīdams, nerodas. Maskanji kā diriģents viņa acīs nav nepārspējams — tas diriģē par daudz strauji un arī diezgan nedroši. Otrā dienā Poruks apmeklē Nacionālo muzeju, kas savienots ar gleznu galeriju. Viņa uzmanību saista senlaiku naudas kolekcijas, bet „kā viss pasaulē beidzot apnikst, tā arī nauda” — un skats pievēršas skaistām apmeklētājām, kas maziem soliņiem grāciņi staigā, vērodamas seno asiriešu, sīriešu, arābu, bizantiešu un indiešu saimnieciskās pasaules atliekas. Slaveniem mākslas darbiem pildīta gleznu galerija: sevišķi bagāta un interesanta te skulptūras nodaļa, kurā sastopami Torvaldsena un Kornēlija darbi, kōpijas no slavenā Mikela Andželo. Steidzīgam caurgājējam tomēr šīs mākslas darbu biezoknis un raibums nedod īstās baudas: kā noliktavā te sakrauti tēls pie tēla: līdzās milzīgam zirgam ar nolauztu asti vēl milzīgāks vīrs, tad visādas Diānas, Medūzas un Vēneras. Nesaskaņa apmulsina skatītāju, un tas nezina, kuram tēlam dāvāt savu sirdi. Cēlās Rūbensa gleznas, paužot lielā meistara augsto dzīves baudu un veselības ideju, liekas te velti uz mūžību iespundētas. Senie grieķi savus mākslas darbus tuvināja tautai, izliekot tos tempļos un laukumos, kur tie nāca tiešā saskaņā ar savu apkārtni un atstāja uz skatītāju dziļāku iespaidu. Katram pabeigtam un pilnīgam mākslas darbam vajadzīga sava īpaša svētnīca.

Vakaros elektrības mirdzumā Berlīne it kā pazaudē savu drūmo smagumu. Ļaudis tad mudžēt mudž, drūzmējas ap skatu logiem, visādiem tingeltangeliem milzu pasāžas bazārā. Nemitīgas gājēju straumes virzās pa daudzīnātā Unter den Linden pavasarīgajām alejām, Frīdriha ielas šaurajiem trotuāriem. Ziņkārība Poruku ievēl arī trokšņainajos lokālos, lielpilsētnieku parastajās atpūtas vietās. Pirmo vakaru pēc izrādes viņš uzmeklē slaveno Cafè Bauer; iznāk te jau iepazīties ar kādu Berlīnes ārstu un viņa divām māsām. „Man toreiz vēl lāga negāja ar to vācu mēli, bet manas nevainīgās acis runāja totiesu vairāk, un mēs, pavadijuši jautru, patīkamu vakaru, šķīrāmies kā labi draugi. Ak Dievs, tie labie, cēlie jaunekļa laiki: par tiem domājot manim ronas asaras acīs,” raksta viņš ceļojuma atmiņās. Tāpat laimīgs, ja arī ne visai apmierināts par to, ko redzējis Apollo svētnīcā, viņš iegriežas Ašingera viesnīcā, „lai nodotos savas miesas izkopšanai un izdaiļošanai”. Te par izpriecu biedru viņam piesviežas kāds vecāks students Flachvics, pavadinādams iepazīties ar „porcelāna braukšanu” un „lingas sviešanu” — Berlīnes populārajām izpriecām, parastā valodā runājot — ar krietnu iemešanu jautrā buršu kneipē. Lokālos un uz ielas vācu lielpilsētas sabiedrība Porukam neliekas simpātiska. Par daudz sastingusi savā mietpilsoniskajā mērenībā, tā reti kad atļaujas īpatnējāku, spilgtāku žestu. Tomēr, no otras puses, šās tautas raksturā redzamas arī cildenas īpašības, nepārspējama enerģija, un savā patriotiskā pašapziņā vācieši devuši lielas, ģeniālas kultūras vērtības. Tāpēc nenoliedzami, „ka šie divi elementi: ģeniālitate un mietpilsonība, kuŗas vajadzīgā samērā piešķirtas vācu tautai, to ilgi, ilgi pasargās no sistēmatiskas izvīrtības, kāda pie dažām citām kultūras tautām sastopama. Mietpilsonība ir tā bremze, kuŗa neļauj ģenija ātrvīlcienam ielauzt vokzāles sienas, viņa kontrolē, cik augstu cilvēks pacēlies un cik dziļi tas grimis”.

Ātri Berlīnē pagāja laiks arvien jaunu iespaidu jucekli; vēl ātrāk ziņkārības kārdinājumos kusa zelts, ar ko iebraucot likās „pilnas visas kabatas“. „Šitā, zēni, dzīvojoti, neziņāi aiziesim,“ Poruks nodomā, sēstas vakara ātrvilcienā un pēc piecu stundu brauciena nonāk Elbflorencē, kā Drēzdeni daudzina.

„Nav patīkamāku jūtu par tām, kuŗas pārņem cilvēku, kad tas nonāk svešā, jaukā pilsētā, kuŗā tas vēl nav padarījis neviena grēka, nav dusmojies un kuŗa modina viņā cerības, atrast kaut ko jaunu, brīnišķīgu. Izņemot tēva mājas, es neesmu nekur tik laimīgs jūties, kā Drēzdenē,“ Poruks saka. Ziņkārības kārdinātājs te viņa vairs tā neaizvilina ārišķās greznības apbrīnošanā. Salīdzinot ar Berlīni, Saksijas galvas pilsēta vienkāršāka, mierīgāka, piemērota dziļāku studiju nolūkiem. Viņas īpatnējais skaistums — dabā un mākslas dzīvē. Vecpilsētu Elbas kreisajā un jaunpilsētu upes labajā krastā, kuŗus savieno pieci lieli tilti, grezno laukumi un patīkamas alejas, plaši publiski dārzi, valsts un mākslas iestāžu īpatnējās celtnes; pamalēs pacelas vasarnīcu vietu brīnišķie kalnāji. Pilsētas seja gaiša, vēlīga; iedzīvotāju sastāvs krietni internacionāls; par savu rezidenci to izvēlējušies franči, italieši, krievi, norveģi, angļi. Drēzdene krietni bagāta muzejiem, ar savu mūzikas un skatuves mākslas augsto līmeni starp Vācijas pilsētām tā nostājas pirmā vietā un var lepoties ar savu īsta kultūras centra pagātni.

Te piemituši un darbojušies daudzi slaveni dzejnieki un mākslinieki. No šejienes cēlies pianists H. fon Bülovs, dzejnieks Teodors Kerners, gleznotājs Adrians Richters; te piemituši Gōte studenta gados, Fr. Šillers, H. Kleists, L. Tīks, R. Šūmanis. Te daļu no saviem darbiem sarakstījis Šopenhauers, norveģu dramatiķis Henriks Ibsens, te Kārlis Maria Vēbers har-

monizējis savas melodijas, un vēlāk Vāgners daļu no Lohengrina komponējis Drēzdenē.

Mākslas dzīve tad arī Poruku te visu laiku notur pilnīgi savā varā. Jau otrā rītā pēc iebraukšanas, pirms doties uz konservātoriju, viņš ieiet gleznu galerijā. Priekšmetu bagātības ziņā tā nevar sacensties ar Berlīnes muzeju, tomēr slavenā Cvingera augstajās zālēs savākti ievērojami vecmeistaru darbi, starp tiem daži vispār pazīstami šedevri no dažādiem laikmetiem un dažādām skolām: Rafaēlis, Koredžo, Holbeins, Muriļo, Rūbenss, Rembrants, Tīcians, Van Deiks. „Te manīm pirmo reizi tā sakot atvērās acis, un es sāku saprast, kāpēc cilvēks redz. Redzēt vien, tas nav nekas, bet redzēt un pie tam domāt, tas, kā Šopenhauers saka, cilvēkam ir liela laime“. Un visam Poruks pieiet ar savu īpatnēju vērtējošo mērauklu. Par visslavenākiem darbiem viņš spriež pēc savas sajūtas, nerēķinoties ar vispārpieņemtiem atzinumiem. Bieži šī sajūta nonāk pretrunā ar prāta slēdzienu un literārisko domu. Viņš salīdzina slavenās madonnu gleznas, kādas Drēzdenes galerijā pavisam četras: divas no Koredžo, viena Holbeina, viena Rafaēla. Visvairāk viņu savaldzina Koredžo, kurā apbrīnājami izpaužas mākslas priekšstata ideālizācija. Ilgi un svētsvinīgi lūkodamies, viņš nevar iedomāties dailāku un mīlīgāku cilvēka parādību par šā meistara madonnu tēliem. „Te es atjēdzos, ka cilvēks ir atpestījams, un es sāku ticēt ar saprašanu.“ Rafaēla slavenajā Sīksta madonnā, kurai Cvingera paviljona augšas stāvā ierādīta īpaša istaba kā maza svētnīca ar paša gleznotāja krūšu tēlu pie pretējās sienas, Poruks neatrod izslavētā harmoniskā debešķīguma. Gleznai pēc viņa domām trūkst vienības, madonnas vaibsti ikdienišķi, maz radniecīgi Kristus bērna vaibstiem, kuri patiesi raksturo Pestītāju, jo pilnīgi izteic bērna nevainību, vienotu ar sirmgalvja atziņu; ap lūpām rotājas spēks, līdz ar to arī skumjas, skatiens ģeniāls,

piemācošs. Daiļi gleznota Barbara, turpretim pāvests Siksts atgādina īstu priesteri. Ainas kopīguma nepabalsta arī abi cherubi lejā, kurus Poruks labprāt vēlētos redzēt brīvi gaisā lidojam un nolūkojamies uz zemes rūpju pilnām būtnēm, līdzīgi eņģeļiem Ticianā gleznās. Holbeina madonnas Porukam liekas aukstas, pārāk reālas, lāga neizprotamas. „Vajaga ievērot ģermāņu un romāņu dabu. Abi ir stingri gleznojuši pēc savas tautības paraugiem, abi ir reālisti, turpretim Koredžo ideālizē savus mākslas priekšmetus, kā neviens cits“. Impozantu iespaidu atstāj Rembranta lielie audekli ar reālās dzīves vai svēto rakstu ainām, kurās pāri tumšai priekšpusei perspektīvā gaišums atspīd kā no tālākas, labākas pasaules. Krāsu spilgtums tanīs vājāks nekā viņa tautieša Van Deika darbos, viņš līdzinās sengrieķu kolōnistam Romā, ņemdams veselīgus ļaudis, kas spēj un bauda dzīvi, kā Dionīss un Venera tiem nolikuši. — Raksturīgi šie salīdzinājumi, jo tie norāda uz Poruka pašizjūtu, sakarā ar dabūtiem iespaidiem.

Gleznu galerijā Poruks labi iedziļinās, pa visu Drēzdenes laiku apmeklējams to reizes piecdesmit. Svētdienās un svētku dienās, tāpat dažas darba dienas te ieeja brīva un ļaudis ne pārāk drūzmējas. Mazāk viņu interesē dabas zinātniskie muzeji turpat Cvingera pārējos spārnos, skulptūras un antīkās arhitektonikas kolekcijas Albertīnā pie Brūla terrases, etnografiskais muzejs Ķeizardārza pilī.

No gleznu galerijas pirmās dienas pēcpusdienā Poruks steidzas uz konservātoriju. Cerētā mākslas tempļa vietā viņš atrod vecu, vienkāršu namu Landhausa ielā, patumšām koka trepēm, šaurām priekšīstābām un koridoriem, kur valdonīgs apmeklētājus izriko vecais kastellāns Jānis. „Ejiet, apsēžieties! Hofrāts ir vēl runājams. Kāpēc jūs nākat tik vēlu?“ vecais nosaka, ienācēju pastumdams, it kā tas būtu viņam padots. Drēzdenes karaliskā konser-

vātorija mūzikai un skatuves mākslai tolaik pastāvēja kā privāta mācības iestāde, tomēr beigušie ieguva mākslas absolventu pilnīgas tiesības. Pazīstama tālu ārzemēs ar savu plašo programmu, tā pulcēja audzēkņus no visām pasaules malām — Amerikas, Kolumbijas, Anglijas, Krievijas, Japānas, Meksikas, Rumānijas, Brazīlijas, kaut gan pādidagōģiskais personāls visumā nebija nekāds izcilais. Bez liekiem ierobežojumiem te arī uzņēma katru, kas nāca skaņu un skatuves mākslu mācīties, vienalga — kā iesācējs vai papildināšanās nolūkos, jo pie konservātorijas pastāvēja arī mūzikas pamatskola un vidusskola. Kopā ar nākamo virtuozu te mācījās vienkāršs mūzikas mīlotājs, lai iegūtu kaut elementārākos jēdzienus par mākslu. Hofrāts — direktors Eužens Krancs, konservātorijas faktiskais ipašnieks, labs mūzikas pādidagōgs, iecienīts augstmaņu un mākslinieku aprindās, laipns, bet arī stingrs savā audzēkņu saimē, Porukam apjautājas par priekšizglītību un noliek uzņemšanas pārbaudījumu, kāds pie iestāšanās notika tikai tāpēc, lai noteiktu, kādā pakāpē un pie kādiem mācības spēkiem uzņemamo ierindot. Daudzpiedzīvojušais profesors saprata, ka virtuōza no Poruka nevarēs iztaisīt, bet krietnu mūzikas skolotāju gan, ja vien viņš strādās kā pienākas cīņā ar mūzikas tehniku. Priecīgs arī par tādu atzinumu, Poruks noņem istabu klusajā Gerichts ielā Nr. 25, pie Elbas, kādas Kaminski kundzes puslīdz greznā, bet ne visai mājīgā apakšstāva dzīvoklī, sagatavodamies nopietnam darbam. Vakarā operā izsludināta Vāgnera Nirnbergas meistardziedoņu izrāde, uz kuŗu viņš tūlīt iegādājās biļeti.

Pērļu zvejnieks Ansis Vairogs dziļi cieš, šķīroties no dzimtenes, piederīgiem, sava labdara Tālheima; skumjas un rožainas cerības tam jauca sirdī, pēkšņi svešumā atrodoties. Gluži dabīgi, ka savās svešātnes gaitās arī Poruks, viens ielas burzmā, iekrīt sen-

timenta varā. „Visur svešums, gluži kā sapnis. Daža jauna, daiļa dāma aiziet garām, uz mani nepamet ne acu, es esmu svešnieks! Ielas asfaltētas, un droškas aizripo klusi, gluži kā pa galdū. Vecais tirgus laukums mazs, bet vienāds un simmetrisks uz visām pusēm. Vidū pieminēklis. Gar malām sēž tirgus bābas, vietām nolikušies ormaņi, kuŗu Drēzdenē nav daudz un kuŗi sadalās divās šķirās: pirmās un otrās klases ormaņi. Pretējā stūrī iz baznīcas torņa spīd apgaismots pulkstenis, kaut gan ir vēl diezgan gaišs. Laiks apmācies, miglains. Juvelieru magazīnu logi mirdz. Atkal dāmas kungu pavadībā, viena daiļāka vai greznāka par otru. Daudzi sarunājas, bet man nav neviena, ar kuŗu varētu izmainīt vārdu! Un skumjas, jā, sāpes sāk sažņaugt manu krūti. Ko tu te meklē svešatnē? Svētcelnieks, laimes meklētājs? Nogriezies uz vienas, uz otras ielas, visur svešs“.

Sešos iesākas opera. Nervōzu gaitu gar drūmo pils baznīcu un Cvīngeru plūst dedzīgie apmeklētāji. Poruks ieņem vietu trešā balkona ložā. Apkārt dzirdamas sarunas visdažādākās valodās. Dažus Meistardziedoņu jautros, cēlos gabalus viņš jau Rīgā dzirdējis, tāpēc elpu aizturējis gaida sākumu, jo uzstājas slaveni spēki — Hansa Saksā lomā slavenais Šeidemantels, Ievīnas — Vitīcha kundze, Stolcinga — Antess, Bekmesera — Jensens, un diriģē pats Šuchs. Sparīgi paceļas kapellmeistara roka un impozantā Meistardziedoņu priekšspēle iesākas. „Mani sāk pārņemt neizsakāms prieks, es, tā sakot, aiz prieka nodrebu. Tādas mūzikas es vēl nebiju dzirdējis. Var just, ka katrs orķestra loceklis spēlē ar aizgrābtību, ar svētšvinību. Un kas par orķestri! Katrs spēlētājs tur ir meistars, arodnieku aprindās pazīstams tālu aiz Vācijas robežām“. Drēzdenes operas ansamblis, sevišķi orķestris, patiesi bija slavens jau kopš Vāgnera laikiem un parasti komplektējās vai vienīgi no virtuoziem un brīvmāksliniekiem (kā Petri, violončellists

Gricmachers), kuŗi bija mācības spēki arī konservātorijā. Šuchs diriģēja lieliski, īpaši tādus darbus, kā Vāgnera Nibelungu gredzens, Tristans un Izolde, Tanheizers, „kur netikvien jāloka roka, bet arī sirds dažreiz veselas četras stundas no vietas“.

Konservātorijā atsevišķus priekšmetus varēja ņemt arī fakultātīvi, tāpēc atlikušo mēnesi no 1.marta līdz sēmesŗtra sākumam Poruks izmanto, mācoties klavierspēli pie profesora Alberta Klūges, kas pasniegšanā lietoja visjaunākās metodes, ar laiku iegūdamns plašu mūzikas paidagōga slavu. Vasaras sēmesŗtris iesākās ar 1. aprīli. Poruks iestājās kā mūzikas teōrijas skolnieks pie prof. Vilhelma Rišbītera, kas pasniedza harmonijas mācību un kontrāpunktu. Rišbītera vārds viņam bija jau pazīstams Rīgā, viņgrinoties pie Otto Lōzes pēc tā populārās skaņu mācības grāmatas. Harmonijas mācībā, klavieru spēlē un dziedāšanā Poruks ietiek tikai pamatskolā, bet mūzikas un literātūras vēsturi viņš klausās gan vidus, gan augstskolā. Teōrijas un kompozīcijas mācības pilnā kursā ietilpa kādi desmit priekšmeti, bet visu to Poruks nav klausījies.

Mūzikas vēsturi pasniedza prof. Fēlikss Drēzeke (Draeseke), pazīstamais komponists un mūzikas vēsturnieks, Lista un Vāgnera draugs. Viņš vadīja arī kompozīcijas un diriģēšanas klasi. Pārliecināts par savām komponista spējām un gribēdams kaut cik piesavināties komponēšanas pamatlikumus, Poruks arī teōriju labprāt būtu pie viņa mācījies, bet vecais Drēzeke iesācējam bija grūti pieejams. Par viņa lekcijām un darbiem, operu Herrat un kādu maršu, dzirdētu Belvederā kapellmeīstara Trenklera vadībā, Poruks saka: „Abi gabali atstāja uz mani dziļu, jā, pat varenu iespaidu, un es gāju uz Drēzeķes priekšlasījumiem arvien ar svētsvinību un godbijību, jo viņš, neraugoties uz savu humoru un sarkastiskām piezīmēm, bija nopietns vīrs un liela un cēla stila kompo-

nists no galvas līdz kājām; tikpat liels viņš bija kā mūzikas vēstures pazinējs un kritiķis". Gluži citādas jau pašā sākumā Porukam nodibinās attiecības ar viņa tiešo skolotāju Rišbīteru. Liels skeptiķis un savādnieks, neiecietīgi bargs pret instrumentālās mūzikas skolniekiem, Rišbīters neinteresējās par jauniem talantiem, šinī gadījumā arī par Poruka komponēšanas spējām. Tāpēc viegli saprotams, ka Poruks pret viņu atsalst un harmonijas mācībā Drēzdenē maz ko iemanto.

Galveno uzmanību konservātorijā Poruks veltī literatūras vēstures lekcijām. Tās lasīja profesors Adolfs Šterns, pazīstamais literatūrvēsturnieks. Iesākdams ar Danti, Šterns savos priekšlasījumos ilgi uzkavējās pie virzienu maiņām literatūras attīstībā, pie izcilākiem tās pārstāvjiem, visam citam viegli pārējot pāri, lai jo sīkāk iztīrātu ievērojamāko dzejnieku darbus un dzīvi. Plašās laikmeta un personību ainās viņš raksturo Servantesu, Šekspīru, Gēti, Šilleru. Pat vācu literatūrā tikai gažāmejojot pieminēdams Bodmeru, Gotšedu Klopštoku, Vilandu, — pie Šillera un Gētes nonācis Šterns pie tiem, tā sakot, apmetās uz dzīvi veselu sēimestri. Šterna priekšlasījumos Poruks varējis klausīties neapnīcis.

Nodarbošanās ar klasisko literatūru un Vāgnera mūziku viņu ierosina ķerties arī pašam pie plašāka stila dzejojumiem. Pamatīgi studējot Gētes Faustu, tāpat Gōcu fon Berlihingenu, Bairaona Manfredu, un arī vientuļi pa ielām klejojot, konkrētākas formas pieņem jau Rīgā iecerētā drāma Reinholds Lencs. Ipaši te svešumā psihiski radniecīgu viņš jūt šā dzīņu un cīņu dzejnieka, Gētes drauga romantiski-traģisko tēlu. Un ja vēl drāmu saraksta vācu valodā, kas zina, tā varētu parādīties arī Drēzdenes galma teātrī. Šai cerībā Poruks manuskriptu iesniedz pilsgalma teātra intendantsrātam Dr. Fr. Koppel-Ell-

feldam, kas arī apsolās to izlasīt. „Tā nedēļa, kurū es gaididams izcietu, ir neapprakstāma. Nepacietība, ziņkārība, cerība, šaubas, bezmiega nakts, lauru vainagi, publikas gaviles, viss jaucās man pa galvu, kaut gan es biju divdesmit divus gadus vecs“. Nolikta dienā viņš ierodas pēc atbildes, bet reibinošo cerību vietā — saņem manuskriptu atpakaļ, laipni pasniegtu, ar vēl laipnāku cienījamā drāmaturga spriedumu: „Jums ir talants, bet jūs rakstāt neiespējami. Kāpēc šis garais monologs?“ Drāma pēc Gōtes un Bairaona parauga iesākusies ar garu, garu monologu, kurā Cesvaines mācītāja dēls Reinholds Lencs drūmā naktī uz Cesvaines baznīcas trepēm sēdēdams aicina garus, kas neparādās un neparādās. Par uzmudināšanu intendantstrāts jaunajam skatuves dzejniekam izgādā brīvu ieeju operā un teātrī divas reizes nedēļā; ieteic vēl drāmas pārstrādāšanas jautājumā griezties pie aktiera un dzejnieka Emīļa Dracha, iedodams pie tā līdzī arī savu rekomendāciju.

Vāgnera iespaidos Poruks uzmet dažus fragmentus triscēlienu mūzikas drāmai Herakles, cerībā dabūt no kompetentā Drēzekes atsauksmi par savām komponista spējām, kad mūzikdrāma un arī dažas dziesmas ar paša tekstu būtu jau gatavas. Ar bagātīgajām, jautrajām grieķu dievu teikām viņš bija jau Rīgā nodarbojies, labi iedziļinoties Morica Grieķu mītoloģijā: Vāgnera drāmu ģermāniskajā mītoloģismā šī interese vēl pieņemama, un tādā kārtā senās teikas devušas sižetu nevien šai nodomātai drāmai, bet arī daži citiem viņa vēlākiem darbiem. Uzmetis teksta fragmentus Herakles in Kalydon un Die Einweihung des Herakles in die Mysterien von Eleusis, viņš vispirms iesniedz tos atsauksmei savam autoritātīvajam profesoram Šternam, pārliecināts, ka dzejojumi, lai gan tikai uzmetumā, jau nesalīdzināmi labāki par Reinholdu Lencu. Uz pārdabīgām lietām viņš tomēr vairs necer un mierīgu sirdi nogaida no-

likto mēnesi, kad jāierodas pēc atbildes. Patikami viņam atmiņā iespiežas ievērojamā zinātnieka darba istaba greznā nama piektajā stāvā, pilsētas angļu kvartālā, pilna gliti iesietu grāmatu, un ar ērtu rakstāmgaldū, ko rotājušas Gōtes un Šillera bistes. Arī Šterns manuskriptu pasniedz atpakaļ, spiež jaunajam dzejniekam roku, tēvišķi pamācīdams, kā Mefisto sajūsmināto bakalauru Faustā — „Ejiet un cīnaities, varbūt jūs ko sasniegsit.“

Neviens no šiem Poruka pirmiem drāmatiskiem dzejojumiem nav uzglabājies. Reinholda Lenca manuskripts varbūt palika Drēzdenē pie Dracha, kurš 1902. gadā mira gara vājumā. Vēlāk Poruks vēl pāris reižu atgriežas pie Lenca sižeta, bet par pirmās ainas plānu tālāk nav ticis. Hērakla motīvi turpretim pārgājuši viņa prōzas darbos. Sākuma aina atstāstīta „Pērļu zvejniekā“, kad Ansis Vairogs, pēc mātes nāves pieķēries dzejai kā savai audzinātājai, aplaimotājai un apskaidrotājai fantāzijas ārēs, saraksta tāda paša nosaukuma drāmu, kurū iesniedz pilsētas teātra varoņlomu tēlotājam, lai dzirdētu tā spriedumu par savām dzejnieka dāvanām. Hērakla teika Vairogu pārceļ senaizmirstā pasaulē; tēls pie tēla, krāsa pie krāsas viešas tam gara acu priekšā: varoņu varonis Hērakls, kas atgriežas no Hadesa un dodas uz Kalidōnas karaļa pili, lai tā meitai, daiļajai Dējaneīrai nodotu brāļa Meleagra sveicienu. Hērakla gājiens Ansi valdzināt valdzina, bet vēl vairāk pati Dējaneira, kad tā vakara saulrietā slaika, bezbēdīga, apbuoša parādās biedreņu vidū pie vārtiem pilslaukumā, kur tās pārsteidz nejaukais upju dievs Achelōns. Iemīlējies, viņš Dējaneiru grib nolaupīt, te parādās Hērakls, uzvar pinkaino precnieku, un Dējaneiras sirds pieder uzvarētājam. — Otru uzmostā fragmenta mitoloģisko motīvu, acīm redzot, Poruks vēlāk pārveidojis tēlojumā Hēraklesa iesvētīšana Eleuzisas mistērijās — par varoni, kuŗa mīla un gara varenība tikai tad cel-

sies, kad, miesas varenībai izgaistot, gars caur sāpēm un ciešanām pacelsies savā varenībā. Drēzdenes atmiņās Poruks piemetina, ka drāmatiskajā Hērakla fragmentā viņš ar zināmām sekmēm komponējis mūziku Zea iesvētišanas dziesmai: „Sei eingeweiht in die Liebe des ewigen Lebens, in die Liebe der himmlischen Ferne, wo der Götter Ahnen sind, wo blinken die goldenen Sterne!“ Tāpat vēstulē Blaumanim 1896. gadā Poruks Hērakla fragmentus piemin kā savu labāko dzejojumu; mēģinājis to tulkot arī latviski, bet nekas prātīgs neiznācis.

Vīlies cerībās, parādīt savas spējas drāmā, Poruks jo ciešāk pieķeras mūzikai un dzejā nekā pilnīgi izstrādāta neuzraksta. Mūzikas dzīve Drēzdenē neizsmejama un viņam varēja sniegt visbagātākās iespējas. Koncertu sezonā te viesojas slaveni mākslinieki, un Poruks nepalaiž izdevības viņus noklausīties, jo konservātorijas audzēkņi bieži dabū brīvkartes. 1893. gada ziemā te koncertē Sarazate, ilgāku laiku uzturas Rūbinšteins, pāris reizes uzstādamies arī konservātorijas šaurajā zālē ar savām klavierfantāzijām. „Pēc Rūbinšteina spēles man likās, it kā es būtu gulējis un sapņojis par skaņu pasakaino pasauli,“ saka atmiņās Poruks. Par mūziku šai aizrautībā viņš domā, ka tā atstāj ietekmi nevien uz garu, bet arī uz ķermeni. Ja meldīja ideāla, labi harmonizēta un rada saldās atskaņas mūsu dvēselē, tad tā dara ietekmi nevien uz mūsu dzirdi, bet arī uz visu organismu. Mūzika, tā Porukam skan pat gleznās lūkojoties. Koredžo, šā mīlas paudēja madonna, modina visaldāko mākslas baudu, bet tanī pašā brīdī „manī atskanēja — varbūt nejauši — varbūt arī pamatojoties uz vispasaules likumiem, Mocarta jaukā mūzika no Burvju stabules, kuŗa pasludina gaismas uzvaru“. Krāsu pavediens vienojas ar skaņām, tāpēc arī Vāgners pareizi domā, ka augstākā mākslā glezna no mūzikas nav šķīrama. Un Poruks nonāk pie salīdzī-

nājuma: Haidns — tas ir Holbeins, Bethovens — Mikels Andželo, Mocarts — Koredžo. Tikai Vāgners nav nevienam pielīdzināms.

Vāgnera kults Vācijā, sevišķi Drēzdenē, 90. gados stāvēja pilnos ziedos, un skaņās ietvertā sintetiskā dzeja ar vispārcilvēciskām idejām viegli iekaroja Poruka sirdi.

Mazāk vērību viņš piegriež drāmas skatuvei, lai gan galma teātris Neištātē pāri Elbai tikpat viegli sasniedzams kā opera, un klasisko drāmu izrādes tanī pirmklasīgas: te uzstājās Emīlis Drachs, lielisks Šilera un Šekspira lomu tēlotājs, Klāra Zaalbachs, Orleanas jaunavas un vēl labāka Marijas Stjuart tēlotāja, tāpat apburošā Basti. Tikai operā, skaņu viļņos Poruks visam dzīvo pilnīgi līdzī, kamēr drāmatiskā teātrī laikiem arī garlaikojas. „Ar skaņām mēs tiekam tālāk ideālu pasaulē, nekā ar krāsām un redzi,” atceroties Drēzdenes dzīvi, viņš izsakās. Dzeja vientulim rāda visdzīvāko pasauli, bet mūzikas apvītā dzeja ir pati mākslas virsotne. Vāgners, Vāgners... Neaizmirstams atmiņā iespīēžas pirmoreiz redzētais Tristana un Izoldes uzvedums ar Terēzi Maltenu Izoldes lomā, tāpat tetraloģija Nibelungu gredzens. Brinhildes loma pēdējā daļā Die Götterdämmerung sasniedz savu augstāko pakāpi, un kad to tēlo Terēze Maltens, viņas dziesma pie Zīgfrīda liķa satricinoša ilgi skan vēl ausīs. Lai šo dziesmu saprastu, vajaga būt mīļējušam, kā mīl cilvēks ar varenu dvēseli. „Mīlēt bez mīļākās, mīlēt ilgās, ilgoties pēc lielīškas mīlestības, — tā ir visas augstās mākslas atslēga. Cits viss, kas uzturas zem mākslas pajumtes, ir blēņas un nieki,” saka Ansis Vairogs. Tāpat par Tristanu: „Tristanā ir visa pasaules dzīvība iekustināta. Visas cilvēcības izvilkums: mīlestība atspoguļojas viskaislīgāki, visplastiskāki šajā milzu darbā. Kurš Tristanu nesaprot, tas nav spējīgs mīlēt, izņemot pagātnes varoņus, kuriem tik ausis, bet nekad nervi skaņām varēja būt pie-

ietami.“ Arī Tanheizers — patiesības meklētājs, liels cīņās un maldos, beidzot padodas klusās, sapņainās mīlas varai, kas pārmaiņus ar trakulīgo Venus kalna motīvu izskan brīnišķajā uvertūrā.

Pērļu zvejniekā Tālheims Ansi Vairogu pamāca pārāk nesapņot, par daudz sevī nenogremdēties, jo ar laiku cilvēks tā paliek vienaldzīgs pret visu — sapņu saldums pāriet rūgtumā. Tarantas meža akadēmijā bijis kāds apdāvināts cilvēks, poēzijas pilns, dziļš kā jūra, bet, par daudz ideālos sapīnies, beidzis ar pašnāvību. „Tāpēc, Ansi, nesapņo! Topi jautrs, saeijies vairāk ar cilvēkiem! Bet par visām lietām“ — še Tālheims šķelmīgi, bet laipni čukstēja, „liec mīlestību pie malas. Bēdz no sieviešiem, — Meklē draugus.“ Likdams tādu atziņu Tālheimam mutē, Poruks Drēzdenē nebūt nav pārāk sasapņojies Ansis, tomēr aizraušanās ar mākslu, filozofiju un arī mīlu viņu tur diezgan augstu pāri parastai ikdienībai.

Dzili savā mājas mierā noslēgusies Drēzdenes sabiedrība privātā dzīvē svešniekam grūtāki pieejama, kā jau internacionālā pilsētā. Toties laipna un vēlīga tā atklātībā, mākslas pasaulē, izklaidu gaitās. Svešniekam te viegli uzņemt sakarus, sadraudzēties. Mākslas augstskolu jaunatne pati par sevi jūtas viena ceļā gājēja, idejiski vienota, neraugoties uz kārtu un tautību starpību. Pazišanās un draudzība ievērpjas arī Porukam; ne diezin cik plaša un cieša, tomēr uz laiku patīkama. Literāriskās neveiksmes pavedina uz domām, kopā ar dažiem mūziķiem un gleznotājiem nodibināt „neatzīto“ mākslinieku pulciņu Der verkannte Künstler, kurā viņu ievēl par mantzini. Pa vakariem kopā sanākuši, dalībnieki — dzied, mūzicē, demonstrē savas jaunākās gleznas, lasa priekšā savas dzejas. Poruks te nolasa savu Hērakla fragmentu, kas biedriem labi paticis. Pulciņa dalībniekos viņš piemin mūzikas skolotāju Blūmu, kam bijis labs liriķa talants,

nākošos komponistus — Oskaru Hiki (Hieke), Ludvigu Bütneru, kuŗa pāris simfōnijas jau bijušas uzvestas, Valteru Baumbachu, Otto Urbachu, kuŗš vēlāk palika turpat konservātorijā par profesoru. Priekšnieka amatā skaitījās kāds mūzikas skolotājs Fleišers no Reichenbergas, kam arī jau kāda drāma bijusi iespiesta. Bütners Porukam dāvājis savu kompozīciju Slawischer Tanz, jo bijis spēlējis kādu vasaru Majoros diriģenta Prilla orķestrī un no dzirdētās latviešu Ozolīti, zemzarīti, tad arī iztaisījis savu slavu deju. Bütnera vārdā Poruks vēlāk nosaucis savu varoni stāstā Vecais mūzikants. Pulciņā attīstījās pašdarbība, salīdzinošais kritērijs. „Bet manim beidzot apnīka šī biedrība“, Poruks piemetina. „Es tapu vientulis, dzīvoju un staigāju viens pats, pie kā neaizmirsu apmeklēt uzcītīgi operu namu un modernās bilžu izstādes,“ kādas parasti notika mākslas akadēmijā.

Ārpus mākslinieku aprindām viņš satiekas ar dažiē baltiešiem (Matvē, Baldus, Lukasēvičs), kuŗi studēja Tarantas meža akadēmijā. Romantiskā Tarantas pilsētīņa dzejnieku vilktin pievelk, un viens, vai kopā ar konservātorijas draugiem viņš to vairākkārt apmeklē. Te viņi pastaigājas, dzied, spēlē ērģeles mazajā Tarantas baznīciņā; tiek arī Buchmaņa krodziņā tukšots dažs labs kauss vīna un miestīņa. Kalnos te skaisti jūlija vakari, un visa daba Porukam liekas „liela debesu dāvana, tāpat kā pati acs, kuŗa viņu redz un apbrīno“. Tarantas atmiņām Poruks veltījis dzeju Tarantas Līziņa un 1901. gadā sarakstīto fantastisko noveli Grāfs Rodenšteins. Dažas dienas atpūtā Poruks pavada vēl Šandavā.

Vasarā Drēzdenes skaistā apkārtne iemītņiekus vilināt vilina pastaigās, izbraukumos. No Brūla terrases tad pa Elbu augšup aizslīd tvaikonīši ar zaļumniekiem, skan dziesmas, jautrība. Dabas jaukumu cienītāji dodas luksa braucienā pa Elbu uz Lošvicas piekrastēm, kur kalnos brīnīšķas dārza restorācijas, izpriecas lau-

kumi, vai tālāk — uz Saksijas Šveici. Te vienā, te otrā pusē pārmaiņus ar klajumiem paceļas klinšu grupas, mežonīgi fantastiskās Basteja radzes, skuju kokiem apaugušās augstās piekrastes, kuru pakājē izauguši ciemi, izaugušas pilsētiņas, kļusas un senlaicīgas pietiņu iemītnieku pajumtes, sarkaniem jumtiem, maziem logiem. Elbas kreisajā krastā aiz karaļa rezidences Pirnas drūms kalnā paceļas citkārt slavenais Königsteina cietoksnis, sena pils; tās masīvie mūri glabā daudzas atmiņas par ieslodzītiem valstsvīriem un pretestības gariem — Meisenas porcelāna atradēju Bötgeru, baronu fon Kletenbergu, anarhistu Bakuninu, muižnieku Patkuli. Tautu atsvabināšanas gājienā no šejienes Napoleons sekojis kaujas gaitai pie Drēzdenes. Iepretim otrā krastā paceļas Liliensteins, it kā stāvu no zemes tīrumainā pakalnē izaudzis milzu klintsgabals, gravotām nokaru sienām, līdzenu, kokiem apaugušu virsotni, no kuŗas atveras brīnišķa apredze uz visām pusēm un Elbas ūdeni augšup atspīd septiņos likumos. Nelielā mākslinieku sabiedrībā arī Poruks apmeklē Saksijas Šveici, domā doties vēl tālāk uz Bavāriju, Mūncheni, Vāgnera azili Baireitu, lai pakavētos pie dievināmā skaņu dzejnieka kapa un noskatītos operu izrādes, tak šis ceļojums apraujas jau pašā sākumā.

Pa tuvākām Drēzdenes apkārtnes vietām — Blāzevicu, Lošvicu — Poruks pastaigājas vairāk viens pats, vai kopā ar savu tuvāko Drēzdenes draugu, tikko konservātoriju beigušo, jauno komponistu un kapellmeistaru Oskaru Hiki. Neaizmirstamus brīžus te dzejnieks piedzīvo ne tik daudz dabai jūsmodams, kā klausīdamies pats savā sirdsvalodā, kas pauda jūtamī pamodušos mīlu, un no šīs aizraušanās Drēzdenē tad arī izaudzis Pērļu zvejnieka otrās daļas galvenais sižets.

Anša Vairoga un Annas Blūms mīlas stāstam Pērļu zvejniekā autors liek ievērpties mīlīgā maija svētdie-

nas pēcpusdienā Lošvicā. Vai tāds arī Poruka paša izjūtu sākums, paliek nezināms, bet neapšaubāmi arī viņa simpatijas uzplaukst līdzīgās situācijās. Melnu mākslinieka platmali galvā, ar sapņaini melancholisku smaidu, vientuļais svešnieks Ansis Vairogs kuģīti ceļā uz Lošvicu saskatās ar jaunavu, kuŗa viņam pretīm sēž, pietvikst, un viņa skats nogrimst Elbas putojošos ūdeņos. Lošvicā nonākušam, Demnicas hotela ēnainā dārzā pie viņa galda apsēstas kungs ar to pašu jaunavu, kas sadzina sārtumu vaigos uz kuģīša. Izrādās, ka viņi jau konservātorijā redzējušies un ir pazīstami. — Anša Vairoga un Annas Blūms mīlu dzejnieka fantāzija izveidojusi ekspresīvā, mākslinieciski konsekventā tēlojumā ar traģisku noslēgumu, tomēr Poruka autobiografiskos īstenības pārdienus no šā tēlojuma puslīdz iespējams izlobīt. Vairoga—Poruka galda biedros viegli saskatāmi: vīrietī — viņa tuvākais Drēzdenes laika draugs, saksietis Oskars Hīke, sprogaņiem matiem, augstu domātāja pieri, iegareni bālu seju, un jaunavā — nākamā klavieru māksliniece Anna Michels, septiņpadsmitgadēja konservātoriste.

Anna Michels, dzimusi 1876. gada oktobrī Bohēmijā, Šönlindē, mācījās Drēzdenes konservātorijā no 1893. gada aprīļa līdz 1895. gada aprīlim, sākumā pie prof. Šmōles, vēlāk pie iecienītās virtuozes, prof. Lauras Rappoldi-Kahrer un seminārā pie Eižena Kranca, iegūstot klavierskolotājas diplomu. Viņas piederīgiem Šönlindē piederēja stiklu fabrika, kur dzīvojusi māte atraitle un Annas aizbildnis, fabrikants Eduards Michels. Tādi īsumā ir Poruka simpatijas biografiskie dati, kamēr pašu tēlu un attiecības nākas minēt pēc Anša Vairoga un Annas Blūms satiksmes. Viktorijas augstumos kāpjot Lošvicā un arī satiekoties operā, tāpat Maršnera restorācijā vai Töpicha krodziņā pretīm Rezidences teātrim, kur sanāca mākslinieki, viņi strīdas par Tristanu, Izoldi, Tanheizera mīlas problēmām. Izbraukumos zaļumos uz Tarantu, pastaigā-

joties te pa sila ēnainām alejām uz Ielejas dzirnavām, jauniešu sirdis raisās mila kaut kādam lielam pasaules un visas dzīvības noslēpumam, lai aplaimotu, paceltu, atpestītu. Annas Blūms piemīlīgajā ūvālā sejā, kuplo matu lokā, viņas tumšajās acīs un grācijā noteikti redzama Anna Michels ar viņas skaisto, dedzīgo sievišķību. Pavēlu konservātorijā iestājusies, viņa nesapņoja par izcilas virtuozes slavu, gatavojās palikt tikai par mūzikas skolotāju. Stingri audzināta, viņa arī nenododas pārliekai romantikai. „Annas balss skanēja tā, it kā viņa vienmēr patiesību runātu.“ Šai teicienā Poruks apliecina savas jūtas. Šī patiesība bija cēlā sirds, kas tiecās pretim svešumā ideālos grimstošam jauneklīn. Bet viņa mīla ir tikai ideāls, nesaskaņojams ar atrisinājumu, kādu prasa dzīves īstenība. „Es esmu sadzīvē nelietojams cilvēks,“ saka Ansis. „Es spēju mīlēt, bet ko tad lai cilvēks īsti dara, kad viņš mīl? Apprecēties, to tik nē, jo tad cilvēks ir piespiests ar savu mīloto viscaur iepazīties. Mīlēt ir visu aizmirst un tik sevī atmosties! Kāpēc tad likties sevi modināt un atpakaļ pasaulē griezties, kad jūtu: nu esmu īsto laimi sasniedzis. — Jā, jaunkundze, saka, ko lai dara, kad es mīlēju? Man nav nemaz bailes jums savu mīlestību atklāt un jūs — noskūpstīt. Bet manī arvien kāda balss sauc: tu esi tik mīlestības ķēms, ko tu ērmojies! Lai mīlē varoni!“ Poruka filozofijā mīla vispār ir atsacīšanās salda prieks, jo mīlestības daiļumu spēj glābt nāve vai labprātīga šķiršanās.

Vāgneriskais fantasts bija ieguvis mīlu, pazaudējis mieru un nezināja vairs ceļa tālāk, kur viņš tik labi saprata mākslā. Blāzevicā Šillera dārzā pastaigājoties viņš ir un paliek Pērļu zvejnieks, kas vairāk nespēj kā mīlēt — un tad mūžam klusu ciest vai gulēt kapā. Izbraukumā „Neatzīto mākslinieku“ pulkā Poruks un Anna Michels līdzinās ģimnazistiem, kas savās jūtās aiziet tik tālu no īstenības, ka pārtrūkst pat

sarunu pavediens. Tā viņi ar aizgāja katrs savu ceļu. Draugs Oskars Hike pa tam nopietni strādā, viņu moka tikai mākslas lietuvēns, kas viņam aizliedz iemīlēties, viņš mīl tikai skaņas, harmonijas. Poruks turpretim apsēstas pie galda savā istabā, kurā jūtas kā svētnīcā, grib ķerties pie saviem uzdevumiem mūzikas teorijā; viņš noliecas vienreiz, otrreiz pār nošu burtņīcu, apsēstas pie klavierēm sonātu mācīties, bet Annas balss skan ausīs un notes danco nekārtībā. „Sasodītā mīlestība!“ un viņš nogrimst vecu vecos sapņos. Un ne jau Annas sirds viena modina viņā cēlas jūtas. Brīžiem dzejiska simpatija pamostas par Rožu Margulies, melnīgsnējo žīdieti, skaistām, gudrām acīm un pārdrošu uzvešanos. Ar to viņš labprāt satiekas vecāku ģimenē, kur reizēm sanāk mākslinieki, lai gan viņa nav skaista un ir pārāk noslēpumaina. Tāpat skaistule Frīda Girod, kokles spēlētāja Trenkela kapellā no Neištētas. „Kas ir bijusi Beatriče priekš Dantes, par to vajadzēja manim tapt burvīgai Frīdai Girod no Neištētas. Bet liktenis bija lēmis citādi,“ domā dzejnieks, kavēdamies atmiņās.

Tās ir rožu saites, kas saista uz brīdi sirdis un dzīves ceļos izirst, — paliek tikai svēti glabājamās lapu atmiņas kā dvēseles bagātība, izpaužoties vēlāk dzejiskos priekšstatos. Dažus gadus vēlāk dzimtenē atgriezies, Poruks vēl saņem no Annas vēstuli, adresētu uz Prēdeļiem, līdz ar ģīmetni, un šās pēdējo ardievu vēstules beigas varētu būt tādas pašas, kā Anna Blūms raksta Vairogam no Bohēmijas: „Tevi es līdz nāves stundai neaizmirsīšu! Tu jau pats tā savādi gribēji, — citādi jau es tevīm ar miesu un dvēseli piederētu.“ Vēlāk Anna apprecējusies ar kādu jaunu vācu virsnieku, kas Poruku ļoti sāpinājis, jo virsnieku vispār viņš neieredzēja.

Konservātorijā Poruks skaitās visus trīs semestrus līdz 1894. gada aprīlim. Interesējoties par mākslu,

dzeju, filozofiju un tāpat izklaidā mācības bija palikušas otrā vietā, kāpēc arī darbības pārskatā viņš izpelnījies atzīmi: „stundu apmeklēšana augstākā mērā nekārtīga.“ Beidzot pavisam sāk apsīkt arī līdzekļi. Stundām dzejnieks var sēdēt pie loga, gaidot, kad parādīsies patīkamais viesis — naudas sūtījumu iznēsātājs. Te kādu dienu naudas vietā viņš saņem aizgādāta vēstuli, kurā tas laipnos vārdos pastāsta, ka pabalsta vairs nevarēs sūtīt: varbūt izsīkuši bija Vestermaņa resursi, varbūt arī labvēli noprata, ka no Poruka mūzikas studijām nekas praktisks neiznāks. Šādā situācijā neatlika nekas cits, kā par atlikušām nedaudz markām doties uz dzimtenes pusi.

1894. gada aprīļa pirmās dienās Poruks steigšus pamet Drēzdeni, ierazdamies Berlīnē. Viņš apmetas vienkāršā viesnīcā Zum grünen Baum, meklē žurnālista nodarbošanos un apstaigā izdevniecības ar apcerējuma *Die Religion der Zukunft* manuskriptu. Pēdējos mēnešos ar žurnālista darbu viņš jau Drēzdenē domāja iepelnīties, kad te dibinājās jauns progresīva virziena laikraksts *Dr. Zeidla* vadībā. Iepazīnies ar Zeidlu Mūnchenes mākslinieku izstādē, viņš piesakās par līdzstrādnieku, bet šim redaktoram no Vīnes bijis līdzī vesels štāts īstu arodnieku, ar kuriem iesācējam grūti sacensties. Droši vien minētais apcerējums, datēts un, domājams, arī pabeigts jau Drēzdenē 1894. gada 31. martā, domāts darbības uzsākšanai presē. Berlīnē Porukam to arī izdodas pārdot *Fr. Gottheimera* izdevniecībai par pāris simts markām, un apcerējums tūlīt parādās atklātībā loksni biezā brošūrā.

Apcerējumā redzams, ka klasiskās literatūras un filozofijas studijas Poruks Drēzdenē līdzās mūzikai stipri piekopis. Protams, kaut kādā prātnieciski literāriskā izdevumā viņš kā līdzstrādnieks savus uzskatus šai virzienā varētu attīstīt, bet korespondenta amatā gan viņam trūktu vajadzīgās veiklības. Staiģājot ar manuskriptu pa grāmatu veikaliem, Poruks

uz laiku dabū nodarbošanos Bēra grāmatnīcā pie bibliotēkas iekārtošanas. Viņš pārceļas no viesnīcas dzīvot īrētā istabiņā, kas bijusi smieklīgi maza, cerībā ar dabūto darbu vismaz iepelnīt ceļa naudu uz Rīgu, kas arī izdodas. Aprīļa beigās viņš atstāj Berlīni un pārbrauc Latvijā.

6. DZIŅAS UN CĪŅAS DZIMTENĒ.

Viegli saprotams, ka dzimtenē Poruks atgriežas ar zināmu smagumu sirdī, kāds uzgulst cilvēkam, kad pēc plašākiem pieredzējumiem un intensīvākiem pārdzīvojumiem tas atrodas atmests uz vecā pamata bez rožainākām izredzēm. Cildenā sajūsma mākslas un ideju pasaulē Porukam ārzemēs gan sāka apsīkt jau dažus mēnešus pirms prombraukšanas, un ne aiz materiāliem apstākļiem vien viņš devās pretim pārmaiņām. Rīga tomēr šoreiz ne visai vilināja. Labprātāk viņš, „savu mākslu uzkāris vadzi“, būtu palicis Berlīnē vai kaut kur citur Vācijā, ar žurnālistiku un citu praktisku nodarbošanos maizi pelnīdams. Rīga s provincīālajā šaurībā viņam jau uz pirmā soļa pretim nostājās nežēlīgā īstenība ar savām prasībām, sīkām raizēm un nepatīkšanām. Māksliniecisko nodomu ziņā savu labvēļu acīs un arī pats sevī viņš jutās zināmā mērā kritis, — cerības tikt par radošu vai izpildošu mūzikas mākslinieku nebija attaisnojušās. Par mūzikas studiju turpināšanu viņš joprojām vēl domā, tomēr tas jau ir vismaz tālākas nākotnes jautājums un ne vairs agrākā vilinošā burvju plīvurā tīts. Nodoties tikai rakstniecībai trūka vēl literārisku sakaru, rutīnas, drošas ticības savam talantam, īpaši pirmajā acumirkli, kad rūpes par eksistenci paasināja cīņu ar sevi.

Vairāk kā jebkad pārnākšanas pirmajos gados Poruks lūkojas pēc draugiem, domu biedriem, pēc sabiedrības, kurā iejusties un atbalstu gūt „apskaidrotam“. Jutās viņš arī fiziski saguris un kā aizvien tādos brīžos — vārīgs un nevarīgs. Pietika tomēr viena vienīga cilvēka atsaucības, lai pamodinātu gaišākas sajūtas. Fr. Ansabergam Ekengrāvē, kurš ļoti atzinīgi bija atsaucies par viņa tikko iespīestām dzējām Mājas Viesī, 1894. gada 31. jūlijā Poruks raksta:

„Nesaprasts, pulgots, tā es maldos pa pasauli, un tomēr priecājos, domādams reiz sasniegt to skaistāko. Kad labi apdomā, tad visām sāpēm par spīti sirdī mīt laime un prieks. Katrs acumirklis ir varens un ievērojams, — katrā cīnās prieks ar sāpēm. Jā, neesmu nekad sāpes vien cietis, katru reizi arī tādu neizdibināmu prieku, — un šie abi reizē caur krūtīm spiezdami rada dzeju un mākslu. Jā, tā ir liela laime, kad var dzejot; tik dzejā var ideāli dzīvot, tik viņā līdz ar patieso mūziku mīt ideālā mīlestība.“ Intensīvi visu sevī pārdzīvojot Poruks juta dziņu iet arvien tālāk bezgalīgajā ideju pasaulē, tikai ne jau pakāpeniski un izšķīries par kaut kādu noteiktu mērķi. Savas izjūtas un atziņas, kas iedzimtajā gara plašumā jau sāka izveidoties par pasaules uztveri, viņš vislabāk gribētu izteikt skaņās, bet tam trūka vajadzīgo mūzikas teorijas tehnisko zināšanu. Kā dzejnieks viņš sevi vēl apzinās līdzīgu tiem klusētājiem, kuri dziļi jūt, visu sevī paturot. „Jums taisnība, ka Latvijā maz dzejnieku,“ tānī pašā vēstulē Fr. Ansabergam viņš saka, „bet cik tomēr tādu nav, kas dzejo, dzejo patiesi, ar sirdi, ģeniāli, bet neviens viņu dzeju nav lasījis, neviens nevar viņu dvēseli saprast, par to, ka viņi nav neko uzrakstījuši. — Labi tam, kas sen prot klusēt, jo viņš spēj arī savu ienaidnieku mīlēt, viņš neprot ienīdēt, viņam visi ir mīli. Un arī mana cenšanās ir, nevis dzejas rakstīt, bet dzejā klusēt. Redzēs, vai izdosies?“ Poruks pilnīgi pārliecināts, ka tikai mākslā pulsē varenā dzīvība un dzīve, ka tikai tur cilvēks spēj dzīvot, „īsti — ideāli dzīvot“. Bet varonēdzejai varenā viela vēl nepadevās un sirds lirika valodā izteikta pašam izlikās pavājš diletantisms.

Vasara paiet vairāk Rīgā uzturoties, atskaitot dažus īslaicīgus izbraucienus, papriekšu uz Druvienu pie savējiem, tad uz Vecpiebalgu pie sava bijušā skolotāja J. Ozoliņa, kas tolaik bija par vikāru pie mā-

cītāja Gūlekes. Traģiski ar gaišajām ārzemju atmiņām kontrastējās piederīgo liktenis, pie kam notikumam savu rūgtuma pilienu centās pievienot vēl ļaužu mēlnesība, metot ēnu arī uz pašu dzejnieku, kā skolotu par druvēniešu bāru naudu. Apciemojumā māti Poruks saticis darbā sveša saimnieka plavā, apkampis viņu un rūgti raudājis. „Māte var vairāk panest, nekā dēls saprast,” vēlākā atmiņu zīmējumā Poruks saka, atceroties viņas lēnprātību un tos zemieka apstākļus, kas godīgu cilvēku enerģiskā darbā dara laimīgu. Uz Vecpiebalgu Poruks it kā padoma meklēdams mēro ceļu pie tā, kas viņam skolas laikā nevien pavēra garīgo plašumu, bet arī mudināja atrast dzīvē kādu praktiska pienākuma pamatu, uz kuŗa nostājoties varētu justies drošs un patstāvīgs radošā darbā. Pie Ozoliņa Poruks paliek pāris dienas, — teicies studējot mūzikas teoriju, cerībā kādreiz tikt par mūzikas teorijas profesoru; iedevis viņam savu brošūru Die Religion der Zukunft, par kuŗu daži vācu laikraksti atsaukušies atzinīgi, lasījis priekšā arī savas dzejas vācu valodā. Ozoliņš neslēpis savas skepses par viņa panākumiem mūzikā un vācu dzejā, ieteicis labāk iestāties politechnikā studēt kādu praktisku arodu un dzejot tikai latviski. Nepagāja ilgs laiks, kad arī dzejnieks pats, savas bagātīgās intuīcijas dzīts, dzīvē cenšas ieturēt tādu virzienu, ja arī toreiz šāds padoms vēl izlikās ne gluži pieņemams.

Otrs zinātņu praktiķis, ar kuŗu nedaudz vēlāk Poruks šai laikā satiekas, ir Ludvigs Bērziņš. Rudenī Porukam nācās stāties karātiesas priekšā Tērbatā, jo 1892. gadā iesaukts un kā vecākais dēls ieskaitīts otrās šķiras zemes sargos, viņš aiz nezināšanas pa ārzemju laiku nebija ieradies rezervistu sešnedēļu apmācībā. Nonācis Tērbatā septembra sākumā un atrazdamies pilnīgi bez līdzekļiem, Poruks

uzmeklē L. Bērziņu, kurš tad jau Tērbatā studēja teoloģiju. „Savām acīm negribēju gandrīz ticēt,“ atceras Bērziņš šo negaidīto satikšanos, kad kopā ar studentu V. Maldoni Poruks ierodas pie viņa auditorijā pirms profesora Oša lekcijas. „Bet salīdzinot ar agrāko eleganci — tas nebija vairs agrākais Poruks.“ Savā brūnajā apvalkātajā mākslinieka havelokā dzejnieks viņam liekas „mazliet uz leju slidējis“. Aizdomīgi, tomēr ne atraidoši to uzlūko arī Bērziņa istabas biedri, pa jokam irōnizēdami, ka viņa jaunais biedrs droši vien būšot kāds paklīdis ģenijs vai dzejnieķelis. „Porukam bija vēl kādas pāra nedēļas jāgaida, kamēr viņš tika saukts kara tiesas priekšā. Šīs dienas nu Poruks pavadīja pie manis. Guļas vietu viņam ierīkoju uz veca, vaska drēbi segta zōfaja. Poruks atradās diezgan nospiestā, vienaldzīgā gara stāvoklī. Viņš tikai tīkoja, vai nevarētu kaut kur dabūt klavieres. Šai ziņā viņam varēju līdzēt. Biju biedrs studentu teoloģiskā sabiedrībā, kurās mīteklī bija klavieres. Aizvedu Poruku turp (kādā pēcpusdienā). Korteli citu biedru nebija. Poruks piesēdās pie klavierēm un izvilka no kabatas jau krietni sasmērētu nošu lapu, paša rakstītu. Viņš teica, tā esot viņa paša kompozīcija, un sauca to par Abendstimmung. Melodijas pāvediens man stipri atgādināja Vāgnera iespaidu. — Tiku tādā kārtā dzirdējis arī viņa paša dzejoto un ar meldiju vienoto dziesmu Im Traum hab' ich gesehen. — Līdz aicināšanai tiesas priekšā, Poruks pie manis pavadīja dienas nenieka nedarīdams. Viņš smēķēja daudz, „pūta“ (it kā uz korneta), vai arī dziedāja motīvus no Vāgnera operām, pūta savu Abendstimmung, gāja pastaigāties, ēda daudz, gulēja ilgi. Dažreiz Porukam naktī iegribējās piepeši ēst! Tad bija jādod sīka nauda, un Poruks gāja uz Puirsena restorānu sviestmaizītes pirkt. Ar tām viņš drīz pārnāca un tika kādreiz smiedamies piezīmējis: Menschen, die in der

Nacht essen, sagt man, sollen geisteskrank werden“. Vakaros viņš lasījis priekšā savas vācu dzejas: Vāgenera Tanheizera svētcēlnieku dziesmas iespaidos sarakstītu Das einsame Kreuz (Ein seltsames Grab: Dort auf dem Hügel steht ein Kreuz), kādu heinisku sešpantiņu dzeju An mein Liebchen (Wenn ich im Grab einst ruhe, kas pēc motīva līdzīga vēlākai Kad būs as'ras izraudātas); bez tam pa atmiņai vairākkārt rečitējis savus Hērakla fragmentus, ar patosu uzsverot varoņa tuvošanos:

Ha! Ha! wie toll! schreit unten der Fels,
Erwerdend aus dem Traum der schlafenden Kristalle.

Karātiesa Porukam piespriež sešas nedēļas cietuma, uz vietas paturot viņu arestā netīrā, pieputējušā kazarmu augšistabā. Pievakarē viņu pārved uz cietumu pretim Jāņa baznīcai, un te, ievietots lielā kamerā pagalma ēkas trešā stāvā, kopā ar kādu vecāku tirgotāju, notiesātu par spekulāciju, Poruks pavadā nepilnas četras nedēļas, gan ne visai stingrā režīmā. Laipni pret viņu izturējies cietuma inspektors, bieži aicinādams pie sava galda un savā dzīvoklī, laidis arī sarga pavadībā pāris reizes nedēļā apciemot draugus. Kādu vakaru Poruks Bērziņam atnesis turpat cietumā uzrakstītu dzeju Mein Herz (Das bleiche Haar, zersaust vom Wind), kuŗas beigu pantiņš izskan ļoti optimistiski:

Und doch das Herz bleibt ewig jung,
Es bricht kein Schmerz, kein Leiden:
In himmlischer Begeisterung
Liebt es zu allen Zeiten.

Piespriešto cietuma sodu žēlastības manifestu Aleksandra III. nāves gadījumā 20. oktobrī saīsina, un mēneša beigās Poruks tiek jau uz brīvām kājām. Liekas tomēr, ka arī citur viņu nekas negaida. Viņš pa-

liek Tērbatā, mitinādamies turpat pie Bērziņa vēl visu novembri. Šai pēclaikā Poruks sāk rakstīt, vispirms atgriežoties pie tā paša Lenca sižeta, pa atmiņai lūkodams burtņīcā dabūt gatavu pirmo cēlienu. Citādāk nekā Drēzdenes uzmetumā Bērziņš atceras drāmas iesākumu. Pirmā cēliena pirmā skatā visapkārt Jāņu vakars, deg jāņugunis, skan ligo dziesmas, un Reinholds Lencs sed nemierīgs uz Cesvaines baznīcas trepēm, Jāņu vainagu rokā, ļaujot savai dvēselei izplūst skumjās refleksijās par liksmību visapkārt un par savu melancholiķi iestīgušo garu.

Šādā izjūtā radošā apziņa, krustojoties filozofiskām un mākslas atziņām ar brīnum smalko dzimtenes un ārzemju iespaidu motīviem, dzejnieku arvien noteiktāk nostāda uz viņam piepildāmās misijas ceļa. Iebraucis no Tērbatas Rīgā decembra sākumā, viņš apmetas mazā, glītā istabiņā Kaula mājā, Suvorova un Elizabetes ielas stūrī, lai nodotos tikai literātūrai. Viņš nāk tuvākā sakarā ar Mājas Viesu redaktoru Dr. philos. P. Zāliti, un tā kā redakcija gatava iespiest visu, ko vien viņš uzraksta, tad nodošanās literātūrai atmet arī nepieciešamos līdzekļus. Nesen kā atgriezies no Vācijas, kur Jēnā bija studējis filozofiju, P. Zālītis pēc saviem novērojumiem Vakareiropā lūkoja Mājas Viesi izveidot par modernu kultūras laikrakstu, sevišķu vērību piegriežot literātūras nodaļai. Un tā kā izdevēja E. Platesa firma arī ļāva brīvu rīcību, lai tikai iegūtu pēc iespējas plašu lasītāju kontingentu, tad jaunais redaktors centās saistīt par līdzstrādniekiem rakstniekus un māksliniekus no visdažādākiem novirzieniem, īpaši svaigākus spēkus, maksājot arī kārtīgus honorārus. Porukā Zālītis redzēja lielu talantu, tāpēc darīja visu, lai sagādātu tam iespēju strādāt un eksistēt. Dzejniekam-iesācējam šāda uzmanība nāca īstā laikā. Mājas Viesu pielikumā jau vasarā parādās ievietotas dažas viņa dziesmas, kopā ar pāris gadus iepriekš mirušā Veiden-

bauma dzejām. Novembra sākumā turpat iespīests stāsts *Perpetuum mobile*, domājams, sarakstīts un nodots jau pirms aizbraukšanas uz Tērbatu. Tepat arī, sākot ar 1895. g., pielikuma 1.—13. numuram ievietots Pērļu zvejnieks, kas tūlīt pēc tam iznāca arī atsevišķā novīllkumā.

Abus stāstus Poruks nosaucis par fantāzijām, bet viņa tīri mākslinieciskajā veidojumā pilnīgi sadzirdami ieskanās paša autora smeldzošās izjūtas. *Perpetuum mobile* spēcīgos vilcienos un īpatnējā uztverē dzejnieks risina savā pusē dzirdēto nostāstu par savādo dzīrnavnieku, kas neatvairāmas idejas dzīts konstruē mūžīgās kustības mašīnu. Sevišķi zīmīga tēlojuma ieskaņa par pagātnes ģeniju, kad tas kalnā pie sirmā ozola atspīdies aizvērtām acīm redz visu, kas pagātnē noticis antikajā pasaulē un redz arī Latvijā notiekošās pārvērtības. Aizgrimusi senā Grieķijā ar viņas bīrīm, kur Orfejs un Amfions koklēja, zuduši kapā dus romiešu un ģermāņu slavenie varoņi, un nieki liekas visa dzīvība, kad kādreizējs skaistums beidzies, kad viss, kas labs un jauks, iznikst. Aizgrimusi arī Latvijas pagātnes romantika, Jāņu nakšu burvīgums, hērnhūtiešu rīta dziesmas, kas kādreiz tik vāreni skanēja. To vietā iestāties reālais praktikisms ar tam piemītošo ikdienas prōzu. Tomēr visās pārmaiņās un krasajos kontrastos cilvēka gars joprojām meklē izteikties; viņa griba cenšas uzvarēt dabu. Un šīnī tieksmē ģenījs redz cīnāmiē tos pašus spēkus, kuři kādreiz citur valdījuši, kamēr vien cilvēce pastāv. Daba ir stiprāka par cilvēka garu, viņš nespēj tās uzvarēt, tomēr tanī un cilvēka dvēselē cīnošies spēki ir vienīgā patiesā *perpetuum mobile*. Tas arī ir vienīgais patiesais mākslas saturs. Dzejnieks skumst par zudušo skaistumu, bet arī saprot, ka taisnī no šās patiesās dziļākās dzīves viņam ņemami tēli savu atziņu

izteiksmei. Atmetot romantisko jūsmošanu, atmetot arī tolaik tik stipri cildināto dzīves īstenības tēlošanu, Poruks šīnī stāstā paliek pilnīgi patstāvīgs.

Izaudzis ciešā sakarībā ar notikumiem dzejnieka paša dzīvē un izjūtā viņa garīgā tapšanā, Pērlu zvejnieks sarakstīts 1894./95. gada maiņā, varbūt iesākts jau Tērbatā. Sen iecerētais motīvs, kas Poruku jau nodarbina kopš 1887. gada, tikai vēlīnāko mākslas studiju un pārdzīvojumu apskaidrībā varēja iemiesoties noteiktos tēlos. Viss svārs tanī likts uz Anša Vairoga atziņām, par kuŗu autors saka: „Viņš nebija varonis darbos un vārdos. Viņš bija varonis ar sirdi.“ Darbu varoņiem taču vienmēr kaut kas jāsasniedz, kaut kas, ko vēsture var attaisnot, siržu varoņiem — nekas, tikai jālasa atziņas. Viņš ir zvejnieks, kas sniegdamies pēc ideāliem, mīlēdams un ciezdams savāc īstās pērles. Mantas ziņā bagāts cilvēks gan no tām nevar palikt, kā no īstenajām pērļēm tas mežsargs, kas pēc vecu ļaužu nostāstiem patiesi tādas sazvejojis un pilsētā pārdevis par dārgu naudu, bet garīgo vērtību krājums, ko Ansis Vairogs iemanto, padara viņu laimīgu. Viņš ir tas, „kuŗš nogremdējies cilvēku sirds dziļumos, nes vienu dārgumu pēc otra pie gaismas, — tos atvainodams, kuŗi kā nejauki gliemeži dažu labu atbaidījuši, bet kuŗos viņš tomēr bij pērles atradis“. Sapņodams un atteikdamies, viņš „patiesībā atradis sapņus un patiesību sapņos“, sasniedzis cilvēkam iespējamo izjūtu daili un dziļumu, tāpēc mirstot var atskatīties uz savām dvēselu pērļēm kā uz lielu iemantojumu. — Porukam pērlu zvejnieks nav vienkāršs atmiņu stāsts, te dzejnieks apliecina savu mākslinieka ticību. Te izpaužas sāpju un laimes sajūta, ko dzejnieks mācījies pazīt plašā pasaulē, un arī apņemšanās, palikt tādām, kāds esi radīts. Tādā kārtā stāsts sevī ietver dzejnieka paša personību kā laikmeta censoni ar visu viņa ideālismu reālajā dzīves īstenībā, gan pārlaistajā

ar lauku idillisko noskaņu un ārzemju iespaidu strāvojumos, gan ievērpjot visu to problēmu pavedienus, kuŗi prasīja reālizēšanas visā rakstnieka turpmākā darbībā.

Redzēdams, ka ar rakstniecību vien nevarēs iztikt, Poruks domā uzsākt kaut ko praktisku. Draugu pamudināts un izmantojot savu pazišanos vāciešu aprindās, jau 1895. gada pavasarī viņš izlieto pirmo gadījumu un pieņem muižas pārvaldnieka vietu A. fon Seka Bērzmuižā, Jaunpils draudzē Vidzemē. Neesen kā pārcietis slimību, kaut ko drudžam līdzīgu, dzejnieks jutās sagūris un cerēja uz laukiem atspirt. Tomēr amatā, kādu viņš uztēmās, laba griba, manieres un vācu valodas prašana vien nelīdzēja. Ierastais ikdienas ritms tādā lomā prasa vecu vecās vienkārša lauku cilvēka gudribas un arī pacietības. Porukam gan nebija sveša lauku dzīve, tomēr praktiska lauksaimnieka zināšanu viņam pavisam trūka, kā jau cilvēkam, kas tādā darbā ilgstoši un pastāvīgi nekad nav sastāvējis. Pārlecienu uz jauno amatu tāpēc katrs un arī viņš pats varēja uzlūkot tikai kā dzīves irōniju. Pavasari pašā sējas laikā strādnieki no rīta zirgus sajūguši un rīkus sagatavojuši, nezinā stāvējuši gaididami, pie kāda darba muižkungs viņus rīkos. „Muižkungs“ taisījis gan lietpratēja zemkopja seju, tak ne katrreiz izlikšanās varēja glābt apjukuma situāciju, kad pats rīkotājs vienkārši nezināja pateikt, ko agrāk sēt — auzas vai miežus. Pēc kāda mēneša Porukam vietu nākas atstāt un viņš atgriežas atpakaļ Rīgā. Vasarā P. Zālītis jau gatavojās izdot Mājas Viesa mēnešrakstu, kas rudenī arī sāk iznākt E. Plātesa apgādībā. Porukam tas deva jaunu cerību plašākai literāriskai darbībai, tāpat eksistencei. Poruks paliek par šā žurnāla citīgāko līdzstrādnieku un ilgus gadus viņa darbu publicēšana saistās galvenā kārtā ar šo izdevumu.

Sakarā ar 4. vispārējiem dziesmu svētkiem Jelgavā, Poruks saraksta drāmu *Hernhūtieši*, kuru iesniedz komitejai uz izsludināto sacensību. Sākumā viņš šo pašu tematu ir gribējis apstrādāt romānā, kā tas arī izreklāmēts Mājas Viesa 1895. gada prospektā. Godalgas Poruks nesaņem, luga parādās iespiesta laikrakstā, un pēc tam autors viņu iesniedz Rīgas Latviešu teātrim, kur 1896. g. 17. martā to arī pirmoreiz uzveda.

Hernhūtiešos Poruks risina jaunlaiku dzīves konfliktu ar vecākām tradīcijām, risina savā parastā ētiski-filozofiskā apgaismojumā. Autora ieskatiem par mākslas darba nozīmi arī šeit raksturīgs tas, ka drāmā, kuŗas sarežģītais saturs dzejisks un dziļi idejisks, vērojama stipra tieksme atbalsot laikmetiskas dziņas. Sižetam gan viņš ņēmis agrāka posma kustību latviešu sadzīvē, tomēr aktīvais, vīrišķais, jaunradošais sabiedriskā darbā, kā tas izpaužas varonē Aleksandrā, kuŗa liek noplēst hernhūtiešu saiešanas namu un tā vietā uzcelt fabriku, varēja rasties tikai 90. gadu iespaidos.

Kritika un sabiedrība lugu tomēr uzņēma ne visai atsaucīgi, sevišķi kā skatuves darbu. Apzinādamies, ka viņš aizķēris vēl neaiztiktas problēmas un taisni dzīvē iekšā virzoties, nevis prom no tās abstrakcijās, dzejnieks jūtas aizkarts, asi polemizē, lai gan arī šoreiz neviens nenoliedza viņa dzejnieka dāvanu, domu bagātības. Kritikas dažādos iztulkojumos viņš redz partejību, neizprašanu, un kā spītēdams neprāšām pats kādā izrādē izturējies nevērīgs, jautrs attiecībā uz to, kas notiek uz skatuves. „Kas mani spieda šo lugu sarakstīt, tā bija jušana, ar kādām briesmām pāriet laikmets sadzīves ieskatos savienots,” viņš polemikā saka, pārliecināts, ka lugas galvenās idejas kritika tikai tāpēc nevar saskatīt, ka pašai trūkst „idejas par kaut kādu ideju”. Drāmatiskās mākslas jautājumos viņam jau agrāk bija iznākusi sadursme

par Aspazijas Zaudētām tiesībām, un taisni tādā ziņā, ka viņš prasa dzejas saskaņu ar dzīves dziļo īstenību, tāpat kā tas vēl skaidrāk izpaužas viņa apcerējumos par rakstniecību, mākslas un kultūras dzīvi, kurus viņš šad un tad uzraksta. Pats savus darbus sabiedrībā viņš domājas iemetam kā tādus, kam nevien mākslas, bet arī liela audzinoša nozīme. Dzejnieka nesaskaņās ar kritiku un sabiedrisko spriedumu šis moments ļoti svarīgs un vienmēr nemams vērā.

Slimošana, naudas trūkums un vēl kritikas neatzinība šā 1896. gada pavasara laikā Poruku padara tīri pesimistisku. Nosūtīdams aktrisei L. Melkertei (vēlāk dzejnieka Valda kundzei) pāris dzeju par viņas sirsnīgo atzinību Hernhūtiešu pirmizrādes vakarā, 12. aprīlī viņš raksta: „Manas dienas drīzi būs skaitītas: es saploku pret šo lielo pulku, kuŗi mani izsmej vai manis pavisam neievēro. Bet es ievēroju citus, es ievēroju jūs visus, kuŗi jūs dzīvojat, kustāties un cīnāties. Varbūt, ka citi jūt labāki, domā daiļāki, viņi nevar to man piedot, ka es uzstājos kā dzejnieks, rādīdams tiem priekšmetus, kurus tie vēl daiļāki skatījuši. Tad lai tie man piedod. Bet es ceru, ka jūs vismazāk uz mani ļaunosaties, ka es jums kā dzejnieks sevi ieteicu un nesūtu jums cita labākus dzejoļus, bet sava paša.“ Un nedaudz vēlāk Fr. Ansbērgam dzejnieks saka: „Es cīnos, rakstu un komponēju. — Es esmu vairāk mūziķis, nekā vārdu dzejnieks. Katra jūta, katra darbība mani skan; man jātop mūzikim.“ To Poruks saka vēl tad, kad M. V. mēnešrakstā aprīļa burtņīcā tikko bija parādījušies viņa Sirdsšķīsti laudis un nākamajā burtņīcā gatavojās iznākt stāsts Atraitne, kas pieskaitāmi viņa īpatnējākiem un labākiem darbiem, nerunājot jau par vairākiem dzeju šedevriem, nodrukātiem pēdējos divos gados (Sāpju spītes, Vēlējumies, Kād būs as'ras izraudātas, Alpos, Milestība, un citas). Dzejnieka vārdu daudzinaja, un ja arī ne pilnīgi saprasts, tad tomēr

atzīts Poruks sāka jau iekārot piekritējus visplašākās aprindās.

Nejuzdamies visu pavasari gluži vesels, maijā Poruks saslimst ar ūdenskaiti un nepilnu mēnesi spiests palikt Rīgas pilsētas slimnīcā, atrauts no grāmatām un rakstīšanas. „Ja nu būs jābeidzas, tad uztaisāt man kapa rīmi“, 24. maijā raksta viņš R. Blaumanim, pielai kodamies tā humoram. Poruks ar Blaumani toreiz tuvu sagājās, un tas viņam tikko bija veltījis savus Pavasara dzejoļus. Uz mēneša beigām slimnīcā, kad varēja sākt jau lasīt, Poruks citīgi studē Hēgeļa filozofiju; kā redzams no vēstules redaktoram P. Zālītim 4. jūnijā, pārlieku mocošais drūmums viņam arī jau pārgājis. Ūdenskaite vēlāk Porukam vairs neatkārtojas.

Slimnīcu atstājis, Poruks 11. jūnijā aizbrauc uz Druvienu pie brālēna Lieltrušļos, kur paliek atpūtā līdz augusta sākumam. Kopā ar savējiem dzejnieks tovasar pavada jautrus, laimīgus izklaidas brīžus. Lieltrušļos aizvien valdīja dzīves prieks un atjautība. Pats saimnieks Kārlis Poruks, izglītots un pilns sirsnīga optimisma, skaitījās vai pats asprātīgākais un jautrākais cilvēks pagasta sabiedrībā, tāpat saimniece Emma, komponista Straumes Jāņa māsa — vai pati lielākā runātāja. Jānis Poruks te nevien pa parastam nomet savu pilsētnieka tērpu, lai basām kājām, kailu galvu pilnīgi baudītu vasaras sauli, bet atraisās arī no tās melancholijas, kas viņu māca visu pavasara laiku. Ikdienībā jau tagad arī varēja justies atvieglināts, dzīvot pilnu reālu dzīvi, skumjām un nemieram ļaujot izplūst dzejā un domu smagumu nododot saviem varoņiem visā viņu dažādībā. Vingrošanās dēļ viņš apņemas nokasīt ābelēm sūnu, aprakt ogulājus dārzā. „Tolstojs aiziet savos dienas darbos,“ pazūdot dārzā viņš pazobojas par tolaik visā pasaulē apbrīnoto krievu grāfa tieksmi uz zemnieciskumu. Gatavošanās tomēr aizņēmusi vairāk laika

un arī pašā dārzā darbs ne visai veicies, tāpēc ābeles tā arī palikušas neaptīrītas un ogulāji neaprakti. Bieži Poruks rotaļājies ar bērniem, ļaujot viņu pilnīgai bezbēdībai. Šis lauku atelpas svaigais optimisms izpaužas dažos pēc tam sarakstītos darbos ar spilgtām reālisma iezīmēm, kā tēlojumā Dzīves miklas, tāpat dažās bērnu dzejās. Skolotāja J. Kalniņa paveidināts, tanī vasarā Poruks uz ātru roku uzraksta vienu kompozīciju, dziesmu Kapu svētkos, ar paša tekstu „Mīļajiem, kas aizgājuši“, ko kapu svētkos arī nodziedājis J. Kalniņa vadītais koris.

Druvienā atgriezties Porukam iznāk arī nākamajā 1897. gada vasarā. Poruks mīlēja pilsētu, kur straujš dzīves pulss spiestin spieda nodoties radošam darbam un ierosinošas krustojās kultūrālās dzīves strāvas. Tomēr materiālās raizes radošo darbu te brīžam draudēja pārvērst jau par ražošanu. Pārmaiņas dēļ no visa tā izbēgt varēja tikai uz laukiem, bet Porukam nebija citur kur braukt, kā pie savējiem. Daudzmaz patstāvīgāku stāvokli šai ziņā sagādātu mājskolotāja amats. Domājot iekārtoties kaut kā praktiskāk, Poruks Fr. Ansabergam 1897. gada februārī tad arī raksta: „Man tagad gluži labi ap dūšu. Dzejošanu esmu atmetis, nodarbojos ar zinātnēm, kurās varbūt atmetis vēlāk peļņu. Nākošā rudenī gribēju iestāties politechnikā, bet aprēķināju, ka šoreiz nebūs iespējams tik daudz naudas sadabūt, cik studējoša cilvēka apstākļi prasa. Tāpēc studijas atliku priekšdienām. Vispirms jānoliek mājas skolotāja eksāmens.“ Jau rudenī viņu par mājskolotāju saviem bērniem taisījusies aicināt Hildebranda kundze Mežmuižā. Jaunais dzejnieks un mūzikas entuziasts viņai bija palicis labā atmiņā. Taču no mājskolotāja darba viņas ģimenē nekas neiznāca Poruka vājās veselības dēļ. Domājams, ka taisni par šo piedāvājumu Poruks runā vēstulē vecākiem, kad ārsts viņam mājskolotāja vietu aizliedzis pieņemt. Cik stipri Poruks vispār to-

reiz pieķēries prakticisma domai, redzams, ka turpat tālāk par jaunāko brāli viņš piebilst: „Ješka ir jauns lauva. Lai viņš drusku pamācās krieviski. Vēlāk es to nodošu pie meistara, lai izmācās par krietnu amatnieku. Amatnieki šē pilsētā dzīvo labāk kā dakteri un advokāti. Viņiem ir arvienu darbs un maize. Saka jau paruna: amatam ir zelta pamats.“ Zināmā mērā tas stāvēja sakarā arī ar vecāku likteni. Viņi gan no bērniem nenieka neprasīja, bet brīvā ticis, tēvs savā pagastā nekā piemērota nevarēja uzsākt un viņiem iestājas grūtas dienas.

1897. gada vasaru Druvienā mēnešus pusotra Poruks nodzīvo pie viņiem, jo Lieltrušļiem rudeni bija nodegusi dzīvojamā māja. Vecāki mitinājās Murānu Zaķiņā kā iebūvieši. Mazā būdā pie Lielās birzs dzejnieks tad arī pavada atpūtu, reizēm pacieņojoties Lieltrušļos, kur tovasar uzturējās Straumes Jūlijs, tad vēl Stiglica zīmēšanas skolas audzēknis Pēterpili, līdz ar politehnikas studentu-agronomu R. Franci.

„Gribēdams ar rakstnieku satikties,“ raksta atmiņās J. Kalniņš, „kādu pēcpusdienu siena laikā viņu apmeklēja klusajā būdīņā. Atkal viņš dzīvo to pašu laucinieka sētas dzīvi: basas kājas un tikai svārki mugurā, kādu viņu sastapu būdīņas priekšā uz pagalma. Pēc apsveicināšanās viņš uzaicināja mani atnākt līdz uz viņa nometni, un tad abi soļojām uz būdīnai tuvumā esošām eglītēm. Tur viņš eglīšu biežoknī bija izcirtis ap kvadrātasi lielu laukumu un vidū uzstādījis tēva veco apaļo oša koka galdu ar pussalūzušu krēslu klāt. Tāda nu ir mana nometne, un tas ir mans kabinets, sacīja Jānis smiedamies, un vei, tepat eglīšu malā, siena šķūnītī es sienā guļu. Uz apaļā galda atradās tintnīca ar spalvu un dažas aprakstītas papīra lapas.“ Poruku atkal nodarbina Reinholda Lenca sižets, tomēr arī šoreiz tas nav pāvirzījies uz priekšu. Neveidojās ne Lenca personība,

ne tālaika Baltijas muižnieku dzīve, un vēlāk pie šā sižeta Poruks vairs neatgriežas. Tovasar viņš rakstījis vēl Mūžīgo židu, kas gada sākumā M. V. mēnešraksta prospektā izpublicēts kā romāns, un arī J. Kalniņš atceras šo darbu rokrakstā redzējis krietni garāku, nekā rudenī tas parādījās iespiests.

Druvienā Porukam radušās dažas viņa klasiskākās dzejas, ja arī ne pilnīgi uzrakstītas, tad vismaz iecerētas. J. Kalniņš piemin Ceļinieku (Birzē pogā lakstīgala) un Es zinu, kā roze plaukst. Pirmās kolorīts pilnīgi saskan ar ierosmes apstākļiem. Priecīgs par J. Kalniņa apciemojumu, dzejnieks viņu pavadījis uz mājām. Gājuši gar kapsētu. „Cik te negul spēka un enerģijas, cik te nav aprakts cerību un maldišanos!“ teicis Poruks un sērīgu balsi rečitējis:

Ai, jūs klusās kapenes,
Kur dus mūsu brāļi.
Atšķirti no pasaules,
Vituši un bāli.

„Man ar te dus viens brālis, un kā rādās, mani ar gan jūs laikam drīzi šurp atvedīsiet. Bet kādu tad tu, mentor, pie mana kapa runu turēsi?“ Poruks smīnēdams ievaicājies. Kapsēta, krusta simbols Poruku aizvien padarīja sērīgu. Pērļu zvejniekā viņš saka: „Prasta koka slita atšķir mūsu, dzīvajo pasauli no kādas citas, kurai reiz jābūt arī mūsējai. Savādas jūtas, kuŗas mūs pārņem, līdz ko mēs kāju pār šo robežu spējam.“ Druvienas kapsētas priežu siliņam iepretim, pāri laukiem paceļas Lielā birzs, un uz mājām atpakaļ ejot vasaras klusās pievakares noskaņā dzejniekam dzimt motīvi:

Birzē pogā lakstīgala;
Sudrabaina debess mala
Nogrimst tumšā, klusā silā.
Mēnesnicā aizslid ēna:

Iešana tik lēna, lēna:
Krūtīs elpa sāpes cilā.

Kaut jel drīzi tiktu galā!
Kapenes dus ceļa malā,
Skumji sveicu sēro vietu.
Kapenēm slid pāri ēna,
Iešana tik lēna, lēna;
Ak, es labprāt dusēt ietu.

Kad vasara sveras jau uz otru pusi, Poruks aizbrauc uz Rīgu. Šķiroties viņš cerēja kādreiz vēl dzimtenē atgriezties, bet tālākie ceļi dzīvē tā aizlokās, ka šī 1897. gada vasara dzejniekam palika pēdējā Druvienā. Visā turpmākā gaitā viņa dzīve ciešāk arī ar piederīgiem vairs nesaistās, kaut gan vienaldzīgs pret tiem viņš nav visu mūžu.

Rīgā Poruks 1897. gada septembrī iestājas politechnikā, immātrikulēdamies ķīmijas fakultātē. Literātūrā viņš jau bija sasniedzis redzamu stāvokli šais gados, kuŗu raža diezgan bagātīga, dziļa un vispusīga, un tagad ar praktisku zinātņu studijām cerēja daudz maz nokārtoties dzīvē, protams lolojot sevī arī illūziju par garīgu papildināšanos, pat sapņojot par eksakto zinātņu profesūru. Tad pat Poruks 3. septembrī iestājas arī studentu sabiedrībā Selonija, kur konventā viņš uzņemts 1898. gada 4. maijā. Dzīvākas aktīvas dalības korporācijas oficiālā dzīvē Poruks gan neņem, tomēr labprāt izklaidas brīžus pavada konventa telpās. Kad vēlāk pa otram lāgam viņš iestājas studēt, viņu ievēl par literārisko vakaru vadītāju 1903. gada 1. semestrī.

Sabiedriskā ziņā Porukam nav aprindu, ar kuŗām viņš justos gluži saaudzis. Nekādam politiskam virzienam nepieslēgdamies, arī literāriskā ziņā viņš aizvien paliek savrupu. Sākumā personīgi diezgan tuvs viņam Rūd. Blaumanis, kuŗš kā dzejnieks, stāstu rakstnieks un drāmatīķis ieņēma valdošu stāvokli.

Blaumanis pie sevis priecājās, pat apskauda Poruka ražību, viņa domu bagātību un mākslinieciskās spējas. Pilsoņu aprindās Poruks šinī laikā vistuvāk saietas ar Dr. Meņģeļa ģimeni, tāpat ar P. Zālīti un viņa kundzi. Literāriskā bohēmā ciešāk kopā turējās jaunstrāvnieku grupa, kas Porukam tomēr tālāk stāvēja un krietni arī pajuka sociālistu vajāšanās 1897. gadā. Pēcāk daļa reālistiski noskaņotu iesācēju pulcējās ap Treumani-Zvārguli, kad viņš uz Rīgu pārnāca. Poruks nespēja un negribēja būt kā citi. Viņš nenoslēdzas kaut kādā askētismā, kāro draudzības, meklē retās pērles — radniecīgu sirdi, nevar iztikt bez sabiedrības, līdzcilvēku tuvuma, bet impulsīvs, nekur arī ilgi neuzkavējas, atvelkoties atkal savā nodabā un meklējot tālāk. Pat restorānā viņš bieži vien milēja sēdēt viens pie savas glāzes. Pati sirsnīgākā draudzība nespētu viņa apmierināt uz ilgāku laiku. Viņa raksturs necieta parasto normu, un kā savdabīgs individuālists arī personīgā dzīvē viņš netiecās upurēt no savas īpatnības nekā, lai padotos kaut vismazākam konvencionālismam uz vienprātību. Un neviens cits kā Ludvigs Bērziņš, kuŗš pastāvīgi pie Poruka saskata kaut ko sevišķu, neordināru, vispareizāki uztvēris tam galveno iemeslu: „Neticu, ka Poruks kādreiz īstenībā būtu par kādu cilvēku interesējies. Vai nu viņš priekš tā būtu bijis par lepnu, vai arī par vienaldzīgu, nenieka pie šīs lietas negroza. Viņš ņēma cilvēkus, draugus kā biedrus — kā dienas piedzīvojumus, kuŗiem vajadzības gadījumā var paiet garām. Kā kluss un neaicināts viņš nāca, tā viņš arī klusu gāja. Kā viņš no cilvēkiem nenieka neprasīja, tā viņš bija arī mierā, ja cilvēki no viņa nenieka neprasa.“ Tāpat skolotājs J. Kalniņš raksta: „Par Poruka dabu jāsaka, viņš pielīdzināms biezam, tumšam mežam, kuŗā mūsu acis nespēj dziļi ieskatīties un iekšā iespiesties. Lai gan ar rakstnieku stāvējām diezgan tuvu un viņa jaunībā bieži satikāmies, tomēr

pilnīgi viņa dvēseles dziļumos nedabūju ieskatīties. Viņš arvien sevī ko slēpa, par ko bija pārklāta mūžīgās klusēšanas sega un izmanāma kā atturība. Tomēr savās vispārējās personīgās lietās viņš bija diezgan atklāts, labprāt tās pārrunāja un gaidīja uz pretējās puses spriedumu, kas notika sevišķi studijas uzsākot.“

Cilvēka atsaucība viņu uzmodina, ir viņam nepieciešama, tomēr nekad viņš arī nav varējis individuāli ne ar vienu saplūst, nedz arī piederēt pie kādas grupas. Lielākā sabiedrībā viņš brižam jūtas patikami, ir sirsnīgs biedru starpā, mīl pastāstīt anekdotiskus notikumus no savas dzīves, bet tad atkal paliek mazrunīgs, par daudz sevī nogrimis, kā pasaule par sevi, ko apkārtnei grūti pieskaņot.

Vēstulē Fr. Ansabergam 1896. gada 21. oktobrī Poruks piemin kādu sanāksmi pie Fr. Brīvēznieka. Pie populārā tautas atmodas darbinieka Pārdaugavā, Marijas-Dzirnavu ielā, tā vienkāršā, grāmatām piekrautā dzīvoklī maza koka namiņa augšstāvā šādas sanāksmes izvērtās savā ziņā par literāriskiem vakariem, kuŗos galvenais sarunu temats bija par latviešu kultūru, rakstniecību, mākslu un arī politiku. Redaktora P. Zāliša ievests, arī Poruks reizēm tajos ierodas. Parastie vakaru dalībnieki skaitījās skolotājs Indriķis Čirulis, A. Bandrevičs, J. Kriškāns, kustīgais un vienmēr runīgais Teodors Zeiferts, dzejnieks Valdis, kuŗa Staburaga bērni pašlaik skaitījās izcils literārisks notikums, jaunais dzejnieks Plūdons, Dr. K. Barons; kādreiz starp viesiem redzēja arī Kr. Baronu. Poruka pieminētais vakars, ar kuŗu iesākās kāda epizode viņa dzīvē, notika 1896. g. 19. oktobrī, Brīvēznieka un Barona dzimšanas dienas gadījumā. Brīvēzniekam tā iekrita 20. un slavenajam tautas daiņu vācējam Kr. Baronam 19. oktobrī, abu godināšanu tad arī apvienoja, parastās grātulācijas nododot taisni pusnaktī. Vakara dalībniekos Po-

ruks te sastapa vēl inženieri Meņgeli, mūzikālo Zumbergu, populārās dziedātājas Marijas Braueres māsu Kristīnu Martinsona jaunkundzi, Valteri, Jākabsona jaunkundzi (vēlāk Dr. Barona kundzi) un E. Jurevica jaunkundzi (vēlāk Priediša kundzi). Uzaicināts kaut ko nolasīt, Poruks izvilcis no kabatas savu kompozīciju, vieglu sapņainu serenādi klavierēm, un lūdzis inž. Meņgeli to nospēlēt. Pie vakariņām pēc Bandreviča un jūsmīgā Teodora Zeiferta runas pieceļas arī Poruks. Viņš runā par rakstniekiem, kas visiem mīļi, cildina tos, lūko aprādīt tā vakara jubilāra nozīmi mūsu rakstniecības laukā, bet tad pusvārdā apstājas un apsēžas. Tautas gara mantu vākšana ir ievērojams darbs, bet rakstniecības uzplaukums uz to vien nav pamatojams. Par to viņš vēl nesen bija rakstījis, nosodīdams visu etnografisko un arhaioloģisko rakņāšanos, kas tautībnieku kultivēta draudēja pārmākt radošo darbu un aizsegt topošai dzejai apvāršņus. Kā lai viņš to cildinātu! Iestājušos neveiklo klusumu izlīdzina Jākobsona un Jurevica jaunkundzes plūstošie valodas avoti, bet Poruks ievēlkas „savu domu cietumā“.

Kad pēc tam dzejnieks kopā ar studiju biedriem bez maskas ierodas Latviešu biedrības masku ballē 1898. gada metēnos, nepazīta lotoszieda maskā rotaļīgā Jurevica jaunkundze ar savu vaļsirdību un sirsnību viņa sirdi nostāda vaicājumu krusta ugunī, uz ko diezgan zīmīgi viņš arī cenšas atsaukties, nespēdams noturēties „savu jūtu cietumā“. Nevēlēdamies noslēpumu atklāt, lai lotoszieds paturētu savu pievilcību, jo cik daudzreiz skaistums, iztālēm vilinošs, tuvumā parādās kā mietpilsoniska parastība, Poruks par pateicības zīmi Lotosziedam uzdāvā sarkanu smaržojošu rozi un beidzot ar saviem biedriem pazūd nakts tumsā. Otrā dienā viņš, nepazīstamai simpatijai norunātā vietā nosūta Zaratustru, Šellijs Atsvabināto Prometēju, Parsifala klavieru izvilkumu,

pretim saņemot Hauptmaņa jauno lugu Nogramušais zvans, kurās vēl nebija lasījis. Arī pēc tam satiekoties Brīvzemnieka vakaros noslēpumainā rotaļa neatklājas, jo maska pati to nevēlas, tāpat turpinās sūtījumu un vēstuļu apmaiņa, kurās dzejnieks jau nepacietīgs pārmet, jo illūzija gan jauka, bet pat šaubās par tās reālo saturu var pietrūkt ticības tai. Porukam šinī laikā nācās izciest nelielu operāciju galvā. Kad maska slimnīcā viņam aizsūta rozes, dzejnieks raksta:

Tik tad, kad sāpes manas krūtīs spiež,
Es debess spožos vārtus vaļā redzu.
Tad raugos droši tur; bet tagad priekos
Es niekiem debess gaismu sedzu.

Viņa kādreizējais iejūsmas tēls, tumšmatainā bohēmiete šai laikā jau bija aizgājusi parastajā dzīvē, kur „katrs puteklis ar lielisku pašapziņu jānoslauka“, tāpēc jaunais savaldzinājums nāca vilinošs kā pati lotoszieda smarša. Bet tas arī palika kā garāmslidošs smaršas vilnis, kā jauks malds. Rotaļa izbeidzās. Viņas vedējai piemiņai no tās palika tikai virkne dzejisku vēstuļu (kurās diemžēl nav uzglabājušās), laika gaitās sakaltusi roze, mazais dzejas pantiņš, bet Porukam valdzinošā lotoszieda īstenība palika mūža noslēpums.

Studiju gados Poruks bieži izbrauc un viesojas pie viena otra kommittiņa; redzams arī sabiedrībā, dažādos sarīkojumos, sastapoties ar visādu profesiju laudīm, gan no tām aprindām, kas toreiz pulcējās ap Rīgas Latviešu biedrību, gan ar Dienas Lapas demokrātisko šķiru vadoniem. Studiju biedru vidū viņam patika sirsnība, jo te visi jutās kā viena saime, atklāti un brīvi. Porukam glaimoja arī apziņa, ka viņš pieder pie īpašas sabiedrības, ko vieno krāsu simbols, uz kurām arvien ir lepns, ka ar tām vienmēr viens stāv par visiem un visi par vienu. Tomēr draudzības

saites, kādas daudziem šai sabiedrībā nodibinās uz visu mūžu nākošam dzīves uzdevumam, Porukam neievērpjas. Nemeklē viņš arī šeit domu biedru. Kommilitoni, ar kuriem viņš visvairāk mil satikties, nav disponēti ne uz kādu literārisku un filozofiski dziļu ierosmi. Vienkārši praktiska aroda cilvēki ir viņa istabas biedri un kompanjoni parastajās studentu izklaidās, tā inž. Īgenbergs, Vītiņš, Kļavenieks. Vairākas reizes pa nedēļai Poruks uzturas pie studiju biedriem, komerczinātņu studenta Aleksandra un Paula Eversa Dzērbenē, Strenčos pie Persija Ziliša, tagadējā universitātes docenta un inženiera, pie agronoma Alfrēda Cīruļa Rūjienā un citur. Par Poruka uzturēšanos 1898. gada pavasarī pie Zilišiem, kuri Strenčos turēja zirgu pastu, Ziliša māte saka: „Mans dēls, kas studēja Rīgā, atrakstīja man vēstuli, ka viņam esot kāds labs draugs, vārdā Poruks, bet ļoti nervozs, un lai mēs pieņemot viņu uz kādu laiciņu pie sevis, bet lai tikai par visu to naudu nemot, jo draugam tās neesot. Es biju ar mieru, tikai Poruks par visu varu gribēja, lai nosakot uztura naudu. Tad nu beidzot, lai viņu nomierinātu, norunājām uz 15 rubliem mēnesī. Poruks bija smalks cilvēks. Viņš bija kluss, ar ļaudīm nesatikās, bet kad ielaidāmieš kādreiz sarunā — viņa priekšā vajadzēja visu sirdi izkratīt. Kaut ko liekuļot viņam nevarēja. Viņš, likās, cilvēkam redzēja cauri. — No rītiem viņš ilgi gulēja. Pēc brokasta gāja pastaigāties. Tad lasīja vai mūzicēja. Pēc pusdienas atkal gāja pastaigāties un atkal lasīja vai mūzicēja. Kad es Porukam jautāju, kāpēc viņš kaut ko neraksta vai nestrādā pie studijām, jo nu viņš ir siltumā un labi paēdis, tad Poruks atbildēja, ka tagad viņš nevarot strādāt. Kad viņš būšot atkal Rīgā un cietīšot badu, tad viņš strādāšot un rakstīšot. — Kāda vācu dāma par visu vari gribēja ar viņu tuvāk iepazīties, bet Poruks uz to neielaidās, kas šai dāmai likās nesaprotami: kā lat-

viešu jauneklis varot būt tik augstprātīgs?“ Strenčos Porukam patika mežainā klusā apkārtnē, mazais miestīņš, Gauja. Vēlāk, 1900. gadā, kad kādreiz Poruks atkal ieradās ciemā, Zilišiem sabraukušie viesi dodas jūlija mēneša tveicējošā dienā uz Gaujas attekām pīļu medībās. Poruks arī lūko iejusties mednieka lomā, kārtīgi izpildot visus mežkunga O. Jantras priekšrakstus. Neieradušam dzejniekam tomēr gadījies nošaut pīļu māti, kurai turpat bijuši mazie. Nepatikamais atgadījums pilnīgi saskaņā ar īstenības situāciju aprakstīts skaistajā tēlojumā Pīļu medībās.

Rūjienā, 1898. gada vasaras sākumā izbraucis pie kommittiņa Alfrēda Cīruļa, kuŗa tēvam, bagātam tirgotājam un Rencēnu kroga turētājam piedēķa Rūjienas Lielā muiža, un dēls, studijas atmetis, nodarbojās ar lauksaimniecību, Poruks uzņēmās mājskolotāja pienākumus pie pasta turētāja, vācieša Pūla, pasniedzams tā dēlam stundas. Šī prakse gan nebija ilga, un arī Porukam laiks te pagāja vairāk izklaidā nekā nopietnā darbā. Bieži viņi ar savu audzēkni gājuši medībās, pastaigās pa apkārtni, noturot stundas tā sakot brīvā dabā. Rūjienā pie Cīruļiem saradās viesi, studiju biedri no Rīgas, turienes tirgotāji, augstākie ierēdņi; jautras kompanijas gadījās pastāvīgi, un Poruks tanīs labprāt piedalās.

Tāpat studentu izbraukumā pēc tam Poruks nokļūst arī Kalkūnu muižā pie Daugavpils. Poruka kommittiņi te brauca viesos pie pārvaldnieka K. Asera. Pils plašajā parkā kalnā Porukam ļoti iepatikas un vasarā viņš te paliek uzturēties pāris nedēļas, baudīdams laipnā pārvaldnieka viesmīlību. Kalkūnos Poruks stipri strādājis. Šeit arī radies oriģinēlais tēlojums Šausmu nakts, iespiests 1899. gada rudenī.

Politechnikā ar studijām Porukam ne visai paveicās. Sākumā viņš cenšas kārtīgi apmeklēt lekcijas, gatavojas uz eksāmeniem, bet interese drīz vien at-

kal pievēršas galvenā kārtā literāriskai darbībai, tāpat daudz laika paņem izklaida, pēc kuŗas dzejnieks aizvien jūt neatvairāmu tieksmi. Sākot ar 1898. gadu viņš līdz ar Aspaziju, Deglavu un Blaumani uzņemas tuvāku līdzdarbību Dienas Lapā, kas bija pārgājusi E. Plātesa firmas īpašumā un iznāca Dr. philos. P. Zāliša vadībā. Poruka ražība šīnī laikā pieņemas un nav izskaidrojama tikai ar eksistences jautājumu. Viņa radošais gars tiecas izpausties ar apbrīnojamu spēku, un ja arī ne viss, dažreiz steigā un pa gadījienam uzrakstītais vienādas kvalitātes, tomēr lielais vairums nāca pilnīgi gatavi, nobrieduši mākslas darbi. Bieži Poruks ierodas redakcijā ar ātrumā uzņemtu stāstu savā viesnīcas istabīnā, kā parasti viņš mēdza uzturēties, nemilēdams mebelētu istabu un to tradicionālā režīma, vai ar dzeju, sarakstītu restorānā pie galdiņa, lai dabūtu honorāru. Bet vairāki tādā kārtā radušies Poruka darbi pieskaitāmi labākiem mūsu literātūrā. Gaŗākiem darbiem viņš bieži vien iedod tikai sākumu, kā romānam Rīga tikai dažas lapiņas, un sevī noslēgts, saņēmis dažus avansa rubļus, bezrūpīgi pazūd, lai nervozēdama redakcija gaida turpinājumu. P. Zālītis Porukam deva avansus, reizēm pats kārtoja viņa rēķinus, visādi izceldams dzejnieka nepraktiskumu. Neraugoties uz Poruka nevēribu redakcijas darbā, ar patosu viņš pauda jaunā rakstnieka slavu vīsiem, labo roku gaisā pacēlis „kā menti“. Poruks bija rakstnieks, kuŗu jau daudzinaja, viņš arī ņēma neaiztiktus sižetus, piekāŗās jaunām problēmām, un lasītāji ar nepacietību gaidīja viņa darbu.

Ja tāpat, kā viņš rakstīja savus literāriskus darbus, sajūsmas uzplūsmā varētu izņemt arī praktiskās zinātnes — Poruks izstudētu ātri. Bet aroda izglītība prasa vienmērības, izturības, un tādai praksei dzejnieks nevēlējās ziedot gandrīz nekā. Vārbūt traucēja arī mākslinieciski padziļinātais psiholoģiskais mo-

ments, kā viņš pats to lielišķi attēlojis Studenta Domiņa sapnī. Arī Domiņš savā 27 gadus raibajā mūžā vispirms bija meties uz mākslu; kad „māksla viņa kaislīgos skūpstus atstāja bez vērības“, viņš metas pasaules tehniskās gudrībās, bet profesora lekciju klausoties, viņš redz tikai savu izdomu ainas. Visādi jēdzieni, elementi, reakcijas, modifikācijas un to sakārtošana viņam jāatliek vienmēr uz rītu. „Mākslas intereses, kaislība uz dzīvi, šaubas par sevi un visu — tas viss neatlāva Domiņam pareizā laikā pievienot zinātnes priekšmetus pie sevis ciešām, nesaraustāmām saitēm“. Porukam bija priekšmeti, kuŗos viņš ar savu vispārējo izglītību varēja justies pilnīgi kompetents, kā vēlāk studējamā tautsaimniecība pie prof. Bergmaņa, bet kā ķīmiķi viņu raksturo anekdote, kāda tolaik cirkulēja studentu aprindās: aizgājis pie profesora Dossa, Poruks norekomendējies: Johannes Poruk, Chemiker und Poet dazu (parafrāzējot Hansa Saksa teicienu); bet profesora jautāts, kas par minerālu čuguns, dzejnieks nevar atrast vajadzīgās atbildes, ka metāls nav minerāls.

1899. gada pavasarī izcēlās pirmie ievērojamākie studentu nemieri Krievijas augstskolās. Rīgas politechnikā saviļņojumu sagatavoja tas audzēkņu kontingents, kas te saplūda no Iekšējās sakarā ar 1896. gadā ievesto krievu valodu kā mācības valodu. Par nemieriem uz tautas apgaismošanas ministra rīkojumu 1899. gada 29. martā izslēdza krietnu skaitu studentu no politechnikas, nemierniekiem pieskaitot arī tādus ne visai aktīvus šai kustībā, kuŗi vispār bija pazīstami ar savu darbību latviešu sabiedrībā. Izslēgto skaitā kopā ar J. Asaru atradās arī Poruks, kaut gan nemieru kustībā viņš nekādā vadošā lomā nebija uzstājies.

7. DZĪVES ZENĪTĀ.

Piegriežoties atkal galvenām kārtām literātūrai, Poruks nākošos pāris gados laiž klajā darbu pēc darba — stāstus, tēlojumus, atmiņu skicējumus, liris-
kas dzejas, apcerējumus, raksta recenzijas. 1900. un 1901. viņa stāstu vien sanāk pa trīsdesmit katru gadu. Šīni ražā redzams jau pilnīgi atraisījis ģenijs. Dzejnieka slava tautā un arī ietekme tālaika literāriskā dzīvē pastāvīgi pieņemas un nostiprinās. J. Ozola izdevumā Cēsis 1900. iznāk viņa pirmais kopotu stāstu krājums Sirdis starp sirdīm, tāpat divus gadus vēlāk otrais — Dzīves straumē, D. Zeltiņa apgādībā Rīgā. Apzinādamies savu sabiedrisko lomu, kāda toreiz visu izcilā piederēja Blaumanim un Andrievam Niedram, tāpat jaunstrāvnieku aprindās Aspazijai, Rainim un Deglavam, Poruks paliek aktīvāks arī literāriskos un kultūrāli-sabiedriskos jautājumos pašā sadzīvē, kam bieži seko dažādas nesaskaņas personīgās attiecībās.

R. Blaumaņa pieaugošā loma Dr. P. Zāliša vadītos laikrakstos un uz teātra skatuvēm modināja nevien sacensību, bet arī greizsirdību, un Poruka attiecībās ar viņu iestājas vēsums, kas beidzot pāriet paklusā naidā, kā Dostojevskam ar Turgeņevu. Poruks Blaumanim jau tā nevarēja piedot, ka draugs savai lugai Skroderdienas Silmačos bija izmantojis viņa atstāstītu sižetu no Druvienas dzīves, kuŗu viņš pats bija nodomājis apstrādāt stāstā. Un kad Blaumanis savā parastā, tīri sirsnīgi domātā literāriskā alzbildnībā attiecībā uz jauniem talantiem joprojām arī viņam centās nākt palīgā ar padomiem, Poruks pret viņu 1900. gada sākumā vērsa tēlojumu Ienaidnieks. Pietika Blaumanim skeptiski izteikties par Poruka publicēto romānu Rīga, pajokoties par viņa lielmanīgo dzīvi uz parāda, pārmetst nekārtību līdzstrād-

nieka pienākumos, uzteikt vienu otru no jaunajiem dzejniekiem, lai Poruks mestu preti feļetonistisku pamfletu. Tanī sausā morālista un pedanta Kuniberta Zilmaņa personā pretnieks skaidri redzams, un raksturīgi par viņu attiecībām Poruks saka: „Kuniberts bija mans īsts, tipisks ienaidnieks. Viņš gribēja būt mans draugs, bet draugs viņš man nebūtu bijis arī tad, ja es neviena grēka nebūtu darījis, bet būtu kā akmens stabs mēms ceļa malā stāvējis. Man, siltam dzīves ekstrēmu cilvēkam, viņš varēja būt tikai ienaidnieks. Jā, mani viņa draudzība nebūtu darījusi laimīgu. Beidzot es sāku slāpt pēc viņa ienaida. Man gribējās dzirdēt, ka Kuniberts atkal mēģinājis par mani ko jaunu stāstīt. Es priecājos par pasaules velnišķību un sāku arvien stiprāki ticēt, ka ir debesis, kuņās mājō īsts miers, īsta laime. Tās ir brīnišķīgi patīkamas jūtas, ciest un apzināties, ka tu esi visu labu gribējis, ka tu tieci nīsts un nīdēts, tāpēc ka tu esi dažiem līcis manīt, ka tie ir mazi garī, iedomīgi tiepšas, morāles jātnieki, bez sirds siltuma, bez patstāvīgām domām un dziļāka skata.“ Nesaskaņū asums gan drīz vien izlīdzinājās, tomēr sīrsnība viņu vidū vairs neatgriezās. Tāpat 1901. gada pavasarī Poruks pārtrauc sakarus ar Dr. P. Zālīti, 21. martā atteikdamies no līdzdarbības viņa vadītos laikrakstos, tāpat kā to darīja vairāki citi pastāvīgi līdzstrādnieki. Rīgas pilsētas domes vēlēšanās, pateicoties E. Plātesa un tamlīdz arī P. Zālīša preses kļūmīgai politikai, latvieši cieta neveiksmi. Iestādamies par vispārības interesēm un arī sargādams savu personīgo prestižu nesaskaņās ar dažiem redakcijas locekļiem, Poruks jutās spiests aiziet, lai gan pilnīgi saprata, ka ar to viņa eksistence un radošais darbs cietīs, jo citur arī nebija kur piegriezties, atskaitot Baltijas Vēstnesi, kurš literāriskus darbus ļoti maz uzņēma. Honorāru ziņā līdz šim viņa ienākums nebija nekāds lielais, tomēr grozījās ap 30 līdz 60 rubļu mēnesī. Vēlāk kon-

flikts izbeidzās, bet Porukam tas sagādāja sarūgtinājumu un — parādas. Viņš atkal tiecas pēc iespējas tikt ārā no Rīgas.

Pārmaiņu brīdī, 1901. gada pavasarī Poruka gaitas pieņem citu, jaunas aizraušanās virzienu. Braucienos uz Dzērbeni pie kommittona Aleks. Eversa, Poruks bieži uzkavējas Cēsīs. Gadu simtu maiņā te sāka attīstīties sabiedriskās dzīves rosme ar teātra izrādēm, koncertiem, saviesīgiem vakariem, priekšlasījumiem. Labu iespēju tam deva jaunceltais Cēsu Viesīgās biedrības nams ar plašo zāli, tāpat skolu un studiju jaunatni sevišķi saistīja vēl sanāksmes bij. draudzes skolotāja Zēbodes kundzes namā, pie draudzes skolotāja un ērgelnieka Bērzona, pie Dr. Paukuļa, Dzirkājiem, Lāčiem u. c. Zēbodes namā A. Smilga Poruku atceras kādā jaunatnes vakarā jau tikko pārbraukušu no ārzemēm, tāpat vēlāk viņš šad tad kopā ar studiju biedriem pavada patīkamus vakarus biedrībā. Liktenis bija lēmis, ka Cēsīs, šai jaunajā, dabas krāšņumiem apveltītā provincpilsētiņā dzejnieks piedzīvo cilvēka dziļāko izjūtu gaišos laimes un mocošā nemiera brīžus, tāpat savas garīgās krēslas traģiku. Lielais mīlas dziesminieks pēkšņi iedegas mīlā, dziļā un neatvairāmā, un reizē ar to viņa dzīvē iestājas jauns posms.

1901. gada martā Cēsu Viesīgā biedrība lieldienām gatavoja teātra izrādi, kad kopā ar studiju biedriem uz Dzērbeni braucot pa mēģinājuma laiku te vakaru pavada arī Poruks. Pa savai parašai labu brīdi viņš improvizē. Beidzis, no atzinīgajiem klausītājiem dzejnieks saņem aplausus un sirsnīgu skatu no kādas jaunavas, sārtiem vaigiem un divām kuplām tumšdzeltenām bizēm pār pleciem, kuŗa ar novēlošanos ieradusies uz teātra mēģinājumu stāvēja viņa priekšā pie klavierēm. Teātra mēģinājuma beigās Poruks drošu gaitu tuvojas jaunavai, vēlēdamies ar viņu iepazīties.

Šķīroties cēsnieki uzaicina studentus ierasties lieldienās noskatīties izrādi, aicina arī Poruku. Nebūdamš vairs vienaldzīgs, viņš gaida, ko sacīs simpātiskā teātra spēlētāja, kuŗas valoda veikli raisījās jautrajā sabiedrībā. Viņa jaunā paziņa, E r n a P ē t e r s o n e, tomēr cieš klusu, lai viņš pats izšķirtos. Poruku viņa pazina kā dzejnieku, bija to vērojusi jau zinību komisijas vasaras sapulcēs, — sirdī viņa noteikti vēlējās lai viņš būtu te. Kad pienāk lieldienas, sarodas Rīgas viesi, Poruks ir viņu vidū un pirmā rindā sēdēdams uzmanīgi vēro teātra izrādi. Nebūdamš deļotājs, kluss un atturīgs, pēc izrādes viņš kaut ko pārdomā, it kā sevī izcīnot dvēseles cīņu, kam liela izšķiroša nozīme. Viņš varēja dzejot:

Tev sirdī mājo klusa laime,
Kas tavu vaigu daiļu dara,
Kas mīliem skatiem dzīvi svētī
Kā kāda debešķīga vara.
Bet manās krūtīs tumšas jūtas,
Kā izdegušas elles tvaiki
Smok sappaini; uz maniem vaigiem
Klus bāli pagājušie laiki.

Likās, ka sirdī ieskanējusi skaņa izgaiss tāpat kā sastopoties ar Annu Drēzdenē un lotoszieda masku. Tomēr vasarā, sirds skubināts, Poruks 6. jūlijā jau atkal ir Cēsis, apmezdamies Centrālviesnīcā, kas atrodas pretīm Ērnas māsas Dances kundzes namam. No Lāčiem ierodoties, bieži te uzturas viņa paziņa. Romantiskās nojaudās Poruks dien un nakti pie loga vēro, vai otrā pusē neparādīsies viņa, it kā sajūtot patiesi no prētējā loga uz sevi vērstu aizzariem paslēpušās jaunavas neatlaidīgo skatienu. Rītā viņš viņai anōnīmi nosūta tikko uzrakstītu dzeju Mich grüssen die Sterne, kuŗā izpaužas ilgotāja nemiers naktī zvaigznēs raugoties un vaicājums brīnīškā romāna sākumam: „Nakts ir mana ķēniņiene, kāpēc tu esi mana ķēniņiene?” „Šodien tu te, kurp gan rītu

dzīs tevi Ahasvera lāsts?“ vaicā savukārt jaunava, ziņkārības dzīta, cik ilgi dzejnieks Cēsīs uzturēsies. Pirmā saskatīšanās, pirmās rindas, pirmā puķu apmaiņa, un viņi jau sapratušies — norunā satikties. Jūlija vakara krēslā Poruks pamet pilsētu un viens, nervōzu gaitu uz sava smalkā spieķa balstīdamies, pa palso lielceļu soļo uz pusotra kilometra attālām Lāču mājām, Ernas mītni. Pie dārza vārtiņiem drebošo ceļmalas apšu ēnā viņi sastopas, kā sen viens otru meklējuši, tuvi un pazīstami. Pilns nemiera un neziņas dzejnieks meklē vārdu, runā par mūziku, tad apklust, — pašam viņam liekas, ka viss vajadzīgais jau būtu izteikts; ka tā, kas mēnesnīcā ābelīdārzā pie zaļās lapenes iznākusi viņam pretim un tvīkdama ar vaicātājas skatu sniegusi savu roku, — ir jau viņa līgava. Dārza krēslā cerīšos un vijaugos nogrimusi smaga ēnojās divstāvu ķieģelmūra ēka — tur visi jau gulēja. Vairāk klusēdami, vieni viņi ilgi staigā pa grantētiem celiņiem, ap smaršojošo raibo puķu rondeliem, kuŗu kopēja ir Erna pati. Dzejnieka pārdrošība viņu it kā skubinātu doties prom, tomēr sirds nespēj atrauties, un šķīroties viņi jau apzinās soliņus iet kopā visu cauru dzīvi.

Otrā dienā pēc sastapšanās Erna saņem brīnišķas sajūsmas pilnu vēstuli, kuŗā, tāpat kā pēc tam 9. jūlijā viņas albumā ierakstītā dzejā, Poruks runā par triumfējošās mīlas spēku, kas nosaka cilvēka ceļus, kaut arī tie nāvē vestu. Poruks meklēja cilvēka, kas viņu izrautu dvēseles vientulībai, ilgojās sievietes, kuŗa viņu kā Skrejošo Holandieti sirsnīgi mīlētu. „To, kas mani varētu mīlēt, man tiešām vajadzētu saukt par eņģeli,“ saka dzejnieks, šoreiz it kā nojauzdams, ka tāda būtne patiesi atradusies. Savā garīgā pārspēkā viņš uz jaunavas atsaucīgo, bagāto sirdi runāja tādu valodu, kas acumirkli liekus padara ikdienišķos vaicājumus. Un pretēji Anša Vairoga metafizikai, šoreiz Poruka mila paliek cilvēcīga, no-

ved pie ģimenes dzīves nodibināšanas, reizē ar to arī pie citādiem pārdzīvojumiem, nekā visas agrinās jūsmošanas.

11. jūlijā Poruks no Cēsīm atgriežas Rīgā. Pienākušas bija pilsētas 700 gadu jubilejas svinības ar sarakoto vēsturisko izstādi, kas viņu interesēja. Izstādē jautra studentu grupa, viņu vidū arī Poruks, laukumā imitē pilsoņu dzīvi pirms vācu ienākšanas, pievelkot laužu ziņkārību vairāk nekā eksponāti. Vakarū Poruks pavada kopā ar cēsniekiem, Dr. Paukuļa ģimeni, domās pacilāts un laimīgs par sirdi, kas viņam solījusi uzticību. Dažas dienas vēlāk viņš aizbrauc uz D z ē r b e n i pie Eversiem, kur paliek līdz 9. augustam. Kommilitoņu Aleks. un Paula Eversa vecāki turēja krogu un tirgotavu, un kā sabiedriski labi situētas, viesmīlīgas ģimenes mājās te bieži saradās apkārtnes jaunatne, studiju biedri, vietējā intelīģence. „Es te laiku pavadu gluži labi“, 23. jūlijā Poruks Ernai raksta: „Tiek spēlēts, ejam pastaigāties un peldēties un dzenam dažādas nevainīgas muļķības, un par spīti tiem ‚daudziem piedzīvojumiem‘ un grēkiem, kas man ir aiz muguras, es jūtos kā bērns, kad es tā brīvi atrodos Dieva dabā un pasaules garam acīs raugos, jo es zinu, ka viss tas ir sapnis, pie kuŗa parādīšanās nevis es, bet viņš, pasaules gars, ir vainīgs, lai tad viņš par to arī atbild. Kāpēc tad mīlais Dievs ir radījis attālumus, jo ja tā nebūtu, tad es katrā laikā varētu sasniegt un satvert to labu! Bet vai tad tas ļaunais tiešām ir tik ļauns? Un cilvēki nenoliecas man nekā laba, viņi grib, lai mani neviens nemīlētu. Vai Tev būs tik daudz spēka, ka varēsi mani mīlēt?“ A. Smilga, kuŗš pārbraucis no Jēnas un dažas dienas uzturējies pie Eversiem kopā ar Poruku, saka: „Poruks atradās nopietnā gara stāvoklī, jo viņš domāja par saderināšanos ar savu vēlāko dzīves biedreni. Notika sarakstīšanās, un vēstulēs pārrunātie jautājumi dažreiz bija tik dziļi, ka Poruks laikiem

stipri ar tiem nomocijās. Kādu savas nākamās līgas vēstuli viņš nolasīja man priekšā it kā gaididams no manis atbildi. Bet ko es viņam varēju teikt! "Lielais klusas un traģiskas mīlas tulks dzejā, arī dzīvē pats ņēma visu kā problēmu. Drīz vien rodas arī pārbaudījumi, kas sacel dzejnieka impulsīvās refleksa domas. Ieradusies uz viņa aicinājumu Vecpiebalgas puķu ballē 29. jūlijā, Erna ar savu dzīvo raksturu modina viņā ārkārtīgu greizsirdību. Viesībās pie skolo-tāja Sliedes pēc balles skarbā vārdu apmaiņā ar jaunavu ziedoja vakara klusā noskaņa liekas izgaistam uz visiem laikiem. Poruku pārņem tāds izmisums, ka viņš domā jau par pašnāvību, tomēr pārpratums noskaidrojas. Atmetis ieroci, dzejnieks ņem spalvu, lai savai iecerētai rakstītu vēstuli, pilnu sirsnības, domu bagātības un lirisma tāpat kā viņa dzeja.

Otru ilgstošāku pārbaudījumu nācās pārspēt, sagādātu no Ernas piederīgo puses. Erna (pilnā vārdā Ernestīne Alīde Pētersone, dzimusi (v. st. 23. martā 1875. gadā) nāca no turīgām aprindām, kam Cēsis un apkārtnē piederēja vairāki īpašumi. Pēc tēva nāves Lāčos varena valdīja māte, gādīga, enerģiska sieviete, īsts latviešu praktiskā prāta cilvēks. Raizējoties par savu bērnu likteni, viņa prasīja skaidrības tiklab jauniešu attiecībās, kā arī par nākošā znota stāvokli dzīvē. Poruks šai prasībai varēja stādīt pretim tikai savu dzeju, sirdi un pasīvo savādnieka dabu. Ierodoties Lāčos, viņš jūtas kā cilvēks, kam pazudis laika skaits, kas sapņo valējām acīm, nerēķinoties ne ar kādām sadzīves prasībām. Tā sastapās divas pasaules: tradicionālā ikdienība un dzejnieka ideālisms. Nekad un nekur šīs divas pasaules nav pilnīgi saskānējušas, tak lielo pretešību, kurā Poruks ar savu garīgā pārkuma apziņu dziļi cieta, Erna izlīdzināja. Uzaugusi kā turīgu vecāku bērns, kas nepazīst ne raizi, ne trūkuma, pie tam visu laiku vācu aprindās, apmeklējot meiteņu skolas Cēsis un Tērbatā kopā ar

muižnieku bērniem, viņa bija saglabājusi vienkāršas meitenes sirsnību līdz ar dziļu inteliģenci. Pēc skolām mājās atgriežusies, viņa daudz lasa, piedalās Viesīgās biedrības sarīkojumos, nodarbojas ar mūziku un dziedāšanu, tīkodama reiz pavisam nodoties skatuves mākslai. Cēsis un Lāčos nekad netrūka jautrības, tāpat bagātai apkārtnes skaistulei — arī pielūdzēju no malu malām. Te viesojās studenti, rakstnieki, nesen vēl pabiežāk ierazdamies gan viens, gan kopā ar komponistu E. Melngaili, arī Rūdolfs Blaumanis, kuŗa brālis Arvids strādāja draudzes skolā pie Ernasa vaiņa Bērzona par palīgskolotāju. Rūd. Blaumaņa simpatijas pret sirsnīgo Ērnu rotaļīgos jokos tiecās pieņemt nopietnu veidu: kādu dienu viņš puķu valodā mēģina jaunavu bildināt, bet kautrība kā vienā, tā otrā pusē neatrod pareizās izteiksmes, un viņi aiziet katrs savu ceļu. Porukam Ērna gāja pretīm jau kā paklausot sava likteņa aicinājumam.

Visu rudens laiku Poruks bieži atgriežas Cēsīs, vēl biežāk sarakstās. Dziļās izjūtas viņu met šaubās, viņš zvēr un prasa zvērastu, pretīm Ernasa veselīgam skaistumam atzīst sevi slimu un dzīvei nederīgu, bet arī zina, ka mīla viņu padara pilnīgāku, jo ar to cilvēks sevī uziet gluži jaunu pasauli, vairāk apzinās „savu īsto būtību un uzdevumu“. Dzīves īstenībā, kur cilvēks grēko un krīt, galvenais ir, „kad caur drūmo zemes dzīvi izskan jauks, lielisks pamata motīvs, kuŗu es nekā citādi nevaru nosaukt, kā vien par mīlestību un vēl par mīlestību.“ „Ak, mīlais bērns, ne gudrība pabalsta mīlestību, bet griba dzīvot, jūtas, asinis, kas rit mūsu dzīslās! Vai tu vēl to nezini, pēdīgi viss taču tiek mīlestībai upurēts, un nav neviena laimīgāka par to, kas top mīlēts.“ Tādā pašā optimistiskā noskaņā, priecādamies par atsaucīgo, dziļi sievišķo jaunavas saprātu, 17. augustā viņš viņai raksta: „Ai, cik pateicīgs es tev esmu! Es caur tevi esmu kļuvis labāks, mans gars ir atdabūjis savu ag-

rāko virzienu, un labie gari ienāk klusi un svinīgi, lai mani pēc ilgākiem laikiem atkal apsvektu. Tie ir pūlis cēlu jaunavu un jaunekļu, kas pie manis iedomās nāk, tie ir tie svētlaimīgie, kas nepazīst nekādas rūpes. Arī es reiz piederēju šim pūlim. Mīlestība mani aizvilināja no tā, un mīlestība mani atdeva viņiem atpakaļ. Un tomēr, kāda starpība. Pārējie smaida svētlaimīgi, bet es stāvu noskumis un klusu sūdzēdamies. Bet viens man prasa: „Kur viņa ir, mēs vēlētumos viņu iepazīt!” „Es viņu jums parādišu,” saku es, „Nākat līdz balti mirdzošā naktī ārā! Klusa lauku sēta, dārzs ar puķēm un augļukokiem, kuŗu lapas ar zemes un debess asarām apslacītas, tur ir viņas dzīves vieta!”“ Erna pa parastam uzturas pie savas māsas Dances kundzes, bieži te Poruks viesojas, un šīnī siltajā namā tad arī galvenā kārtā nobriest plāns par abu iemīlējušos jo drīzu saderināšanos. Erna un Dances kundze, kā lielas dziedātājas un teātra spēlētājas, aicināja arī dzejnieku līdzī uz biedrības nama izrīkojumiem, pēc tam dažreiz visi kopīgi devās uz draudzes skolu vai uz Lāčiem. Bet te reta svētdiena pagāja bez lielākas viesu sabiedrības, no kuŗas Poruks bēga.

Šo 1901. gada rudeni Poruks nolemj atkal turpināt studijas, tagad komerczinību fakultātē, kur 27. septembrī viņu arī uzņem. „Mans studiju plāns šīnī sēmastrī sekošais: franču lektira un konversācija, mazliet angļu valoda, tirdznieciskā grāmatvešana, fizika un ķīmija. — Es domāju gluži vientuļi kā iebūvietis dzīvot, tas priekš manis ir labāki, jo tiklīdz es nāku starp daudziem cilvēkiem, es pazaudēju daudz no sava garīgā spēka,” raksta viņš Ernai 19. augustā, bet 28. septembrī: „Mīlestība un darbs, tās ir divas lietas, kas tiek sprediķots no visiem nopietni moderniem dzejniekiem. Kad mēs tās abas piesavināmies, tad mēs varam cerēt, tapt laimīgi. Es

gan esmu tajā ieskatā, ka ne mīlestība, vēl mazāk darbs var cilvēkus laimīgus darīt, bet ka galvenā kārtā, pie tam, lai būtu laimīgs, vajadzīga sirds un dvēseles skaidrība. Turpretim gan es domāju, ka caur patiesu mīlestību dvēsele var tapt šķīstīta, tā tad mēs iznākam pie tā paša.“ Sākumā viņš citīgi apmeklēja lekcijas, lasa franču rakstniekus, starp citu ļoti sajūsmināts par Alfonsa Dodē *Lettres de mon moulin*, nopietni gatavoja eksāmeniem. Otrs viņa darbs, kura viņš nebūt nepamet, paliek arī rakstniecība. „Es gribu tev par prieku čakli strādāt un maijā parādīšu tev savu kolēģiju grāmatīņu, lai tu redzi, cik daudz es esmu strādājis. Kolēģiju nauda ir samaksāta, tā ka es esmu saistīts katru rītu pulksten septiņos celties augšam, kas man nemaz nenākas tik grūti, kad es par tevi domāju. Tu, mīlā Erni, esi mana otrā un labākā dzīvība, tev ziedošu es visas savas studijas,“ raksta viņš tikko uzņemts politechnikā un atdabūjis krāsu cepuri galvā.

Radās tomēr sarežģījumi, kas labos nodomus traucēja. 3. septembrī Poruks atkal ir Cēsīs, kur nodzīvo pāris dienas, un Lāčos ieradies, kopā ar Erni jūsmodami pavada visu nakti. Stingro māti, šo cilvēku „no vecās labās slakas, kas nesaprot, ka var dzīvot pasaulē, kad nav neviena vērša un neviena saru dzīvnieka stalli“, dzejnieka izturēšanās galīgi sakaitina, un atkal visai romantikai liekas pienākušas beigas. Satriekts 5. septembrī no Cēsu viesnīcas Poruks Ernai raksta: „Tas ir tiešām sirdi satricinoši, ja tam tā vajadzētu notikt. Tad man nav nekādas cerības, nekādas dzīves vairs, tad man jādara tas, kas tevi ļoti apbēdinās: jāmirst. Un ja man trūks dūšas sevi uz viņpasauli aizvadīt, tad es sagrauzts un izpostīts vēl dažus gadus dzīvošu, ne sev, ne citam par prieku. Ko tad es vairs rakstnieciski varētu radīt! Taču es ceru, ka liktenis nebūs tik nelabvēlīgs! Ak, kaut tu tavai mātei varētu to iztēlot, cik labi es domāju!“ Pateico-

ties Ernas mānai, Dances kundzei, kas nostājās par labvēlīgu starpnieci jauniešiem jau pašā sākumā, liktenis šoreiz gan nebija pilnīgi nelabvēlīgs. Tomēr aiz pārpulēšanās un uzbudinājumiem dzejnieks drīz pēc tam saslimst ar *nerviem*, un 7. novembrī studiju biedri viņu ievieto Dr. Šēnfelda klinikā, Pārdaugavā (Atgāzenē). Rudeņos viņš jau aizvien ap šo laiku sajuta sevī smagumu, līdz ar to grūtsirdību un stipru nervozitāti, kas atkārtojoties arī turpmāk arvien pastiprinās. Viņam tirpa locekļi un smadzenes. Klinikā ārsta uzmanība, patikamais parks un Ernas mierinājumi šoreiz Poruku ātri atspirdzina, un jau pēc pāris nedēļām viņš var kliniku atstāt kā tāds, kas „melnajam plāvējam” vēl garīgi nav gatavs, „kaut gan fiziski katrs priekš tā gatavs.” „Cik briesmīgi tam vajag būt,” raksta viņš tālāk līgavai, „kad viss garā miris, katra ticība, katra cerība, pēdējā milestības dzirkstele izdzisusi, vientulis, gluži vientulis. Un vajag tikai man tevi vēl atņemt, tad sarauj arī to beidzamo pavedienu, kas mani vēl saista ar cilvēces tradīcijām un teikām par labu un ideālu.” Jaunavas ticības arī šis apstāklis neizdzēš, un viņi vienojas, ka atspirgšas labā dzejnieks kādu laiku pavadīs Cēsīs. Andreja vakarā ieradies, Poruks te arī nodzīvo līdz 14. janvārim. Apmetas gan Baltijas viesnīcā, pilsētā, tak lielāko tiesu laiks tiek pavadīts Lāčos. Juzdamies stipri savārdzis, Poruks vairījās no cilvēkiem, vēlēdamies būt kopā tikai ar to, kuŗas roka uz pieres likta atvieglināja smagumu galvā. Viņa savdabība, protams, deva iemeslu dažādām valodām un arī nesaskaņām mietpilsoniskajā provinces sabiedrībā.

1901. gada ziemassvētkos Poruks un Erna Pētersone saderinās. Kā cerēšanās sākumā skaistu gredzenu ar baltu un zilu pārli, tā tagad dzejnieks līgavai dāvā jostu ar ierakstu: „Enger wie dieser Gürtel, wird mein Geist dich umfassen. Wird mein Arm auch schwach, wird er niemals von dir lassen.” Pretēji

Anša Vairoga ideālismam, tamlīdz arī saviem jaunības ideāliem, Porukam beidzot galīgi liekas nobriedusi atziņa, „ka patiesā dzīve sākas tikai divatā“, un pie tās viņš arī paliek. „Es runāju par tevi, domāju par tevi kā neapzinīgi, tajā pašā laikā ka pārdabīga sadraudzība bij starp mums nodibinājusies, taču par mūsu mīlestības praktisku izlietošanu sākumā nevarēju domāt. Šīs domas nāca pamazām, tikai vēlāk, kā pie jaunpiedzimušiem pamazām attīstās redzēšana un dzirdēšana par to pasauli, kuŗas ciešanu būtība tajos jau priekš dzimšanas slēpjas, taču tikai pēc lietu attīstības zināmiem likumiem top par apzinīgu, skaidri redzamu un skaidri dzirdamu.“ Rīgā atgriezies, Poruks turpina studijas, raksta, lai gan darbu traucē biežie braucieni uz Cēsīm. Pavasara laiku un vasaru viņš visvairāk uzturas Lāčos.

Tā pienāca 9. augusts, noliktā kāzu diena. Šai dzīves pārmaiņu brīdī Poruks pārdzīvo lielu nemieru, kā baidīdamies pēdējā acumirkļī pazaudēt visus savus ideālus, par kuŗiem nevien bija dzejojis, bet gribēja tiem palikt uzticīgs arī pats dzīvē. Mīla cilvēku tuvina dabai, tā tad arī dzīvībai, tā apskaidro sirdi, bet reizē laupa arī vienbūtību. Šīs savas šaubas un savu laimi viņš skaisti izteicis Ernai dāvatā dzejā Nav liksma sirds:

Nav liksma sirds, kaut gan tā laimīga:
Man laime nāca lēna skumīga;
Nakts klusa: debess zvaigznēs mirdz.

Nav jausmas man, kā beigsies dzīvība,
Pie tavas krūts nīkst mana brīvība,
Un saldu nāvi vēlas sirds.

Ak, vājības, ak, zemes nīcība,
Kāpēc jums padota ir dzīvība,
Bet cerība, tā mūžam zēl?

Uz mana kapa ziedēs cerība,
Un valgām acīm pētīs dzīvība:
Kā ziedu kausiņš as'ras smel.

Kāzas notika Lāčos. No Poruka radiem bij varējuši ierasties vienīgi tēvs un jaunākais brālis. Pievakarē visi devās uz Cēsu baznīcu. Mierīgs un laimīgs pēc ceremoniāla Poruks teicies baznīcā aizmirsīs visu pasauli un sevi, lūgdamies no altāra, lai tas gaiši apskaidrotu paša un viņa dzīves biedres ceļu. „Kaut tagad mēs varētu nomirt tādi skaisti un labi,” viņš izsaucies mājā pārbraucis. Lāču māte gan bēdājās par savas meitas nākotni, bet kāzas bija sarīkojusi spožas. Saradušies viesi jautri pildīja namu, tak šinī brīdī dzejnieks dziļu pārdzīvojumu varā negribējis redzēt ap sevi ļaužu burzmas.

Pēc kāzām Poruki pārceļas uz pastāvīgu dzīvi Rīgā. Sieva saņēma savu mantojuma daļu, kas deva iespēju ierīkot nelielu panziju dzīvoklī Nevas ielā. Rūpes par iztiku gula galvenā kārtā uz viņas pleciem, un pēc bezrūpīgi pavadītas jaunības viņa arī bija gatava labprāt ziedot jaunajai dzīvei visu savu enerģiju. Pats Poruks nopietni ķērās pie darba politechnikā, piepelnīdamies ar rakstniecību. Reizēm viņš strādāja drudžaini, tad nāca no viņa darbs pēc darba. 1903. gadā parādās laba tiesa viņa stāstu un tēlojumu, starp tiem Baltās drānas, Ērgelnieks, Pašiem savs teātris, tāpat lielāks skaits dzeju un teātra recenziju. Ģimenes dzīvē sākumā viņš jūtas laimīgs un apmierināts, bieži redzams sabiedrībā, konventa dzīvoklī, Latviešu biedrībā, dažādos izrikojumos. Turvāk satiekas ar komponistu Emīli Dārzinu, kurš pēc savas dabas un saviem mākslinieka centieniem viņam tuva rada. Bieži viņus redzēja kopā pavadam patīkamus brīžus tolaik populārajā Kazārova vīna pagrabīnā pie glāzes vīna, vai arī literātu un mākslinieku iemīļotajā Parka pagrabā un Suvorovā. No rakstnieku saimes draudzīgs Porukam pievienojas Viktors Eglītis, kurš 1903. g. izlaiž cildinošu apcerē-

jumu par lielo dzejnieku kā latviešu modernās literatūras pasācēju.

Sākot ar 1904. gadu tomēr jau iestājas pārmaiņas uz launo pusi. Dzīve arvien uzmācīgāk sāk piestāties ar savām sīkajām prasībām, pienākumiem, visu to nemieru, kas slēpjas ikdienības ritumā. 1903. gada 21. aprīlī Ernai piedzima meitiņa Tatjana Karmana, kuŗu Poruks ļoti mīlēja. Bet jaunajai laimei sekoja arī jaunas raizes. Abas vasaras pēc dzemdībām sieva noslimoja, ilgākus periodus uzturoties Lāčos. Sāslima arī dzejnieks pats. Ja sākumā vēl naudas trūkuma nejutā, neraugoties uz lielāku summu vecu parādu, tad tagad tas pieklauvēja vienmēr skarbāk, traucēja radošo darbu. Rūpes un nedrošā nākotne Poruka mainīgo gara stāvokli brīžiem padara ļoti nervožu, drūmu, kas ienes nesaskaņas ģimenes dzīvē. Diezgan reālos toņos šis nemiera drūmums tiecas izpausties arī deejā.

Arvien vairāk pa tam sabiezē arī politiskā atmosfēra. Poruks šo kustību uzmanīgi vēro. Tanī laikā viņš vēl strādāja Veinberga vadītā Rīgas Avīzē, kas skaitījās reakcionārākā pretiece tautas revolūcionārām tieksmēm. Bet reizē dzejnieks arī jūta, ka šādā virzienā iet pret saviem ideāliem un pat savu sabiedrisku pārliecību. 1904. gada rudenī it kā gribēdams izbēgt pats savam nemieram un visiem gaidāmiem notikumiem, viņš stipri prāto par aizceļošanu kaut kur uz Vidus jūras piekrastēm. Nodomu tomēr nācās atmest, jo nevarēja sagādāt līdzekļu un netikās uz ilgāku laiku šķirties no ģimenes. 1904. g. rudenī materiālie apstākļi jau tā sarežģās, ka sieva, visu vasaru slimojusi, nespēj pansionāta paturēt un to izbeidz. Praktiski nolēma iekārtoties tā, ka sieva ar meitiņu dzīvos uz laukiem pie mātes, kamēr uzlabojas apstākļi, bet Poruks viens pats pa studiju laiku paliks Rīgā.

Pienāca 1905. gada vēsturiskās dienas, kas ne tik daudz ārēji saistās ar Poruka dzīvi, cik ar viņa iekšējiem pārdzīvojumiem.

Poruks nebija politisks cīnītājs. Sociālisma programmas un revolūcionārā propaganda pati par sevi viņu maz nodarbina. Šķiru un partiju pretešķības viņš ar savu individuālās pilnības mērogu viegli atrisina. Bet nostādīts revolūcionārās kustības priekšā, kur liela ideja tiecas realizēties dzīvē, aizraujot līdzī visu tautu — pret šo procesu viņš nevarēja palikt vienaldzīgs. 1904. gada sākumā pati sociāldemokrātiskās propagandas taktika viņam gan vēl liekas tikai tumša musināšana, un kā konservatīvās Rīgas Avīzes līdzstrādnieks viņš jūtas spiests publicēt uzsaukumu Mūsu jaunatnei, kurā asi nosoda pārmērības un aizraušanos, ar kādu zaļoksnēja jaunība, dzīves nepazīdama, savā spēka pārpilnībā „Gorkija pavadā” uzbrūk pastāvošai iekārtai, tās varas nesējiem, novēršoties no paštautas rakstniecības un visas kultūras. Bet nedaudz vēlāk viņš tikpat klaji gatavs atzīt savu maldīšanos, kas drīzāk arī izskaidrojama ar viņam dzīvē tuvas filistriōzi-konservatīvās apkārtnes tendencēm, nekā ar pārliecību. Nepiedalīdamies pilnīgi aktīvi kustībā, kā Rainis, Aspazija, jaunākie — J. Asars, Akurāters, Skalbe, Vēsminš-Krūza, viņš tomēr dzīvo līdzī brīvības cīņai, to atbalsta. Tak tautas savilņojumā, kas dziļi viņā atbalsojās, viņš nevēlas arī pazaudēt savu individuālo atziņu līdzsvara. Viņa sabiedriskā sirdsapziņa ticēja, ka „pasaule grib jauna gara”, un šoreiz šī pasaule bija Latvija, vispirms, lai atsvabinātos no vācu saimnieciskās aizbildnības. Bet revolūcijā vecā brunotā vara sīvi pretojas sacelšanās spēkam, un tā arī šoreiz, jau pašā sākumā, 1905. gada 13. janvāra demonstrācijas beidzās traģiski. Šī izrēķināšanās ar neapbrunotu pūli uz dzelzstīlta pie Daugavas, kur krita kādī 150 demonstranti, daudzus ievainoja, to starpā rakstnieku A. Austrīņu,

un daudzi nokļuva cietumā, Poruku ārkārtīgi uztrauca. Otrā dienā viņš atskrējis pie V. Egliša, aicinādamis ķerties pie ieročiem, lai stātos pretim bruņotai varai. Nomāktā gara stāvoklī pēc tam Poruks vairākas dienas nevarējis ne ēst, ne dzert, staigājis kā noreibis pa Rīgas ielām, uzmeklēdams pažiņas.

Rakstnieki un mākslinieki toreiz bija populāri, viņus uzklausīja visa tauta, lai gan sacelšanās formāli saistījās ar revolūcionāro organizāciju programmu un lozungiem. Rainis, Aspazija, Jansons-Brauns, J. Asars skaitījās atklāti revolūcionāri, viņu raksti bija revolūcijas karogu simboli. Tāpat Skalbes, Akurātera, Treumaņa dzeja aizrāva jaunatni, un rakstnieks palika tautas vadonis, politiķis un tiesnesis. Pretim stāvēja A. Niedra un Veinbergs — konservatīvās pilsonības ideologi. Savu ironiju pret svēto Krieviju un ķeizarkisiko namu vērsa pat Blaumanis, tak savā tālredzībā un apdomībā tēvišķi pamācīdams jaunaļiem nepārsteigties. Klusu savā sirdī viņš tomēr priedāļās par tiem un svētija viņu progresīvos ceļus. Literāriskajā bohēmā valdīja pacilāts gara stāvoklis. Pārņākot no mītiņiem vai iedzerot glāzi alus, sanākuši kopā visi dziedāja Pēterā Blaua populāro Jau pagāļusi baiga nakts.

Uztraukti par ļanvāra notikumiem, rakstnieki un mākslinieki gribēja laist klajā protestu pret valdības neļēlīgo rīcību. Sanākuši kādu vakaru pie Poruka liels pulks viņa dzīvoklī, Gertrūdes ielā 64, visi vienojās tautas tiesību aizstāvēšanai parakstīt kopīgu uzsaukumu, kuŗu tāpat arī kopīgi sastādītu. Protams, šāda uzsaukuma izlaišanas sekas katram bija skaidras, jo parakstīt to, nozīmēja sagādāt sev bargu cietuma vai izraidīšanas sodu. Poruks kā ģimenes cilvēks visvairāk riskēja, tomēr viņš atsaucas pirmais, kas būtu gatavs parakstīt līdz. „Es esmu to pārdomājis. Es arī zinu sekas, kas būs jānes. Man ir arī ģimene, bet es esmu izšķīries. Es iešu ar jums kopā,”

viņš teicis, sagrauzts un aizvainots par administrācijas rīcību. Viņa sirds pulsēja līdzī laimam. Bet kad nākošā vakarā atkal sarodas, ja arī ne visi no pagājušā vakara entūziasiem, tad Poruks un vēl kādi trīs četri vien vairs ir tie, kas paliek pie savas apņemšanās. Uzsaukumu neizlaiž, jo ar tik maz parakstītajiem to izlaist nebūtu nozīmes.

Poruka literāriskos darbos un vēstulēs šai laikā stipri izpaužas arī dziļāka iekšēja pārvērtība pašā dzejniekā. Vecie ideāli liekas pazaudējuši savu pievilcību, nozīmi, meklētājs prāts gribētu tiekties arvien jaunu atziņu pasaulēs, tak garam jau trūkst jaunatnīgā entūziasma, ticības. Ideālam iespējams tuvoties tikai pa apkārtni, tak sadzīves griežos tā pati vēl līdzinās svārstīgai, kūsājošai masai. V. Eglišam 1905. gada 21. aprīlī Poruks raksta: „Liels ir mākslinieks; bet tas ir tikai tad vēl mākslinieks, ja tas kam nebūt tic. Bet vēl lielāks ir tas, kurš visu saposta, ko tas radijis. Uz ruinām sēdēt un lielām acīm lūkoties stīvajā ārprātībā, tas ir *finis* no tā cilvēka mūža, kurš ideālus ņem nopietni.“ Tāpēc ka grēks ir dzīvot bez ideāla, kas stāvētu „ārpus ēstgribas, slāpēm, ārpus vēdera, krūšu, sirds, acu un ausu patikas un prasībām“. Cilvēks nepelna, ka to ienīstu vai mīlētu, bet ja vairs nevar nīst vai mīlēt, tad sirdi pārņem apatija. Porukam liekas, ka šai vienaldzībā viņš, „kā subjektīvais mīlestības dzejnieks dvēselē pilnīgi izbankrotējis, daudz tautai solījis, bet visu palicis parādā.“ „Tagad sākšu ar jaunu rīcības kapitālu, ar nežēlīgu patiesību, un nežēlošu neviena.“ Bet par izredzēm 30. marta vēstulē V. Eglišam dzejnieks tālāk saka: „Viegli arī būtu uzcelt jaunu dzīvi pēc ideāla plāna, ja mēs zinātu, kur likt šīs pasaules vecās drupas. Kur likt senās un vecās pasaules melus un pseudobūtnes? Kā dabūt prom no zemes vecos, smirdošos liķus? Jā, redziet, mēs paši esam šīs dru-

pas, šie liķi! Un ideāls saka: es nāktu pie jums, ja jūs nepūtu un nesmirdētu. Visa cilvēce ir mēģinājusi, lai uzpravītu dieviem dūšu, bet tie ir arī šķeltni un neļaujas ar sviestarmaizi piemānīties. Ideāls no visa, kas vecs, ir tālu, tikai jaunam viņš uzsmaida, jaunam, kas nosarkst tāpēc, ka tas milē". Šādu pārdomu iespaidos 1905. gada martā uzrakstīts apcerējums Ideāls kā ideja un kā jēdziens.

Meklējošais nemiers radošā darbā ienes drūmu noskaņu un laikmetiski skarbus akordus dzejā, kā Mūsu laiki, Izgāja dvēsele pastaigāties, Darbs. Pēdējā ar motto Darbs ir mūsu liktenis, iesākas:

Manas pēdējās dziesmas
Par rozēm, par mīlestību
Ir izskanējušas!
Un kvēpinājamās zāles
Uz altāra, dailes templī,
Ir izgarojušas!
Nomodu karsē saule,
Un bērns sauc pēc maizes!
Kā dūmī sapņi kļūst
Un izput gaisos.
Vingrināties, kājas,
Attīrstat, rokas!
Darbs priekšā, kā kalns,
Aiz muguras trūkums un sāpes.

No stāstiem 1905. gada sākumā sarakstīts Viesis, dāvināts svainei H. Dances kundzei, Dzimtas plaša, kuŗos abos tēlota vecās pasaules sadursme ar jaunības nemieru slāpēs pēc jaunām atziņām. Rakstnieka paša simpatijas te manāmi nosveras tai pusē, kas vecai pašapziņai celā uz ideālu pretim stāda savas jaunības nepazaudētās tiesības. Tā paša gada martā viņš strādā jau pie stāsta Druvienas Sila ezera nolaišana un svētceļojums uz Linteni, kur tēlots tehniskās kultūras iesākums hernhūtisma ziedu laikmetā.

Pārdzīvojumi tomēr prasīja savas tiesas, un 1905. gada pavasarī dzejniekam sāk jau uzmākties slimīgas

nojautas. Iekšējais pārvērtējošais nemiers pieņemas, kā stāstā Kokgrauzis, kur tēlots psihiskos spēkus kremtošs graužējs. „Naktis, kad viss bija kluss, es sāku uzmanīgi klausīties, kā kokgrauzis ņemas pa sienām, pa griestiem, pa grīdu. Un likās, ka arī manā galvā tas bija iemeties, tik graužošas domas mani mocīja.“ Mainīgai pašsajūtai ar pieņemšanos nervozitāti brīžiem uznāk jau vajāšanas manija. Aizgājis to pavasari pie Poruka ciemā Ģertrūdes ielā, V. Eglītis viņu atradis pavisam savādā gara stāvoklī: „Viņš iznāca no guļamās istabas zeķēs vien ar Marksa Kapitāla sējumu rokā. Un kad jau diezgan ilgi bijām runājuši par šo un to, arī par šo sociālistu evaņģēliju, viņš atzinās, ka jau kopš divām nedēļām viņš neesot atstājis istabas, pie kam arī dienās lasot pie aizlaistiem logiem. Priekš šām divām nedēļām, cik es atminos, viņš, ļoti uztraukts ieradies kādreiz pie manis, sūdzējās, ka marksisti viņa vairs neliekot mierā ne dienu, ne nakti“. Sākās jau neatlaidīgā iedoma, ka uz ielas viņam pastāvīgi seko kāds aizdomīgs vīrietis, spiegs, vajātājs un smējējs, dzenoties pakal viesnīcās, priekšnamos, pa visu iekšpilsētu. Laikmeta drudzi dzejniekam te jau viegli pieskaras baigo likteņa dievu mājiens, kas laikiem izgaist, laikiem lielā meklētāja jūtīgajam garam atņem līdzsvaru.

Visu pavasara laiku Poruks paliek vēl Rīgā. Bet tā kā studijas politechnikā vairs neveicās un aiz studentu nemieriem tai mācības drīz arī pārtrauca, tad vasarai sākoties viņš savu Rīgas iedzīvi izbeidz, pārceldamies uz Lāčiem, kur jau uzturējās sieva ar Karmenīti. Nevien ikdienišķās raizes — pastāvīgs naudas trūkums, iepriekšējā gada beigās pārciestā akūta niežu kaite, bet arī nemiers ar sevi un visu, beidzot sasprindzināta politiskā atmosfēra pilsētā palikšanu padarīja gluži nepanesamu. „Rīga ir viens liels gļotu purvs, kurā cilvēkam jānosmok“, dzejnieks izteicies. Patiesi, nokļuvis uz laukiem viņš nomierinās, atgūst

iekšējo līdzsvaru. Labprāt brīžiem uzturas piederīgo vidū un ļaudīs, klejo pa apkārtni; mīl, ka draugi viņu apciemo. Vienīgi literāriskā darbā liekas laužoties uz āru savāds tirdošs nemiers, drausmīgas izjūtas, pārdzīvojumi. Garīga spēka pieplūdumā viņš strādā ar tādu ilgstošu aizrautību kā vēl nekad, raksta dienām un naktim, tāpēc kopā ar pavasara ražu šis gads iznāk ārkārtīgi bagāts. Lāčos šīnī laikā radusies brīnišķīgā poēma Zilizana sirdsdedze, tāpat Diānas medības, stāsts Brūklenāju vainags, drāmatiskas skices Čīnas pēc čīnām, Nemirstīgie, Ideāli. Visos šais darbos, sevišķi Zilizana sirdsdedzē, tāpat kā gadu iepriekš publicētajā Nebijušais un divi vientuļi, Poruka doma ārkārtīgi asa un dziļa, stils simbolistisks. Savās mākslinieka gaitās dzejnieks nonāk nobrieduma kalngalā.

K. Skalbe, kas Poruku apciemojis Lāčos 1905. gada vasarā, saka: „Dzejnieks veda mani iekšā, miera un klusas apgarotības pilns. Istabās nebija neviena cilvēka, tikai dzeltenas saules staru paltes gulēja uz brūni krāsotas grīdas un vējš kustināja logu priekškarus. Es nezinu, ko mēs runājām. Poruks piesēdās pie klavierēm un sāka spēlēt Zelta spieķi atspiežos, tā bija veca brāļu draudzes dziesma, es redzēju, ka viņa acis klusu pildījās asarām. Tad viņš uzveda mani pa trepēm augšā, mazā istabā, kur viņš ar sievu dzīvoja. Nakti mēs pārgulējām mazā dārza mājiņā un pie sveces gaismas vēl ilgi runājāmies. Es nedzirdēju no Poruka neviena skaļa joka, kā tas draugu starpā parasts, smējās viņš klusu, it kā pie sevis. Nerunājām mēs arī neviena vārda par politiku, kaut gan toreiz jau tuvojās nemierīgie 1905. gada notikumi. Mūsu sarunas bija sirsnīgas, valstirdīgas un miera pilnas, kā klusa vasaras nakts. Ja es kādreiz esmu bijis īsta dvēseles miera tuvumā, tad tas būtu bijis toreiz, kad es apciemāju Poruku. Jo viņš nekur nesteigdamies, kā likās, dzīvoja tikai savā dvēselē te klusas

kvēles, te vienkāršas sirsnības vai dziļas aizgrābtības pilns.“

Poruka radošai gribai un prātam tomēr tā bija pēdējā saulainā vasara. Nespēdams sevī vien noslēgties, viņš joprojām seko tautas kustībai, apmeklē mītiņus, sapulces, kas rudens pusē bieži notika. Kad pašam netikās piedalīties, lūdza sievu aiziet noklausīties, pats pie Ruckas ceļa tilta vakara krēslā gaidīdams to atpakaļ nākot. Viņš spiežas iekšā dienas notikumos sevī pārbaudīdams, it kā tauta no viņa prasītu vislielākās atbildības, it kā tuvotos brīdis, kad viņam nāksies atteikties pašam no sevis. Sevišķi Rīgā, kas tolaik arvien drudžaināk vilņojās revolūcijas gaitā.

Pēc oktobra manifesta Rīgā sanāk pirmais Latvijas skolotāju kongress, tāpat zemnieku kongress. Bez īpaša noteikta nolūka Poruks tajos piedalās, galerijā sēdēdams klausās un vēro, kā jaunie kaŗo ar vecajiem. Kad skolotāju komisija nolemj rezolūciju izstrādāšanai noturēt sēdi konspiratīvā dzīvoklī, tāpēc ka tas drošāk pret policiju, arī Poruks tiecas līdzī, ņemt tanī dalību, kur izšķirsies svarīgais nākotnes audzināšanas jautājums. Pazīstams skolotājs (vēlāk ēmigrants inženieris) A. Puriņš, saticis dzejnieku pie izejas durvīm, paņem arī viņu līdz. Viss vilņojas, visi steidzas, rikojas aktīvi, Porukam it kā bail palikt vienam visā šinī tautas kustībā. Bet reizē ar to arī revolūcijai gar pasīvu vērotāju nav daļas: Poruka solī tanī lēnāki, viņa doma dziļāka, un tā viņš atpaliek, tāpat kā to vakar neticis uz sēdi, bet pazudams viens ar savu vientulību, no kuŗas līdzcilvēki nespēj viņa izraut drūzmainajās ielās.

Poruks toreiz dēvējies par aristokratisko sociāldemokratu. 3. oktobrī laikrakstos parādās viņa paskaidrojums, ka ne ar Rīgas Avīzi, ne Veinbergu viņš nestāv nekādā sakarā. Tanī pašā laikā J. Akurātera uzaicināts, piedalīties toreiz sociāldemokratu savienī-

bas izdodamā mākslas un literatūras žurnālā Pret Sauli, papriekšu viņš atsakās, aizbildinādamies, ka nepiederot pie sociālistiem, bet pārdomājis, atsūta manuskriptus. Žurnāls cīnījās par estētisko brīvību, un to Poruks varēja atzīt pilnīgi.

Visstraujākā revolūcijas laikā Poruks saraksta garāku uzsaukumu tautai, lai uzstātos ar to Cēsīs tirgus laukumā tautas sapulcē. Apzinādamies, ka pašam trūkst oratora dāvanu, viņš lūdz Apsesdēlu, toreiz vienu no aktīvākiem dzejniekiem revolūcijā, lai tas viņa vārdā nolasītu, ko Apsesdēls arī izpilda. „Rakstu nolasīju,” viņš saka. „Nebija tanī nekā spilgta, īpatnēja, bet daudz dziļu sāpju un lielas sirsnības. Apskatīta tautas pagātne klausās, verdzībā. Dienu nakti pātagas dzītās kungu gaitās līdz dzīvniekam. Tāda pagātne. Kāda tad nākotne? Porukam nav attaisnotāja vārda arī tai. Viņš sacelās arī pret to un aicina tautu — visu tautu — kopējiem spēkiem nokratīt visu bijušo un esošo — celt cilvēka cienīgu dzīvi.” Šinī laikā Poruks interesējies arī par politiska laikraksta izdošanu Cēsīs, ievadījis jau pat sarunas ar spiestuves īpašnieku A. Liepiņu. Pēdējais drīz ēmigrē, spiestuvi nopērk svainis Bērzens, bet avīzes plānu Poruks tad jau bijis atmetis. Kad dusmu un atriebības pārņemta revolūcionārā tauta sāka pāriet ekscesos, iznīcināt visus vecās varas simbolus, Poruks šai uzliesmojumā jau skaidri saskata kustības sabrukuma sākumu un ar šausmām domā par tuvojošos soda ekspedīciju, ka tanī varētu bojā aiziet visi latvju iekarojumi.

Literāriski Poruks diezgan intensīvi nostrādāja līdz vēlām rudenim. Bet tad iestājas atslābums. Dzejnieks jūtas noguris, pa naktīm darbs vairs neveicās, lai gan arī iemigt nevarēja. Ziņas par soda ekspedīciju nāca arvienu uztraucošākas; uz laukiem pretrevolūcionāru meklēdami apkārt klejoja sveši cilvēki, laudis slapstījās kā varēdami, un arī Poruki

bieži gāja naktis pārgulēt pie Ernas māsas Dances Cēsīs. Tādos apstākļos dzejniekam arī strādāšana ir tāda saraustīta. Šīnī laikā Poruks raksta trīs ziemas-svētku stāstīšus, pirmā aplūkodams cilvēkus, kuriem nav ticības, bet tie to meklē, otrā — kam ticība ir, un trešā — kad ticību grib iznīcināt, kā tas tānī laikā bija. Taisās sākt drāmu Pobedonoscevs, kurā rādītu, cik smags un personīgi atbildīgs ir tāda vīra darbs, kam valsts vara rokās; raksta domājamās Latvijas republikas satversmi Platōna ideālvalsts garā; uzmet dažas skices, aforismus, veltītus sievai un meitai, padomus par audzināšanu, kas viss gājis zudībā, vēlāk no slimnīcas atgriežoties saplosīts un sadedzināts.

Novembrī Poruks sāk žēloties par spiedēju galvā. Savāds smagums, līdzīgi rudeņa piesmirkušam gaisam, gula uz pieres, sūcās iekšā smadzenēs. Mocošā sajūtā dzejnieks vakaros stundām ilgi var gulēt uz kušetes atlaidies pie degošas lampas, mēmi griestos lūkodamies, bet izturas mierīgi, kluss un satīcīgs ar visiem. Kādā dzejā par šo savu pašsajūtu Poruks saka:

Ak, kā galvu spiež!
Kā nažiem sirdi griež;
Nezinu, kas ir, —
It kā garu no miesām šķir.
Spiež galvu doma, kurp iet?
Vai raudāt par visu, vai smiet?
Redzu, nekur nav labi;
Gars, miesa! — iesim iznīkt abi!

Nenovēršama tuvojas psihiskā krīze. Kādu vakaru, sēžot divatā ar sievu zālē, Poruku pēkšņi sagrābj stipra vajāšanas manija. Dzejnieks uzbudināts pietrūkstas, sauc sievu augšā, dzenā kaut kāda nozieguma pēdas un neaizmieg visu nakti. Otrā dienā sieva ar viņu staigā pa laukiem un mežiem no rīta līdz vakaram, bet nemiers nepāriet. Porukam liekas, ka pēc viņa dzīvības tiko revolucionāri tādēļ, ka

viņš savus darbus devis reakcionārā laikrakstā. Pievakarē no Ed. Treumana nākot Lāčos gadās iegriezties J. Akurāteram un gleznotājam Ceplītim. „Es zinu, jūs nākat mani tiesāt. Esmu gatavs, es nāves nebīstos,” savādi iekaisušām acīm raudzīdamies dzejnieks iesaucās, domādams, ka viesi ieradušies revolūcionārās komitejas vārdā. Kad viņam paskaidro, ka nekā tamlīdzīga nevar būt un ka taisni revolūcionāri viņu kā dzejnieku aizstāv, viņš sāk runāt par dievību, mūžību, mīlestību, bet uztraukts, nav nekādi nomierināms. Dzejnieka pārpūlēto nervu viegli pārejošas vīzijas sieva pazina, — prata tās izgaistināt, kā vasarā, kad nakti uz vijaugiem apaugušā balkona rakstot Poruks bieži ieskrējis istabā, jo kāds smiltis metot rūtīs, tiklīdz viņš ko dziļāku domānot. Tagad viņa nezināja ko iesākt. Jau pirms kāzām, kā paredzēdams katastrofas brīdi, Poruks no sievas bija ņēmis solījumu, lai tā iedotu viņam indi, ja viņš sajūktu prātā. Pusnaktī pamodies, Poruks attaisa logus, durvis, un nogurušā balsī saka: „Erna, nu ir laiks! Vai tu atmini, ko tu man apsoliji?” Sieva stāsta: „Viņš tūlīt apmierinājās, kad es teicu, ka nesu viņam nāves zāles. Lielā mierā, pavisam bez bailēm un trīsām viņš ieņēma miega pulveri. Pēc tam viņš apgulās, bet vēl ilgi klusā svētsvinībā runāja ar mani. Mūsu laulības dzīves daudzās ķildas un disharmonijas viņš it kā bija aizmirsis. Viņš pateicās man par visu, ko es viņam labu esmu darījusī, un lūdza piedot, ka kādu reizi esot pāri darījis. Daudz viņš tai brīdī domāja par mazo Karmenīti, kurai bija ārkārtīgi pieķēries, deva visādus audzināšanas padomus un vairākkārt teica: mēs visi, visi nepareizi audzināti. Par svēto vakariņu viņš nekā neminēja. Es domāju, ka viņš aicinās arī mani mirt, jo saderināšanās laikā viņš par tamlīdzīgām lietām reizumis vēstulēs rakstīja, bet šai savā pēdējā stundā viņš ne vārda par to neminēja.” Runājoties viņa acīs laistās savāds spīdums, it kā skats vērstos bezgalībā. Pēc

tam, ieņēmis sievas pasniegto miega pulveri, dzejnieks mierīgi un laimīgi iemieg, patiesi noturēdams miega pulveri par nāves zālēm. Otrā rītā uzmodies, viņš sašutis uzlūkojis sievu, ka tā nav pareizi pildījusi viņa gribas.

Tūlīt pēc tam 24. novembrī sieva slimo dzejnieku aizved un ievieto Šēnfelda nervu klīnikā Torņkalnā. Ārsts konstatēja smadzeņu vājību (Lues cerebri), uzņēma mierīgo skaitā, kuriem apstākļi maz atgādināja slimnīcu. Poruks te krietni atlabojas. Ziemassvētkiem tuvojoties viņam uznāk vēlēšanās tikt atkal mājās ģimenē, lai svētki nebūtu jāpavada vienam svešos laudos. Ārsts arī ar mieru, un 20. decembrī Poruks atgriežas Lāčos.

Pa tam, kamēr dzejnieks pats nervu lēkmes mocīts vientuļi pavada dienas klīnikā, izdevniecības Zalktis apgādībā bija iznācis viņa kopotu rakstu 1. sējums ar dzejām. Tiesības A. Ķeniņa izdevniecība bija ieguvusi jau pirms pāris gadiem par nieka honorāru, jo ne katrs tolaik, kad lielāki kopotu rakstu izdevumi nāca reti, gribēja uzņemties risku, lai laistu tautā Poruka lielo ražu. Pateicoties A. Saulieša pūlēm, šai pirmā izdevumā iemīļotā dzejnieka darbi, līdz tam izkaisīti pa laikrakstiem, žurnāliem, kalendāriem, divos gados iznāca 5 glītos sējumos.

Slimība neatstājās. Jau pa ceļam uz mājām Porukam vajāšanas manija pieņemās, it kā viņam sekotu nezin kāpēc uzpirkti ļaundāri. Tāpat mājās, savas it kā revolūcionārās darbības pēdas dzēsdams, viņš iznīcina visus savus rokrakstus, kas atradušies rakstāmgaldā. Tie bija baigi ziemassvētki, kādus tagad dzejniekam ciešot pārlaida piederīgie. Nakti pēc eglītes iesākas hallūcinācijas. Dūsmās dzejnieks trūkstas no gultas augšā, izmet visas Karmentei sadāvātās rotaļlietas, jo nevarot ciest menažerijas istabā, puskails metas pats lejā, un labu brīdi uzturējies ārā salā, atgriežas pilnīgi pārsalis. Nākošās dienās, kad

sieva viņam nezinot, lai velti to neuztrauktu, aizbrauc uz Pēterpili, kur uz miršanu gulējusi viņas jaunākā māsa, dzejnieks rīta agrumā meklējis viņas pa visu pilsētu, līdz izmisumā beidzot nokritis baznīcas priekšā celos Dievu lūgt. Ielas malā gadījusies meitene ar sniegbaltām rozēm, kuŗas viņš visas atpircis un iespiedis tais seju, laudams vaļu asarām. Dievinātās rozes deva atelpu. Un mājās uz galda stāvēja primula zilganrožainiem ziediem, kuŗu svaine svētkos bija dāvājusi Karmenītei — kā citkārtējo lielo cerību simbols traģedijas sākumā.

Redzēdama, ka slimība pieņemas, sieva 1906. gada 2. janvārī Poruku aizved uz Tērbatu Čiža nervu klīnikā. Te nemiera lēkme atkal pāriet, bet gribēdams dzejnieku pavisam izārstēt, ārsts viņu patur līdz 2. aprīlim. No Tērbatas 8. janvārī Poruks sievai raksta: „Manim iet jau labāki. Tikai ar ēdieniem es neesmu mierā, jo augļu, tas ir, ābolu un apelsīnu, kā arī saldā ēdiena manim pavisam nedod. Kad es esmu no jums šķirts, tad manim it skaidri viss mūsu kopējs liktenis tēlojas. Tu cieti, Karmenīte cieš, es ciešu. Kas tur vainīgs? Bet nerunāsim par to. Tu esi bijis mans eņģelis, kas mani sargā, es ticu, ka Tu arī uz priekšu tas manim paliksi. Un lai es Tevim esmu par nastu, tomēr es iedrošinājos Tevi lūgt, manis neaizmirst, jo mīlestība uz Tevi mani nekad nav dzisusi, lai es arī kā esmu bāries un lamājies savā uzbudinājumā. Šis laikmets ir tāds, kur visi cieš priekš viena un viens priekš visiem, nervu un neapzinības laikmets. Mums visiem vajag mēģināt saprasties, savaldīties un uzsākt jaunu, jauku dzīvi“. Klīnikā Poruks uzraksta dažas dzejas, starp tām lielisko, svinīgo Lieldiena 1906., kuŗā augšāmcelšanās svētku gaišajos motīvos arī viņa paša sirds kā „no ziemas gulņas vēlās“ gribētu atkal augšām celties.

8. PĒDĪGAIS CĒLIENS.

Poruka dzīve pēdējo piecu gadu posmā līdzinās mākoņainai rudens pēcpusdienai, kad saule, jau pabāla vaigā — te atplaiksnās pār briestošām druvām, te aizmācas. Klinikā dzejnieks atlaba, bet neizveselojās. Maiņas vēlāk atkārtojas nenovēršami, dvēseles disharmonijas traģika padziļinās. Psihiskā enerģija, kā viņš pats apzīmē iekšējo, radošu spēku kopību, laikiem pilnīgi vēršas pret viņa gribu, pārmāc to un izplūst slimīgā darbībā. „Ai, šī vārguļošana,“ raksta viņš jau iepriekšējā slimošanā, „kad nekad nevar ne pilnīgi dzīvot, ne mirt! Tūkstošām domas, tā vientuļi guļot, nāk un iet pa galvu. Tās nav manas domas, tās ir visa universuma domas, kas savā ceļā saķer nelaimīgo slimo intelliģenci, un tad tās pazūd, tās ir patiesības, pie kuŗu atzišanas cilvēks tikai tad nāk, kad viņš slimis un caur jūtīgumu palicis jūtīgs.“ Literāriskā darbība šais traucējumos gluži neapsikst, bet salīdzinot ar iepriekšējo produktivitāti samazinās un iznāk saraustīta. 1906. gadā iespiestas parādās pāra desmit liriskas dzejas, tanī pašā gadā kopoti atsevišķā grāmatā J. Ozola apgādībā iznāk pasaka Zelta adata, tēlojums Invalidi un fantazija Aiz mūžības — pēdējais, ko dzejnieks devis mākslinieciski nosvērtu, pilnvērtīgu. Fragmentāri, domājams, jau 1906. gadā uzrakstīts aprauts autobiogrāfisks dzejojums Iz manas dzīves un 1907. drāmatisks tēlojums Talants un dzimta, tāpat īss apcerējums Mūsu tagadnes rakstniecība. Liriskā drūmās, smagās atziņas kā piekusumā mainās ar rotaļīga viegluma bērņības akordiem, kā idillēs Nāc ziedus strēbt, Rīts, Pavasara rīts. Turpretim aizsāktajos garākos darbos vienā otrā jau izpaužas novirzīšanās divainās vīzijās. Nodarbošanās dēļ Poruks vēl redīgē literārisko pielikumu Cēsis izdodamam Jauno laiku kalendāram uz 1907. gadu, un tas ir vienīgais, ko viņš savā mūžā redīgējis.

1906. gada atlikušo daļu, tāpat visu 907. gadu un 908.-tā vasaru Poruks ar ģimeni uzturas Lāčos un Cēsīs. No politehnikas viņš skatījās izstājies jau sēmeštra sākumā tūlīt pēc saslimšanas, uz Rīgu brauca pareti, milēja pastaigas pa skaisto apkārtni, bieži kopā ar sievu un meitiņu brauca peldēties uz Gauju, uz tuvējo Dukurezeru. Dažreiz Lāčos ierodas kāds paziņa — rakstnieks, gleznotājs, mūziķis, — tad dzejnieks laimīgs, aizmirst savu kremtošo nemieru, kas bieži mācas virsū, rezignēti nomierinās. Par kādu apciemojumu, kad kopā ar A. Smilgu viņi nogājuši uz Lāčiem, komponists A. Kalniņš raksta: „Poruks toreiz bija ļoti kluss, smaidīja, kad aplūkoja metala vainagus, no siēvas radu kapiem pārnēstus un gar sienām Poruka gultas tuvumā pakārtus. Likās, viņš bija slims.“ Bet ierodoties pāris reizes Emīlim Dārziņam, viņi kopā mūzicējuši, Poruks daudz stāstījis par Drēzdenes laikiem, jokojies par savu nepastāvīgo iejūsmu. Draugu toreiz viņš lūdzis uzrakstīt visskumjāko valsi, kāds vien skaņās iedomājams.

Lāčos Poruks pa lielākaī daļai mitinās viens pats dārza mājiņā, kas atrodas turpat dzīvojamās ēkas balkona galā ar patīkamu zaļumu visapkārt un skatu uz mežu pāri ābelēm. Lielākas sabiedrības viņš vairs nemeklē, jo ļaudis no mazākā neuzmanīga pieskāriena viņa pašsajūta stipri cieta. A. Smilga raksta: „Poruks uztraucās visai ātri. Atceros, ka gadījās mums iet pa ielu trijātā: Porukam, Saulietim un man. Sarunājāmies diezgan nepiespiesti. Saulieša redakcijā iznāca Poruka kopoti raksti. Kādā ielu krustojumā šķīrāmies, un es, no Poruka atvadīdamies, kaut kā izmetu: dzīvo vesels un labojies. — Atzīstos, ka mani vārdi bija neapdomāti un pat nenožīmīgi — tukši. Bet Poruks viss sarāvās un nesaprašanā raudzījās mani, it kā būtu saņēmis negaidītu sitienu. Viņš manus vārdus pārprazdams bija attiecinājis uz savu veselības stāvokli, un viņš negribēja, ka viņu tur par slimu“. Im-

pulsīvās iedomas jau prasīja visai vārīgas apiešanās.

Mainīgais garstāvoklis Poruku pēdējos gados pavada visās ikdienas gaitās, sevišķi ģimenes dzīvē. Brīžiem palāvīgs, sirsnīgs un satīcīgs, kā apskaidrots, dzejnieks nezina cik maigi uzrunāt savējos, aizrauts tēlo viņiem savu nodomāto darbu idejas, stāsta agrākos piedzīvojumus, runā par Emīli Drachu, kurš patiesības slāpēs par dziļu ieskatījies Īzidas sejā, mūzicē. Bet uztraukumā meklē visnežēlīgākos vārdus, ar ko vissāpīgāk trāpīt savu iedomāto pretinieku. Laužu ļaunums, nelabvēlība, naidis viņam tādās reizēs liekas augam līdz debesīm un visa pasaule liekas sacēlusies pret viņu. Šai skaidrības un uzmācīgo ēnu ciņā jau cieta visvairāk viņš pats. Dzīvesbiedre saka: „Par vismazāko, ko viņš noziedzās, viņš ārkārtīgi cieta. Ja kādu reizi man dienā bija teicis rupjāku vārdu un es jau sen vakarā to biju aizmirsusi, viņš nevarēja gulēt, vārtījās gultā, mocījās.“ Arī Poruka vēstulēs sievai no slimnīcas izskan sevis tiesāšana par to traģēdiju, kuŗa savā nemierā iekšā rāva katru, kas tās tuvumā nokļuvis.

Mopasanu slimības laikā daba satricinājusi. Viņš nevarējis panest vēja, jūras, apelsīnu smaršas savas vasarnīcas dārzā Nicā. Traukdamies no pilsētas uz pilsētu, viņš nolādējis mākoņus, ka tie viņam seko, viļņu un jūras dunonā dzirdējis nezināmu laundaru balsis. Poruka nervus daba parasti nomierina. Nedaudzus skaistus, apskaidrotas laimes izjūtu pilnus vasaras vakarus Poruks pavada viens vecajā Alekša parkā cigāru kūpinādams vai kopā ar dzīves biedri, sēdot iemīlotā vietā uz akmeņa mežu ieslēgtā Dukurezera malā. Aizgrābts dzejnieks raugās saulesrietā, kā pēc tam sacēlas migla, parādās zvaigznes, slīd viegli mākonīši pie debesīm, kā mežmalas kokos sudrabainas mirdz lapas. Šinī nakts klusumā un krāsu atēnās viņš dzird mūziku, brīnišķu miera

simfoniiju, kurā citādi jau krita iekšā par daudz skarbās disonances.

1907. gada rudenī Poruki pārceļas uz Cēsīm savā dzīvoklī. Sieva pilsētā vadīja pa tam kopā ar svaini Bērzonu ierīkotu nelielu grāmatveikalu un spiestuves kantori; bez tam pieņēma vēl privātsiņas. Dzejnieka ārstēšana prasīja līdzekļu, un tie no citas puses nekur nenāca. Drusku atlikumu deva R. Blaumaņa sarīkotais Poruka vakars Rīgas Latviešu biedrībā tanī pašā rudenī, turpretim mēģinājums sarīkot līdzīgu vakaru Cēsīs sievai sagādāja vienīgi pārmetumus un — deficītu. Tik nepopulārs te bija lielais rakstnieks. — Aizņemta darbā līdz vēlam vakaram, sieva nevarēja būt daudz kopā ar dzejnieku, kā viņš pastāvīgi vēlējās. Novembrim iestājoties Poruka veselības stāvoklis atkal kļuva sliktāks, viņu moca bezmiegs, nervozitāte pieņemama, galvenā kārtā izpaužoties akūtā greizsirdības manijā. Pēc dažiem incidentiem ar publiku sievas vadītā veikalā un par uzbrukumu policijas priekšniekam, administrācija pavēlēja Poruku sūtīt uz Strenču slimnīcu. Dzejnieks šoreiz pats ne labprāt gribēja padoties, pretojās arī sieva, gribēdama uz laiku viņu nodot turpat Cēsīs Dr. Smilgas ūdensdziedniecībā. Kad tur nepieņēma, piederīgo pavadīts Poruks aizbrauca uz Strenčiem. Tas notika 1907. gada 10. decembrī. Mierīgi Poruks aizgājis uz staciju, iekāpis sagatavotā kupejā, un kad konduktors vēl aizrādījis, ka tā domāta kādam slimniekam, dzejnieks pasmiedamies atbildējis: „Es pats tas esmu.“ Strenču garā vājo sanātorijā Poruks sabija līdz 1908. gada 24. maijam.

Sanātorijā viņu ievietoja nelielās mūra ēkas istabā pretim direktora dzīvoklim, atšķirtāk no pārējo iemītnieku trokšņainā pūļa, vēlāk atļāva brīvas pastaigas pa apkārtni, kas uz dzejnieku atstāja labu ietekmi, aprīļa vidū palaida arī ciemā uz mājām. Atstājis slimnīcu, Poruks vasaru nodzīvo atkal Lāčos un Cēsīs. Vēlējies, lai pastāvīgi ap viņu būtu klusums, cilvēku

pavisam neieredzējis, nekam neuzticējies. Brižam paļāvies tikai mānai Annai, kuŗa šai laikā vadīja sievas saņemto grāmatgaldu Cēsu stacijā un Cēsis pie Porukiem arī dzīvoja.

Bet piēnāca rudens, un sieva atkal spiesta rakstīt direktoram Bēram, lai Poruku pieņem atpakaļ slimnīcā, jo stāvoklis kļuvis sliktāks. Šoreiz dzejnieks ārstējas no 20. novembra līdz 1909. gada 18. jūlijam. Ar nelielu summu ārstēšanas vajadzībām beidzot pretim nāca arī literātūras fonds, februārī piešķirot pabalstu 105 rubļu apmērā.

Juzdamies pastāvīgi noguris, Poruks šē maz raksta, tikai aiz gara laika savu illūziju rosināts uzmet pa zinātniskam allēgoriskam sacerējumam, polemizē ar saviem iedomātiem pretiniekiem, dzīves postītājiem, sūdzas vēstulēs direktijai. Kad viņu apciemojis brālis Jēkabs, dzejnieks iedevis viņam sacerējumu, kuŗā bijuši iztirzāti L. Tolstoja bēgšanas motīvi no sabiedrības un ģimenēs. Toreiz viņi abi gājuši pastaigāties uz Gaujmalas ēnainajām piekrastēm, un dzejnieks juties krietni atspirdzis, tikai ātri piekusis.

Slimnicu atstājis, Poruks tagad jūtas pavisam atveselojies un tūlīt pāriet uz pastāvīgāku dzīvi Rīgā. Slimība likās pārgājis negaiss, sāka atplaukt nākotnes cerības. Draugi izgādāja tolaik pazīstamajā Burtnieku pili Milgrāvī brīvu atpūtas vietu, un dzejnieks pārceļas tur. „Toreiz Burtnieku namā dzīvoja tikai Barona tēvs ar savu kundzi un es,” raksta J. Āre. „Poruka istabiņa bija augšas stāvā. Kāpjot pa trepēm, Jānis, kā es viņu saucu, manim klusām piebilda, lai es sakot vecajam Barona tēvam, ka viņš ļoti godīgi dzīvošot un viņa netraucēšot. Poruka istabiņā bija noliktas skaistas augoņas puķes. Pēdējās viņš tūlīt iznesa koridorā pie savas istabas durvīm. Kad es izbrīnējies jautāju, kamdēļ viņš puķes nes ārā, Jānis nopietni mani uzlūkodams atbildēja: „Viņi grib mani noģiftēt. Puķes taču izelpo ģifti.” Nelūkojoties uz manu pieru-

nāšanu, puķes palika korridūrā pie dzejnieka durvīm.“ Puķes bija sanesusi šejienes jaunatne savam mīļajam dzejniekam par godu. Poruks priecājās par savu jauno mājokli, cerēja te daudz pastrādāt, apgādājās ar tinti, spalvu, burtniecām zilos vākos, kādus darba rīkus arvien turēja pie sevis. Istabai ar verandu un skatu uz Daugavu blakus atradās virtuve, kurā viņš pats sev gatavoja ēdamo. Kr. Barons, sirmais tautas garamantu krājējs, jau tolaik tautā dēvēts Baltais tēvs, gan laipns un humora apgarots cilvēks, par slimo dzejnieku neinteresējās, un arī pats Poruks, it kā sajuzdams pārāk dziļu cienību pret nopelniem bagāto darbinieku, pēc tuvākas draudzības ar viņu netiecās. Arī šeit viņš mīlēja vienatnību gan mājā, gan skaistajā Ziemeļblāzmas parkā un pievilcīgajā apkārtnē. Laikiem iebrauca Rīgā, apmezdamiies Suvorovā un vēlāk, dažu sīku pārpratumu dēļ ar Burtnieku pils aizbildnīgajiem mēcēnātiem, pameta Milgrāvi pavisam.

Burtnieku pili Poruks iesācis apcerējumu par Džordano Bruno, sarakstījis viencēlienu Modernie saimnieki, stāstus Briesmu nakts, Lauku varonis, dažus tēlojumus, kurus pārdevis J. Biseniekam ievietošanai Dzimtenes Vēstnesī. Bet redakcijas viņa darbus vairs ne labprāt ievietoja. Tiklab progresīvajiem, kā arī konservatīvajiem dzejnieka pāri plūstošā fantazija un simbolisms likās par jaunatnes samaitāšanu, un dažos sacerējumos jau arī manāmi paspīdēja nesakarīgā domas gaita. „Ko tad jūs rakstiet? Vai tiešām nekā labāka jums nav? Tur ir daudz neķītrību iekšā. Jūs rakstiet par vieglām sievietēm un diezin ko. Tādas lietas mēs drukāt nevaram. Tā ir jaunatnes samaitāšana. Jau tā mums daudz izvirtības un mēs vēl lai drukājam tādus stāstus,“ atceras J. Akurāters atgadījumu Jaunā Dienas Lapā. Poruks gan mēģina taisnoties, lai nepārprot viņa simbolisma, bet redakcijas darbā šādi izskaidrojumi neder, un klusu kā vainīgs dzejnieks aiziet pa parka celiņu septembra lietainā

pievakarē gurdiem, vienaldzīgiem soļiem, melancholiski šūpodamies, galvu dziļi mētelī ievilcis. Sabiedrības vienaldzība viņu kaitināja, dzīve likās izpostīta uz visiem laikiem, kā vecajam Zemītim ejot pār drupām un gruvešiem.

1909. gadā Poruks noteikti vēlējies aizceļot kaut kur uz Ēģipti, pārliecināts, ka vietas maiņa atstās labu ietekmi uz veselību; iegādājies jau pat jūrnieka cepuri, apvaicājies pie jūrniekiem, kas ņemtu viņu līdzi, un griezies pie paziņām pēc līdzekļiem. Suvorova viesnīcā dzīvojis vientuļi, lasījis visvairāk vācu un franču literatūru, dažādas joku lapas, no zinātniskām grāmatām medicīniska, socioloģiska un astronomiska satura. Interesējoties par astronomiju, viņš Flammariona un Skiaparelli hipotezēm stāda pretīm savējās. Dažreiz spēlējies Dombrovska paņemto vijoli, gājis parkā, kur klusu sēdēdams pie savas glāzes alus klausījis mūziku. Kādreiz viņam ienākusi prātā doma, ka viņš varētu atgriezties Druvienā, kur sabiedrība dāvētu viņam atpakaļ tēva mājas, lai mūža galā varētu atdusēties dzimtenes mazajā pusdrūmajā kapsētā, kas sirsnības apdvesta. Savus rakstus tādā gadījumā viņš novēlētu, lai tie pāriet tautas īpašumā. Tik mīla un atsaucīga viņa apziņā bij palikusi dzimtene. Tak kā par atbildi tā Poruka traģēdijā vēl tai laikā iemeta nepelnītu rūgtuma pilienu, ne tikai nesniedzot dzejniekam palīdzības, bet pat noniecinot viņu. Kādā no trokšņainākām vietnieku sapulcēm, kad nācās izlemt viena vienīga maksājuma nokārtošanu Strenču slimnīcai par dzejnieka ārstēšanu, darba un sava maziskuma nomāktie druvenieši pieprasīja Poruku Jāni izsūtīt uz pagastu, lai to pielīdzinātu par grašiem uzturamam nespējniekam. Neapzinādamies, šie lāga laudis Zalkšņu tēva un Kukažiņas autoru vēlējās labāk redzēt kā klausnieku, nekā dziesminieku. Izstrīdējušies vairāk stundas no vietas, tā kā spēcīgi dedzīgāko pagasta aizstāvju balss atskanēja Lielajā birzī, viņi tādu arī

deva atbildi. Tas bija pūļa spriedums, skarbāks par visas pārējās latviešu sabiedrības vienaldzību. Lai sagādātu dzejniekam kāroto lauku miera idilli, sieva iegādājās zemes gabalu turpat pie Cēsīm un gribēja uzcelt mājiņu tikai pašiem vien. 1910. gada vasarā Poruks vairāk jau uzturējās Cēsīs un priecājies, ka tādos apstākļos viņš varētu palikt vesels pilnīgi. Nervozitāte šai laikā arī likās pārgājusi. Tādu viņu viesībās pie Bērzoniem satīcis J. Ozoliņš, kur dzejnieks ar lielu skaidrību runājis par savu slimību, siki to analizēdams. Pēc vakariņām vēl brīdi pavadījis starp viesiem, tad paskatījies pulkstenī, paklusām atvadījies un aizgājis gulēt, jo esot stingri jāpilda ārsta priekšraksti. Ozoliņam ar savu skolnieku tā bijusi pēdējā tikšanās.

Slimības gaita viņas maiņās Poruku pašu stipri nodarbināja. Pārliecināts, ka ārsti neizprot patieso cēloņu, viņš lūko atrast sakarus nervu dziļākā satricinājumā ar to pašsajūtas stāvokli, ko pastāvīgi, īpaši vēsturē dzīvesbiedrei, apzīmē par slīmu dvēseli, kādu vietām apbrīnojami smalki raksturo dzejiskos tēlos. Un viņš zina, ka šim universuma, augstākās intelligen-ces radītam dvēseles slimumam nevar palīdzēt nekas. „Nepūlies, tu manis neizārstēsi,“ iekaisis viņš atbild sievai, kad tā ieminas par pilnīgu izveseļošanos. „Pavisam vesels nav neviens, kas dzīvo; tikai tad būsīm pavisam veseli, kad nomīrsim.“ Nervu dziļāku satricinājumu viņš brālēnam K. Porukam Rīgā 1909. gada vasarā atzīstas dabūjis aiz pārpūlēšanās, bet necieta, ka citi viņā lūkoja saskatīt gara nenormālību. Aiz tā iemesla viņš beidzot bēg nevien no Cēsīm, kur provinciālajā šaurībā visu laiku ļaužu valodās skaļi atbalsojās katrs viņa solis. Vienīgi tad dzejniekam pazuda savām pašsajūtām mēraukla, kad hallūcinācijas sajauca robežas apziņas. Stiprais, dziļais un skaidrais prāts šais aptumšojumos tad pārvēršas līdz nepazīšanai, nīst visu, kas bijis tuvs, mīļš un svēts. Uz šā pamata tad arī psihiatri konstatēja paranoju jeb blakus do-

māšanu, pastiprinātu greizsirdības un vajāšanas maniju, un dzejniekam vajadzēja pārvērsties par „sanātōrijas putniņu“, kā viņš pats kādā dzejā 1907. gadā dzied.

Puslīdz labi pārļautai 1910. gada vasarai sekoja smagais rudens, kad Porukam atkal iestājas šāds stāvoklis. Sagādājusi līdzekļus, sieva par jaunu viņu ievieto Dr. Čiža garāvājo klinikā Tērbatā, nododot asistenta H. Buduļa tuvākā uzraudzībā. Tas bija dzejnieka pēdējais brauciens, jo no Tērbatas viņu pārveda zārkā.

Slimnīcā Poruks sākumā bijis stipri nemierīgs, tad viņu apmeklējusi vienīgi sieva, bet pēc svētkiem iestājusies uzlabošanās. Viņš sācis nodarboties ar grāmatām, rakstījis, beidzot varējis iziet arī pilsētā pastaigāties. V. Eglītis, kurš pavasara laikā kopā ar savu sievu dzejnieku apmeklējis, saka: „Kad mūs ārsts ievēda šaurā, neuzkoptā istabiņā, agrāk par to Porukam nepiemeldējies, viņš bija ļoti uztraukts, jo nebija tā apģērbies, lai varētu pieņemt un pie tam arī vēl dāmu. Pacēlis mums pa krēslam, pats atsēdās gultā un, kādu brīdi paklusējis, teica, ka svešiem ienākot viņam kādu laiciņu viss esot kā miglā, jo vientulībā pastāvīgi esot ar sapņiem jānokaujas. Agrāk vēl šim esot avīzes piesūtītas, bet tagad vairs ne. Baidoties arī lasīt, jo lasot par vienu otru notikumu viņš domājis, un tas varot viņu darītājiem kaitēt.—Runājām apmēram 1—2 stundas par dažādiem gan medicīniskiem, gan mākslas, sadzīves un zinātnes jautājumiem un kā arvien, arī tagad Poruks bija visinteresantākais un radošākais sarunu biedrs. Dažus jautājumus viņš atrisināja ārkārtīgi interesanti un pārdroši, bet nebūt ne kā ārprātīgs.“ Sekodams nevien dzejnieka slimības gaitai, bet arī viņa garīgai rosmei, Dr. H. Budulis savos vēlākos apcerējumos raksta: „Poruks slimnīcās vienmēr ir atspirdzis. Pa pēdējo uzturēšanās laiku klinikā sākumā tas jutās daudz sliktāk un arī objektīvi ņemot viņa ga-

rīgais stāvoklis bija ievērojami sliktāks nekā viņa mūža pēdējos mēnešos. Tomēr dzejnieks žēlojās par kādu savādu smagumu organismā un par fizisku un garīgu nogurumu.

Savās atmiņās R. Bebris, toreiz kā students apmeklējis Poruku 1911. gada 29. martā, atzīmē viņa dzīvo interesi par literāriskām un sabiedriskām parādībām, viņa smeldzošo rezignāciju par atstātību. „Es klausījos šai lielā dzejniekā un brīnējos par viņa domu un spriedumu asumu un skaidrību — šeit — psihiatriskā klinikā. Negribējās ticēt, ka Porukam pienācis laiks būt šo sienu iemītniekam. Vienu, tomēr, es Porukam toreiz jautāju: ko lai es no viņa aiznesu tiem, kas viņu cienī, mīl un atminas? Poruks ilgi klusēja. Domu pilns viņš raudzījās logā, kur spīdēja saules riets. Tad plaukstu pārvīlcis sejai, skumji teica: lai visi jūs laimīgi.”

Dzejnieka garīgā rosmē pēdējais Tērbatas pusgads nesalīdzināmi dzīvāks par iepriekšējiem slimošanas periodiem. Viņu nodarbina sapņaini un atmiņu priekšstatī, neatvairāmas balsis, kam dzejnieks piešķir objektīvu nozīmi, un bieži savā rīcībā ļaujas šai fantastikai. Savu ticību tai viņš izteic garākā filozofiska rakstura apcerējumā Gara slimnieka sapņainā dzīve. Kaut kādas noslēpumainas idejas dzīts, viņš pieķeras astronomijai, zīmē geometriskas figūras, lūko pierādīt pasaules izcelšanos un bojā eju, Skiaparelli kosmiskās kustības hipotēzes, kuŗu atrisināšanai palīgā ņem Krājēviča fizikas mācību. Zinātnieku teorijas ierosināja viņa intuīciju sniegties pāri pozitīvismam, atrisināt hipotēzes filozofiskā uztvērumā. Viņa ģeniālais gars joprojām urbjas materijas un būtības noslēpumos, pasaules bezgalībā, zvaigžņu miglājā. Uznāca brīži, kad it kā nonācis pie mūžības sliekšņa, dzejnieks pats grib pacelties un lidot neizdibināmā izplatījumā. Vairāki aizsākti, bet nepabeigti dzejiski fragmenti liecina, ka radošā spēja retumis varēja veidot plastiskas atmiņu

ainas un domu tēlus. Pa parastam arī tagad viņš rakstījis strauji, nekā negrozīdams. Šo uzmetumu rindā minams dzejojuma fragments Vestaliene — par lepno oratoru Flāviju, ko Cēzars ieslodzījis cietumā. Izbēdzis Flāvijs sapnī redz, ka Jupiters viņam rok kapu, tak spēcīgs un jauns, viņš nelien tai, bēg tālāk, kamēr nonāk Alpos:

Flāvijs aizbēga no Romas,
Ziemeļos tas kalnos kāpa,
Kur skrej straujas, dziļas upes,
Ieraudamas kokus dzelmēs,
Šalkdamas caur klinšu aizām,
Ielaizdamas ūdens masas
Tumšā, dziļā jūras klēpī.
Flāvijs sevīm būdu cēla
Augstī Alpos; stingras klintis
Pamats viņa būdai bija,
Un tā tikums
Vienmēr viņam laimi guva.

Šis Poruka dzejējums ar tādu gaišu izskaņas akordu palika viņa gulbja dziesma. Tuvojās vasara, kad dzejniekam sāka pieņemties kroniskais balsenes iekaisums, bet ne bīstamā formā. 3. jūnijā viņu vēl apmeklēja sieva, viņi pastaigājas pa pilsētu, apkārtni. Poruks ātri piekūsis, žēlojies par karstumu un sāpēm locēkļos. „Es vairs neesmu tas, kas es agrāk biju,” viņš teicis, gan vairāk domādams savu ārieni. Redzēdama Poruku mierīgu, sieva nolēmusi tuvākā laikā pārvest viņu uz Siguldu. 6. jūnijā viņš vēl piedalās klinikas ārstu un slimnieku kopīgā izbraukumā pa Mētru, 8. un 9. jūnijā pastaigājas pa pilsētu. 10. jūnija vakarā sacēlusies temperatūra, dzejnieks gulējis kā bez samanas smagi elsodams. Kaite nestāvēja tiešā sakarā ar viņa garīgo slimību, bet novājināja organismu. 11. jūnija vakarā pēc konsultācijas slimnīcas personāls Poruku atstājis vienu, un šīnī vientulībā, tāpat kā dzīvē diezgan savrupu, viņa gars izcīnīja beidzamo cīņu, atraisoties no materijas smaguma. 1911. gada v. st. 12. (25.)

jūnijā no rīta Poruku atrada mirušu, konstatējot, ka nāve iestājusies plkst. 4 naktī.

Sieva pa tam Cēsīs gaidīja ziņas, kad Poruks varēs atstāt slimnīcu. Bet rīta agrumā pa lauku ejot viņa saņēma lakonisku telegrammu, ka viņas vīrs miris. Naktī gulot uz Poruka iemīļotā divāna viņai licies, ka ielaižas putns, pieskaņas pie vaiga un atkal izlaižas ārā. Tā bija dzejnieka nāves stunda.

Autobiografiskajā uzmetumā, Was ich merkwürdiges im In- und Auslande erlebte, Poruks saka: „Bēdīgi, bet tas tā ir, ka daudzos gadījumos garīgi slimā cilvēka vienīgais draugs un labdaris ir ārsts, kas slimniekam arī aizspiež acis, kad slimais mirst. Patiesa mīla šeit zemes virsū reti sastopama, tā izdzīst, kad cilvēks vairs nevar parunāt, kā to gribētu kārie ļaudis, kas mūžam dzenas pēc laimes.“ Lielajam dzejniekam klāt negadījās neviena, kas saņemtu viņa pēdējos vārdus. Ārējās pazīmes neliecināja par grūtu cīņu ar nāvi. Garīgi liela cilvēka aiziešana bieži saskan ar viņa cildināto atpestījošās apziņas stāvokli. Varbūt arī Poruka šķiršanās līdzinājās Ansi Vairogā tēlotai sāpju un laimes izskaņai harmoniskā akordā. Atzīstot dzīvi tās visidejiskākā dziļumā, viņš nāves nebaidījās, kad misija piepildīta.

„Nekas nav tik jauki, mana mīlā, kā lielam un dziļam mirt,“ raksta viņš līgavai priekš desmit gadiem (26. augustā 1901.), „un es esmu cieši pārliecināts, ka augstais dabas pirmgars tā cilvēka gribai arī pēc nāves nāks pretī, kurš centās kļūt labāks un istāks, kurš dzīvē cīnījās pēc harmonijas, — ka Dievs, kā arī es vēlētos nosaukt šo pirmgaru, tam garam pēc nāves dos dzīvību, kurš ar savu miesu uzrādīs smeldzošas sāpes par valdošiem dabas un dzīves apstākļiem, jo reiz vajaga patiešām un patiesi dzīvot, reiz vajag kļūt laimīgam, ja mēs lolojam laimes un svētlaimības idejas.“

Sešu gadu laikā sabiedrība ar Poruka biežo slimo-

šanu likās jau tā apradusi, ka daudz par viņu neinteresējās. Negaidīti tomēr nāca ziņa, ka Tērbatā prof. Čiža nervu klīnikā viņš miris. Neviena lāga negribēja ticēt, ka tik ātri izbeigsies dzejnieka zemes gaitas. Katrs jūta, ka noslēgusies traģēdija un ka šķīries viens no lielākiem gariem, šķīries lielā vientulībā, kā tikai pie ģenija tas iedomājams. Ārsta konstatējums vienkāršs: dažas dienas pirms nāves Poruks saslimis ar akūtu nieru iekaisumu, kas naktī no 11. uz 12. jūniju atkārtojies un nesis dzejniekam nāvi. Laikraksti vēstīja: Lielai cilvēka traģēdijai ir beigas — zemes gaitu ir beidzis labākais, smalkjūtīgākais un bagātākais no mums, miris ir dzejnieks, brīnumskaidrais pērļu zvejnieks — Jānis Poruks. Ir klusums, ir vasaras saules diena, ir dzīvība, bet blakus visam tam nostājas neizpētāmā, nepārvaramā nāve, noraudama visus pavedienus. Sirds pielīst ar sāpēm un Monzalvatas sapnotāja traģiskais gals liek apklust visām citām domām. Godbijībā liecam galvas, un kluso kapsētas mieru vēlam dzejniekam, to visu apskaidrojošo mieru, kuŗu viņam nedeva dzīve. — Tāda bija plašās sabiedrības atbalss un atziņa par dzejnieku.

Visi savīlņojās, savīlņojās arī cēsinieki, vērodami it kā izbrīnā pēc laikrakstiem, ka viņu starpā dzīvojis tik liels dzejnieks. Otrā dienā sieva steigšus devās uz Tērbatu, lai pārvestu aizgājēju. Iezārkojot Poruks lies it kā mierīgi smaidot aizmidzis. Cieši slēgtā cinka zārkā, paliekot savītušu baltu rozi pagalvī, kā viņš to bija vēlējies un kuŗu sieva viņam nosūtījusi par dāvēto dzeju pie pēdējās tikšanās, dzejnieku pārveda uz Cēsīm.

Poruka brālis Jēkabs uzturējās Rīgā un saņēmis ziņu devās pie māsas Annas, kas strādāja Siguldas grāmatu kioskā. Vecāki, brālis Kārlis un māsa Emīlija atradās Vidzemes vidienā, tāpēc dažus no šiem piederīgiem ziņa sasniedza tikai vēlāk. Poruka skolotājs un toreizējais Piebalgas mācītājs J. Ozoliņš aizbraucis pie

dzejnieka vecākiem uz Kaives ķieģelcepli un, sastapis tēvu darbā pie mālu skrīnes, saudzošos vārdos pateicis, ka nākošā dienā būs viņa dēla bēres. Noslaucījis asaru, tēvs teicis: „Paldies Dievam, kas viņu aizsaucis no šīs bēdu pasaules. Mums jau no viņa šie prieks vairs nebija sagaidāms.“ Steigā un ar grūtībām tēvs un brālis Jēkabs paspēja atbraukt uz apbedīšanu. Bet māte, aizgājusi ciemā pie meitas Emīlijas uz Liezeri, par dēla nāvi dabūja zināt dienu pēc apglabāšanas. Kā nojautā visu to dienu viņa pavadījusi asarās un lūgšanās. Dzejnieku viņa pēdējo reizi redzēja pirms 905. gada, atbraukusi uz Rīgu pie viņa un vedeklas ciemā. Bēdīgi tomēr beigusies šī sastapšanās. Porukam ienākot, māte ātri pietrūkusies no krēsla. Nervōzajam dzejniekam nepaticis, ka māte viņa priekšā pieceļas, viņš izmetis asāku vārdu un savukārt aizvainota viņa to pašu vakaru aizbraukusi.

Bēru dienā 29. (16.) jūnijā Cēsīs un Lauciņu kapos saplūda daudz ļaužu. Jāņa baznīcā ap altārī novietoto zārku stāvēja korporācijas Selonijas godasardze, ieradās arī mākslinieki un rakstnieki no Rīgas, gribēja vēl noņemt masku no nelaika sejas, bet saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem zārks bija tik cieši aizslēgts, ka nebija iespējams vāku noņemt. Lauciņu kapsētā dažādas organizācijas, laikrakstu pārstāvji, Poruka cienītāji, noliekot vainagus vēl reiz apliecināja cieņu lielajam rakstniekam. Dzejnieka cienītāju-cēsīnieku vārdā Porukam skaistu rožu vainagu atnesa Ed. Treumanis-Zvārgulis, atvadījās viņa kopotu rakstu redaktors A. Saulietis, pirmais redaktors P. Zālītis un labvēlīgais H. Vestermanis. Rudeni pa visu Latviju lauku organizācijas rīkoja Poruka vakarus. Kopš tam viņa slava tautā vienmēr palikusi dzīva un ideālisma apgarotai jaunatnei viņa kaps pārvērties par altāri.

Kad pēc kara nodibinājās Poruka komiteja, lai gādātu par nelaika piemiņu, ar piederīgo piekrišanu nolēma Poruka mirstīgās atliekas pārvest uz Meža ka-

piem Rīgā, kur tad arī 1924. gada 23. novembrī, milzīgam ļaužu saplūdumam piedaloties, dzejnieku paglabāja priedēm apauguša kalna galā. Kapa piemineklim skulptors T. Zaļkalns darinājis sērojošas sievietes tēlu, kam jāstāsta ne tikai par sāpēm, bet arī par mūžīgo jaunību, skaistumu, par neatminamo dzīvības un nāves noslēpumu.

9. IDEJISKIE PAVEDIENI PORUKA DARBOS.

Poruka dzīves gaitas noslēdzas pusmūžā. Paša spēku briedumā krēsla savelkas pār viņa garu un dzejnieks vairs neatgūst ilgstošāka spēku līdzsvara radošam darbam. Tomēr liels un bagātīgs satura ziņā sanāk literāriskais mantojums, ko viņš mums atstājis. Rosīgā gara impulsi, visa dzīves īstenības izjūta šai divdesmit gadu ražā pārvēršas par īpatnēju pasauli, kurā skaidri parādās paša veidotāja griba un patiesa ģenija personība — vienbūtīga, noteikta savās individuālās tieksmēs.

Poruka darbi visciešākā mērā saistās ar viņa iekšējo dzīvi, tamdēļ taisni individuālais moments ieskatam tajos pats svarīgākais. No tā izris un turpu satek viņa dzejas galvenie pavedieni, turpretim netiešāks sakars tiem ar sabiedrisko apkārtni attiecīgā kultūrvēsturiskā posmā un literāriskās strāvās. Diezgan savrupu nodzīvodams mūžu kā cilvēks, kurš arī sabiedrībā vairāk klausās pats savās domās, Poruks rakstniecībā nostājas kā atziņu dzejnieks, cilvēka gara augstākās būtības meklētājs. Viņš netiecas dzīves tikai tēlot, ietērpjot to varbūtēju notikumu un psiholoģisku sarežģījumu ainās, bet visur redz kaut ko īpatnēju cilvēka garam, meklē parādībām attaisnojuma, sakara, nozīmes pēc savas dziļākās izjūtas. Dzejnieks, protams, nenāk kā dziļo jautājumu atrisinātājs prāta apcerē: ar abstraktas loģikas jēdzieniem panākt skaidrību un noteikt patiesību nav viņa nolūks, ne arī uzdevums. Ideja mākslas darbā tikai tad sāk dzīvot, kad viņu ietverošais materiāls pieņemis estētiskas vienības veidu. Un šī vienība, runājot Poruka vārdiem, kurus viņš attiecina uz Gōti, „nav nekas cits, kā objektīva, patiesa lietū, apstākļu, cilvēka dzīves, rakstura, likteņa un cilvēces attīstības, dvēseles lieluma, viņas laimes un traģiskas tēlošanas spēja.“

Tādā kārtā arī Poruks rada „pats sev savu pasauli, kuŗu nav viegli sakausēt ar pārējo“. Visas būtības pretrunas it kā savelkas dzejniekā pašā, lai pieņemtu veidu, kas pārbaudīts apliecināms.

Dzīves jēdziens Porukam identificējas ar psihisko rosmi, kas izpaužas visdažādākos atribūtos. No šās plašās atribūtu skālas tad arī tēlotās personas dabū katra savu esamības un centienu zīmogu, savu individuālo seju, tāpat priekšstati un ainas savu simboliskā satura nokrāsu. Cilvēka augstākā sevis piepildīšana, viņa dzīves nozīme un atpestīšana Poruka filozofiski ētisko uzskatu noteiktajā sistēmā visbiežāk izteikta kā skaidrība, patiesība, kas viens un tas pats. Šāda gara augstākā reālitate nevar piepildīties nekur ārpus laika un telpas, bet sasniedzama cilvēkā pašā, sasniedzama dvēseles pārdzīvojumos un izjūtās, kas pacel sevisapziņas un savas dzīves piepildījuma augstumos. Skaidrības un patiesības ideāls pats par sevi nav vēl laba un ļauna mēraukla, ja tas sevi neietver reālās dzīves sakara ar visumu. Psihiskā rosme, attiecīgus veidus pieņemot, tiecas padziļināties, objektīvēties konkrētā līdzībā. Pavisam citādā sakarībā tad arī jāuzņem pacelto mūžības jautājumu risinājums un no mūžības viedokļa skatītā pasaule. Te „viss stāv ar visu sakarā“, kā gudrais Amons saka drāmatiskā skicē Čīna pēc čīnām. Dzejiski-filozofiskos priekšstatos nosaka immanentā pašsajūta pasaules visumā, un patiesības slāpstošo, ētiski filozofisko ideju nesējus tēlus konkrētus padara estētiskais moments. Lielajam dzīvības noslēpumam, visai dzīves nozīmei tuvāk par prāta gudrību piesniedzas mākslinieka apgarotā intui-cija, radošā apziņa, un šī virzienā dzejnieka pasaules uztverē valda apbrīnojama vispusība un skaidrība.

Dziļāka doma jau pašiem pirmiem Poruka darbiem piešķir zināmu gatavību, kā 1891. gadā vāciski sarak-

stītie *Pilāts* un *Sōkrata avots* (XI, 148, 156)¹, kas caur caurim prātnieciskas dabas tēlojumi ar drošu problēmas risinājumu. Pilata ezera tumšā balss dzejniekam stāsta par nemieru, kas tā vilnos slēpjas, kopš Kristus tiesātāji un aizliedzēji tur sametuši katrs savu iemantoto atalgu. Sōkratam dzejnieks liek doties tuksnesī rast patiesības avotu, lai pie tā dzesētu atziņu slāpes pats un visa tauta. „Es došos tuksnesī, uzmeklēt patiesības avotu, kur saule pār manu galvu deg, kā sirds manās krūtīs.” Slāpes moca viņu un sekotājus. Viņš nedzer no gadījuma avotiem, bet meklē avotu avota, ko pats klintī — viens sevis noslēgtībā — uzgājis, kas plūst tad no viņa paša. Bet tauta, nesa-prazdama viņa uzieto individuālo patiesību, piespriež prātniekam nāves sodu. Smaidīdams viņš izdzer pašniegto indes kausu un avots burbulodams plūst no viņa rokas, paliek par strautu, par upi, par paliem.

Grieķu un Vāgnera skandināvisko mītu iespaidos, Poruks no ārzemēm atgriezies manāmi tiecas savai domai atrast tādu dzejīsku tēlu pasauli, kur tālākas pagātnes skatījumā cilvēka gara tieksmes pretstatos simbolizējas līdz augstākam noslēgumam. Viņu nodarbina Hērakla, tāpat Lenca traģēdija. Tomēr nesaistīts tik dziļām saknēm ar ticējumiem un tālāku pagātni, lai pārvērstu to dzīvei tuvā īstenībā, dzejnieks piegriežas savas nesenās pagātnes ainām un paša dzejiskām izjūtām, kas atraisa nevien domu, bet arī visu viņa jauneklīgo ideālismu. No divu gadu laikā uzrakstītiem darbiem šai ziņā spilgtākie ir *Perpetuum mobile*, *Pērļu zvejnieks* un *Hernhūtieši*, kaut gan abu pēdējo mākslas vērtība ne visai liela.

Fantazijā *Perpetuum mobile* (I, 19) vecais dzirnavnieks Millers tiecas pārvarēt dabas nepastāvību,

¹ Citāta skaitlī apzīmē sējumu un lapas pusi Poruka kopotos rakstos J. Rozes izdevumā, K. Egles un P. Ermaņa redakcijā. Vietām vēl pieminēti darba uzrakstīšanas gada skaits.

grib uzcelt dzirnavas, kuŗas paŗas sevi dzītu gadusimtiem, ja ne mūŗīgi. No dabas viņŗ prasā tikai materiālu un uzturu, no cilvēkiem netraucētu vientulību un savas meitas Zenas uzticību. Darbs ir viņa svētums, bet tas, ko cilvēka sirds runā, kaut kas nepastāvīgs, nereaŗis, noliedzams. Viņŗ tic tikai pats savas domas ietvērumam mēchaniskā brīnumā, „kad visi ŗie rati grieŗīsies, katrs maŗinas loceklis kustēŗies un radīs kaut ko jaunu, lielisku“, ilgāku par viņa paŗa dzīvību. „Redzi, Zena, ir kaut kas, ko par mīlestību sauc. Viņa stādās allaŗ debeŗķīgi mums priekŗā. Un tomēr — dzirdi, ka tas ir tavs tēvs, kas to saka, — tomēr es ienīstu ŗo mīlestību; viņa ir nieki, blēnas, sirds apmānīŗana. — Bet kā būtu, kad pilnīgi skaistam cilvēkam būtu tāds spēks, no visas ŗīs mīlestības un mīlīnāŗanāŗ atteikties un kādam augstākam ideālam dzīvot.“ Sastādījis pa gabaliņiem savu ērmoto perpetuum mobile, mūŗīgāŗ kustības modeli, vecais Millers kaislīgi raugās, ka neskaitāmo kriemeļu auklas un siksnas grieŗ lielo ratu un izgudrojums veikli darbojas: viņa griba sāk piepildīties. Bet Zena iemīlas jaunajā Lejas muiŗas īpaŗniekā Jozefā fon der Vālenā, un kad blāvē mēnesnīcā viņi slepeni sastopas ceļamajāŗ dzirnavāŗ, kur visa telpa no jumta līdz apakŗšai „vienai lielai maŗinai nolemta“, Millers iekustina maŗīneriju, kas abus iemīlējuŗos un arī viņu paŗu iznīcina. Mūŗīgāŗ kustības rati sāka grieŗties, bet tikai uz brīdi. Darbodamies cilvēks ar savu saprātu var radīt mākslīgu maŗīneriju, kas viņu paŗu pazudina, bet īstais, nerimstoŗais dzinējspēks ir organiskais sākums, neapslāpējamāŗ jūtas, dzīvību radoŗā pulsa ritms, kas paliek vienmēr. Tas, lūk, ir tas perpetuum mobile — mūŗīgāŗ kustība. „ŗis perpetuum mobile ir un strādā — mūŗīgi dvēselē, ŗai neizsmēlamā avotā. Dvēselē ir viss, viss, meklē un tu atradīsi pat to, kas tev liekas būt neiespējams.“ Nenoliedzot Milleru un tamlīdz visu izgudrotāju gara darbības, Poruks līdz ar pagātnes

ģeniju redz iznīkstošu cilvēka vienpusīgā saprāta celto pasauli, kamēr pastāvīgās vērtības aizvien rada „kādas atmodušās dvēseles ap viņu lēnām augošais spēks“.

Pieccēlienu drāmā *Hernhūtieši* (XII, 7), Poruka vienīgā plašākā skatuves darbā, vienpusības jautājums ņemts sociālā plāksnē, rādot jaunlaiku sadzīves centienu sadursmi ar vecāka noslāņojuma ētiskiem ideāliem. Pēdējo ietveres formai dzejnieks izraudzījies viņam labi pazīstamo hernhūtismu tā norieta laika sākumā starp 70—90-tiem gadiem, kad industriālisms sāka lauzties iekšā latviešu patriarhālā idillē. Drāmai simbolistiska nokrāsa, un dzejnieka nolūks nav nopamatot pašu hernhūtismu kā ticību noteikta laika vēsturiskā īstenībā.

Tiekdamās pāri hernhūtiešu svētumiem, viņu sakritušajam saiešanas namam, Aleksandra, turīga saimnieka un hernhūtiešu vadoņa Liepas vecākā meita, enerģiska, vīrišķības un praktiskā prāta iemiesojums, alkst sevis cienīga liela darba un par tādu ieskata industriālās labklājības nodibināšanu uz laukiem. Vecās vienkāršās ķieģelnīcas vietā viņa dibina saimnieciski ienesīgu cepli-fabriku visai apkārtnē par labklājību un ierosmi uz aktīvu darbību. Audzināta hernhūtisma garā, viņa ir cilvēks ar skaidru sirdi, bet vēl skaidrāku saprātu, kas neatzīst senā pasīvā sentimentālisma un hernhūtiskās „murgošanas“. Pēc izskata skaistu viņu mīl hernhūtiešu diakona Freitāga dēls Jozefs, ķīmiķis Pēteris, cepla vadītājs brūnālais Širmers, bet viņa grib piederēt tikai savam darbam un tam, kurš savas praktiskās zināšanas un spēkus varētu veltīt viņas mērķiem. Jozefs saka: „Mīlestība ir debesis zemes virsū! Mīlestība ir mana skola, es gribu no viņas visu, visu mācīties.“ Aleksandrai, turpretim, tā ir tikai divu cilvēku savstarpēja saprašanās un savstarpējs atbalsts kopīgā darbā, „kā saule un zeme kopā strādā“. „Mīlestība nav dzīves mērķis, viņa ir

tikai līdzeklis, lai uzturētu dzīvību. Ja mēs strādāsim priekš dzīvības, tad arī mīlēsim," saka Aleksandra ķīmiķim Pēterim, kas grib būt dzīves praktiķis, bet arī klausīt kādai dziļākai sirds balsij. Fanatiskā iedomā par sociālās labklājības nodibināšanu, kas viņas vārdos identificējas dažkārt ar cilvēces laimes jēdzienu, bet ārēji var tikt iztulkota arī kā cenšanās „pēc mantas, slavas un ārīgā goda“, viņa ir patvaļīga un patvarīga visā savā rīcībā, iedama pretim tēva, ligavaiņa, savas līdzcietīgās, hernhūtiski sapņainās un nevarīgās māsas un visas sabiedrības gribai. Fiziskais darbs viņu darījis izturīgu, un tikpat norūdīts ir viņas gars. Nākotne viņai tēlojas kā cilvēces laikmets, „kurās dzīslās verd varoņa asinis“. Viņa pat saka „es esmu velns, kurš dara savu jaunu, lai sasniegtu reiz labu“. Viņai pretim nostādītais sirds un līdzcietības cilvēks, tāpat sapņainās mīlas un hernhūtiskās pasīvās sirdsšķīstības nesēja Anniņa reprezentē tos pieticības un pacietības, dievbijības un līdzcietības ētiskos ideālus, kas stipru kādreiz darīja brāļu draudzi, bet kas jaunākā laikā ar pārmērīgu reliģiskumu nav vairs garīgs dzinējspēks, jo nomāc cilvēka dzīvo dabu un veicina garīgo tumsību. Visiem viņiem laba sirds, bet viņi vāji domātāji. Jaunlaiku cilvēka nolūks — pasauli un dabu saprast, lai ar savu domu spēku un darbu visu izmantojot radītu ko jaunu, labāku, skaistāku, pilnīgāku.

Pretešķības Poruks novada līdz katastrofai. Aktīvās vīrišķības vara beidzas traģiski cīņas konfliktos savā radītā darbā, jo trūkst tai paša galvenā ceļā uz pilnību — sievišķi radošā, organiski augošā, paliekamā, visa tā, kas savienots ar dvēseles jēdzienu. Saprāta radītā labklājības fabrika-mēchaniska kultūra nav nekas pastāvīgs, un tai ziedotās ciešanas un posts neattaisnojas. Aleksandra, jaunās strāvas personificējums, tiecas iet pāri vecajam visu iznīcinot, tā noziegdamās ne aiz ļaunprātības, bet viņas cilvēces

laimes jaunais ideāls nav tik pilnīgs, lai iznīcinātu visus vecās dzīves ideālus.

Pērļu zvejnieks (I, 39), par fantaziju nosaukts stāsts, ir Poruka paša jaunības ciņu un dziņu attēls, atskaitot, protams, dzejiskās konsekvences ainās un personāža likteņos. Notikumu pavedienu, kurš ar Poruka ārzemju braucienu vietām pilnīgi identificējas, tad arī uzviļām apauž jaunatnīgs, bet jau pilnīgi skaidrs, apzināts ideālisms un izjūtu prieks. Stāsta varonis Ansis Vairogs arī kā romantiskas dabas dzejisks tēls nav vienkāršs sapņotājs. Dzilākās būtības pārdomas skan cauri visai viņa melancholijai, jaunības mīlestībai, kuŗa liekas „viņam uz mūžību uzticību zvērējusi” kā augstākās dzīves atziņas problēma, savijoties ar otru jautājumu par ideāla cilvēka sevi piepildīšanu. Tiri apzinīgi uzņemot visu ar savu domātāja-jutēja mērauklu, viņš lūko atrast atbildi, vai cilvēkam ideālā iespējams sevi piepildīt. Vai īstenība ir cilvēka dzīvības pašmērķis, jeb pasaules substances formu pārveidībā meklējama būtņu gara nemirstība, kā mācīja senie grieķi? — domā Ansis Vairogs, dodamies pasaulē pērles—atziņu vērtības zvejojot. Ko dod prieks un skumjas, mīla un māksla, dabas skaistums, draudzība, cilvēcība — tie viņam pārdzīvojumos kristalizējami dārgumi dvēseles pilnībai, viņas īstenībai. Viss viņu skubina pārvērsties, tapt vīrišķam, stiprināties sadzīves ciņās, bet viņš gremdējas savā dvēselē, zinādams, ka tur viss tas pats atrodams, ko pie citiem gribētu meklēt. Jūtīga sirds visdažādākos pārdzīvojumos ir nepieciešamais priekšnoteikums, jo jūtas ir tās, kas paceļ pāri ikdienībai, „viņam pasaulē visdziļākās saknes”. Augstākais saules gars tām mīlestība, kuŗa cilvēka dvēselē ieņēmusi savu svētdienas mājokli. Dzejnieku un domātāju daudzīnātā platoniskā mīlestība tad arī galvenā kārtā nosaka Anša Vairoga kā dievišķās mīlestības idejas nesēja likteni. Savās izjūtās dzīves dziļākai pilnībai pretim sniegdamies, sadzīvei un prak-

tiskai ikdienībai viņš negrib ziedot nekā, tanī ziņā palikdams pasīvs, aizmirst dabu, tomēr viņa pasaules uztvere caurcaurim rosīga mākslas dzīvē un tīrās cilvēcības studijās. Kā varonis viņš „nogremdējas sirds dziļumos, nes vienu dārgumu pēc otra pie gaismas“. Viņam atveras plaši gara apvāršņi, viņš var nodoties mākslai, nogremdējas grieķu mitoloģijā, mūzikā, atklāj sevī dzejnieka talantu. „Pirmā pērle, kuŗu cilvēks sev var iemantot, ir viņš pats“. Dziļa un neatvairāma uz viņu mūzikas ietekme, Vāgnera mūzikālā drāma savilņo visu viņa „neizmērojamo dvēseles jūru“. Te arī Tanheizera un Elizabetes, Tristana un Izoldes tēlos risinās sevis piepildīšana un atpestīšana ideālā mīlestībā. Mitiskie varoņi viņu stiprina pašizjūtā un pārliecībā, ka ideālā mīlestība „ir gaisma, visas esošās sevi atzīstošās pasaules pašmērķis“, kas brīva no cilvēcīgās laicības un neiznīcināta dabas tieksmēs, paliek vēl pēc nāves, kā augstākā izskaņa cilvēka garīgo izjūtu noslēgumam. Patētiski to dēlam pravieto arī vecā Vairoga māte uz miršanas gultas: „Īsta mīlestība atrodas divu būtņu garīgā savienošanā, sakušanā. Viņa ir rada dievībai, tā nepazīst kaislību iekārošanu. Bērnu dēļ mīlēt! rupjai labai kalpot, — no tā ideāla mīlestība nekā nezin. Viņai ir tik viens salds, debešķīgs acumirkļis pazīstams, un šim jāpārvēršas par mūžību! Bez mainām mīlēt: tāpat šodien kā vakar, tikpat karsti, tikpat dedzīgi arvien joprojām, — tas nestāv miesas varā. Bet mirsti, nomirsti pasaulei, lūk salda, maigais mīlestības acumirkļis paliek par mūžību, it kā pārakmeņots kalnu kristalls, arī aiz tā varbūt slēpjas kāda ideja, kādas mīlestības jūtas, kuŗas pārakmeņojas, gribēdamas mainām izbēgt un pastāvēt mūžīgi.“ Ziedodams sevī šai universālai idejai, Ansis Vairogs sasniedz savas dzīves piepildījumu. Īstenība ar savām prasībām izgaicina viņa ilgu sapņus, svaids kontrasts, līdz kamēr daļuma un saskaņas visdziļākā izjūtā mierīgs viņš ļaujas nāvei. Daba pārvarēta, viņa priekšā no-

stājas mūžība, dabas pirmgars, kurā ieiet viņš tiesību ieguvis, sazvejodams „krietnas, dzīvības svētumu jūtošas cilvēku sirdis“ augstai cilvēcības idejai. „Es esmu milējis, esmu tikdaudz pērļu atradis, ka varu atgriezties turp, iz kurienes mēs visi esam izgājuši — uz dievību; es nolieku savu atradumu pie viņas kājām; es esmu atradis še varenību, milestību, sapņos patiesību un patiesībā sapņus. Viss saskan, it kā viss būtu milzīga simfonijs, kur katrs līdzī spēlē.“ Viņš apzinās visu sasniedzis, kas jāsasniedz garam.

Empīriskā spēka iemiesojums Hērakls, neatradis pasaulē sevis cienīgas milestības un draudzības, aiziet bojā traģiski, beigdams mūžu ārprātā. Viņa labai dots dzinēklis uz darbību, uz reālās dzīves tālākradīšanu. Ansis Vairogs, varonis ar sirdi, milestības daļumu kā apgarojošu izjūtu pievieno mūžības idejai ar pilnīgu atteikšanos, bet sevi piepildīdams šai ideālā, — traģēdijas tā tad nepiedzīvo. Romantiku cildinātā ētiskiestētiskā metafizikā viņš paceļas bez lielām cīņām pāri tai laicībai, kas pilna pretešķību, dabas valodas un traģisma, kurā tomēr tās nenoliedzot viņš iegūst savas apskaidrības pērles. Viņš arī domā, ka „debess tiešām tik uz pasaules, kā cieta pamata, var pastāvēt“, kā sakā viņam viņa māte.

Poruks, saprotams, nevarēja palikt pie Anša Vairoga kā pilnīga ideāltēla. Dota cilvēkam milestība tāpat kā kosmam saule, dzīves īstenībā tā parādās visdažādākā veidā, kādu atspoguļojumu dažādību tad arī tās motīvi dabū Poruka darbos. Apcerējumā Milestība dabā un dzejā (XVI, 37) viņš pat mēģina savus uzskatus izteikt tīri filozofiski, aplūkojot milestības dažādību — dabisko, dzejisko, donžuānisko, kuŗu „maiņas ir neizskaitāmas“. Bet visur, kur tā parādās, viņai piemīt apgarojoša loma, lai gan tā vienmēr saistīta ar ciešanām. „Göte saka, ka tas esot laimīgs cilvēks, kuŗš savu dzīves galu ar viņas sākumu varot savienot. Man šķiet, ka to spēj visvairāk milestība! Tā tad katrs

var laimīgs klūt, jo katrs spēj mīlēt, vai viņš nu būtu jauns vai vecs, vājš vai vesels, mežonis jeb augsti attīstīts pasaules pilsonis.“ Viss atkarājas no attīstības pakāpes, citiem vārdiem — inteliģences spēka, no saskāņas ar dabu, sevi, cilvēciskuma ētiskām normām. Dabā, kur visam sava nozīme, mīlestība ir dzīvību radoša, vienīgi līdzeklis, „lai uzturētu dzīvību, proti, dzīvību visādos veidos un dažādībās. Dzejā, turpretim, mīlestība ir mērķis un caur to tā dabā top traģiska“. Dzejā „viņa ir nāve, kurai tūkstoši un atkal tūkstoši krīt par upuri“. Šeit viņas konsekvence ir pilnīga saplūšana ar patiesību, no kuŗas tā nav šķirama. Šādu Anša Vairoga pamatideju Poruks simbolizē vēl tēlojumā *Mīlestība* (VIII, 103), ka „mīlestība ved cilvēkus pie patiesības, un patiesība pie nāves“. Dabiskai un dzeīskai mīlestībai saplūstot, pirmais, kas cilvēku pacel „dvēseles dzīves pieaugošā apziņā, kas iet pāri par mūsu dzīves robežām“. Visur, kur mīlestība parādās kā sievišķais pirmsākums, tā līdzinās atpestījošai sirdspatiesībai, kam biedros draudzība un līdzcietība, tā tad caurcaurim pozitīvas dabas īpašība.

Sīrsnīgākā gaviļdziesma vienkāršai, stiprai cilvēka mīlestībai izskan liriskajā stāstā *Brūklenāju vainags* (IX, 131). Divi jaunieši, nabadzīgs rentnieka dēls un pusmuižas rentes kunga meita, satikušies iemīlas, bet tad apstākļu spiesti viens otram pazūd. Bargaīs rentes kungs savu meitu aizved uz ārzemēm stingrā pansionātā. Nesdams sevi klusu, uzticīgu mīlu, Viksna savu Līviju gaida līdz vecumam. Nokļuvis pēc gadiem piecpadsmit dzimtenes silā, kur viņi kādreiz satikušies, viņš novij piemiņai brūklenāju vainagu. Ilgās atdzīvojas skaistās atmiņas un tumsā liekas, ka vainags „iededzies liesmās un kvēlo“. Bet sauc viņu tikai sila šalka, kā aicinājums uz vēl tālāku dzimteni, kur klusā mīlestība pacelsies augsta un dievišķa, nešķīroties uz mūžību. „Stipra griba un vesela sirds, tas ir visas laimes pamats.“

Gara tieksme cilvēkam rada cīņu ar sevi un visu empīrisko būtību. Iekšēji bagātāks viņš paceļas augstākā stadijā un atgūst saskaņu, ja pārvarējis sevi zemākos spēkus. Otrā virzienā saskaņa panākama arī klausot dabai, sekojot dzīves impulsiem, tomēr cīņa arī tādējādi ir nepieciešamais priekšnoteikums apziņas lielākai pilnībai. „Dabā nav nekas aplams, tur viss ir stingri motivēts — dibināts, visam ir sava nozīme“. Pretošanās dabai rada traģiskus pārdzīvojumus, un labi tam, kas var atgriezties pie dabas. Jaunlaiku cilvēka psiholoģisko cīņu pašam ar sevi un dabas balsi Poruks tēlo stāstā *Atraitne* (II, 33), kurā viņš nostājas kā mākslinieks — raksturu veidotājs. Jaunā saimniece Marta mīl savu vīru, bērnu, bet mīl arī mūziku. Kad negaidīti nomirst vīrs, viņa domā pārspēt sevi dabu, dzīvojot tikai garam, mākslai un aizgājēja atmiņām. Pazaudējusi ģimenes dzīves laimi, kas pastāvēja sirsnībā un divu cilvēku saderībā, viņa līdz ar garā lielo Bethovenu grib pacelties mākslas saskaņā pāri instinktam un visai dzīves ikdienai ar tās sīkajām prasībām. Viņai nākas izcīnīt dziļu dvēseles cīņu, līdz beidzot tomēr, parastībā iekšā paliekot, viņai jāpieņem dzīves un neatvairāmais dabas likums. Jo „daba ir pasaules un arī tautas saimnieks, nevis cilvēks“. Kad mirušā vīra draugs vairākkārt bildinādam, viņu par to pārliecina un kad viņa pati redz, ka pretojoties dzīvei mājās viss iet uz leju, ka dēlam cerētās intelliģences vietā attīstās rupji instinkti, un arī pašai vienmēr vairāk jāzaudē sava ideālisma saturs, Marta bildinājumu pieņem, atgriezdamās atpakaļ dzīves parastībā, pie saskaņas ar dabu un visu pasauli. Lādis baidījās un nemīlēja viņas jaunizraktās akas, lai gan tās dziļumā bij vēss un skaidrs ūdens. Tā „bija dziļa, tur varēja iekrist un noslīkt. Pie tam šis šausmīgais miers, tāds pats, kā dziļdomīga, auksta, nepieietama cilvēka dvēselē. Un Marta jūta, ka līdz ar šo aku arī viņas dvēsele bija tapuse dziļa, apkārtnei

auksta un nepieietama. Agrāk tā sasila ātri līdzcietībā un mīlestībā ar līdzcilvēkiem, it kā vecās akas ūdens pelkainā dīķa malā saulei spīdot. Tagad tā uzglabājās dziļumā auksta kā ledus.“ Tā savā intelligences cīņā no gara vientulības un dziļuma sabaidās viņa pati, tomēr izgājusi no cīņām apskaidrotāka, kad atkal jā-laujas brīnišķīgai neatvairāmai dabas varai, kuŗas vaibstos nekas nepārvēršas. Savam dievinātam vado-nim brīva gara lidojumā Bethovenam tad atliek novīt tikai asarām slacinātu vainagu.

Visu savu mūžu ziedojis mākslai, krietnais bračists stāstā *Vecais mūzikants* (II, 85) vecumā sajūt, ka cilvēka dzīvē, kuŗu viņš palaidis tās nevērodams, cil-vēcīgā laime stāv pāri visām „studijām, darbam un pārmērīgiem ideāliem, kuŗiem priekš reālās, laimīgās dzīves nav nekādas nozīmes“. Dzīli iemilējies savā skaistajā audžumeitā Agatē, viņš vēlētos, lai tā sa-sniegtu ģimenes laimi dzīvē, tāpat kā viņš beigās to vēlētos, juzdamies laimīgs, ja mirtu kā tēvs. „Laimīgs tas, kuŗš prot mākslu ar reālo dzīvi saskaņot. Šo sa-skaņu es novēlu tavai dzīvei! Dzīvo laimīgi, mana mīļā Agate!“ Bet cilvēks, kas atdodas mākslai, ne-pieder vairs parastai dzīvei un otrādi. Vēlīno iedomu apreibā vecajam mūziķim pašam tas jāpiedzīvo, — viņu kā nespējīgu atlaiž no orķestra, mākslas kvin-tesence Mnēmozina izslēdz viņu no savas valstības. Ar nožēlu vecais fantasts nobeidz mūžu, ka augstajam mākslas ideālam upurējis mīlestību, sniegdamies pāri dzīves īstenībai tai patiesības valstī, „kur priekšmetu tēli tikai dzejojas“.

Pretēji romantiskai cilvēka dabas neapmierinātībai nostājas dabas laužu gaišais, varenais, radošais pirm-spēks visā saskaņā un neatvairāmībā. Dabas varu pār cilvēku Poruks tēlo vienā no saviem spēcīgākiem un smalkākiem sadzīves stāstiem *Veseli laudis* (VII, 67). Daba var būt visur, pilsētā un uz laukiem, uz ciet-zemes un uz jūras, un cilvēks, kas pie viņas atgriezies

sekojot savai sirdij, seko arī dabas dotai dziņai. „Visur, kur daba, tur ir saskaņa — harmonija! Kur šās saskaņas trūkst, tur ir viltība un ārpātība. Daba, saskaņa, mīlestība! Visi trīs ir viens un tas pats.“ Vesela cilvēka instinktivais spēks ir viņā iemiesotā dzimtas ideja, kuŗu Poruks savam stāstam ņēmis par pamatideju.

Skrejošais Holandietis, Dēmons un Fausts meklē atpestīšanas romantiskajā, līdz nāvei uzticīgā sievietē. Mūžīgās vīrišķības personificējums, traģiski-kōmiskā rakstura izteiksme ir donžuanisms, par ko Poruks saka: „Mīlestība, kuŗa tā sakot atrodas uz robežām starp dabisko un dzejisko, jeb viņā tā ir pus dzejas un pus rupjas dabas, tā ir Bairaona Don Žuanā tēlota. Arī Donžuanš pēc nekā cita nedzenas, kā pēc uzticīgas mīlestības, lai gan pats ir neuzticīgs. Neizprotamais sievišķības noslēpums viņa mūžīgai vīrišķībai ir noslēpums, bet ne tāda paša noslēpuma nesēja sieviete, par kuŗām daba arī gādājusi, ka tās pārvēršas par Donnām Žuanetēm.“ Daba it kā jokodamās viņus iekšēja nemiera pārmērā padara dziļi traģiskus.

Poruks tāda likteņa piepildītāju vēsturisku personu tēlo skaistajā novelē *Grāfs Rodenšteins* (1901, VII, 55). Devies pasaulē laimi meklēt ne kā klejotājs, kam nekas nav pieņemams un kuŗš nekā nebūtu mācījies, kāds bagāts, nepazīstams zviedru students Haneborgs nonāk romantiskajā Tarantas pilsētiņā. Te viņu savaldzina nostāsts par grāfu Rodenšteinu, kuŗa trakulīgās dzīves liecinieces ir vēl teiksmainās pils drupas. Viņā un mīlestībā savu neizprotamu iekšējo nemieru gribejis noslicināt grāfs Rodenšteins, līdz beidzot kritis pie viņa mucas, un viņa gars klejo pa apkaimi, jaunus upuŗus prasīdams. „Un kad rudenī ienākas vīns, tad viņa gars arī apciemo savu veco dzimteni. Visiem neredzot viņš bauda vīnu no mūsu kalniem, bet ja viņš atrod kādu daiļu jaunavu, kuŗa jūt līdz ar pārgalvīgo

dzērāju, tad viņš to aizved. Tā atrod vietu ezera vilnos, kurš pie Rodenšteina pils kalna kājām pamazām izžūst.“ Haneborgs ir cilvēks, kura dēļ sievietes iet nāvē, bet viņš milu tur par nieku, vēlēdamies „atrast ņāvi ar vīna kannu rokā“. Viņš uzņemas sava priekšteča likteni. Haneborgs izliekas būt jautrs, bet viņš cieta, ļoti cieta. Visu viņa miesu un dvēseli bija pārņēmušas slāpes.“ Jo nevar nekā aizmirst, kas dzīvē noticis. Beidzot viņš patiesi iemīlas viesnīcnieka meitā Līziņā, bet Rodenšteins arī šoreiz prasa savu upuri.

Neizslikstošām atziņu slāpēm un iekšējam nemieram dzīvē piepildījuma šaurā lielpilsētā meklē modernais Roberts Landens romānā *Rīga* (III, 95). Kā vecākas aristokrātu ģimenes atvase, izsmalcinātais bagāta tirgotāja dēls, interesants, asprātīgs jauneklis, mākslas un literatūras cienītājs, kura lektūrā svarīga vieta ierādīta sevišķi Bairaona un Heines darbiem un kurš tiecas baudīt vismodernāko mūzikas mākslu, viņš ved „savādu, oriģinēlu dzīvi — drīz kā vientulis, drīz ar draugiem, kuri dzīvoja tāpat, kā viņš — bez galvenā mērķa, bez rūpēm“. Darbā neapmierināts, arī viņš savas atpēstīšanas meklē sievietē, aizvien viņam ir kāda „Lotospūķe“ no mākslinieču un piedzīvojumu meklētāju skaistuļu vidus. Gribēdams izpētīt dzīves tumšās un negatīvās parādības, gribēdams tās visas pārspēt sevī pārdzīvojot, viņš tomēr beidzot pārliecinās, ka šai atziņu ceļā sasniegt kādu noteiktu dzīves mērķi viņam nav iespējams. Beidzot viņš arī saplok, kaisles ekstrēmu saēsts, nespēdams izrauties no tumšā pārdzīvojumu bezdibena ar savu jūtīgo sirdsapziņu un smalko intelektu. Pašā sākumā izgaist jau illūzija par draugu, kas vadītu viņu uz pozitīva ceļa. „Viņš cerēja arvien atrast sev īstu draugu, kurš viņu varētu tā sakot atgriezt pie dzīves, varbūt viņu pārliecināt, ka viņš savās tumšās domās ir maldijies, ka pasaule, dzīve ir kaut kas lielisks, jauks, kuras baudas ir nolemtas cilvēkam, šim no dievības lolotam radīju-

nam. Jau vairāk mēnešus viņā karsa jūtas, kuras ar sparcentās pēc drošas vīrieša sirds, kuŗa līdz ar viņu varētu spītēt trūdu lejām un pacelties brīvu, neatkarīgu dzīves pārskatu augstumos." Labāko un piemērotāko draugu viņam krusttēvs domājas atradis dabaszinātņu kandidatā Vitolā, kas Robertu pavadītu tālākā ceļojumā, izraujot no Rīgas samaitātās šaurības, kur namī zemi, jo tradīcija prasa, lai tie nebūtu „augstāki, nekā iedzīvotāju pašu gars spēj pacelties". Bet arī zinātniskais pozitīvisms atnes tikai skepsi, neatrisinot dziļāko dvēseles problēmu. Kustība no vietas uz vietu, no sirds uz sirdi, no izjūtas uz izjūtu līdz ārpriekam, pašiznīcības domām ir viņa nolemtais ceļš, un beidzot dzīves īstenībā viņu vairs nespēj atpakaļ ievilkāt ne patiesā māsīcas mīlestība, ne māsas uzticība izklaidas ceļojumā.

Poēmā *Burvju pīpe* (XIV, 68) līdzīgs liktenis indu bagātajam daiļajam jauneklīn Ramahatam, kas Vakarēiropas kultūrā, Parīzē, izglītojis, izsmalcinājis savu prātu, iztērējis bagātību, jūtas sevi pazaudējis, ruinēts, kā veca un ruinējusies visa šī kultūra, zinātne, māksla. Šaubās un apnikā Ramahata grib palikt par fakīru, jo:

Fakīram ir viegla dzīve,
Tam nav jāmokās ar domām,
Kā ar grūti krāto naudu
Apties, kā atrisināt
Grūtos problēmus par tīrgiem.
Fakīram rūp debess lietas,
Un uz viņām gars man nesas!

Bet tad viņš atceras gudra ķīnieša dāvāto burvju pīpi, lai opija skurbā atgūtu aizmirstību, ko dzīve vairs nevar sniegt, kā nevar dot arī pazaudētā ticība. Aizmirstības svētlaimē tam, kas sevi pazaudējis, gribēdams padziļināt, izkaisījis materiālizētā baudu pasaulē, tad arī ir vienīgā izeja.

Sirdsskaidrības ideja Poruka darbos, neatlaidīga un dažādi uztverta tāpat kā mīlestības un mūžības temas, vieno vairākus stāstus, kuriem visiem par motto varētu likt citātu, ar kādu dzejnieks vēl pirms nāves iesāk nepabeigto stāstu (Nesatricināms spēks, XI, 127): „Patiesība ir augstākā politika; sirdsskaidrība ir augstākā vara.“ Vienā virzienā cilvēka psihiskā rosme apziņas skaidrību meklē pašai aizliedzībā, pieķeroties reliģiski-filozofiskām atteikšanās un cilvēkmīlestības patiesībām, bet vēl stiprāka cilvēkam dzīva, sevi piepildīt dzīves cīņās. Ētiskais attaisnojums kā vienā, tā otrā gadījumā vienāds. Visā visumā tas vairāk saskan ar pazīstamo Fausta apskaidrošanas teicienu dievu sfērās: „Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen.“ Pilnīga atsacīšanās bez jebkādas radošas rosmes Porukam nav tik pieņemama, kā apziņas tieksmju padziļināšana pašā dzīvē. Viss atkarājas no gara potenciāla, ciktāl tā spējīga beidzot visu nevērtīgo atmet, neizgaistot un neizdzīvojot sevis pasaulīgos, ikdienišķos pārbaudījumus. Šillers, kurš cieši turējās pie sava laika morāles noteikumiem, nepaceļas tik augsti cilvēcībā, kā Gōte, mezdamijs kaislību virpulī un atkal no visa tā atteikdamies. Ūdens darbības simbolā Poruks to izsaka: „Cik skaistu īpašību nav ūdenim! Visskaidrākā — tīrīt, skalot priekšmetus, pie tam sevi uzpurēt, tapt par samazgām, kuŗas katrs uzskata ar riebumu un splauj tām virsū. Bet nu ūdens atstāj miesas-samazgas, pārvēršas garīgā stāvoklī, paceļas gaisos un krit atkal lejup tīrs kā pērles, lai no jauna tīrītu zemes tumšās krūtīs. Un šī pate īpašība piemīt arī dažā cilvēkā.“

Sirdsskaidrības ideāls savu klasisko veidojumu dabū Poruka stāstā *Sirdsšķīsti laudis* (II, 7). Tanī tēlotais Zalkšņu tēvs pārgājis jau mūsu rakstniecībā un dzīvē par šīs ētiskās normas līdzību, kā viens no latviskākiem tēliem. Šis savādnieks, paputējušais saimnieks,

apkārtnes mantrausībā, skaudībā, dzīves raizēs un maziskumā glabā savu cilvēkmīlestību, pilnīgu atteikšanos no savtības, līdz beidzot arī viņam jāpamet viss, paturot tikai sirdsskaidrības apziņu. Savā sirsnībā „šis cilvēks pieder pie tiem ļaudīm, kuŗu lūpas savilkts aiz svešām dvēseles sāpēm, bet kuŗu acis tomēr izverd kaut ko laimīgu“. Viņš un viņam blakus nostādītais zvaniķis Saknītis ir nemirstīgā tuvākmīlestības gara iemiesojums, kuŗš nezina lielāka prieka, kā steigties otram palīdzēt, atdodot visu, kaut pašam trūkumā jāiznīkst cilvēku pulgotam. Viņam nav jāmeklē, jāizcīna iekšējā nemierā savs ceļš, apkārtnešiem viņa nesvaida. Poruks viņu identificē ar to mīlestību, kas parādās krustā sistā tēlā, beidzot paceldamies savā debešķīgā glītumā un mirdzēdams savā svētumā. Vienīgais iemantojums šinī pasaulē tad arī ir uzraksts Zalkšņu tēvam uz krusta

„Svētīgi ir tie sirdsskīsti,
Jo tiem būs Dievu redzēt.“

apziņa, kas viņu vadījusi viscaur dzīvei, kuŗā viņš līdzinās laipnības un mīlestības ēnai, bet ir pati patiesība. Līdzās viņam kā sirsnības un apgarotības tālāknesēja izaug audžu meita Anniņa, glabājot šo saņemto mantojumu kā īstas sievietes ideālu patiesai, dziļai mīlestībai. Viņa līdzinās baltajai rozei, kuŗu Poruks jau tēlo savā skolas laika ziemassvētku pasaciņā (Baltā roze, I, 7), kā visas rozes tiko atrasties pie prinča krūts, bet vienīgi tā cienīga atrasties šādā augstākā sasniedzamā laimē, kas savā ziedā glabā dzidro rasas pilienu, sirdsskaidrības simbolu. — Pēc Zalkšņu tēva pašsajūtas tiecas arī sirmā vectēvs stāstā *Vakars* (V, 159). Viņš centies vienmēr labu darīt, tomēr apstākļu spiests dzīvē reizēm bijis netaisns pret citiem. Sajuzdams mūža galu tuvojoties, viņš izlīdzinās ar visiem, lai mierīgi un ar skaidru apziņu nomirtu.

Labiem darbiem un cilvēkmīlestībai veltīta dzīve šais ētikas principos Porukam bez šaubām — vienkārša cilvēka varonības simbols, kā panākt pilnīgu saskaņu ar sevi un augstāku būtību. Laicībai tāds cilvēks gan pārvēršas par pelēku ēnu, bet savādu mirdzumu izstaro viņa sirds. Savā vienkāršībā nekā pasaulei nevar dot *Kukažiņa* (Mājās un celā, IV, 37). Tomēr visi tālā apkaimē viņu pazīst; „kam vien tik ar sirsniņu daudz maz sakara dzīvē.“ Katram viņai mīļš vārds, ko pateikt, un staigādama pa palso lielceļu viņa mīļiem skatiem svētī druvas un laukus, lai viss izdotos labi. Sirdī viņas bagātība — neizsikstoša labvēlība pasaulei.

Dzīves attaisnotājs pašai dziedībā un vientiesībā ir skroderitis Švipstiņš pasakā Zelta adata (X, 151). Likteņa dieves sūtītā zelta adata, ar kuru nebeidzamā labdarībā viņš gribētu aplaimot dzīves pabērnus, neatnes viņam pašam laimes, tomēr ar to viņš sasniedz uzpurēšanās piepildījumu, kas stāv pār visu. Tāpat atsevišķa mīlestība zemes karalim Ra Kanam tēlojumā Lielā mīlestība (X, 145) nav nekas liels un paliekošs. Ja kāds grib, „lai tauta viņu mīlē, tad tam arī jāmīlē pašam tauta — vairāk nekā viss cits pasaulē. Tad ir jāatmet katra maziņa mīlestība uz vienu vai otru, tad ir jāiet tautā, jāmācās pazīt viņas ciešanas un sāpes, izziņāt viņas domas un jūtas un visur palīdzēt un dot, bet nekad ņemt — mācīties lielo mīlestību.“

Kamēr mēchaniskā un industriālā kultūra arvien vairāk laužas iekšā dabā un dzīvē, savu pašai dziedēja, pazemības un sirdsšķīstības svētlaimi gribētu saglabāt apskaidrošanas alkstošie ticētāji, atsacīdamies no visa pasaulīgā, zemes kaislībām un jūtām. Mīlestība viņiem identificējas ar vispārējo cilvēcīgumu un dievību. Bēgdami no pasaules ļaunuma, brāļu draudzei uzticīgie pulcējas savu saiešanas namu aizvējā. Mīlestība, kas viņus vieno, nepazīst iekārošanas un

iegūšanas jūtu. Apbalvoti ar pašai dziedības gribu, šie laudis uz cieta ētisko tradīciju pamata patur saskaņu ar sevi. Poruks viņus visreljefāk parāda stāstā *Druvienas Sila ezera nolaišana* un svētceļojums uz Linteni (1905, X, 39). Pasaulīgais cilvēka dvēselē laužas iekšā tāpat kā mēchaniskā kultūra dabā, ienesot nesaskaņas. Hernhūtiete Maija sev tuva jauneklā mīlestību atraida: „Noliec savu lepnību, savu iedomību, un augstprātību; izskaudi savu spītību, pazemojies mīlestības priekšā, un tu baidīsī īsto laimību! Tu nepazīsti Mīlestības, tās Mīlestības, kuŗa gatava mirt priekš saviem brāļiem un māsām. Tā ir tā mīlestība, kuŗa stāv cīņā ar velnu, un šī pasaule ir tas velns.“ Pretī kultūrai cīnās arī pirmatnīgā daba ar savu valdnieku Meža tēvu, kuŗš „Velētavas kalnā uzcēlis savu valdoņa mītni“. Šī dabas pirmatnība visā notēlotā fantastikā un mistikā, stipra, viltīga, varena, mēģina atstāt cilvēka uzbrukumu tās gribai un brīvībai, cīnās pretim civilizācijai. Viņa tāpat mūžīga, kā Maijas sludinātā augstākā svētlaipe. Dabu izmantojot, savas labklājības nolūkos, cilvēks laupa tai viņas pirmbūti, pastāvību; ezera nosusināšanai mežainajā kalnā izraktais grāvis līdzinās vātij, „kuŗu cilvēki iecirtuši zemes miesās“. Par to daba prasa arī upu. Tās cīņa ar civilizāciju līdzinās cilvēka cīņai ar pasaules kārdinājumiem. Uzvarētājs paliek tas, kas dzīvo mūžībai.

Līdzās šiem latviskajiem sirdsskaidrības meklētājiem nostājas kristīgās pasaules teikā minētā, baltās drānās tērtā, sirdsskaidrā Grāla bruņinieka ideja fantazijā *Parsifals* (VIII, 61). Princis Dailonis, sirmā karaļa Tālivalda dēls, atmezdams visu pasaulīgo, sasniedz augstāko patiesību, paliek kalpot karalim Parsifalam, dievišķas apskaidrības, intelligentās radības un dailes saskaņas simbolam Monzalvatas pilī. „Tālumā uz augstas klints, jums grēcīgiem nepieietama, atrodas pils Monzalvata. Kas dzenas mūžīgi pēc pa-

tiesības, tas turp beidzot nokļūst un bauda neizsakāmu laimi, atpestīts no kaislībām, ja tas nav zvērējis pasaulīgiem daiļumiem mūžīgu uzticību.“

Nevarēdams zemes virsū sasniegt absolūtas skaidrības ar cilvēkmīlestību, indiešu princis, cēlais Višutana stāstā *Melnais baltais* (1905, X, 101) savām ilgām liek uzcelt baltu, mirdzošu marmora torni, kas ļaudīm paustu baltās dvēseles stāstu. Bet varas kārais galms tautai izsludina torni par melnu, tik vienīgi Višutanas mīlā Maija, jaunava bez viltus ar pazaudētu dvēseli, redz tā baltumu. Kad nicināti un vajāti pasaulē, beidzot viņi abi nokļūst augšā tornī, lūkojas zvaigznēs, vēro nakts dzelmes, arī viņiem pāri klājas izplatījums „tik melns, tik skumjš“, un viņi metas lejā uz cietajiem akmeņiem.

Mūžīgie cilvēces ideāli — patiesība, tiklība, gods pāri dzīvei paceļas kā teiksmaina maldu pils parabolā *Maldu pils* (II, 111). Cilvēks tiem pieķeras, bet laiības uzceltos milzu mūros noslēgušies tie te galu galā drausmīgā klusumā izrādās par aukstiem, nedzīviem tēliem. Indu karaļa dēls un tronmantnieks Agbars ir īsts pasaku princis, kam dzīve patiek, bet kuŗu visvairāk tomēr valdzina ideāli. „Jā, Ibn-Rašid, man ir ideāli: es apskaužu dievus, kuŗiem lemts dzīvot garīgā pilnībā, bez grēkiem,“ saka viņš savam vecajam skolotājam, nebūdams ne ar ko mierā dzīvē un dabā, jo tur daudz trūkumu un vājību. Vīlināts aplūkot augstāko ideālu maldu pili vecajos mūros, viņš lielās apaļās zāles vidū, starp marmora pīlāru rindām, vidū pie bagātīgi izgreznota galda redz sēžam cilvēkiem līdzīgus tēlus, mēmus un sastingušus, milzīgiem kalnu kristalliem laužtā burvīgi krāšņā gaismā. Šie tēli: Patiesība, Tiklība, Gods un citi labi gari, piesavinājušies cilvēku īpašības, auksti un sastinguši kā no akmeņa izcirsti, izdvašo miroņa smaku. Viņi ir bez grēkiem un tādi, „kuŗu labo domu acumirklis pārvērties mūžībā, kuŗi nedara ļauna, — tāpēc ka nekā nedara“.

Princis viņus uzlūkodams nu atzīst, ka skaistāka ir dzīve, kaut gan bez grēkiem tā nav domājama. „At-pakaļ — siltajā cilvēku dzīvē! Prom, mans mīlais draugs! Atzīt, grēku atzīt ir vairāk, nekā tīram būt! Dzīvot ir vairāk, nekā saltos mūros mūžīgi klusēt. Jā, nu es saprotu, cik liela ir grēcīgo cilvēku dzīve, cik varens ir viss, kas tajā slēpjas.“ Un saule spīdēja princim daudz spožāki pretim.

Dzejā Fausts, kuŗu Poruks apzīmē par quasi 3. daļu, un kas rakstīta 1903. gadā, Fausts un Grietiņa, debesis nonākuši, iekrīt mūžīgā garlaicībā, tāpēc, ka nav vairs lielāku pāri stāvošu ideālu, nav zemes maldu, cīņu un pārsteigumu, grēka nožēlu, vecās pasaules pretešķību, ir tikai svētlaimes garlaicība mūžīgās ēnās bez dzīvības saldām kaislēm, jūtām un tieksmēm uz brīvību, nav zemes skaistākā zieda — mīlestības un ciešanu, nav tāpēc arī vairs Grietiņai ko dziedāt nožēlu:

Benedictus qui venit
In nominae Domini.

Viņiem parādās Mefistofelis un velnišķi var pasmieties par šo laimi, tā ka atbalss noskan sudraba kalnos: „Es esmu apmierināts.“

Pasaule ir kaut kas pārspējams ar individuālo pārākuma apziņu, kas tomēr pašam tās nesējam nedod laimes. Tādi ir lielie savādnieki, pašlepnie individualisti, ejot cīņā ar apkārtni, apstākļiem, vai arī nobēgot vientulībā, lai paliktu nesatricināti sevī un paturētu savu brīvo gribu. Kā augstāku centienu sekmētājiem, ikdienas pienākumi un sadzīves priekšraksti viņiem nav pieņemami, jo tajos patiesība nav meklējama. Pasauli viņi sajūt divējādi — sāpīgi un priecīgi. „Un tur, kur sāpes vienojas, top neizteicama vienība, mīlestība, tur cilvēks atdabū savu dievišķo spēku.“ Turpretim sirds un prāta nesaskana, līdzsvara trūkums, rada smagas traģiskas cīņas sevī.

Sevi piepildīt radošā darbā tiecas mazais Matīsiņš stāstā *Asaras* (III, 33). Nostādītam pašā vienkāršākā dzīves istenībā par cūkganu, viņa apziņa sniedzas ar lielāko neatlaidību pāri tai skaidrajā ideālu un sirdscēluma pasaulē. Viņš ir centības un daiļuma tieksmju iemiesojums, vēl jauns un nezināšanas tumsai padots, raudzīdamies augstākā dzīvē, „nekā tūkstoši citi, kas uzturas ciņā viens otru nomaitā, bez kāda labāka, ārpus ikdienības atrodošās mērķa, ēd, dzer un nomirst“. Viņa iecerētais ideāls, skolniece Marija, arī nojauš, ka viņai līdzās iet zēna veidu pieņemis gars, raujot sevīm līdz „pasaules traģiku radošās telpās, kur liktenis ar likteni cīnās, kur verd īstais asaru avots“. Matīsiņš pats meklē sev ceļu, meklē izteikties, veidojot akmeni savu iedomāto ideālu. Klausīdams savai iekšējai balsij, kas laužas izteikties mākslas darbā, viņš savu sapņu tēlu, Mariju, cērt vienkāršā lauku akmenī. Bet ļaudis, pasaule, viņa veidojumu iemūrē ceļamajā stallī; iedomātais ideāls arī varbūt dienās tiks ierauts kaislību tvaikos, pazūdot „mūžu ideāliem un sirdsšķīstībai“. Tomēr tā domu pasaule, kuŗā jau mazs Matīsiņš mēģina ieskatīties, ir skaistāka par esošo un nav vienkārša illūzija. Kad naktī, no mūra ārā laužot savu veidojamo tēlu, viņš pats krīt un tiek saspīests, nāves murgos zēns redz milzi paceļamies un raudam augstā kalnā par zemes niecību. „Tu esi liels, spēcīgs! Tu raudi! Jā, es zinu, kāpēc tu raudi! Tev viss izrādās tik niecīgs, tik maziņš, tu vienīgs esi liels! Tev nav šeit nekas, ko iesākt! Un citur tev nav vietas. Redziet, redziet, kā milzis raud!“ Asaras simbolizē cilvēka iekšējās dzīves intensīvu kustību, cenšanos, radošo dziņu. Porukam viņas nav nespēka un nevarības pazīme, jo asaras pazīst vienīgi jūtīgs varens gars, ne brūtāla spēka iemiesojums. Viņas vislabāk piederas arī daiļuma tēlam dzīvē un radītā mākslas darbā. —

Vecais Krišjānis, vienkāršs kalpa vīrs, stāstā *Baltās drānas* (IX, 7), mūža galā redz, ka visa viņa grūtā dzīve bijusi aplama, nekā nav devusi ne pašam, ne ģimenei un „ka pie visām savas dzimtas kļūdām viņš pats ir galvenais vainīgais“. Pasaules mantas viņš nevēlas, vienīgi skaidribu gribētu just sevī un ap sevi. Dzīve ir grūta, taisni stiprais jūt to vislabāk un prasa attaisnojuma. „Vai nebūtu bijis labāk, ja viņš jau pašā sākumā būtu ienīdējis savu sievu un bērnus, pat sava paša dzīvību, kur tā nesās uz laumu?“ Tagad bez cerībām bērnos un ar ilgām pēc tīra, balta krekla sestdienas vakarā, viņam jāatkrīt apkārtnes nevīžībā, pie tiem, „kuŗu redzes aploks neaptver lielāku ilgumu un plašumu“. Kad strādnieki sapulcējas, lai prasītu reformu sava stāvokļa uzlabošanai, Krišjānis vairs netic nekam. „Jums ir vispirms ar sevi jātiek skaidrībā, tikai tad jūs varat no citiem ko prasīt!“ Sevī viņš apzinās, ka nepelna baltu drānu, pēc kuŗām visu mūžu ilgojies.

Pārbaudījumi cilvēku padara labāku, pat nejaušos ikdienas pienākumos, raizēs un sadursmēs apklusina tā nesavaldāmo egoismu, naidu, skaudību, visas tās tieksmes, kas grūti savienojamas ar augstāku apziņu. Reālajā stāstā *Dzīves miklas* (II, 61) Poruks tēlo dīvus kaimiņus, vīrišķīgo lielmanīgo Kārkliņu, klusi kaunīgo, labsirdīgo Liepu un viņu nesavaldāmi ķildīgās sievas, kuŗas salamājušās un sakāvušās beidzot nonāk cietumā un kad tiek ārā, jūtas kā atdzimušas, beidzot salabst, pie kam naidu palīdz izlīdzināt viņu bērnu mīlestība. Pāri tīri reāliem toņiem šīnī stāstā Poruks dziļāku psiholoģisku pavedienu risina klusajā, vairīgā Liepā, kuŗš sievas dzīts dodas uz tiesas namu, lai iesūdzētu kaimiņieni. Ceļā viņš šaubās un paklusās bailēs pārdomā, cik briesmīgs nemiers tirda visu cilvēci, meklējot tikai sev taisnības, bet pašai visur grēkojot. Miers un dzīvība valda dabā, atbalsojoties Liepas sirdī, kad viņš savu skatu vērš uz debesi, ierauts dzīves nemierā, bet nojaušot labākas iespēju. „Tā

nav istā pasaule, kuŗu mēs redzam, man liekas. Tie ir nieki un blēņas. Pasaule ceļas, viņa reiz būs. Viņa reiz būs un sapņu redzētājiem nokritīs it kā zvīņas no acīm!“ Pārbaudījums nāk izklidīnot cilvēka sirdī dusmas, visu kremtošo naidu, kā pērkons izvēdina gaisu.

Novelē *Sīmanis Gaigals* (VIII, 7) individuālists un protesta gars Sīmanis Gaigals domā par cilvēku likteni, kas arī viņam līdzienā dzīves ceļā agri aizstāties priekšā. Nekā viņš pasaulē negribētu sev laicīgā, panestu arī nodarīto netaisnību, ciešot klusībā, ka neviens tā lai nemanītu un nenojaustu, arī viņa iece-rētā Valija, kas iziet pie brāļa. Bet „sirds paliek sirds ar savām vajadzībām, vai tā būtu izglītota vai neiz-glītota cilvēka krūtīs. Ievainota, jo stiprāki viņa sāp tam, kuŗš neprot apreibināties, meklēt mākslīgi pēc aizmirstības.“ Savu patstāvību un izjūtu skaidrību Sīmanis Gaigals grib panākt, aizbēgot meža vientu-libā, lai tur aizmirstu arī mīlestību. Bet kad arī te dzīve un sirds prasa savas tiesas, Sīmanis nozūd pa-visam, un neviens nezina, kur viņš palicis. — Rak-sturā un liktenī viņam tuvs lielais savādnieks roman-tiskajā teikā *Mežinieks* (V, 13). Brīvi meža vientulībā viņš gribētu dzīvot, bet arī te nevar izbēgt cilvē-cīgām kaislībām, kas laupa viņam atrasto skaisto līdz-biedreni. Viņš ir nepārlemjošs, tic, ka pasaulē valda tāds likums, „pēc kuŗa īsta mīlestība divus nejauši saved, tāpēc ka tas tā ir nolemts.“ Šis likums piepil-dās, bet piepildās arī otrs, ka „cilvēks nav likts uz īpašas zemes lodes līdz ar vajadzīgo laimi,“ kuŗu Mežiniekam barons Drachenbruts, arī savas laimes meklēdams, nolaupa. „Neizprotama daba, neizskaid-rojama dzīve.“

Faķirs Mantra tēlojumā *Faķirs* (VI, 181) iziet cīņā pret netaisnību, nepieņemdamas Brāmas pasaules kār-tības. No augstākā kalna viņš vēro, ka visa daba ir pilna cīņas pēc uztura, kuŗa dēļ zvēri nomaitā zvērus,

bet cilvēks cilvēku — aiz zelta. Brāma arī viņam laupa visu, lai gan viņš ir miermīlīgs, pieticīgs, pazemīgs. Pazaudējis visu, viņš sacēlas pret Brāmu. Ne tam par slavu, bet spītēdams savās patiesības slāpēs nostājas uz celma, nostāv tur septiņus gadus, spītīgi klusēdams. Viņa seja pārakmeņojas tumši draudoša, dziļdomīgi Indijas karstā saulē pārvēršas viņa vaibsti. Redzēdami fakīra nepārspējamo gribu, laudis un arī zvēri viņu uzlūko ar baigu godbijību. Šis Mantra — vistuvākais radnieks Bairona Kainam, kas sacēlas pret Dieva radīto pasauli un cilvēkam doto niecību. Brāmam spītēdams Mantra pārvēršas putekļos, bet viņa protesta gars padara to par svēto. Viņa gribas spēks bija nepārvarams. Gara radnieks viņam *Klusētājs* (II, 167), kurš savas domas ar milzu āmuru kaļ klinšu sienās, uzšķildams laudim uguni — gara pasauli aizdedzinošo dzirksti. Laudis viņu sadedzina paša atradumā, bet liesmās vēl viņš klusuciešot pēc roku dzelžiem atrod mēchanikas likumu, ka silnums izpleš ķermeni. Parastās ilgu domas izklist tālajās pasaules telpās, neatgriežoties atpakaļ „gatavas un pilnīgas uz domātāju“. Spēcīgas un radošas tās pārvēršas tikai pašizjūtā sakausētas par dziļāku atziņu.

Pasaulei likt sajust viņas egoismu un nesaskaņas gribētu vecais ideālists, ērgelnieks Lamberts stāstā *Ērgelnieks* (IX, 67). Jaunībā ar savu kompozīciju Svētā Cecilijas dziesma, viņš dabū godalgu, bet iegūst tikai skaņus un naidniekus savos biedros. „Ar mākslu, ar ideālām skaņām viņš bija sacēlis ļaunumu!“ Savā skepsē viņš visu mūžu balso klavieres, četr- un trīskāņainos instrumentus, „kurī ne mazāk noskaņojušies, samaitājušies kā cilvēki“. Iedams no muižas uz muižu, no skolas uz skolu tveicējošās vasaras dienās, viņš bieži nonāk arī tādā skolā, kur instrumenta nemaz nav. Visā pasaulē viņš gribētu ienest cēlo saskaņu, citas laimes nevēlēdamies, lai arī pašā

izgaistu cilvēcīgo nesaskaņu ļaunums. Nokļuvis beidzot baznīcā draudzes dievkalpojumā pie ērģelēm, viņš spēlē atkal savu Cecīlijas dziesmu — par pasaulē likteni, par varu un nespēku, par mīlestību un ienaidu. „Labā roka viņam likās pieturot augsti diskantā ideālu, — basi steidzās augšup, un tad tie satikās ar augšējām skaņām, sasitās naidīgi disharmonijā, iebrēcās, lādējās un vēlās atkal lejup — atpakaļ neziņā, izmisumā. Bet augšējais, cēlais akords palika kā „ērģeļu punkts“ uz vietas, līdz tas izdzisa. Tad nāca šalkoņa, steigšanās, pošanās, tad nedēfinējamas, nepielīdzināmas meldijas un iebrukumi galvenajā tematā, līdz viss atslēdzās dailā saskaņā un Cecīlijas slavas dziesma sagrāba visu klausītāju sirdis.“ Tad ērģeles iebrēcas, skaņas nosmok, Lamberts triekā saņemst. „Viņš bija savu bēdīgo un tukšo lomu izspēlējis.“ — Tāpat cīnā pret cilvēku kaislībām un ļaunu iziet jaunais mūzikas mākslinieks tēlojumā *Mūzikis* (VIII, 195), jo mūzikas māksla ir nevien garu pacilājošas baudas nesēja, bet arī tiesātāja, labotāja. „Kas ir dzīve bez augstākas cenšanās, bez gribas pēc kaut kā labāka un krietnāka, nekā ikdienišķība to dod, — nekas, nekas! Redzi, es viņiem gribu atdarīt ausis un acis! Es gribu tiem spēlēt viņu asiņainās un briesmīgās vēstures simfoniju, es gribu satriekt viņu nelietību, viltību, mēlnesību, viņu mantas kāribu un netiklību, viņu skaudību un ienaidu.“ Uztaisījis milzu klavieres un sacerējis bargu trakojošu simfoniju, viņš laudim spēlē. „Klavieres dārdēja, kļiedza, brēca un jumts sāka drebēt. Bet sāka drebēt arī klausītāji. Visa cilvēces vēsture atdzīvojās. Visi viņas nelietīgie un ārkārtīgie kari sāka atdzīvoties milzīgajā instrumentā. Bet netikvien cilvēces giganriskā kaislība uz ļaunu atskanēja iz klavierēm, pa starpām arī maziskums un niecība spirinājās, kā nīcības pabērni, tur kvieca īgnums un nesaprašana, tur urkšķēja nemiers un neziņa, katrs klausītājs juta, ka te viņu tiesāja.“ Satracinātie ļaudis mūziķi nogalina un

sadauza viņa instrumentu, bet tad tikai atjēdzas, kādu neprātu tie pastrādājuši.

Gluži dabīgi šiem nemiera gariem un protestētājiem ir sakars ar Nīčes saucienu pēc pašlepna un stipra cilvēka, brīves, augstākas inteliģences nesēja — pārcilvēka. Līdzās tam nostājas Kristus atteikšanās varonība, sirdsskaidrība, ticība kā pilnības ideāls stāstā *Viesis* (IX, 179), šai Poruka vienīgā darbā, kur abi jautājumi ņemti kā divas pretešības, tomēr nemeklējot sintezes kā vidusceļa. Pilsoniskos tīkumos un apstākļos uzaugusi, Elvīra grib kalpot augstākam uzdevumam, studē zinātnes, Nīčši, uzstājas ar priekšlasījumiem par viņu, Hauptmani, Ibsenu. Sadursme ar aprobežoto apkārtni un dziļi sirdī slēptais miera nesējs Kristus viņu met šaubās par savu meklējamo patiesību Nīčšē. Aizvien tas piestājas „lūdzošu, valgu skatu“, kā lēns, cēls ceļavadonis. „Es nāku labprāt, kad mani aicina, bet es arī eju, kad manis negrib. Gaidīt es esmu mācījies un gaidīšu līdz mūžībai. Manim pieder miers un izlīdzināšana.“ Patstāvības un pasaules pārveidošanas slāpstošā Elvīra pieķeras jaunam tehnikim-materiālistam, kurš viņu pamet, tēvs padzen, un tad postā pirms nāves parādās klusais viesis, nesdams meklētājam mieru un patiesību. „Nīčše ir bargs pērkons,“ bija viņa teikusi priekšlasījumu beidzot. Satriekdams viņš grib atjaunot pasauli, pašķirt ceļu saules gaismai, stiprajiem garā. „Nīčše mums sludina un atgādina, lai mēs saņemam mūsu mantojumu, un mūsu mantojums ir visa plašā pasaule!“

Cīņu gars Poruku valdzina kā spēks, ja tānī parādās daļums un tiekšanās uz augstāku pilnību. Satūra būtībā, turpretim, mūžībai vairāk pieder Kristus sludinātā cilvēkmīlestība. Drīz vienai, drīz otrai pusei Poruks pieķeras nevis tāpēc, ka nevarētu izšķirties, kam vairāk pieder viņa sirds, bet gan tāpēc, ka liela patiesība slēpjas kā vienā, tā otrā pretstatā un kaut kāds vidusceļš ne vēlams, ne iespējams.

Plašumu cilvēces attīstības jaunam spēkam pašķir Napoleons — „jaunas dzīves kalējs, lielais ķirurgs, kas laimīgi operēja trūdošo cilvēci“ (Napoleona nāve, viencēliens, XII, 99). Nicinādams rupjas dabas kalpībā nogrimušo Eiropu, kurā pat kauns bija dzīvot, kareivja varonības ģenija vadīts viņš pavēlēja šaut tūkstošiem lielgabaliem, lai tā atmestos. „Mūžīgā intelligēnce lai ir mūsu spēku mērķis. Šis intelligēnces dēļ es pavēlēju šaut. Mans Bertran, tu mani pazīsti.“ Līdzīga doma Poruka dzejā Kaŗš:

Kāpēc stiprie vīri kaujas,
Kāpēc asām bultām šaujas?
Kāpēc smagās vāles tver?

Pasaule grib jauna gara...
Rīts; jau valda jauna vara;
Zeme as'nis kāri dzer.

Drāmatiskā sarunā *Nemirstīgie* (XII, 167) visus lielos gara milžus — domātājus, māksliniekus, reliģijas meklētājus, kara vadoņus — vieno Elizijas apskaidriba, jo katrs tie sevi piepildījuši cīnoties par cilvēces attīstības augstākiem ideāliem. Draudzīgi sarunādamies ienāk Platōns un Gōte, Napoleons ar Baironu, Luters viens pats, stingru gaitu, paceltu galvu. Vāgners pasludina, ka Nicše nomiris. Viņu sagaida Cilvēka dēls, jaunavas, bērni. Visi apsveic drošsirdīgo, kuŗš nebaidījās karot par savu patiesību arī pret Kristu. „Kuŗš Cilvēka dēlam pretojas patiesības pēc, tas tomēr tiek apskaidrots,“ saka protesta gars Bairons. Cilvēka dēls: „Es viņam došu baltas drānas. Viņš bij tīrīgs.“ Mirstot viņš jūta mīlestību, saskaņu:

Vārdi kļuva patiesība:
Mīlestība, mīlestība
Tomēr beidzot pārņem garu.

Prātnieciskā doma šais Poruka raksturīgākos idejiskos darbos gandrīz visur novesta līdz apoteoziskai skaidrībai. Reizē tajos noskaidrojas arī paša dzejnieka ieņemtais stāvoklis tik dažādā, reizēm pilnīgi pretēju parādību uztverē. Mazā cūkgana Matisiņa nemiers, Anša Vairoga, Rodenšteina un veselu ļaužu mīlestība, pašaieliedzīgās ticības sirdsskaidrība un Mantras pašlepnā sacelšanās pret pasaules netaisnību, beidzot Napoleona un lielo cilvēces cīnītāju novadīšana Elizijas klajumos, — Poruks visam redz attaisnojumu, kur piepildās gara tieksme augstākā būtībā. Īstenībā pārvēršamā ideja iet vairāk pozitīvā virzienā, kamēr jūtamākais noliegums iesākas, kad varoņa iekšēja neziņa, nespēks un nesaskaņa nevar izlauzties vai arī nesniedzas pēc augstākas apziņas. Poruks šinī sakarā bieži iemetina tīri filozofiskas replikas, kas diezgan cieši saistās ar varoņa psiholoģiju un visu satura uztveri, kur galvenā doma nerisinās lielākos notikumos. Cilvēka dvēsele atvelkas kļūsumā, lai sevi apjaustu, jo tai ir savs noteikts konkrēts satvars. Viņā sakņojas cilvēkmīlestības, sirdsskaidrības, patiesības un dailes ideja, pēc kā cenšas Ansis Vairogs, ko sevi jau nobriedušu jūt Zalkšņu saimnieks un par ko cīnās Klusētājs. Dvēsele ir tā prizma, kas uztver un izstaro dzīvības būtību. Skaidrības un patiesības ideāls tad arī ir īstenībā pārvērsts apziņas stāvoklis, ar ko cilvēks no cilvēka atšķiras. „Zem dvēseles es saprotu visu piecu prātu sakopojumu“ saka Poruks. „Dvēsele ir sevi atmošanās, augstākā pašapziņa, savas individuālītātes — sevis paša, sava īpatnīguma pilnīga saprašana.“ Kur tā trūkst, tur nevar būt arī dvēseles. „Dvēsele mīlē patiesību, īstenību; kā prātu sakopojums viņa katru acumirkli cilvēkam rāda viņa kursu, viņa īsto stāvokli, viņa noderīgumu un nozīmi citu cilvēku starpā, vispārīgi pasaulē. Dvēsele ir galvenais izvilums iz visa cilvēka, viņa satvars. Viņa ir cilvē-

kam mikrokosms, kā pasaule tam ir makrokosms, tas ir, dvēsele cilvēkam pasniedz pasauli kā mazumiņu, kuŗu baudīdams cilvēks sajūt lieliskumu, varenību.“ (Mīlestība dabā un dzejā.)

Klusums, kuŗu Poruks cildina, piederēšana sev pašam dvēselē nogremdējoties, ir viens no pamatnoteikumiem, lai cilvēks pats sevi dzirdētu dvēselē un saprastu savas augstākās tieksmes. „Trokšņu ir daudz, bet miers ir tik viens!“ Ārpasaules ierosme tanī nogrimst kā zeltā pārvēršami dārgumi. „Viss piedzīvotais ierakstās mūsu dvēselē un top par mūsu garīgo mantu.“ Pārkausējošās ir jūtas, dvēselē sakāpināta mīlestības un sāpju spēja. Pēdējā ir psihiskai rosmei neatņemama īpašība, nevis kā nelaime, jo „ciešanas cilvēku apskaidro, tā ka viņš apzinās savu augstāko uzdevumu“. Šinī sakarā tad arī daudzzinātais pesimisms neidentificējas ar ciešanām, lai gan traģisms ar tām saistīts.

Pesimisms Porukam, kā katram lielam radošam garam, izrīs no pašas lietu būtības un nepilnību pašsajūtas pret visumu. Bet šis pesimisms nav noliedzība. „Cilvēkam ar sirdi jāiet bojā, citādi jau viņš arī nav cilvēks“. Tak vienmēr viņu kā meklētāju apstaro gara augstākās būtības ticība, un šādā psiholoģijā neiekļaujas noliedzošā vienaldzība, romiešu, Horācija, anakreontiķu, Veidenbauma iznīcības pravietošana kā tīri intelektuāla norma. Poruka darbos šās noskaņas pavisam nav. Tādu pesimismu viņš pat cenšas atvairīt ar prieka mācību. Drūmie motīvi viņam līdzinās baironisma pasaules sāpei, kaut gan ne tik noteiktā necības apziņā kā Baironam. Kas zīmējas uz varbūtēju Šopenhauera ietekmi, tad tā nevar būt tieša, bet gan drīzāk caur Vāgneru, tai pašā atpestīšanas sakarā, jo par pesimisma pravieti Šopenhaueru Poruks pats saka, ka tas, būdams liels braminu un budisma mācības cienītājs, nav pietiekoši ievērojis Budas simbolistiskā būtes rakstura, no „kuŗa meta-

morfozām taisni lasāms mērķis pilnībai un skaidrībai", ne noliegšanai. Uz šopenhauerisko pesimismu pilnīgi var attiecināt viņa dzeju *Pesimists*, kurā vairāk Poruka irōnijas nekā pašsajūtas:

Bez zvaigznēm manas dzīves nakts,
Bez saules manas dienas;
No citreizējām cerībām
Vairs manīm nav nevienas.
Vai tāpēc zvaigžņu debesīs
Nav, ka man aklas acis?
Vai cerības tur vainīgas,
Ka es tām kapu racis?
Viss, viss ir plaša pasaulē, —
Bet tas priekš manis, nieka,
Nav radījis un izcēlies;
Es esmu būtne lieka.

Šāds pesimisms Porukam liekas līdzīgs ateismam, kas neved pie atziņām. Radošas turpretim ir sāpes, kuŗu mērs atšķir varoni no parasta cilvēka, savu pilnību sasniedzot dievības traģismā. Sāpēs cilvēks piegriežas mūžībai. Bet attīstībai nepieciešams arī prieks, liksmes nozīmē, kas cīņā uz pilnību stiprina garu. Poruks to gribētu redzēt dzīvē, gan mazāk saistot ar kaut kādām augstākām tieksmēm, bet galvenā kārtā kā veselīgu jaunatnes apstarotāju, kuŗai „prieks un jautrība ir laimes galvenākie faktori”. Dzejā pesimisma noskaņa neizdzēšama, jo traģikā slēpjas galvenais skaistums, kas liek pārdomāt dziļāk par dzīves īstenību. Šo traģiku noliedzot, būtu jānoliedz visi augstākie centieni, cīpas, cēlākas domas un griba. Vislielākā traģika jau arī un visneauglīgākā iesākas tad, kad viss piepildījies. „Kam ideālu nav, tas nepazīst arī traģikas.” Tāds cilvēks vienkārši „izmelojas dzīvei cauri”. Traģikai pielīpušais asaru un pasivitātes simbols nav nespēka, bet gan pārspēka pazīme. „Ibsens saka, ka ciešanai esot liela vara. Tiešām pasivitātei ir daudz reiz lielāka spēja, nekā aktivitātei”. Šādu argūmentus Poruks pāris apcerēju-

mos (Quo vadis un Vai pesimisms rakstniecībā ir notiesājams? XVII) droši vien raida pretim viņa darbu tulkotājiem kritiķiem, kuŗi tā arī neizprata viņa sāpju filozofijas un asaru motīva. Visi lielākie gari, īpaši rakstniecībā, saucami pesimisti šā vārda dziļākā nozīmē, kā tas parādās arī pie Poruka, bet šāda pasaules sāpju izjūta ir radošas dabas.

Dvēsele savu dziļumu sasniedz mīlestībā un sāpēs. Bet cilvēkam dots vēl gars, kam nemitīgā attīstībā „jāmainās uz augšu“. Saistīts ar visa cilvēcīgā dziņām, ar ļauno un labo, tas padots duālismam, un tā cīņa par savu pilnību empīriskā pasaulē divkārša. Pretešķību principā, kas cēlies jau „pašā sākumā, kur viss radījās un tika radīts“, kā redzams arī mītos, viss ir kaut kas pārspējams iekšēji un ārēji, ne noliedzams, lai brīva kļūtu individuālā griba. Šini virzienā pieķeršanās tīrās cilvēcības idejai, kas Poruka darbos ir un paliek galvenā dominante, jau traģiskākas dabas, bet reizē arī īstenāks ceļš uz radošo pilnību.

Cilvēks ir „kādas dievišķas idejas iemiesojums“, un līdz ar to katrā cilvēkā ir sava pasaule, kuŗa ar otra pasauli tikai tiktāl saskan, cik lielā mērā tās kopā dod spēkam izdevību darboties. Vienīgi darbībā var rasties pašapziņa, kā zeme saules apspīdēta darbojoties rada puķes. „Ideja par cilvēcisko bez kaislībām un tieksmēm top glēva un tumša.“ Darbību un cīņas ierosinošie pretstatī pasaulei doti jau no paša sākuma, un arī cilvēks tos manto no pirmprincipa. Cilvēks tad arī cīnās ar ļaunu, cīnās par savu apskaidrību, par tālākām atziņām, nebijušo. Te augstās cilvēcības ideja paceļas individuāla un nepieciešama visai sabiedriskai attīstībai. Viņā „dievišķais meklē cilvēcīgo, cilvēcīgais dievišķo“, kā ideālu, kas vienmēr veidojams cilvēkam pašam līdzī veidojoties. Augstākos ideālus sabiedrība aizvienam nesaprot, noliedz, vajā, uzlūkojot tos kā kaut ko pārspīlētu, nedabīgu, kas traucē

mierīgo dzīves gaitu. Tiklīdz cilvēkam atzītais ideāls paceļas pāri parastajam, ikdienišķam, instinktivam daļuma un tikuma sfērās kā atziņu tieksme, tad šis objektīvais ideāls ir tas cilvēces labklājības tālākais mērķis, pēc kura jācenšas. „Ne tik cilvēks vien attīstās un tuvojas ideālam, bet attīstās tas viss, pie kā cilvēks saistīts. Un cilvēks jau ir pie visa saistīts. Viņa dzimšana un nāve ir tikpat ievērojams notikums, kā kādas saules sistēmas izcelšanās un sabrukšana. Ideālam pakalsteidzoties, abi nogurst un iznīkst. Tālu priekšā visām lietām ir ideāls. Bet mūžība visas lietas tuvina ideālam“ (Ideāls kā ideja un kā jēdziens, XVI, 59). Šai Nebijušā vienmērīgā tapšanā no pretstatiem, cilvēka dvēselei, kas cenšas uz darbību un piedzīvojumiem, atpestošās svētlaimes nevar sniegt nekāds „aizmirstības dzēriens“, izdzēšot atmiņas, laiku, dziņas, lai dzīvotu mūžīgā mierā, bez laba un ļauna sadursmes. Tolstoja sludinātā „mūžīgā miera pasaule“ tai būtu ēnu valsts, kurā „jāpanes vairāk mocību, nekā tagadējā melu un viltus pasaulē“. Jo te vairs nebūtu ko pārspēt un ko tiekties uz augšu. Pretim tai paceļas darbīgais, pašapzinātās brīves un varas cilvēks, skaistuma un spēka savienojuma simbols. Starp abiem viņiem nostājas Gōtes garīgās evolūcijas ideja un Vāgners.

Vāgnera skandināvisko mītu dzejā Porukam liekas visskaidrāk izpaudusies cilvēcīguma un skaistuma ideja, kurā ietelp arī kristicisma dievišķā līdzcietība, „kā viscēlākais un visdaiļākais mīlestības veids“. Pāri vēl paceļas atpestošās brīvības tieksmes, gara sniegšanās pēc augstākās intelliģences. Taisni ar savām ciņām „Votāns, cēluma un dailes ziņā, pārspēj visus citus dievus“. Nīčes spēka un skaistuma sinteze ierosinoši Poruku pievelk līdzīgi tam, kā viņš ap-sveica katru jaunu parādību domas un sabiedriskā attīstībā, tak nevarēdams sakust ar to. Vāgneru, turpretim, viņš mīlēja kā tādu, kurš cilvēcīguma „gaismas

starus pārvērtā meldijās un ideāltēlos — Parsifalā, Loengrinā, Zigfridā, kas pilni spēka un dailes. Tas stāv ciešā sakarā ar Poruka reliģisko sajūtu.

Vakareuropas skepticisms un kultūrālā rosme Porukam ārzemēs uzlika lielu pārbaudījumu mājās ieauģušo sirdspatiesību jēdzieniem, tāpat visam bērībā uzsūktam ticības ideālismam. Tomēr nebūdamš pēc dabas dogmatikis, viņš krīzes nepiedzīvo, bet gan meklē galvenā kodola, kāds katrā mācībā atrodams. Vienojošais tad arī pašā atziņu vidū nostājas cilvēcības ideāls, kas izpaužas reliģijās, filozofijā, mākslā, pašā dzīvē. Starpība redzama tikai tā attaisnotajos līdzekļos. Līdz ar Vāgneru un Koredžo Porukam cilvēcības jēdziens saplūst ar katras lielas mākslas vadošu domu, ka cilvēks tiecas atpestīšanas. „Te es atjēdzu, ka cilvēks ir atpestījams, un es sāku ticēt ar saprašanu,” saka viņš par Koredžo skaistuma ideju madonnās. Tādi arī Poruka varoņi, kuŗos izpaužas kaut kādas reliģiski-estētiskas atziņas. Šie varoņi tanis dzīvo, gan kristicisma, gan budisma (Mantra), gan panteisma sajūtā un apliecina to ar visu sevi.

Reliģija kā augstākās būtības apziņa rada gan gaišas, gan skumjas skaņas, liekot sajūst cilvēkam viņa niecību, vai atpestījošā varu. Turpretim ticības nozīmē reliģija Poruku maz nodarbina. Kristicisms iegūst priekšroku, jo tam pamats jau diezgan saaudzis bērības iespaidos un tā biblisko priekšstatu neizdzēsa ne lielpilsētas dzīve, ne zinātniskās un filozofiskās atziņas; tanī arī izaug neaizmirstami pašaizliedzības tēli, kas dzejniekam, bez šaubām, radošā procesā sagādāja laimīgas saskāņas brīžus viņa paša sirdī. Kristīgā ticība tomēr ar savām dogmām nav būtības dziļāko mīklu atrisinātāja, tikai viņā ietelpošā cilvēcības ideja kā pārbaudīta slēpj sevī sirdsskaidrības, augstākas mīlestības un mūžības tieksmes. Hernhūtisms, kas vairākos Vidzemes apgabalos atrada auglīgu zemi jau 19. gs. sākumā, vienkāršā tautā no-

stiprināja ētiskās apziņas pamatus, pretēji kanonizētai baznīcai ar tās dogmām. Druvēniešu brāļu draudzē Poruks tanī savu piederīgo vidū stipri ieauga. Bet pāri hernhūtiešu centieniem gāja laiks, un Poruks netiecās atdzīvināt ne sevi, ne citiem hernhūtisma idejiskā satura. Paļaušanās uz aiziešanu debesu spozmā „pasaules tumsu izbrīdušiem“, nepacel, bet gan nomāc brīvas apziņas slāpstoša jaunlaiku cilvēka garu. Viss arī ar laiku izvērsās par atkārtojumu rituālu, kurā vienkāršie sacītāji dažreiz vairāk smieklīgi nekā valdzinoši. Sirdsšķistība bija viena no šām atziņām, pazemība, tuvākmīlestība, pasaules lepnības atmešana un visa aktīvā noliegšana. Bet „hernhūtieši ir miruši!“ atskan Poruka drāmā. Vienu mantojumu, ko Poruks nā hernhūtiešiem visneizdzēšamāk saņēma, tie ir viņa skaidrības un saskaņas simboli, kuri tad arī dzejiskos darbos sastopami uz katra soļa. Bērības atmiņās šī pasaule tik cieši ieaugusi, ka dzejnieks nekad nevarēja aizmirst Pēterburgas grāmatiņas un dziesmu Nu nāk mūsu Pestītājs, Ak Jeruzaleme modies. Vēl studenta gados dzejnieks saka: „Kad es klusā, vientulā brīdī atminos savas bērna dienas un tos brīžus, kur kopā ar citiem bērniem saiešanās dziedājam, tad man, pieminot kādu brāļu draudzes bērnu dziesmu, asaras rodas acīs.“ Cilvēcīgi tuvs augstākās patiesības nesējs Porukam taisni hernhūtiskā uztverē palicis Kristus, kurā mācībā viss vienkārši saprotams. Viņa vārdus Poruks citē un tēlo to nevien kā glābēju vājajiem, bet arī kā draugu protesta gariem (Sirdsšķisti ļaudis, Kāzas, Pazudušais dēls, Dzimtenē, Višis). Kā mūžīgs ceļnieks viņš vietulībā un kluss iet gar dārziem un druvām, pa tirgiem un postažām, mācīdams mīlēt citam citu. Kā augstākā spēka un dziļākās pazemības savienotājs, „Viņš izskatās pēc ceļotāja, spieķīti rokā, garu pelēku mēteli mugurā, kurš ap viduci ar striķi apsiets. Viņa sejs ir drīz kā bērnam, drīz kā sirmgalvjam, bet piere spīdēt spīd

svētumā" (Pērļu zvejnieks). Porukam viņš ir apskaidrotākais starp gara varoņiem Nemirstīgos.)

Skeptiskais Heine slimības piekalts uz gultas sava mūža pēdējā posmā atgriežas pie reliģijas, kurā sirds liekas uzgājusi līdz tam nepamanītu bagātību. Poruks ar reliģiju izgāja dzīvē, bet ticības nozīmē kā Heine pie tās atgriežas, viņš no tās attālinās. Viņa neinteresē Spinoza, vienpusīgās ideālās dievības apliecinātājs, it kā šā filozofa prātam tas pats dievs būtu devis tikai smadzeņu vienu pusi. Baznīcas praktisko teoloģiju un īpaši garīdzniecību Poruks asi kritizē, turpretim viņa dzejiskai iejūtai pieņemama katra cilvēčības ideju veicinoša bijušo un esošo reliģiju dievība.)

Domu un izjūtu dažādībā Poruks vienmēr tiecas noiēt līdz galam, līdz augstākai atziņu varbūtībai. Tāpat kā Ansis Vairogs savā pērļu zvejā, viņš gribētu redzēt arī pasauli pārveidojamies saskaņā ar daudzīnāto cilvēčības ideju kā ētiskās normas maksimumu. Vienkāršā pasaules uzskatā šādu ceļu ierobežo loģikas jēdzieni. Poruks nevien tālu pārredz gara augstākās intelliģences atpestošo iespēju, bet grib patiesības idejas redzēt arī dzīvē iesakņojoties. Dzīvi ar visu sevi apliecinot viņam arī pašam tas ir „vienīgais pamats, no kā var rasties valstīdība, kas nepieciešama mākslā“. Atrāvies no ciešāka tradīciju pamata, pasaulē viņš sāk justies kā tāds, kam „mūžība par dziļu iesakņojusies smadzenēs“, tak vecie ideāli liekas izgaistam izziņas kārē un jauni ideāli var rasties tikai jaunam, ap ko vēl nekrājas atmiņas. Sacēlas šaubas, nāids pret visām cilvēčīgām vājībām, viņu zemiskumu, pret visām dievībām, kā Baironam un Napoleonam.

Papriekš intuitīvi, bet ar 1901. gadu pieņemoties tieši, šāds pārvērtējošs, pārbaudošs nemiers sevī un vērstis pret pasauli, Porukam izpaužas veselā rindā simbolisku tēlojumu, tāpat drāmatiskos dialogos un

dzejojumos. Niecīguma apziņa pieaug nogremdējo-
ties mūžības jautājumos un līdzī dzīvojot pasaules lik-
tepiem, jo dzejnieks piesavinājies pārāk lielu, pārāk
absolūtu mērauklu. Līdzīgi fakīram Mantram viņš ar
savu protestu nostājas pret visu, arī pats pret sevi.
Neaprobežots sacelās naidis pret visu zemisko, melīgo,
noziedzīgo, savtīgo cilvēku dabā un visā dzīvībā.
Vienkāršība, idilliskais miers un gaiša pašsajūta būtu
tā dzimtene, kurā nokristu mērauklas smagums kā ne-
panesamas važas, kas arī notiek, satiekot dzimtenē
„labo ganu“, kurš viņu samierina pašu ar sevi un pa-
sauli (*Dzimtenē*, VI, 173). Cilvēki nav vainīgi, „ka
tiem trūkst vajadzības, dzīties pēc ideāliem, runāt pa-
tiesību“. Tāpēc cīņa ar to vājībām un trūkumiem nav
pati galvenā (Cīņas, VIII, 125). Pat debess sūta lietu,
kas noskalotu savtības un iekārošanas kara upuru
asiņu pēdas, jo jāvalda tomēr spēcīgajam (Lauva pa-
debešos, VIII, 83). Tāpat neatņemamas cilvēka īpa-
šības ir skaudība, ienaids, mīlestība, viena tumšāka,
otra gaišāka, bet dabīga. Mīlestība tā „mums spīd kā
melnam putnam viena vienīga balta spalva, kuŗa beid-
zot izkrīt, un tad mēs esam gluži melni, jo mūsu mie-
sas nav tā radītas, lai viņa tajās pastāvīgi mājotu“
(Cilvēks, VIII, 53, Mūsu īpašības, IX, 33). Savā nie-
cīguma apziņā, maldos, pašpārmētos un izsalkumā
cilvēks pārvēršas iznīcinātājā, gatavs visu pazudināt,
pats sevi apēst, bet atdzimis, saules lēktā gribētu do-
ties uz miera zemi, tak bieži tas jau ir par vēlu (Sau-
les uzlekšana, VI, 23). Neizsakāmi laimīgs, kaut arī
uz brīdi, viņš var justies, paļaudamies kādam augstā-
kam imperatīvam, varenai, cēlai dievībai zemes spēku
sadursmē. Tad kā brīnums ārpus savtības, ārpus mal-
dinošā veselības sārtuma, laika un telpas šaurības, pa-
rādās šī apziņa, „kas acumirkli daļa un šķel visu vien-
muļību, nomāc ikdienišķības pielūdzējus un pacel
galvu tiem, kuŗus pasaule labprāt liek apsmieklā“
(Laimes brīdis, IX, 61). Mīlēdams dabu un vientu-

libu, nīzdams viltību, kas iemiesojas saltajās, nāvējošās čūskās, jaunais brālis atstāj visu savu mantu praktiskajam vecākam brālim un viņa savtīgai, viltīgai, skaistajai sievai, kam čūskas acis un glodenes gaita, pāriedams pats uz dzīvi čūkslienā. Bet čūskas un viltus te viņu vajā vēl nežēlīgāk, līdz pasaules viltus sazvērestība viņu nospiež. Pasaulei viltus piemīt kā kaut kas dabīgs, un tā nīdētāju viņa vienmēr lūko iznīcināt (Čūskas, X, 21). Ārēji pilnīgi veselam cilvēkam pašsajūtā iezogas tāds riebums pret visu fizisko un garīgi netīro, mežonīgu, ļaunu, ka viņš nevar vairs dzīvot savās skaidribas slāpēs, jūtu un prāta disharmonijā (Vectēva stāsti: Pašnīdētājs, Baltais zvirbulis, 1905, X, 7). Ar šādu iekšēju nemieru arī laimes ieguvējs nav laimīgs, nevar sasniegt patiesības, jūtas kā kokgraužu pilnā namā; viņu arī neviens nesaprot, it kā tiem nebūtu tiesības uz dzīvi (Kokgrauzis, X, 65).

Dienas un nakts, gaismas un tumsas cīņā, dienas valdnieki kautrīgo dziļdomīgo būtni ietiec Naktsalā, kur tai pieder vairs tikai „bezmiega nakts — klusas un maigas, šausmu pilnas, vētrainas“. Kam stingru domu, spēka un izturības trūkst, to mīļi uzņem nakts, kurā pasaules būtība dziļāk atēnojas, dodot mieru. Bet tas nav radošs miers, kas nezina ne ienaida, ne cīņu, gaismas kaislību, jo pats tas nezina, ko radījis. Izejot no šā miera dienas gaismā, viss top kā pazīstams, kā mīlāks, bet gaismas un tumsas cīņā jāprot nostāvēt (Brīnums, X, 31). Visbriesmīgāks ir pārejas laiks savā garīgā neauglībā, kad viss liekas iznīcināts, postā, kad katrs steidzas, aiz purva domādams atrast labklājības zemi. Sirdī tukšais pūlis tad gatavs pielūgt demonu elku, kā iedomātās jaukās pasaules nesēju, kas iezalganām, bronzā spīdīgām miesām sniedz vai līdz padebešiem no austrumiem līdz vakariem. Betemons savā egoismā, kas rakstīts stingrajos vaibstos, jauna laikmeta kārotājus, pabarot tik ar zibeniem, suta mutuliem, elektriskām dzirkstīm (De-

mons, VIII, 129). Zemapziņas šaubu, kaislību un reflektējošā prāta cīņās nav atpestīšanas, visa pasaule liekas slima, vibrējoties tās nervozumam salauztā sirdī, kurā harmoniskā saskaņa vairs nav atgūstama. Acij augstā kalnā lūkojoties, cilvēks pats sajūtas nogrimis mūžīgi dziļi lejā, un grūta ir viņa cīņa (Slimā pasaule, XVIII, 211; Rudeņa lapiņas, V, 167; Salauztā sirds, X, 183; Dvēsele un mūzika, 1910, X, 185). Šādas izjūtas iespējams izteikt tikai simbolistiski, kā pārāk sašķeltu, sasprindzinātu emociju kustību mūzikā.

Senatnes kultūras tautu mierīgajā, episkā pasaules uztverē domas tiekšanos būtībā un cilvēka izjūtu traģikā ierobežo personificēto dievu prāts. Tuvi reālai dzīvei, tie ar savu labvēlību vai naidu nosaka likteņus, paši apbalvoti visām mirstīgo kaislībām. Šī līdzdalība mazina traģiku un dziļākas dabas nemiera pesimismu. Jaunlaiku cilvēks intensīvāk izjūt nepilnības pretstatus, tā ilgas pēc vienotības stiprākas. No garu valsts zaļajā pasaulē nolaidies Sapnis, lai nestu mīlestību, laimi, bet pasaulē tā sadrūp, materiālizējas, sadalās, lai pēc tam dažādu labu un ļauno spēku pretešķības tiektos pēc pirmbūtības stāvokļa, un šī maiņa, pārvērtību gals un sākums, ietver sevi mūžīgās atgriešanās ideju (refleksiju drāma Sapnis, XII, 115).

Poruka prātnieciski-dzejiskā pasaules uztvere vis-skaidrāk izpaužas viņa divos garākajos episkos dziedājumos: Nebijušais un divi vientuļi un Zilizana sirdsdedze.

Labā un ļaunā pretstats, radošā un noliedzošā spēks zīmēts brīvā ritmā poēmā *Nebijušais un divi vientuļi* (XIV, 79), par balto sirmo karali, visa laba, cēla un daiļa un mīlestības iemiesojumu, ar dzīvību radošām domām, un par spītīgo zaļganbālo dēmonu, kurš dzejniekam tikpat mīļš, kā tas, pie kuŗa kājām zied bal-tas rozes un kas vada zvaigznes:

Kas visu var aptvert,
tas visu mīl;
kas visu mīl — tas ir
Dievs!
Kas visu var postīt,
tas visu ienīd,
kas visu ienīd, tas ir
Sātāns!
Šie divi vientuļi
ir mani ideāli un trešais,
mans augstākais ideāls, ir:
Nebijušais.

Ticēt Nebijušam meklētāju dara stipru, ticība trešam, nākošam, arī mājo abos esošos vientuļos, jo to, kas nav bijis, kam mūžam jānāk, — visi mīl kā daļu un ideālu. Esošā pretešķību sadursmē naidu izlīdzina līdzietība — jaunā cilvēces karaliene. Abi karaļi izstiepj rokas pēc tās, ilgodamies Nebijušā kā viņas augstākā iemiesojuma. Tak no līdzietības savienšanās ar labo karaļi rodas mīlestība, viņas apkampienos uzplaukst sārtas rozes, un pasaulē laista, tā cilvēcē modina savstarpēju saprašanos. Dēmons savā spītībā, turpretim, mīl tikai Nebijušo iznīcinātāja ideālu, kaut pasaule sadegtu naida sārtā, bezgalība bojā ietu, lai tad pēc viņiem nāk un valda šis Nebijušais.

Poruks ilgojas Nebijušā, pilnīgi zinādams, ka cilvēka gars tā nekad nerasnīgs. Viņš mīl šo Nebijušo kā augstāko par augstu, vienmēr topošu ideālu, lai nebūtu robežu.

„Vai nav atpestīšanas vienai pusei par labu — gaismas staru skaļām bazūnām, jeb milzu melnajiem spārnieniem?“ Bet abiem tiem tiesības uz pasauli, abi to mīl. „Tikai viena mīlestība visu iznīcina, kamēr gaismais tēls radoši spēcina pasauli“ (Slimā pasaule). Abi pretspēki neļauj nogrimt pasaulei vienaldzībā.

„Negaidi manis!“

Šos vārdus es dzirdu
klusās naktīs.

Ši ir Ideāla burvīgā runa, runa, kuŗa izteic
mums lāstus, viņam godību.

Zilizana sirdsdedze (1905, XV, 7), dziļa uztverē, īpatnēja, skaistākā poēma mūsu episkā dzejā, mainīgā pantnērā rindām atskaņojoties vēsta teiku par lībiešu virsaiša Varragu cilts meitas Saulzības dēlu, mūžīgā daļuma un patiesības meklētāju, vientuļu dziesminieku, „kas pasaulē mīlēt gāja un cieta”.

Pirmatnībā mītošās ciltis savstarpējos karos iznīkst, bet viņu nesaprastais dailes un patiesības sludinātājs, kas mācīja augstāku dzīvi, mirst savās ciešanās, paliekot nostāstos atmiņā ganiem un medniekiem. Zilizans ir senlaiku burtnieks, dzejnieks, mūžīgā ideālisma simbols liesmainā apoteozē. Viņš neatrod atbalsi cilvēkos, neatrod pasaulē, ko meklējis un cerējis, toties tuvu stāv dabai un apliecina sevi:

Mana sirdsdedze, manas mīlestības sāpes,
Mana sirdsdedze, karstas daļuma slāpes,
Mana sirdsdedze moka mani.
Tu, dziesma, par viņu zvanī —
Aizskani mūžībā.

Viņš sludina dievišķu saskaņu, apskaidrotu mīlestību, bet viņam atbild ar naidu; viņš meklē patiesības ļaužu sirdīs kā debess dzidruma, bet atrod melus un viltu. Viņš tautu mudina uz mieru, uz cēlāku dvēseles dzīvi, bet redz tikai kaņu un niecīgās zemes strīdus.

„Sirds deg!” Kā ārpātīgs viņš kļiedza,
Bet vētra to pāršpāca, ozolos spiedza.
Kur dzimis — mežā — Zilizans mira,
Pār sirdsdedzes pelniem lapas bira.

Pasaules jaunuma nepārspējais, Zilizans savā ciešanu mērā iznīkst un viņa upuris svētas un dārgas padara vērtības, kuŗas viņš ar sevi apliecinājis. Uzupurēšanās ticība likta izskaņā, ka

— pienāks reiz brīdis un diena,
Kad viņa dvēsele nepaliks viena.

10. LIRIKA.

„Zināt var daudz, bet sajust var visu.“ Šai māksliniecisko tieksmju uztverē Poruks aplicina savu lirika dabu, kuŗa diezgan spilgti jau izpaužas arī labākajos prōzas darbos. Ēmocijā padziļinās būtības kontrasti, cilvēka cīņa par skaidrību, saskaņu ar sevi, dzīves nozīmi, kad jēdzienā nepārvērstā ideja dvēseles rosmi virza uz apziņas pilnību. Lirika ir šās kustības tiešs izpaudums, kuŗā vispārējo raksturu pilnīgi nosaka dzejnieka pašsajūta. Bet kā vispār mākslā, arī lirikā viena dzejnieka atšķirību no otra nosaka intelekta vai izjūtas pārsvars, apcerē vai intuīcijā radusies priekšstatu saskaņa.

Poruks dzeju sauc par savu ligavu, viņa līdzībā dzejnieks var būt tikai tas, kuŗš līdz izmisumam slāpis patiesības, kuŗš sāpēs mācīties smaidīt un klusu ciest, — tā tad sevi atvilcīs dziļāko skaistuma izjūtu nesējs, ne skatījuma veidotājs, kuŗš tēlos pārvērstā pasaulē sajūt prieku, kā Gōte savā lirikā. Viņš negrib arī ziedot nekā iejūsmai, kā pārejošam garastāvoklim, vienkāršai poētizēšanai nav veltītas viņa dzejas, līdzīgi tam, kā prōzas darbos viņš netiecas tēlot cilvēka plašākās sadzīves gaitās. Viņam ir tikai subjektīvā, iekšēja pārdzīvojuma dzeja, kas izpaužas gan prātnieciskās līdzībās, dabas ainās, vārdomās, bet vienmēr ierosmes dziļākā pārradītāja paliek pašsajūta. Šai ziņā Porukam vēl raksturīga kāda cita dzeja, kuŗā izteikta sen apvalkātā doma par mūzu kā dziesmu devēju dzejniekam pārdzīvojumu brīžos. Parasti to saprot tiešā nozīmē, un ir arī liriķi, kas katru savilnojumu lūko ietvert attiecīgas nokrāsas vārsnās. Porukam turpretim iekšējā kustība — tikai priekšnoteikums parādību uzņemšanai, kamēr dzejiskā doma nobriest intuitīvi sakarā ar visu viņa individuālo pasauli izjūtu. Tādā dzejā pesimisms vai optimisms ne-

atkarājas no acumirkļa apstākļiem, bet gan no radošo impulsu dziļāka virziena.

Poruka lirikā sevišķi maz darbu, kuŗos tieši attēlots gadījums. Savas labākās sāpju un mīlestības dziesmas viņš saraksta, kad mīlestība un ciešanas īstenībā viņam šad tad bija tikko ievīļpojušas sirdi. Turpretim dziļi mīlēdams viņš nav uzrakstījis neviena pantiņa savu jūtu tiešam apliecinājumam, tāpat veltījumos tikai vietumis izlasāms ierosmes reālais saturs. Tādā kārtā, runājot arī par sāpju un ilgu motīviem viņa dzejā, pašu šo jūtu saturs jāsaprot kā pilnīgi objektīvets, pa lielākai daļai neattiecināms uz noteiktiem ārējiem iemesliem. Viņa dzeja caurcaurim sintezējoša, kas pilnīgi saskan ar ēmōcionālo dabu, katru parādību izjūtot visā tās būtībā.

Idejiski Poruka lirikas saturs daudzpusīgs tāpat kā prōzas darbos un pa lielākai daļai arī tiecas izpausties līdzīgās prātnieciskās atziņās. Laba tiesa dzeju tad arī saprotamāka kļūst viņa vispārējā pasaules uztverē, sevišķi kur ēmōcijā sāpju un apstarojošā prieka izjūta padziļinās gandrīz līdz nesavienojamam kontrastam. Papriekšu ar neskaidrām ilgām, vēlāk pētoši sevi lūkodamies dzejnieks meklē attaisnojuma cilvēcības domai, ieslēgts ar savu dvēseles rosmi empīriskā pasaulē grib sasniegt savu dziļumu, pacelties pašsajūtas skaidrībā.

Vai pasaulei kas jāasniedz
Ir bezgalīgās āru dzelmēs,
Vai dzīvību mums gribas spēks
Sev smēlas tikai saules svelmēs?
Tur kalnu galotnēs, man šķiet,
Var tālu redzēt, augstu justies:
Jel kāp, varbūt kāds tevīm teiks,
Kāpēc tu dzīvo, kāpēc kusties!

(Alpos.)

Par Heini Poruks saka, mainīgas dabas cilvēks bijis lielais lirikis, kāds viņš arī savā dzejā — te mīlētājam eņģelim līdzīgs, te smējējs, pilns griezīgas skepses.

Katram dzejniekam krūtīs mīt divējas sirdis pasaules pretstatu izjūtā. Bet kamēr Gōte, savas dzīves un uz-tveres apzinīgs veidotājs, sasniedz nosvērtību, apollō-niskā un dionisiskā saskaņā, — Baironam, Heinem, Lermontovam, Porukam tas paliek nesasniedzams ap-zīņas stāvoklis, tāpēc arī katram viņiem ir „neatpes-tīta, mūžam veltī milējoša vīra dzīves gājums“. Šai iekšējā nemierā radusies dzeja arvien bijusi roman-tiskas nokrāsas, garam tiecoties pēc saskaņas, aug-stākas pilnības. Poruks ir vairāk milētājs. Viņš ar vienpusīgu gribas spēku vai noliegšanas skepsi netiek pāri duālisma dziļumiem. Saskaņas skaidrība viņam sasniedzama visa atzišanā; viņš mīl abus lielos vientuļus, bet par visu vairāk mūžam topošo, nebi-jušo. Šai izjūtā empīriskā īstenība ir izejas un atgrie-šanās pamats ilgām, kas lielas un varenas:

Tilpst viņas jūrām un debesīm pāri
Un brīvi lido pa pasaules āri.

(Zilvestra nakts.)

Nemot divus atziņu stāvokļus, paša dzejnieka izteik-tus vārsnās: „Sirds dziļumus tik sāpes mēro“, un „Man gribas pie skaidrības klūt“, — būtu uzņemta Poruka liriskās domas gaita visdažādākos priekš-statos tiecoties uz augšu:

Augšup, augšup jūs, domas un prāti,
Augšup jel pacelies, cilvēces gars

Augšup nesas gars, „prom no tumšās zemes“, „augsti, augsti, garām zvaigznēm“, „pa rožainajām sapņu straumēm“ „īrās debess dzidrumā“, tur „bailu skati sniedzas, melno zemi skatīt liedzas“ (Uz augšu). Augšup vērstam skatam vienmēr piemīt pāris rakstu-rīgu vārdu, kā asaras, ticība, sāpes, laime, sirds, zvaigžņu mirdzums, svētums, skaidrība, klusums. Po-ruka asaras arī dzejā nav nevarīgu skumju atribūts, bet radošam garam piemītošs spēju izjūtu apliecinā-

jums. Sāpes un asaras viņam ir pārradošais, kristallizējošais skaidrības spektrs cerētai augtākai gara varenībai. Atpestīšanas tieksmēs sintezējošā psihiskā rosme aizpilda to tukšumu, kāds „starp debesi un zemi valda“. Dzejnieks tic un šaubās, jūtas liksms un krit izmisumā, apliecina un sacelšas dusmās, bet vienmēr augstākas idejas vadītam viņam taisni īstenība nostiprina apziņu. „Mūžības laikos un mūžības telpās valda mūžīga vienība“, kam tuvojas cilvēks, savā cilvēcīgumā labojoties uz pilnību, uz to dabu, ko dievi sadalījuši starp miljoniem.

Klusums un sāpes padziļina pašsajūtu, tāpēc liriskā ēmocijā iegūst galveno vietu un neatlaidīgi skan cauri Poruka dzejai visdažādākos motīvos. Klusuma epitets dominē gan skumju pārdomu, gan liksmes noskaņā. Ar to Poruks patiesi ir dzejnieks, kurš sāpēs mācījies smaidīt un klusuciest. Klusu uzplaukst roze un mīlestība, klusu lūst sirds; klusa ir laime, kas mīlās vaigu daiļu dara, klusa piesniedzas rīta blāzma pie sapņu tēla baltā loga. Vislielākās traģēdijas klusām, lēnām nāk uz skatuves, ne kliežot, patētiski. Klusi ir visi Poruka mīlētāji, jo klusa arī pati mīlestība, — šai īpašībā Poruks cildina latviešu dabai un mākslai piemitoto skaistumu. Klusuciešot viņa Promētejs Klusētājs kaļ klintī savu protesta saucienu un klusuciešot sadeg paša atrastā ugunī.

Klusēt beidzot ir skaisti,
Klusēt, kad atzīts ir viss.

(Veca gada vakarā.)

Klusumā „viss mūžam skan un skan un skaņas tāpat kā krāsas nekad nebeidzas“. Lielākais klusums valda arī mūžības telpā.

Liriskā izjūtā dzejnieks visu zina, tic debesīm — skaņas apskaidrībai, tic arī dzīvei savā dzīvotgribā, ja vien pārāk negulst virsū zemes neskaidrais smaigums:

Es ticu, ka ir laimība,
Kas svētās liesmās mirdz;
Un ja tā visa nebūtu,
Vai justu mums tad sirds?

(Ticība.)

Ši visuzinātājas un ticētājas sirds pārlicieba Poruku pavada būtības pretstatos un sola sintezējošo pilnības apziņu. Līdzīgi zvaigznēm, kas pie debesīm katra savādā mirdzumā „visas gaismu vieš“, sāpēm un mīlestībai pamodušās sirdis izplata gaismu, visu svētiot savās ciešanās:

Es zinu, zinu visu, sen jau zinu,
Kā milē un kā mirst, kā dzīvo,
Kā lād par visu, un kā tomēr svēti
To, kuŗu milē, — svēti klusi raudot.

(Ak, ko tas mežs par manu mīlestību.)

Ticība apskaidrībai un dziļāko izjūtu atpestījošai varai Poruku padara par sāpju un mīlestības dzejnieku, un šiem motīviem veltīts viņa dzeju lielākais vairums.

Poruka jaunības dzejā līdz Drēzdenes laikam mīlestības temu nav nemaz, atskaitot kādu nenoīmīgu dzejīsku klišē, kad „Amors māj“. Götes noskaņā sarakstītā skumji idilliskā Tarantas Līziņa (1893) ir dzejnieka pirmais, vēlāk tik neatlaidīgo jūtu savilņojuma akords, kuŗā izskan sirsnīgas ilgas, pretēji Rodensteina nemieram. Sākot ar 1894. gadu Porukam mīlestība izvēršas par dziļāko izjūtu devēju un šai temai veltīta gandrīz piektā daļa viņa lirikā, īpaši 1895.—1896. un 1900. gadā, kad arī radusies viena otra dziesma, kas tik ļoti izplatītas tautā.

Dziļākās ilgas Poruka lirikā izpaužas par apgarojošo dzejisko mīlestību. Tās atpestījošā vara dzejnieku met skumjās, izmisumā, pacel apskaidrībā. Viņai ļaujoties sirds Anša Vairoga atziņu lokā nepazīst zemes kaislību, iegūšanas kāres. Parastā salīdzinājumā runājot tai vairāk gara, mazāk miesas. Empī-

riskā smaguma pārspēšanā tā līdz ar patiesību dota
gaismas slāpēm, kā klasiskajā Sāpju spītes (1894):

Es neteikšu, ko mīlēju,
Līdz svēts un taisnis būšu,
Līdz tumsību es izbrīdis,
Pie skaidrības reiz kļūšu.

Pie viņas ceļos kritīšu
Un teikšu savu prieku,
Ka beidzot tak par upuri
Es debess gaismai tieku.

Ja viņa mani atraidīs,
No sevis projām dzīs,
Tad mūžīgi man asaras
Par netaisnību līs.

Gluži līdzīgs izskaņas akords sevis aizliegšanas no-
zīmē dzejā Nerunā par mīlestību:

Kad es būšu tumsai beidzies,
Tad lai mīlē mana krūts.

Pacelta līdz ēteriskai bezveidībai, šī dzejiskā mī-
lestība neprasa pēc sievišķā skaistuma, neprasa arī
gara īpašību. Atpestījošais svētlaimes mirklis te ir
paša mīlētāja uzjūtu dziļums, ko ierosinājis bālais bez-
personīgais tēls kā parādība, apstarotu seju, kautru
lilijas baltu cēlu stāvu (Kapsētas puke, Pie tava augstā,
baltā loga). Bet kā neredzama, neatvairāma mūžīgi
valda mīlestība, tad ceļoties pāri tumšajiem Letas vil-
ņiem viss var nogrimt aizmirstībā:

Tik tavs cēlais, baltais tēls
Paliek manim nemirstībā.

Dzejiskā mīlestība Poruka lirikā — romantiskas da-
bas, tuva reliģiozām pārdzīvojumam, kas sniedz nā-
ves un dzīvības atziņu, dievišķo apskaidrotību. „Kā
saule pasaulei, tā cilvēkam dod augstāku nozīmi“.
Dziļa un klusa, tā vieno jūtas, un sapņaina „vien garu

debess telpā nes“ (Uz augšu), bet cilvēcīgās īstenības atēnojumā prasa ne vairāk kā draudzīgu līdzcietību:

Kaut reizi vien tu rokas man
Uz pieres un uz krūtīm liktu;
Caur tavu skūpstu rožaino
Es atkal spīrgts un veselš tiktu.
Kaut zīžu drānās čaukstošās
Tu sārti smaidot mana klātu,
Bez kaislībām kā eņģelis,
Kaut tu kā māsa manim būtu.

(Kaut reizi vien.)

Pagātnes literāriskā tradīcijā tādai galēji ēteriskai izjūtu uztverei maz paraugu. Platōns Dzirās mīlestības būtību raksturo Diotīmas skaistumā, kuŗā vēlāk vācu 18. gs. romantiķi iedzejo sievišķības un gudrības īpašības ideālai draudzībai; mūžam nesasniedzama neizsīkstošu jūsmošanu sniedz Dantem Beatrice, pielūdzama domās kā svētums, Vāgnera Tanneizers turpretim savās atpestīšanas ilgās padots zemes kaislībām. Poruka mīlestības dzejā sievišķā personības nav, dzejnieks tikai zina mīlestības varu klusu parādāties un klusu izgaistot nemirstīgu:

Es zinu, kā roze plaukst:
Klusi, klusi!

Es zinu, kā milē sirds:
Klusi, klusi!

Dabai tuvāka mīlestība rotājas vaigu sārtumā, kā laimi sološa sirdsvaloda, „kas mīļiem skatiem dzīvi svēti“. Radoša tā glabā nevien nāves, bet arī dzīvības noslēpumu, laimi dienas gaismā „starp ļaudīm dzīvajiem“. Poruks nav viņas aizrautīgs trubadūrs, tā izskan rezignējošos vilšanās, intīmas aizgrābtības un arī noliedzošos motīvos. Literāriskā nozīmē lietots erōtika vārds viņam pavisam nepiederas. Vienmēr dzejiskās mīlestības līlijas simbolam līdzās uzplaukst sārtā roze — bet kontrasts nav pārāk liels. Sajūtu dziļākā harmonija izpaužas kā vēlēšanās: „Lai laime

staro mums sejā," un: „Mēs sadegsim šais svētās liesmās, no pelniem jauna dzīve zels" — un tas ir augstākais patiesas mīlestības gaviļu akords (Teici to stundu, to brīdi, Kad tu man, daiļā, preti skumsti). Mīlestība Porukam ir „dēmoniska vara", kam dziedāt un kuŗas dēļ bojā iet (Venusai, Venus, 1895/6); tā ir „smags karstums", kaislība, „saldā, jaukā neprātība" (Mīlestības pavasars, 1897, Kaislība, Kāpēc es tev pakaļ eju, 1908); bet visvairāk gan: „salds brīnuma lāsts, — un nāves un dzīvības stāsts" (Brīnuma lāsts, 1904), kad lidojot pa pasauli „no zieda uz ziedu, no sirds uz sirdi" tā mūžam sintezē jūtas „kā sāpes, kā laime" (Tā ir mīlestība, Cik teiksmaini, cik vēsmīgi, Kad kokle tevīm pieglaužas, Tev sirdi mājo klusa laime, Klusi mīlēju, Rožu pārdevēja).

Bet kamēr dzejiskās mīlestības dziļā izjūta „ved cilvēkus pie patiesības un patiesība pie nāves", citiem vārdiem — dod atziņu augstāko piepildījumu, zemes laimes rožainais sapnis padots nepastāvībai, viltus un vilšanās disharmoniskajam sākumam, kad liksmei ļaujoties sirds jau zina, „ka viss tik ēnas, maldi", ka tās ir „viltus ilgas, kas pilda pasauli" (Sapnis, 1895, Es ilgas tev sirdi cēlu, 1905, Kāzu nakti, Zvaigznes, Mīlestības pavasars, Tu mani atstāsi, Frauenlobs). Skumjas tad pārmāc liksmi un lai paturētu jūtu līdzsvaru neauglīgās traģiskas vietā, dzejnieks gatavs ļauties anakreontiskai bezbēdībai (Pa ziedoņa lejām esi gājis, Ergo bibamus, Lotos puķe), vai pavisam noliedz reālo mīlestību un tās simbolu rozi:

Ko es ar rozi darišu,
Ko tu pie krūts man spraud?
Ja piemiņai to paturu,
Sirds manīm sāp un raud.

Tad labāk man uz kamiešiem
Tu vari krustu celt;
Kā roze sirdi sāpina,
Tā var tik čūska dzelt.

(Ko es ar rozi darišu, 1904.)

Mātes mīlestībai veltītas nedaudzas dzejas, kurās jūtams no mājām pasaulē aizejot līdzīgs paņemtais ētiskais mantojums: neizsīkstoša uzpurēšanās un sāpju apskaidrotais mātes tēls glabā „augstākās, stiprākās jūtas un mieru savam bērnam (Mātes dziesmiņas, Zīd manu krūti, Sapnis, Engēlis). Aiz tā vēl augstāk paceļas cilvēkmīlestības nesēja tēls, kuram veltīta spēcīgā Daiļuma mājvieta:

„Jel saki, draugs, kur taisnība?“
— To nāve savās rokās cilā!
„Kur paliek jaukā cerība?“
— To aizved lēnām kapu silā!
„Bet kur gan mīlestība mājā?“
— Tā līgaviņas sirdij dota!
„Nē, draugs! to citur redzēju:
Tā bij pie krusta pienaglota!“ —

Ceļā uz patiesības un dailes pilnību Poruks uzņemas pasaules sāpju nesēja un neiznīcināmās dzīvotgribas apliecinātāja misiju. Viņa dzejiskā doma šai virzienā viscaur pārvērtējoša, meklējot pretešķībās dzīves īstās nozīmes un attaisnojuma vairāk nekā cilvēcības sludinātājs Zilizans, kurš no dabas vientulības nācis atkal tai atgriežas, kad ļaudis noniecina viņa ideālus. Poruks savā padziļinātā izjūtā nevar atrauties un palikt kalnu tukšajā mierā, bet vienmēr tiecas „nogrīmt un izpētīt visu“, kā jau bērnu dienās pār akas grodiem noliecies „klusajā ūdeņa dzelmē“ krāsu pretstatos meklē atziņu skaidrības (Pie akas bērnu dienās, 1900). Tā no mūžības perspektīvas sevī un pasaulē lūkojoties gaišo dzīves prieku māc reflektējošā prāta skepse, cilvēka niecības un iznīcības apziņa nerimstošais gars zaudē ticību, vai jel maz kas sasniedzams:

Mūžīgi augstā kalnā
Raugās cilvēka acs;
Mūžīgi dziļā lejā
Nogrīmt cilvēks pats.

Pretējs iznākums draud
Cerībām, ideāliem;
Mirst zeme, un debess raud
Aiz drūmiem padebešiem.

(Neticīgā Toma dziesmas, 1901.)

Sākumā resignējošu nojautu priekšstatos, vēlāk konkrēti pieņemoties šis pārdomu pesimisms skan cauri visai Poruka lirikai un piešķir tai drūmu nokrāsu (Kas ir sāpes, kas ir prieki, Lietus vakarā, Līst klusi, Iz zēna gadiem, Nolādētais, Ar drebošu roku, Kas tevi apmierinās). Lielais sāpju mērs ieslēgts dzejnieka pilnības un skaistuma alkstošā sirdī, kuŗa nevarēdama jūtām piepildīt pasaules telpas, uzsāk nolieodzību (Jūtas, 1904).

Ne sāpes, kuŗu apskaidrojošo prieku un atpestījošo varu Poruks cildina, bet noliegšana viņa liriskā ēmocijā būtu traģiska, ja pretsvarā nenostātos stiprā dzīvotgriba, saskaņu atjaunojošais spēks un pretim gaismas simboliem vērsta skats, kas laužas cauri „pasaulē necībai” (Es zinu, cik tam debess dārga, Ziedonī, Ar māti pie baznīcas, Nu atkal vakars, Kad būs asras izraudātas, Jaunajā gadā, Pie slimnīcas loga, Bīķeris miroņu salā, Augšā dzidrā debesī). Neizsikstošai dzīves alkai veltīta viena no skaistākām dzejām Pie loga ziemas naktī (1898), kuŗas pirmais un pēdējais pantiņš skan:

Bez stīgām kokle,
Bez prieka dzīve,
Bet vecā dziesma ausīs skan.
Bez mīlās māja,
Bez mērķa soli,
Bet dzīvot, dzīvot gribas man.

No salnas pārņemts,
Mirdz ledū ezars,
Un plīstot gāles klaidums skan;
Bet manas krūtīs
Vēl nedrīkst sastingt,
Vēl dzīvot, dzīvot gribas man!

Poruks nav mistiķis un nav arī panteists, kas pasaulē niecību un nepilnību apzinoties nevarīgs ļauts chaotiskai, pārindivīduālai pasaules gribai. Duālisma cīņās viņš gatavs sacelties pret dabu un Dievu, kurš ieslēdzis zemes šaurajās robežās ar mūžības ilgām, vai tiecas izmisumu pārspēt dziļas ticības apgarots cilvēces ideālām vērtībām un pašai atpestīšanai. Pēdējās simboli vienmēr saistās ar bērnības dienu vienkāršo, idillisko saskaņu, kas viņu dara stipru, no slieģšņa perspektīvas pasaulē lūkojoties (Pavasara simfonija, 1896, Tris motivi pour la symphonie comique, Iz ciema meža vidū, No baznīcas braucot Ziemas svētku vakarā, Ziedonis 1904, Nāc ziedus strēbt, Karmentes dziesmas, Pavasara rīts).

Drūmākais pesimisms Poruka liriskā ēmocijā, kas pieņemtas sākot ar 1903. gadu un augstāko pakāpi sasniedz 1905. gadā, līdzinās sāpju un ciešanu norūdītā gara skaidrai apziņai, ka

Viens vienīgs ceļš mums priekšā,
Tā galā sirdis lūst. (Ceļš, 1903.)

Ne vairs mīlestība un ne altruisms valda pasauli, ne arī cilvēks tas, kas to cienīgs, tāpēc pasaules sāpes tālo ceļu nesot mīlēt piekususi dzejnieka sirds, paliek „viena, viena — paliek un sastingst ļauna, rūgta uz mūžīgo dusu taisās“, un grib visu tiesāt ar dzēlīgu skepsi un naidu, slavēt ne eņģeli, bet cherubu ar liesmaino zobenu, un cildināt ne rožaino ideālu, kas aprakts dus, bet darbu un vīrišķo spēku (Pats stāvēšu, No mūžības perspektīvas, Mūsu laiki, Dievs, Darbs, Izgāja dvēsele). 1905. gadā sarakstīta dziļāko bezmērķa atziņu dziesma Ceļi un tekas, ar motīvu:

Kur ceļam gals, to, iedams, zinu:
Viss tālais gājiens gluži velts.

Bet neapsīkst arī ticība gara atjaunotājiem spēkiem, kā pastāvīgās pavasara gaismas gaidās.

11. PATIESĪBAS ESTĒTIKA.

Daudzpusīgais saturs un žanru dažādība stipri apgrūtina izsekot Poruka darbus soli pa solim ciešākā idejiski-literāriskā sakarībā līdztekus paša dzejnieka dzīves gaitai — un tas it kā paver zināmu tukšumu starp īstenību un viņa domu pasauli. Vietām gan tēlojumos tīri reāli ievērpjas autobiografiskas epizodes un laikmetisko notikumu pavedieni, tāpat dzejnieks tiecas rādīt reālo dzīvi vārda pilnīgā nozīmē, bet viss te tiktāl objektīvējas, pārvēršas līdzībā, ka taisni laika ziņā pazaudē tiešo, faktisko nokrāsu. Dzīlie, paceltie jautājumi un sapņainie dzejiskie simboli liekas saziedējuši smaržīgiem ziediem kā tīrā metafizika bez saknēm un stiebra cietzemē. Šādā uztverē dzejnieks nostājas kā parādība ārpus laika un telpas, pārspilētā ideālisma togā, aiz savu lirisko simbolu plīvura izstīdžējis līdz nevarīgai bālasinībai, kaut kādas nejaušas traģikas vainagots kā cilvēks. Šo tukšumu Porukam vēl dzīvam lika sajust kritika, sabiedrība un viņš ļoti cieta nesaprasts, jo dzeju un arī savu darbību uzlūkoja kā īstenības mākslu. Patiesi, tāda apziņa dzejnieka nav maldinājusi. Poruks ar visu savu romantisko gara trauksmi ir īstenības mākslinieks, kuŗa darbi labi saskan ar viņa paša ticšmēm un ieskatiem. Vēsturiskā perspektīvā tukšums pamazām izlīdzzinās un dzejnieks sāk atgūt pilnasinību. Poruks nav atstājis daudz autentisku liecību par savu iekšējo dzīvi, par saviem intimākiem ieskatiem un radošo pašsajūtu. Ļoti aprobežotā skaitā uzglabājušās vēstules, galvenā kārtā līgavai rakstītās 1901.—1902. gadā, kamēr dienas piezīmju, šā skaidrākā avota, trūkst pavisam. Bet paties un vaļsirdīgs jau dzejiskos darbos, viņš savus mākslinieka centienus vēl tieši apliecina mazās apcerēs, kas nemaz nav nejaušas. Salīdzinoši ņemts viss šis materiāls labi raksturo viņa idejisko pasauli un radošo īpatnību.

Ideju plašuma un bagātības ziņā Poruks sacenšas ar lielākiem gariem pasaules literātūrā un arī pats apzinās šo radniecību. Tomēr nav viņam apmēra un vērtības ziņā tādu darbu, kādus radījuši vecāku kultūrtautu episkas dabas rakstnieki, savu ideju izteiksmei veidodami monumentālus tēlus romānā un drāmā. Viņa pieeja un arī individuālā pasaules uztvere citādāka, padota intensīvam ēmociju vilņojumam. Mierīgs un vispārīgs skatījums ar apceri dzīves dažādībā, kur „viss ar visu stāv sakarā” sabiedriskās saistībās, viņam nav pieņemams. Viņš pats ar sevi, sava pārdzīvojuma dziļumu grib apliecināt varoņa atziņas prōzā un izjūtu priekšstatus dzejā. Tā viņa idejiski-mākslinieciskās tieksmes virknējas neliela apmēra stāstos vai tēlojumos, episkos dzejojumos, drāmatiskā dialogā, lirikā. Kopsakarā visu to saista tiklab izteikto atziņu tīkls, kā arī dzīvā veidojošā intūicija.

Dzejnieka radošos impulsus noteic jau attīstība, tradīcijas un pati sadzīves apkārtne. Poruka garīgā tapšana nenorisinās pakāpeniski, bet nobriest neilgā laikā, kas liecina par ārkārtīgi impulsīvu prātu. Nedaudz gados viņš jau sasniedzis tādu gatavību kā dzejnieks un kā domātājs, tik patstāvīgus ieskatus mākslas apcerē, ka vēlākā padziļināšanās norisinās bez lielākām pārmaiņām. Vācijā no jauneklīgās sapņainības atraisās viņa intelekts, mākslā un filozofijā ātri noskaidrojas līdz tam tumšākos priekšstatos tītā „tīrās cilvēcības ideja”, un tūlīt pēc atgriešanās viņš jau saraksta daudzus savus labākos un gatavākos darbus. Tradīciju ziņā aiz lielajiem kultūras tautu rakstniekiem stāv garš, piedzīvojumiem bagāts tautas attīstības un sasniegumu process. Viņu domas arī saistītas ar mītiem, varenām dievu cīņām, varontekām, kas pati par sevi jau neizsmelama dzejisku priekšstatu pasaule lieliem episkiem darbiem. Poruks latviešu mītoģijā neatrada varontēlu, kas saistītos ar vispārcīlvēcības problēmām, ap tādām nevirknējas

arī mūsu vēsturiskie nostāsti, tāpat sikās mazās tautas dziesmu pārles, kuŗu skaistums slēpjas tīri liriskās skumju un prieka gleznās. Šinī apstākli Poruks arī redz galveno iemeslu, kamdēļ ar šauru ēmōcionālu uztveri vai dzīves vērojumu „latviešu rakstnieki atstājuši tikai vispārīgu piemiņu” un ka tie nevar „pārstāt vispārīgās cilvēcības intereses”. Otrs iemesls — nesen kā pamodusies latviešu tautas sabiedrība, visa sadzīve, kuŗa nestāvēja vēl uz augstākas un cēlākas garīgās kultūras interešu pakāpes. Faustu Gōte veidoja gadudesmitiem, izmantojot viduslaiku vācu teikas par savādā vīra dzīvi un patiesu likteni. Bet lielā un cēlā raksturā to dzejniekam palīdzēja pārvērst tautas centieni dziņu un cīņu laikā. Dzejnieks ir brīvs savā radošā darbā, „taču atsevišķa griba viena nerada darbību, bet visas apkārtnes kopība, vai, kā saka: apstākļi to rada”. Kultūrvēsturiskās gaitas apjoms, tai slēptais spēks, tā sakot ideju apkārtni, rada un paceļ mākslinieka individuālo apziņu, ka viņa darbi nolemti zināmai gara intelliģencei. „Nevis rakstnieks viens pats rada kādu ievērojamu darbu, nē, viņa līdzstrādniece ir visa sabiedrība ar saviem galveniem pasaules un dzīves uzskatiem”. Pārveidotus viņa saņem tos atpakaļ lielos mākslas darbos, kuŗi tad gadusimtiem nodarbina cilvēces prātus. Tradīcijas mākslas darbam ir nepieciešams formējošais pamats, sadzīves idejiskie impulsi ir tās attīstības raugs. Gluži labi bez tā iztieks mazāka individuālītāte, Poruks turpretim ar savu gara plašumu vienmēr sajuta šo trūkumu.

Viņa literāriskā darbība iekrīt mūsu kultūrālās attīstības dzīvākā posmā, kad tautiskā kustība deviņdesmitos gados pāriet auglīgāka nacionālisma ideju lokā, nekā bij iepriekšējā jūsmošana. Līdztekus ar nesamierināmu pretešķību uz āru izlaužas klusībā nogatavojusies jaunā strāva, tā ka visa turpmākā sadzīves gaita tad arī norisinās šo divu virzienu — vecā un jaunā — sacensībā. Literātūrā tas visspilgtāk iezī-

mējas reālisma un diezgan sentimentālās nacionālromantikas garā. Cik cieši sākumā sociālās tendences saistījās ar rakstniecību, redzams no tā, ka tautiskuma pirmā asākā kritika, ar kādu uzstājās Jelgavā brīvlaišanas svētkos J. Jansons, ir priekšlasījums taisni par latviešu rakstniekiem, sakarā ar ko tad arī vilkās ilgas polēmikas tautiskuma aizstāvjiem ar progresīvo ideju paudējiem. Poruks nenostājas pilnīgi ne veco, ne jauno pusē. Nacionālā romantisma un sentimentālisma laikmets mūsu literātūrā stāvēja norietā, kad viņš auga, tāpēc nacionālā kustība, pie tam vēl viņam Druvienā hernhūtisma atvairīta, neatstāja aizrautīga savilņojuma iespaيدا vēlākiem laikiem. Tautiskums nedabūja daudz pieskārties arī skolā Liezerē, kur bez programmu ierobežotības un šaurā nacionālisma tendencēm nākošais dzejnieks jau agri nokļūst klasiskās literatūras un zinātņu aproksnī, un vēl vēlāk Cēsis un Rīgā literāriskā un mākslas pašdarbībā šis indifērentisms tikai pavairojas. Tautība un patriotisms viņa pārliecībā ir kaut kas pats par sevi saprotams, nenovēršams, „dabas griba un likums“. Cīņa par to lieka un atklātam apliecinājumam arvien pamatā kāda blakus interese vai varīzejiskums. „Man trūkst tās stīgas, uz kuŗas varētu trinkšķināt mīlestības atklāšanu Latvijai,“ 1903. gadā vēstulē J. Līgotnim viņš saka. Sabiedrisko zinātņu nozarē Poruku pievelk tautsaimniecība, tikai ne politiskā nozīmē. Deviņdesmito gadu kustībā ievērtāis sociālisms viņam vienmēr paliek tas pats, kas jau priekšskolas laikā tīri teorētiski uzķerts nozīmēja, ka pienāks reize, kad cilvēku kopdzīvē iestāsies tīrāki un taisnīgāki dzīves ieskatī un ka šīs pārveidošanas darbs jāizdara vislabākiem gariem. Vēsturiskā attīstībā dažādas strāvas viņa acīs ir nenovēršama parādība, kuŗās tikai jācenšas ieplūdināt dziļākas cilvēcības idejas. Būdamis individuālists, viņš vienmēr paliek savrupāk taisnītur, kur ieskatī saduŗas politiskā plāksnē. Tomēr vis-

pārējā kultūrālā dzīves attīstībā viņš lūkojas ar lielāko uzmanību un atsaucību. Jaunās strāvas kustībā vērtīgākais likās tas, ka tā kultūrālo dzīvi centās sasaistīt ar ārzemju mākslas dzīvi. Šīnī rosmē patiesi bij daudz apsološa. Atgriežoties no ārzemēm, Poruks jau iztālim it kā priecājas par šo savilņojumu:

Izstudējis mīlestības,
Draudzības un mākslas būti,
Nervōzs atpakaļ es braucu,
Strādāt Latvijai par slavu!
Izdzirdu jau prūšu zemē:
Latvju laikraksti kā plēšas:
„Kas ir Gods, kas Zudermanis?
Zolā? Kas ir Henriks Ibsens!”
Lūk, pa tam bij piedzimisī,
Jaunā strāva Latvju zemei,
Kamēr es pa sakšu ielām,
Mierīgs vecas pēdas minu.
Jaunie latvji drošu garu,
Barā savu balsi cēla,
Pret šīs dzīves tumšo varu,
Gļēvos tumsas kalpus pēla.

(Iz manas dzīves.)

Sabiedrība likās tapusi dzirdīgāka nopietnām dailes un zinātņu prasībām, par ko Poruks cīnās arī visā turpmākā laikā, asi vēršdamies pret to vairākumu, kas ar seklu egoismu kavē intelliģences iesakņošanos dzīvē. Pats viņš nekādos virzienos nevarēja ieauģt un vienmēr palika savrupu.

„Visu, ko aptver cilvēce, lai aptver arī rakstniecība.” Šāda Poruka mēraukla, attiecināta uz sevi un citiem, ir viņa prasība saskaņā ar paša individuālo īpatnību un to mantojumu, ko viņš saņēma no klasiķiem skolas gados, tāpat vēlāk no filozofijas Platōna garā un no Vāģnera dzejiskiem mītiem. Lielie dzejnieki mudina saprast pasauli, liek pacelties augstākas dzīves vispusībā. Viņi piekļuvuši tuvu cilvēka dvēselei. Poruks rakstniecību pazina galvenā kārtā

pēc izcilākiem darbiem, necenzdamies iedzīlināties un sekot visā tās plašumā. Tāpat kā Drēzdenes profesoram A. Šternam literatūras lekcijās, viņam ir nedaudzi iemīļotu klasiķu darbi, pie kuriem jau jaunībā padziļinās objektīvā doma un rodas salīdzinošā mēraukla. Heines Ratklifs, Gōtes Fausts, Bairona Manfreds, Vāgnera dzejojumi, Šekspīra Hamlets, pie tiem viņš visbiežāk kavējas un vispārējos vilcienos to idejiskā ierosme tad arī saskatāma dažos viņa dzejojumos. No jaunāka laika rakstniekiem viņš visvairāk seko Turgeņevam, Tolstojam, Zolā, Hauptmanim, Ibsenam, Strindbergam. Katrā no šiem lielajiem epikēm sastopamies ar to cilvēciskuma ideju un dzīves vispusīgu uztveri, ko Poruks no rakstnieka un dzejnieka prasa. Dzeju viņš domājas aktīvu nevien cilvēku sirdīs, bet arī visā sadzīvē, ko tā iespēj, ja ir patiesi, īstenības un daļuma sajūtā izaugusi, kā visas varbūtējās garīgas tapšanas līdzība. Tolstojs un Hauptmanis meklē „cilvēcē atrast dievību“, kaŗo pret ļaunu, gribēdami redzēt dzīvē attaisnotu kristicisma cilvēkmīlestību. Lielie reālisti, Ibsens un Zolā meklē „zvērībā cilvēcību“, neizstiepjot roku uz augšu, bet uzmanīgi aptaustot katram slimās sabiedrības loceklim viņa pulsu. Viņi ķeras pašam ļaunumam pie saknes, to uzrādīdami, tāpēc arī reālāki. Pirmie kā mākslinieki stāv augstāk, tomēr patiesāki Porukam liekas abi pēdējie. Zolā vienpusīgāks, meklē visu nelaimes vainu materiālos apstākļos, bet liels viņš savā dzīves zinātnībā un cinās par apspiesto sabiedrības daļu. Lielāks sabiedrības un dabas psihologs Ibsens, kurš ienaidnieka meklē aiz cilvēka. Bet Strindbergs uzvar ar savu cilvēcīguma satricinošo vaļsirdību.

Šie vērtējumi stāv visciešākā sakārā ar otru Poruka prasību no dzejas un visas rakstniecības. Patiesība atrada pirmatnes barda dziesmā sev jaunu valodu, patiesiem un cēliem cilvēcības mērķiem tā paturama arī jaunlaiku dziesminiekam. „Dziesma — mūzika, tā

ir vēl tā vienīgā valoda, ar kuru mēs nevaram melot.“ Mākslai nevien jāvaldzina ar savu estētisko skaistumu, bet jāiedarbojas arī ar ētisko saturu. Tas ir viņas zinātniskais pamats, rādot cilvēces ceļus un dzīves nozīmi. Te „dzeja satiekas ar reliģiju, kā divas upes, kļūdamas par dziļu, plašu straumi.“ Šais ieska-
tos Poruks arī savus darbus uzlūko par tādiem, kuru nolūks — patiesību modināt. Bet ētiskās patiesības pamats meklējams pašā rakstniekā. Dzejnieks var maldīties un grēkot, jo arī viņš ir cilvēks ar vēl lielāku gribas brīvību, nekā vienkāršs mirstīgais, savā gara pārākumā viņš var spītēt sabiedrībai ar tikumisku rīcību, var ienīst cilvēku, bet par cilvēcības idejām viņam jābūt pārliecinātam, jo „rakstniecībā patiesība ir tas elements, bez kura viss irst un nīkst“. Katram var būt savi ideāli, bet cilvēkam jāmainās uz augšu, un šinī procesā mākslas ētiskai ierosmei liela loma.

Dzejas visciešākais sakars ar dzīves īstenību ir arī viņas skaistums. „Tagadnes rakstniekiem un dzejniekiem vairs nenāk ne prātā šķirt poēziju no dzīves. Nē, viņi ved dzīvi poēzijā un poēziju dzīvē,“ Poruks saka. Filozofi un zinātnieki kā stratēģi nosprauž ideju virzienus, bet dzejnieki ir to izkaŗotāji. Tāpēc arī viņu ideja top glēva un tumša, ja cilvēcīgais parādīts vienkāršaini, ideālizēti, bez kaislibām un tieksmēm. Tādas dzejas skaistums arī dzīvē paliek neutrāls, nepiepotējas īstenībai. Mākslai nepieciešamas tās smalkās modulācijas, kas no pašas dzīves pauž cilyēka gara tieksmi uz augšu. Savezdams kopā Faustu un Mefistofeli, Gōte „piesit toņus uz dzīves klaviatūras diskantā par daudz augstu un basē par daudz zemu, caur ko saskaņas daļums daudz no sevis zaudē“. Šie divi raksturi, viens ar savu garīgumu, otrs ar nīrdzīgu skepticismu, ir pārāk lieli pretstati, lai viņus iedomātos patiesos apstākļos. Kā liels attīstības dievinātājs, Gōte Faustu beidzot novada pie apskaidrotas pilnības, lik-

dams mūsu centieniem nojaust visaugstāko ideālu, lai arī tā sasniegšanā palīdzīgs ir Mefistofelis. Šī viņa tālā un dziļā perspektīva slēpj sevī tiklab skaistumu, kā ētisko varu. Smalkākas modulācijas ir Šekspīram, „bet viņš nevērtē cilvēka dzīvību augsti“. Visi viņa raibumi, ciešanas un sāpes juku jukam, kaisles un maldi ir nežēlīgi un nenoskaidrojas. Viņš bez vajadzīgā morāliskā spēka „gandrīz visur aizmirst cēlo, uz priekšu ejošo cilvēces garu“. Viņa varoņi iet nāvē, izspēlējuši savu traģisko lomu, un tikai pasīvie izrādās par cienīgākiem turpināt dzīvi. Tāpēc arī Gōtes mūžā Poruks redz vairāk morāliska spēka, jo rādot sakaru starp labo un ļauno principu, rodas vienība, ka visam jālabojas līdz pilnībai.

Sais Poruka ieskatos skaistuma jēdziens atkarīgs no ētiskā primata, kā tas arī parādās viņa darbos nedalāmā kausējumā. Dzejai jāizaug mākslinieka pārliecībā „no paša ķermeņa spēka“ un veidošanas kāres saskaņā ar pašu dzīves īstenību. Vienkāršai poētiskai iecerei vai skatījumam šās vienības trūkst, tāpat kā tur, kad izpaužas pavirši uztvertas dzīves vienpusības. Dziļāk ieskatoties Porukam tepat slēpjas arī daudzīnātās formas problēma, jo kaut kas vesels var būt tikai tas, kam savs dabīgs pamats. Idejai, gara nemiera romantiskajam saturam nepieciešams reāls veidojums pēc dzīves, patiesu cilvēku un apstākļu līdzības.

Klasiskā dzeja nelaužas pāri ticamības robežām, kas, protams, neizslēdz fantazijas un simbolu. Latviešu reālismam, pēc Poruka ieskata, trūkst augstāko idejisko tieksmju, tas nogrimst vai nu jēdzienā sastingušas morāles dogmās, vai vienpusībās. Šādā uztverē dzejiskie tēli, gan reizēm saistoši un tipiski, kā Kaudzišu un Apsīšu Jēkaba personāžs, iznāk pārāk „pielipuši pie mūsu zemes“. Dzīvāka, objektīvāka īstenības izjūta ir Blaumanim un noteikts viņa stils. Saistošu idejisku dziļumu Poruks atrod Veidenbaumā un Aspa-

zījā, lai gan pēdējā savai radošai fantāzijai ļauj izplūst nepārliciecinās abstrakcijās un vienmēr tiecas pieņemt „zināmu nokrāsu“. Patiesības ģenijs nav svaidīgs, viņam nav nokrāsas, kļiedoša žesta. Dzejniece lugā Ragana sit ar savu „burvju zizli uz cietām klintīm, un skaidrais ūdens burbuļodams sāk plūst. Bet trauks, kuŗu viņa mums pasniedz, lai mēs ar šo skaidro avota ūdeni atspirdzinātos, ir bez dibena, ka tur iekšā paliek tik maz pilienu un viss lielums aiztek garām, nebaudīts un nesaprasts“. Dzejskuma ūdens strūkļa ar cerību varavīksnu trokšņaini uzšļāc gaisā, lai atkristu citā vietā un uzsūktos atpakaļ zemes tumšajā krūtī saules nesasniedzusi. Cilvēks no tās var iebaudīt tikai tikdaudz, cik ar sauju noķer burbuļojošā ūdens. Dzejniekam jāiejūtas dzīvē un no augstāku atziņu viedokļa savos darbos jārāda tās vispārējā atbilstības iespēja. Nemotīvēta, ar īstenības organisko veidošanos nesaskanoša fantastika, neskaidrs misticisms, tāpat vienpusīgs natūrālisms to iespēj vismazāk, kā viss, kas aizsedz patiesa daļuma apredzi. Šai sakarā Poruks ne visai augstu vērtē Meterlinku, Zundermani, Gorkiju, tolaik tik populāros rakstniekus. Mākslas romantika, tās dziļi simbolistiskais saturs prasa pārliecinošas formas, patiesu cilvēku un apstākļu, jo aiz tiem stāv vēl lielāks spēks — pati daba. Dzejnieks no savu ideālu viedokļa tiesā sabiedrību, bet līdz ar to viņam jāpārbauda arī sava objektivitāte, lai rādītu patiesu cilvēku kā pārveidojamās dzīves varoni, kas dzīvs „meklē daļo patiesību“.

Pamatota uz īstenības izjūtu, Poruka estētiskā mēraukla pilnīgi attaisnojas viņa paša darbos, kuŗos reālisms nav sapņotāja apmaldīšanās svešos apstākļos, bet pati būtība, gan nekāda virziena nozīmē. Viņš nedzejo par dzīvi, bet dzejo pašu dzīvi, tikai lielo ideju apstarojumā ārēji skatam liekas, ka viņa mākslinieciskām tieksmēm pretējs virziens. Pat romantikas un simbolisma apdvestākos darbos viņš paliek kon-

krētibas apvārsnī, un uz tiem attiecināms dzejnieka vēlējumies: „Ir skaista un cēla māksla dzejai un izdomai likt sakust tā kopā ar īstenību, ka dzeja liekas būt vēl īstenāka nekā pati patiesība.“ Fantastika viņam bieži nostājas pašā vienkāršākā dzīves īstenībā, tāpat no pēdējās paceļas mūžības perspektīvā uzlūkotās atziņas, tomēr radošā fantāzija netiecas izplūst ideāltēlos. Brīva intuitīva uztvere, dziļa izjūta un valodas bagātība kā varena apakšstrāva nosaka apgarotās fantāzijas virzienu, viscaur pārvēršot priekšstatus objektīvā, konkrētā vienībā. Savus darbus viņš rada bez noteiktas secības ar pārdzīvojumiem vai ārējo ierosmi, tak viss viņa ētiskais, skaistumu sajūtošais iekšējais cilvēks tajos izpaužas patiesi. Viņa dzejiski-filozofiskā doma traucas paša dzīvei papriekšu un, atskaitot nedaudzus momentus, neatspoguļo kaut kādas acumirkļa jutoņas, ikdienas ieskatu, attiecību pret ārpasauli, bet gan izteic visu dzejnieka individuālo, patiesības skaistuma slāpstošo garu.

12. DZEJA UN ISTENĪBA.

Göte jaunībā minēdams, vai būs lemts kļūt par dzejnieku, met strautā nazi; ja tas nogrimtu nere-dzams, tad cerības liekas. Nazis nogrima, bet dzej-nieks no Götes iznāca. Poruks sākumā svaids starp mūziku un dzeju, nevarēdams izšķirties, kurai lai pa-liktu uzticīgs, bet te viņa iekšējai sajūtai nāca palīgā apstākļi. Apstākļu spiests viņš ķeras „pie spalvas, lai taptu rakstnieks”. Šāds uzmudinājums līdztekus ne-atvairāmai radoša gara tieksmei viņu pavada arī visā turpmākā darbības gaitā. Iekšējās sajūtas un apstākļu spiests, viņš brīžiem raksta ar tādu trauksmi, ka sa-biedrībai grūti nākas sekot viņa ražībai. Viņš strādāja nenoteikti, alpiem, iedvesmes vadīts, kā jau stipras ēmōcionālas dabas dzejnieks. Kavēties ilgāk, apcerot un apsverot, trūka pacietības, turpretim plašākā episkā vērīenā kaut ko veidot neprasiņa viņa māksli-nieciskā īpatnība. Uzrakstītais — stāsts, tēlojums vai dzeja — tūlīt no rakstāmgalda gāja uz redakciju un par tā likteni dzejnieks vairs neinteresējās. Saņemtais honorārs, turpretim, ātri izkusa gan nepieciešamās vajadzībās, gan atelpas izklaidās. Vērmaņa dārza restorānā, Suvorovā, Romas pagrabā, kad pietrūkst naudas rēķina samaksai, pie punša glāzes mūziku klausoties, Poruks bieži turpat uz vietas ķeras pie sava garīgā kapitāla. Tā uzrakstīta viena otra skaistākā dzeja, kā Bikeris mironu salā, vai kāda mīlestības dziesmiņa; labprāt rakstīja arī paimprovizēdams: sko-las gados Liezerē saviesīgā vakarā Jaungadu sagaidot uzrakstīta un nolasīta priekšā pagarā dzeja 1890./91. gada ceļā jūti.

Steiga un drudžainība tad arī dažos darbos atstājusi pēdas: romāns Rīga, uzrakstīts neilgā laikā, palicis uzbūvē neizveidots, negluds, un beigās aprauts. Tāpat fragmentāri, nesaskaņoti ir vairāki stāsti, tēlojumi,

dzejojumi (Daugava). Viņš pats tos apzinās neizstrādātus, kā studijas kādam lielākam darbam. Tomēr dziļāku, idejisku nejausību nav viņa darbos. Izteiksmē sastopami negludumi, par ko pukojās Blaumanis, slīpēta stila meistars, bet stils nav svaidīgs. Viss lielais darbu vairums, pielietojot pat visstingrāko formas mērauklu, uzrāda ievērojamu gatavību taisni tādā veidā, kā dzejnieks tos domājis. Viņos ir vienība, īstenības dzīvība, kad visi veidojamie elementi sakusuši. Tādi ir jau sākuma stāsti, kā Perpetuum mobile, Veseli laudis, tādas arī melodiskās dzejas, kas radušās tūlīt pēc atgriešanās no ārzemēm.

Poruka radošos impulsus visvairāk nodarbina veidojamā tēla patiesīgums sakarā ar ideju, kuŗu parasti tas arī ierosina. Šai ziņā priekšstatī brieda un gatavojās ilgi, kamēr pieņēma reljefu veidu, un vienīgi to bagātība deva iespēju kuŗā katrā acumirklī kaut ko pa vajadzībai izmantot no šā krājuma. Domai koncentrējoties klusā brīdī, Poruks darbu pārdzīvo, nemierīgs, apkārtnei aizmirsdams. Gōte to sauc dzejnieka cīņu ar materiālu par saskaņu darbā un sevī. Šās saskaņas nepanācis, Poruks rakstīt nevarēja.

Nepieņemamas idejas dēļ neiet uz priekšu Hērakls un arī Lencs. Pēdējais droši vien tāpēc, ka: „Lencim bija īsta dzejnieka dvēsele, bet viņš neprata saturēt dzīves grožus, tāpēc tas gāja bojā.“ Šī Vertera daba, viduvējs belletrists, pie tam ar „piepežu revolūcionāru garu“, slimīgi patētisks un ne visai valstirdīgs, paviršs baironists un paskvilants Veimaras galmā, beidzot pat Gōtes atstums, lāgā neiederas Poruka ideju nesējos. Hērakla likteni Poruks pats pastāsta vēstulē līgavai 1901. gada 26. novembrī. Šis mīts viņu nodarbina Berlīnē, mitinoties mazajā viesnīcīņā Zum grünen Baum, kur uzrakstītas arī dažas dzejas. Poruka pieceja pilnīgi idejiska, un idejiskums arī ir par iemeslu, kāpēc dzejojums jāpārtrauc, kad varenā viela vēl nepadodas. „Lielais dievu dēls un varonis nobāla no tā acumirkļa

manā garā, kad es viņa tēvam, Ceisam, pārmetu, ka viņš cilvēcei nenovēl labāku likteni, un Ceiss ar dusmīgu skatienu tam atbild: „Tu vēl neesi radijīs, tu tikai izpostīji manu visvarenību, gādā man svētlaīmību!” Tad Hērakls nojauš, ka viņa tālākais varoņa gājiens neved nekur tālāk kā tikai uz viņa paša kapu. „Un tad viņš man nebij vairs nekāds varonis, bet slimnieks, kurš savu testamenti dzejo. Tā nomira manī varonis, un es dzejoju: In des Vergangnen Traum versunken Liegt fern den Helden ihr Geschick“ u. t. t. Ar kādu izjūtu Poruks idejiski un kā mākslinieks līdzī dzīvo tēlojamai īstenībai, liecina vēstule V. Eglišam 1905. gada 30. martā, — viens no svarīgākiem viņa radošās psiholoģijas dokumentiem. Kā zināms, 1905. gada revolūcijai tuvojoties Poruks jūtas vīlies ideālos, kāpēc arī dzejojumi iznākot tumši, neskaidri. Līdztekus apcerējumam Ideāls kā ideja un kā jēdziens, viņš strādā pie stāsta Druvienas Sila ezera nolaišana, kas varētu likties fantastisks, tak kā atmiņu stāstā, viņš notikumus grib tai skatīt pilnīgi taustāmi; bet „visur slikti” — stāsts iznāk tendenciozs. „Nav nekur iespējams tieši pieķerties kā pie patiesa ideāla! Tēlojamie raksturi tādi nepilnīgi, neskaidri — kā viņus dzīve mums dod! Skaidriba ir lielākais daļums, bet kā viņu iz dzīves neskaidribas lai rada? Tēlo cilvēkus, nezini, kas viņi ir! Tēlo dabu, — nezini, kas viņā notiek. Ir valoda un dzeja negribēti meli un iedomāta patiesība. — Bet toreiz, kad manim piepeši naktī uznāca šī darba ideja, kad es ieraudzīju Meža tēvu ar sūnu bārzdu, ar lūku jostu, ar kārpaino mēli, kuru kultūra dzenā no viena sila otrā, kad, Sila ezeru nolaižot, Ūdens mātei vairs nebija slēptuves un tās zilgani-bālos plikos plecus un kailo muguru apmēdīja dūšīgi kultūras kunga grāvrači, tad manim tā bija dvēselē, it kā kad es dzīvotu zaļos kokos un dzelmēs sliksstošos ūdeņos līdzī varenajā dabas spēkā. Kad drudzis pārgāja, nāca baltā laimība: hernhūtiešu

jaunavas, fleitām pūšot Kā spoži spīd mans Jēzuliņš, ved mežoniņu jaunekli, kas nekā nezina no Dieva, atziņā, bet dzīvo tikai savā karstā mežoniņā nevainībā, zaļu vainagu galvā — uz Lintenes kalniem“. Tik dziļi Poruks iejūtas idejā un īstenībā.

Savam izraudzītam varonim viņš nepieiet ar gatavu domu. Tas pirmais sāk dzīvot radošā fantazijā konkrētos apstākļos, tāpēc arī dziļš un nemaldīgs iznāk psiholoģiskais uztvērumš. Sēdot pie balta papīra spalvu rokā, domas rodas un izgaist, galvenā ideja liekas nespēcīga, iedomu priekšmeti un notikumi miglaini, bez vienības, kamēr personāžs sāk dzīvot pilnasinīgu dzīvi. Pāris neizveidojušos skroderēnu dēļ aiz miglainā iedomu plīvura, neuzrakstīts paliek humoristisks stāsts Skroderu dienas Silmačos, kuŗu sižetu Poruka pastāstītu izmantoja Blaumanis. „Tiešām gara acīm redzu,“ Poruks raksta, „ka Andrievs ar palso iebrauc pagalmā, kā tas pašapzinīgi sēž uz skroderu lādes un kā meistars pats, jautrs un lokans, ar oļektes mēru rokā, pa vārtiem ienāk svilpodams. Bet abu meistara mācekļu nevaru un nevaru iedomās sameklēt. Viņu sejas man jau tā kā veidojas, bet viņas pārklāj stereotipiski, neapprakstāmi smaidi. Totiesu dzirdu it gaiši abu neliešu zēnu nīrgāšanos par Annu, kuŗa stāv klēts augšā, logā un nosarkuse pukojas par abiem skroderēniem, kuŗi nocēluši trepes. Nekā, šodien šī viela vēl nav nogatavojusies!“ (Krusttēvs Dāvis, IV, 75).

Drusku irōnizēdams sevi, Poruks nepārspilē. Viņa atmiņu tēlojumos personāžam patiesi nav nekā stereotipiska. Nodomātā stāsta slavenais skroderis, no kuŗa Blaumanis iznācis pavisam citāds lugas tips, saucās Bunduls; Druvienā jau Poruka bērniībā tas bija populārs, bet 1896. gada vasarā dzīvoja pie dzejnieka tēva būdiņā, kad arī Poruks turpat uzturējās. Kā jau sava amata meistars, allaž jautrs un liels jokupēteris, tas savā dzīvē viss kas bija bijis: skroderis, bankro-

tējis bodnieks, pagasta tiesnesis, pusgraudnieks, baptistu draudzes sludinātājs, un atkal skroderis, visu to cauri taisot pāra desmit gados. Kāda doma Porukam risinātos šai pateicīgajā sadzīves tipā, grūti nosakāms, bet viņa Skroderdienas tādos sīkumos, kā skroderēnu psiholoģiskie vaibsti, droši būtu patiesākas par Blaumaņa joku. Tālāk turpat viņš saka: „Diezin, ko es iesāktu, ja man nebūtu bijusi tik raiba pagātne un sevišķa patikšana, domām pa viņu rakņāties.“ Šai vieglā irōnijā slēpjas tā patiesība, ka Poruks bez visiem lieliem piedzīvojumiem bērībā daudz ko sevi uzņēmis un ir smalks reālists bez jebkādas liekas virziena tendences, par visu ko pieķerdamies lietu patiesībai, un patiesiem notikumiem, kas pēc viņa domām „vairāk vērts, nekā visi daļie vārdi un varizējiskā liekuļošana“. Viņa fantazija ir būtne, kas apciemo viņu tīri ikdienišķos apstākļos siena plāvā, apgaismo visu laicīgo, sīkumaino apkārtni, pacel pāri zemes grūtsirdībai, liek sajust augstāku esamību, harmoniju, „mieru un tomēr dzīvību“, bet neatrauj īstenībai (Sapnis vasaras naktī, I, 163).

Šekspīrs savām drāmām izmanto itaļu 13. un 14. gs. noveles, Gōte Faustam — nostāstus par savādo viduslaiku doktoru, Dante Dievišķā komēdijā saved ellē vai paradīzē dzīvus sava laika cilvēkus, Kaudzīši Mērnīku laikos tipizē savu apkārtni. Viscaur te redzama rakstnieka pārveidojošā roka, ideju nesējos prototipos apvienojot, vispārinot īpašības jaunai īstenības līdzībai. Poruka sižetu, personāža un ainu galvenais avots ir pati dzīve. Viņš savus stāstus un tēlojumus parasti arī apzīmē par ņemtiem no viņa paša bērības laikiem un no tautas dzīves. Visur šī replika saskan ar īstenību un vērojama arī tur, kur nav nekāda piemērinājuma. Sākot ar atmiņu tēlojumiem, beidzot ar konstruktīvas dabas sacerējumiem, tāpat lirisku idilli, Poruka dzejiskie priekšstati izris no dzimtenes īstenības

vai vismaz saistās ar to. Ļaudamies radošiem impulsiem, neviens no latviešu rakstniekiem nav turējies ar tādu sirsnību savas agrinās apkārtnes gultnē, kā Poruks.

Viņa bērnībā nav lielu notikumu, strauju pārdzīvojumu, bet šai laikā uzņemta pasaule visos vēlākos kultūras strāvojumos paceļas kā savādi „dvēseles kumēdiņi“ un dziļas atziņas pamirdz šais pagātnes refleksijās. Visā visumā viņš to paturējis kā citkārtējās ētikās sirdsskaidribas un ticības pasauli ar patriarchālās zemniecības idillisko vienkāršību. Psiholoģiskā ziņā tur tad arī sirds var paglābties „no tagadnes acumirkļa tukšības“, atgūt saskaņas prieku par to gaišumu, kāds reiz pildījis krūtis un kā apgarota strāva no Druvienas laukiem viņam iet līdzī visu mūžu. Atmiņu tēlojumos Poruks šo pasauli vairāk atdzīvina, netiecoties tās daudz pārveidot. Pazinējam prototipus viegli saskatāmas personas, kas dzīvojušas un vēl ilgi pēc viņa dzīvoja, redzama vietu situācija, dzirdami notikumi pilnīgi paņemti no dzīves visā vienkāršībā. Dzejiskā tēla tiešais sakars ar īstenību te daudz dziļāks, smalkāks, nekā realīstiem, parastajiem bērnības atmiņu tēlotājiem. Tāpēc no šā viedokļa aplūkoti, daudzi Poruka darbi sniedz bagātīgu un ļoti savdabīgu poētikas materiālu par radošo fantaziju.

Porukam jau pati agrinākā apziņas pamoda reālos apstākļos saistās ar dziļāku ideju, kad gluži mazu, uz brīdi mātes atstātu istabā, viņu pārņem vientulības sajūta un tik konkrēti, ka rakstot par to ausis vēl skan vēja šalka. No mazām dienām prātā palicis drošsirdības pārākuma simbols, drauga, muižas dārznieka dēlēna žests, kad tas, roku ielicis akmens lauvas mutē uz pils trepēm, atvairā nākošā krogus papus uzbrukumu. „Viņa acis spulgoja savādi, brīnišķīgi, viņa seja izskatījās majestātīga. Viņš valdīja pār mums visiem, roku lauvas rīklē turēdams“. (Atmiņas iz bērnu dienām: Lauvas audzēknis, Vientulība, 1895, I,

175). Gluži mazam dzejniekam arī jau „galva deg“, kad pie vectēva smēdē kavējoties dzirksts iekritusi tēva jaunā jērenē. „Puika, puika! tev jau galva deg!“ vienmēr skan ausīs krustmātes balss no diķmalas, kad mocošās domu dzirkstis vēlākā dzīvē karsē smadzenes. Citā ainā iznirst Glazmankas žīds, kuŗš dzelošiem pirkstiem skaita kapeikas un ar savu viltu un mantrausību vilina pasauli, atraujot to paš aizliedzības un mīlestības nesēja Kristus idejai (Mūžīgais žīds, 1897, III, 7). Vecai ubadzei Dārtai, kad ziemas svētku vakarā viņa uz baznīcu steigdamās piekususi nokrīt ceļmalā sniegā, par pavadoni piestājas un aizvada turp pati Mīlestība jaunavas veidā (Ziemas svētku vakars, III, 75). Mainīgiem, bet dziļi harmoniskiem mūzikas akordiem līdzinās mazas sirds skumjas un prieks, kad tā vēl neaptver savu domu un jūtu. Pagalmā, šai brīnīškā parādību pasaulē, roka smiltī veido celtnes, veselu saimniecību, kaņepes dārzā šalko kā mežs, un katra sīka nejaušība sacel asaras, bet nākošā acumirkli traģiku jau aizkaidē liksmā bezrūpība (Bērnu zīmfonija, VIII, 189).

Piederīgo un citu mājsnieku vidū atmiņu ainas visvairāk saistās ar vectēvu, labsirdīgo krusttēvu, krustmātēm, tēva puīšiem. Katram viņiem savā seja, katram savādas rakstura un likteņa īpašības, gan nopietnas, gan kōmiskas, kas tēlojumā pazib īsās, smalkās rakstura un ārienes replikās. Ņemot no atmiņu virknes gabalu par šiem ļaudīm kā piedzīvojumu, Poruks ne notikumā, ne personāžā nekā neapvieno, netiecas sastādīt ainas vai tēla no dažādām varbūtībām, atskaitot, protams, sarunas. Savām mākslinieka acīm viņš lapbrāt noskatās, „kā pagātne spēlē dvēselei kumēdījumus“ patiesi, nekombinēti un neretušēti. „Vispirms es ieraugu piemelnējušo un piekvēpējušo saimes istabu ar lielo krāsni, kuŗai vienā stūrī iesprausts degošs skals. Redzu drūmi dzelteno liesmu, redzu, kad melnā ogle liecas un lūst, un redzu visas tās sejas,

kuŗas vēl tagad manim tik mīlas.“ Istabā m jnieki va-
kar , interesējas par Plevnas varoņiem. No rīta kuŗ,
ka visa zeme dun. Istabā ienāk m rnieks p pi mutē,
skoteli priekšā, izsit kr  n  caurumu. „Es to redzu kā
Šodien.“ Tad gājiens uz saie anu, svētdienas skolu,
kur uzaust pirmā milestība. „Tas ir tik savādi, savādi.
Nezinu kāpēc, bet tiklīdz es Mariju ieraugu, tad ma-
nim top tik silti, silti ap sirdi. Manim ir tā, it kā kad
viņa paceltu mani augstāku, it kā man vajadzētu
lidot. — Mājas, kur Marij  dzīvo, manim ir svētums.“
(Dvēseles kum diņi, 1903, IX, 47). Vēlāk, kad viņš
jau „sāk piegriezt v ribu cilv c bai viņas patiesās,
 auraj s robežās“, vienpadsmitgad j  z n  pamodu-
sies milestība uz pieaugušu jaunavu atmirdz kā r ta
zvaigzne, pavado  zēnu pa pašu parast ko ikdienu
starp sl perniekiem, p derīgiem, bet arī apgariojot to
ar savu skaidro m enesn cas romantiku (R ta zvaigzne,
IV, 21).

Vilino aj  dzīves da  ad b  arvien dziļāk ejot, katrs
sikums agrīno izjūtu kompleksā un vēlāk dzejojumos
not lojas pilnīgi saskaņā ar to, kā katrs pieredz jums
iedarbojas bērna psiholoģijā, dzīvi un reljefi ar visu
apkārtnes situāciju. Poruka agr ņai uztverei ir tikai
da  ad bas kontrasti, bez ļauna un laba. Krusttēva un
krustmātes liktenis, kad krustmāte gadu pēc kāzām
nomirst, liek viņam sajūst nāves noslēpumu. „Tāda
ir, Jenc t, cilvēka gaita!“  ai patiesā notikumā drūmi
klusā, pat mistiskā noskaņā pie Pērļu dzirnavām un
ezera pašā sila l c  kontrast jas ar sav d b m ļaužu
dzīvē (Krusttēvs, III, 85).

Dzimtas paklusaj  traģēdijā Baltā puķe (Mājās un
ceļ , IV, 40) Mazais K rl tis r ta agrumā pa silu pēc
tēva iedams nonāk pie (Pērļu) dzirnavu ezera, kuŗa
plašais mierīgais līmenis mirdz sila l c . Vecā vitola
galā perekli stāv starks un klabina. Viņ  ezera malā
uz baltiem mietiem izk rts tikls, krastmalā laiva. Pie
dzirnavām  aipus  balķi un plakanas uz l k  a guļ za-

lās laikšņu lapas ar baltiem ziediem. Te iereibušais tēvs, no dzirnavu krodziņa iznācis, tos zvejo ar kārti; zēnam skumji, nelaimīgs sevī jūtas arī tēvs — mammiņa gaida... Šais akordos dziļa sirsniņa un traģika. Zēns nojauš vecāku bēdas, tak vēl neizprot to.

Vienkāršu, patiesu bērnības ainu virkne risinās tēlojumā Krusttēvs Dāvis (IV, 75). Aprakstītais plinšu meistars Brisītis, pie kuŗa zēns ar krusttēvu pa taisno ceļu gar Laskumiem un Kleivām nonāk smēdītē netāl no kapsētas, pilnīgi saskan ar prōtotipu, kāds tas dzīvoja, noplīsis, ka ielāps uz ielāpa vairs neturējās, plāpīgs un pilns optimisma. Druvienas muiža, īsais iemētinājums par lielkungu, Tirzas baznīca — vārdā vietas saucot, viss ņemts īstenības situācijā. Skaistos spēcīgos vilcienos Poruks raksturo pašu krusttēvu, domās kaislīgu mednieku, bet sevišķi alus darītāja lomā: „Šad un tad garaiņi pavisam aizsedza krusttēvu ar balto ķipi. Tikai sveces liesmiņa aiz miglainā plīvura kustēdamās ņirbēja. Un šalkas man pārskrēja pār muguru, kad dzirdēju, cik sparīgi krusttēvs lēja ūdeni ballā. Pienāk Anna pie ķēķa durvīm, ar kāšiem uz pleca, un sauc krusttēvu. Viņa prasa klēts atslēgas. Bet krusttēvs viņas sauciena nedzird. Viņš ir savā elementā. Ūdens katlos sten un verd. Un tas, kuŗu krusttēvs lej ballā, šalc kā ūdens kritums. Man izliekas, it kā kad es sapņotu. Bet tas nav sapnis: krusttēvs dara alu.“ Vectēvam, kam Poruks bērnībā visvairāk pieķērās, meklētas jau dziļākas savādnieka īpašības, ļaujot vairāk vaļu radošai iecerei. Ar viņu arī saistās nostāsti par dažādiem notikumiem, vectēva paša vai cita atstāstīti (Odžinkas purvs, 1905, X, 93; Vectēva stāsti: Pašnīdētājs, Baltais zvīrbulis, 1905, X, 7), „Viņš bija kārtīgs, dievbijīgs un darbīgs cilvēks,” saka Poruks par šo savu draugu, kuŗa mūža noslēgumam kā piemiņas veltījums uzrakstīts arī stāsts Vakars (V, 159).

Kā piedzīvoti notikumi, fābulā izdomas papildī-

nāti, bet vienmēr Druvienas un apkārtnes īstenībā risinās atmiņu zīmējumi sadzīves tipiskās ainās, parasti vietas saucot pareizā vārdā un no prōtotipiem daudz neatkāpjoties personās. Pieviltā skaistule Peinā Līze, kas tā iesaukta garā vāja pagastā nodzīvoja mūžu, lasa raibos stikla gabaliņus par dimantiem un gaida pārnākam savu iecerēto, bet vairs tā nepazīst, kad viņš pēc dēku pilnas dzīves ierodas saiešanā kā misionārs. Stāsta galvenais pavediens par viņu izdomas sasaistīts. Turpretim otrs tēlojums par bailīgo drošsirdi, kurš Velliņā redzējis milzu lidaku, — patiesi fābulā apkārtnes ainās (Iz maniem bērnības laikiem: Misijonārs, Raiba diena, IV, 141). — Vienkāršā patiesībā pārvēršas māņi tēva puisim, „kurš tā meļoja, ka ausis vien kustēja, bet tiklīdz tas sāka stāstīt par pašu velnu, tad bij jātic. Pagāns... prata tā stāstīt“ (Ragainais, IV, 157). — Nabaga puisis grib uzrakt zeltu, savu laimi, bet dzenas pakal tikai mirāžai. Kad saslimst māte, viņš dodas uz dziedinošā ūdens avotu pie (Tirzas) baznīcas, lai pārnestu šo veselības zāli, bet pa ceļam aizmirstas krogā un pārnāk par vēlu sagrauzts un nelaimīgs (Kur nauda kaltējas VIII, 45). — Nabaga meitene Rankas tirgū pārdod savu mīļāko jēriņu, lai tikai slimajai mātei nabagmājā nopirktu baltmaizi, tomēr viņas nestais upuris nāves priekšā izrādās velts (Zuzīte, IV, 51). Šai psiholoģiski dziļā stāstā dažas spilgtas naturālas replikas tirgus skatā, tāpat nabagmājā, kad viltīgā ubadze sit savu bērnu-idiotu.

Skolā Poruks bija vairāk vērotājs, apkārtnes notikumiem līdzī dzīvojot, ne aktīvi līdzī darbojoties. Par skolnieku dzīvi viņam divi stāsti: Kauja pie Knipskas (II, 171) un Romas atjaunotāji (IV, 115). Pirmajam pamatā patiesi notikums, tolaik populārās skolēnu „krievu un turku“ pīkošanās cīņas un maza cilvēka traģedija. Kaujas lauks atrodas pie Druvienas skolas ar lielceļa Knipskas tiltiņu un Šipkas aizu. Nav aiz-

mirsts pat akmens tīrumā, kur nostāties Rubulis zvana stundās. Cibiņa, garīgi pārāka par savu pretinieku, Poruks daudz neappraksta, bet rāda viņu darbībā. Tā pelēkajos svārkos redzamas daždažādas pogas — uzskaitot tās, īsā replikā, kas izvilina arī smaidu, parādīta zēna trūcība. — Izdomai vairāk vaļa ļauta Romas atjaunotājos, par lielajiem ideālistiem Liezeres skolā un barbaru uzbrukumu atjaunotai Romai. Te tikai vispārējā situācija paturēta par izeju, kamēr stāstījumā mākslinieciskās konsekvences nostājas pārsvarā.

Poruka paša bērnības apstākļos un garīgo impulsu varā dzīvo Matisiņš, radošās dailes atziņu meklētājs (Asaras, III, 33). No māju pagalma redzami Egļupju (Trušu) sarkanie jumti, ceļmalā vecā zarainā priede, aiz alkšņiem Stīgu purvs, Skābeņu plava; pieminēts arī bērnības draugs, vecais zaldāts Andruška, no kuŗa Poruks bērnībā ņēma grāmatas lasīšanai.

Garīgā pārākuma ideja šais mazajos varoņos Porukam tāpat realizējas pilnīgā ikdienas vienkāršībā: tie dzīvo un darbojas konkrētos apstākļos ar bērna psiholoģiju, tikai dzejiskos nolūkos paceltu augstākā psihiskās rosmes pakāpē. Viņu āriene pati parastākā, un tāda pati visa apkārtne. Smalkos vilcienos dažādās situācijās izpaužas viņu garīgās tieksmes, viņu individuālā cietēja apziņa pretēji ikdienas smagumam un fiziskam pārspēkam, bieži parādīta asaru simbolā. Viņi līdzinās dzejniekiem dzīvē, kuŗi ikdienas gaitā tādi paši sāpju apziņas nesēji, bet vēsturē paliek uzvarētāji. Pretim viņiem stāv miesīgi veselīgie, rupjie spēka varoņi, kam tieksme mocīt kukaiņus, apkrāpt biedrus, plēsties. Tālākās dzīves gaitās Poruks šādu varoni parāda Runcē tipā (Kā Runcis kļuva par Runcē).

Raksturīgākais šo tā saukto bālo zēnu grupā Matisiņš, nabaga cūkgans ar savu radošās dailes dziņu. Viņš jūt, ka cilvēks no debesīm paņēmis asaras līdz, „ka viņu avots ir tur bezgalībā, ka viņu straumes aiz-

tek no mūžības uz mūžību“. Protams, tā nav bērna doma, bet tomēr Poruka stāstījumā tā nepārvēršas par izplūstošu ideālizāciju, bet gan noteiktu simbolu. Reālais saplūst ar dzejisko, kā bērna psihei īpatnēja doma. Viss, ko Matīsiņš uzlūko, viņa modina pārdomas: „Lielākie kristalli uz akmens ir Matīsiņam neieņemamas pilis. Apsūnojuši ceļi ved viņu šinī pilī. Apakšā ložņā skudrites un it kā baidās kāpt kalnu augstumos, uz kuŗa Matīsiņš uzspiedis savu elkoni“. Šāda fantāzija pilnīgi parasta bērna psihei, kas tad „vēl nesaprot fizikas“. Turpretim Matīsiņa mākslinieciskās veidošanas tieksmes jau vairāk pārsniedz parastību, tāpat sakarā ar visu to stāvošā dzejnieka paša ielikta filozofija.

Sapņotājs Silenieku Jānis vairāk pacelts ārpus ikdienas, vairāk runā par saviem ideāliem, viņa psiholoģija arī ideālizētāka, tāpēc mazāk pārlicecinoša. Viņš arī garīga pārākuma ziņā parastāks, vairāk ļauj vaļu saviem instinktiem, cīnoties par mērķi izsīt savam biedram aci. Viņa tikdaudz nenodarbina savu izjūtu iekšējā pasaulē, cik tālākie, sasniedzamas inteliģences mērķi, tā tad krietni literāriskas dabas sapņošana.

Paša dzīves ikdienā ar savām vājām un stiprām pusēm nostādītais Cibīņš Kaujā pie Knipskas vistrāģiskākais Poruka „bālais zēns“. Viņš cīnās par savu taisnību, tak nepietiekoši vīrišķi, lai uzvarētu. Viņš cīnās pret kaut kādu sociālu netaisnību, kuŗu sajūt viņam nodarītu, bet ne par savu iekšēju pilnību. Trūkums, sociālie iemesli ir arī viņa nāves cēlonis, kad bada spiests, viņš tiecas pēc svešas maizes kumosa un, bēgot no kauna, mežā nosalst. Viņa varīgais pārākums nepaceļas tais augstumos, kādam sevi upurē Matīsiņš. Poruka simpatijas šais savos varonos izpaužas nepārprotami, kad cilvēka gara inteliģence, cilvēcības ideāls pretim rupjajām tieksmēm gan kā traušlākais krīt, tomēr tas ir kaut kas cildens. Cilvēka traģika iekš tam nepastāv, ka jācieš rupjā ma-

teriālisma pasaulē, — garīgā varonība vēsturiskā at-
tīstības gaitā un arī sadzīvē ir paliekošāka, tāpēc vai-
rāk pieder mūžībai.

Kad Poruks jau apmeklēja tālākas skolas, vasaras
brīvdienās pie K. Dzelzskalna viesojoties, pastaigās
pa Tirzas upes līčiem, viņam nepalika svešs stāsts par
divaino dzirnavnieku, ienācēju no Vācijas, veco Tori,
kurš konstruēja brīnišķās perpetuum mobile dzirna-
vas. Apmeties sila līcī Troškās, kādreizējās tvaika
dzirnavās, „kuŗu ūdens nekad nav dzinis“, vecais
vīrs ilgi nodarbojās ar savu izgudrojumu. Stāsta pa-
vedienus Poruks par viņu savijis mākslinieciskā kārtā,
liekot meitai Zenai iemilēties Lejas muižas jaunajā
īpašniekā Jozefā fon der Vālenā un tā sasaistot noti-
kumu ar personāža traģiku. Patiesības traģika, tur-
pretim, tāda, ka vecā Tora dēls Jozs (Jozefs), nesa-
tikdams ar dzirnavu rentnieku, kādreiz, kad tas labo-
jis ratu mašīnās, palaidis dzirnavas vajā, un rentnieks
ticis samalts. Vecā Tora konstruētais, brīnum sarež-
ģītais perpetuum mobile modelis, turpretim, Tirzas Ažu
dzirnavās vēl šodien glabājas.

Ikdiena pamatam paliek visos Poruka darbos, kur
problēma vai dziļa ideja parādās nobriedusi lauku pat-
riarchālajā vienkāršībā. Kalpa vīru Krišjāni viņa ciņā
ar sevi, tiecoties pēc apziņas skaidrības, apņem ap-
kārtne ar visu sīkumaino smagumu, viņš arī pats tā
pilns, ne aiz ļaunuma, bet gan rūgtuma baŗas ar sa-
vējiem, biedriem, suni, līdz beidzot sakrīt darbā, linu
mārkā „kā iemūrējies“ (Baltās drānas). — Mežlasku-
mos, Poruka krusttēva mājās dzīvo veseli ļaudis,
sirds, saprāta vadīti, bet kam vaigi nosarkst laimībā,
kad dabas rotaļa prasa klausīt asinīm. Jo neviens tā
nemilē, kā vesels cilvēks, kurš dzīvo, lai izaudzinātu
pašapziņu, var krist un arī laboties. „Un dzīvot cil-
vēkam vajaga, dzīvot ar prieku un līksmību! Citādi
viss ir māņi!“ (Veseli ļaudis). Kavējoties domās kaut
kādu Liel-Dzērvu mājās, cilvēku visvienkāršākās at-

tiecībās, kā smalka gaismas un ēnu rotaļa parādās jūtu kustība — skatā, žestā, balsī ar dziļu traģikōmiku (Pašiem savs teātris, IX, 89). Cilvēka garīguma tieksmju dziļā ideja spilgti ietverta reālisma kontrastos stāstā Dzīves miklas (II, 61). Traģikōmiskā Kārkliņietes un Liepenes sadursme, vēlāk cietums un izlīgšana ikdienas vienkāršībā rada meistarisku fonu tikpat ikdienišķā, klusā, kautrīgā Liepas sajūtai par cilvēka augstāku būtību. Personāža modulācijas labā iepītais bezrūpīgais Liberkiņš liekas šaržs, tak Poruks to paņēmis pilnīgi no dzīves ar visu tā valodu, kāds viņš, savu cepli nodzēris, Druvienā ienāca kā muižas cepla vadītājs un „lielākais dzērājs visā apkārtnē“, istā vārdā Pēteris Briedis. Dzērumā līdz ar autoru un Liepu arī viņš atkārtō: „Tā cilvēka dzīve ir kā kāda mikla!“ Dzīvi un meistariski Poruks notēlojis Druvienas nabagmājas pajumtes iemītniekus tēlojumā Ubagi gada tirgū (VII, 127). Šo dzīves pabērņu vājjās miesās tāpat mājō egoisma, viltus, mantrausības un citu pasaulīgo kaislību dziļas. Šķībais Ješka, patukls bībelnieks, dzērājs, kam trieka atņēmusi labo pusi, Sisenis, burvis un apriebējs, izkaltis lieldegumis, Melnā Lizīte, kroplā vecmeita Trīnīte — visi dodas uz Māras tirgu Plukstos iepelnīties, izmantojot ļaužu mānticību. Stāstā viscaur ieturēta naturāla pieskaņa tiklab tirgus ainā, kā arī ģeogrāfiski pareizā ceļojuma aprakstā, kur ubagi virzās uz Cesvaini pār Vilaunas tiltu, taisni ejot gar Gremu egli, pār Vimbas ganībām un ne apkārt gar Mentēs krogu. — Mānticība un rupjais instinkts sadzen ļaudis arī pie psihopates-gaišrēģes tēlojumā Gulētāja (III, 67). Porukam tas ir piedzivojuma stāsts no Liezeres skolas laika, kur kādās apkārtnes mājās pie tādas burvju ārstes no tuvienas un tālīnas plūduši vientiesīgie zemnieki, gribēdami dzirdēt katrs savas nelaimītes cēloņus. — Stāstā Atraitne Poruka mātes mājās Tīrum-Kleivās savā mūzikas pasaulē dzīvo jaunā atraitne, kā dažs labs mūzikas mīlo-

tājs no Krastiņu dzimtas ar līdzsvarotu sirdi un saprātu.

Viens no reljefākiem un apbrīnojamākiem Poruka lielās idejas nesējiem tēliem savā īstenības vienkāršībā ir Kukažiņa (Mājās un ceļā, IV, 37), neizsīkstošas labsirdības un cilvēkmīlestības iemiesojums vecuma saliektā iebūvietē. Poruka bērnības laikā dzīvoja un divaino vārdu valkāja pakupra māmiņa, Krastiņu Anniņa, no rokpeļu dzimtas Silmačos. Viņas ceļš, kuŗu staigājot tā savu labvēlību dāvā katram, „kad tā salikusi, ar nūju lielceļa olas klabinādama, iet vai nu no Tilta kroga uz Silmačiem, vai no Silmačiem uz Tilta (pareizi Grotes) krogu“, ir tas pats Druvienas palsaīs šaurais ielceļš gar zināmi pazīstamām mājām, Prēdeļiem, Vasaraudžiem, muižu, Dravniekiem. Neviens starp abām meitām Grietiņu un Jūliņu, izprecētām vienu vienā, otru otrā pagasta galā, dalīta Kukažiņas sirds, viss viņai patīk, priekš katra tai mīļš vārds, visi viņu pazīst, kad tā kā mazs melnumiņš pa ceļu kustoties „mīļiem skatiem svētī druvas un laukus, lai viss izdotos labi“. Viņas prātu nesaista nekādas mūžības domas, bet latviskais dārzs, dievkociņš, ikdienas apkārtne. Sirdī viņa — pati harmonija. Viņu tēlojot Poruks netiecas pēc vispārinājumiem, tikai parāda prototipā slēptās īpašības, un tā pāris lapas pusēs izaug labsirdības simbols neaizmirstami dzīvā un tuvā māmiņā.

Lielā vienkāršībā izaug arī otrs Poruka klasiskākais tēls, skaidrās ētikas apstarotais Zalkšņu tēvs (Sirdsšķīsti ļaudis, II, 7). Viņa reliģiozā ideja lielāka par tiro sirsniņu, savu pastāvību ticībā viņš mūžā izcīnījis un zina savu ceļu. Klusu un mierīgu viņu raksturo Poruks: apģērbs parasts — garī, pelēki šķērēti svārkī, balts kaklauts, veci nodiluši zābaki; izskats — pasīrmi mati, reta bārda, patumša sausnēja seja. Viņa pagalmā viss kā izmiris, nabadzīgs; istabā viens logs, pie loga galds ar bibeli, bet pie sienas ticības aplie-

cinājums — Pestītājs. Savās paputējušās mājās šai ikdienas vienmuļībā kaut kur „ciemā meža vidū“, kur dzīves pārmaiņas gausāk iespiežas, Poruks Zalkšņu tēvu vairāk vispārinājis kā cilvēkmīlestības un uzpurēšanās varoni. Druvienas brāļu draudzes saimē viņam bija arī mazāki gara radnieki, kā jau līdzī tēlotais zvaniķis Saknītis, tāpat kalējs Zemītis, saiešanas nama cēlējs, Ošu Andrievs, — visi ar šaurāku hernhūtisma ticību (Pār drupām un gruvešiem, IV, 46). Zalkšņu tēvs nav hernhūtisma ticības apliecinātājs, bet gan Kristus mācībā izteiktās sirdsšķīstības piepildījums. Dzīvē un sarunās viņš nesūrojas par pasaules ļaunumu, savu trūcību, nekur nepiemin cilvēkmīlestības, tā izpaužas viņa ikdienišķajā rīcībā saskaņā ar sirdi, ne ārējām normām. Ar to viņš atšķiras arī no idejiski radniecīgā Apsišu Jēkaba Andra tēva, kurš praviēto tuvāka mīlestību saskaņā ar kristicisma dogmu. Tāpat te paveras psiholoģiskā plaista, kas Poruku pašu šķīra no baznīcas. Pametis mājas, Zalkšņu tēvs nomirst nabadzībā, tomēr viņa dzīves ideāls neizgaist, bet no tā kaut ko manto arī jaunā paaudze.

„Manas pagātnes piederumi ir Latvijā: šalcoši sili, zaļas, puķainas plāvas; skaidrā ziemas naktī, baltā sniega dzirkstēs mirdzošie lauki; viņā parādās vecie, mīlie tēli, kuŗi vairs nedzīvo miesīgi, kuŗu garu es ar smagu sirdi izceļu jūsu priekšā un ar asarām acīs jums tos pārdodu,“ saka Poruks. Šo dzimtenes silu pacīlājošā teiksmainība, uzsūkta bērnībā, vēlāk atdzīvojas kā skaistākā varenās dabas un tās pastāvības valoda; tās motīvi ievērpjas stāstos un dzejojumos. „Laudis skrej savās kaislibās, neapmierinātām un neapmierinājamām ilgām pa pasauli, smiekliem un asarām maldās no vienas vietas uz otru, bet mežs stāv un paliek vienā un tajā pašā vietā, piemērodamies uz vissmalkāko un apzinīgāko dzimtenes dabai.

Viņš aug mierīgi, brīnum apdomīgi, sūkdams iz dzimtenes zemes klēpja dažādas vielas un sulas, pakustina it kā šaubīdamies galotnes, kad vējš pūš iz tālienes. Mežs rada un vairo tevīm dziesmas, viņš ar savu miklāno šalkoņu pavada trīcošos akordos tavas dvēseles meldijas" (Hamlets, V, 49). Sila vientulībā dzīvo Zilzans, romantiskais individuālists Mežnieks (V, 13), tāpat nemierīgais Šimanis Gaigals savai vienatnei uzcel būdu dziļi mežā. Mežs cilvēku spiež nodziļināties savā iekšienē. Gadu gaitā arī viņš liekas pārvērties, un skaistās pievakares pļavu joslās zaudējušas savu pievilcību. Bet Poruks savu dzimtenes silu pazīst, — tas dzīvo viņa atmiņā — ar slaiko koku vijaino jumtu un mūžam zaļo brūklenāju, viršu, baltās sūnas paklāju. Šo kalnaino silu romantika nav drūma. Pretēji cilvēka nemieram, kaislēm, mežs saglabā savu pirmatnīgumu un sensenos nostāstus. Pa balto siliņu teka aizved pie krāšmatām Ezerupes malā, ko daudzina par vecas pils drupām, kurū akmeņkaudzē senlaikos atrasta arī gara zelta ķēde un aizgruvušos pagrabos arvien vēl slēpjoties bagātības; šaurās likšņainās pļavu joslās rit brūngani strauti, uz Vilaunas upi; tad Velliņa ezers priedēm apaugušā kalna lokā, kā noslēpumaina acs dziļi ievilkusies zem līgojošās lēnes plakstiem guļ Velliņa ezers; teika stāsta, ka tas cēlies no nokrituša mākoņa un esot bez dibena. Dziļi tanī nogrimst vasaras mākoņainā debess. Cauri silam lielceļš noved pie Pērļu dzirnavām un dzirnavu ezera.

Cilvēka rokai tiecoties visu uzvarēt, kalpināt, izmantot savā labā, dabas pirmatnīgumā iekšā spiežas kultūra. Arī Pērļu silā kā ieplēsta rēta Velētavas un Benķu kalnu palejā stiepjas vairākus kilometrus garš Raktais grāvis. Te norisinās dabas gara, Meža tēva cīņa ar civilizāciju, kad pagājušā gadusimta vidū racionālais, eiropejiski izglītotais barons Volfs, gādīgs muižnieks lika rakt šo kanālu, lai uz Vilaunu novadītu purvaino Sila ezeru, kurš nogulēja pļavas un sūtīja sal-

nas apkārtnes zemnieku laukiem. Paņēmuši savus upurus, Meža tēvs un Ūdens māte tad pārceļas uz citām savas neiekaŗojamās valstības vietām (Druvienas Sila ezera nolaišana un svēcelojumus uz Linteni, X, 39). Šo patieso notikumu un visu īstenības ģeogrāfiju Poruks ietērpis mītiskā teiksmainībā, ievijot vēl izdomas konstruētu stāstu par hernhūtiešu svēcelojumu uz Linteni, kādi notika brāļu draudzes ziedu laikos. Stāsts uzrakstīts 1905. gada sākumā, spēcīgā, episki mierīgā stilā un pieder dzejnieka vislabākiem darbiem.

Pērļu sila motīvs ar dzejniekam tuvo ideju un iedomātu notikumu savijas gaviļējošās milas dziesmā Brūklenāju vaiņags (1904, IX, 129). Stāsts klusībā veltīts dzīves biedrei, ņemot prōtotipam arī viņas tēlu, kuŗš bija „skaists, pilnīgs, un biezās bizes sniedzās pāri jostai“, un kuŗas slaikās rokas dzejnieks dievināja. Bet satikšanos ar Liviju un vēlāk nokļūšanu dzimtenē atmiņa klusi-romantiskos toņos risina turpat Pērļu sila upmalā, „kur lielā priede, iepretim lielajam akmenim upītes atvarā“. No turienes līdzī paņemtais brūklenāju vaiņags pauž, ka: „Tāļu, tāļu šalc dzimtenes sils. Es klausos, kā viņš šalc: es tik dzīvi atminos. Un, liekas, iz šīs šalkoņas mani sauc. Jā, jā, es nākšu drīz!“

Pērļu zvejnīeks (I, 39) nosaukts par fantaziju, lai ar drošo dzejiskās mīlestības problēmu pārāk neapmulsinātu lasītāja. Stāsta autobiogrāfiskām vietām nācās jau pieskarties dzīves aprakstā, un visā visumā to var nosaukt nevien par Poruka dvēseles, bet arī patiesās dzīves stāstu līdz 1894. gada pavasarim. Ansi Vairogu un viņā tērtu metafizisko ideju Poruks arī te, kur vien varēdams, tēlo konkrētos apstākļos. Izdoma visvairāk darbojas stāsta pirmā pusē, kā personāžā, tā vietu situācijā, mainoties gan Tīrzas, gan Druvienas ainām. Anša Vairoga pērļu zveja, melanholiskā prātošana, jaunības mīlestība Zenta, pārāk

gudrā dzejiskās mīlestības tulkotāja māte, Tālheims, Vestermana dubultnieks — ir vispārinātas varbūtības ar diezgan stereotipām ideāltēlu īpašībām. Vienīgi vedējs Briss, kalēja Brisīša brālis (Krusttēvā Dāvi), lopu uzraugs muižā, tāpat kazaks Vilnis, reāli un dzīvi, kā tie arī paņemti no īstenības. Pārliecinoši dziļākie psiholoģiski pārdzīvojumi sākas ar Anša Vairoga sagatavošanos ārzemju ceļojumam, kad iesākas autobiogrāfiskā daļa, kas arī ieturēta saskaņā ar īstenību līdz Anša nāvei. Autors un viņa varonis dzīvo vienā gara pasaulē, pirmais, protams, ar visām dzejiskām konsekvencēm. Parastība viņam nav pieņemama, tomēr savā romantisko jūtu bagātībā viņš neatraujas no zemes. „Tēvs, meža kungs un Zenta grib, lai topu vīrišķis; vienīgi māte, lai palieku — kā bērns! ... Palikšu kā bērns! kā tāds esmu par daudz laimīgs bijis. — Laimīgs tomēr šajā brīnišķīgā pasaulē, zem apzvaigžņotās debess!” Drēzdenes konservātoristes Annas atmiņās Poruks kavējas vēl kādā slimības laika uzmetumā, kur sevi tēlo kā klusu mākslas mīlētāju, kurš maz pazīst dzīves ļaunumu un citiem paliek nesaprotams (Annas Michel bēgšana no pelēm).

Drēzdenes laika atmiņām pieder vēl stāstu sižeti: Vecais mūzikants, Grāfs Rodenšteins, novele Mākslas augstumos (V, 145), kurā notēlota jauna mākslinieka ērkšķainā gaita, kamēr viņš nokļūst kalngalā, kad visa brīve atveras. Turpat norisinās stāsts Pastāvīgais, kurā aizķerta brīvas gribas problēma (IX, 169), pret emancipāciju vērstais feletons Sardanapals (V, 117), humoreska Gaŗi un īsi mati (II, 127) par mākslas entūziasu jaunekļu likteni, kad dzīvē lielo nodomu vietā jāstājas ikdienas darbā; impresionista feletonā Mākslinieks (V, 7) Poruks ar humoru pastāsta par savu Drēzdenes paziņu, neapdāvināto studiju biedru Beku, kurš izlielījies par Rīgas bankiera dēlu, Berlīnē spiests dzīvot uz viņa rēķina.

Apbalvots brīnišķām atmiņas spējām, Poruks katru bērnības pasaules priekšstatu redz un dzird konkrēti līdz visniecīgākam sīkumam. Tā arī vēlākie piedzīvojumi Rīgā un ārzemēs viņam neizplūst vispārināti, neizdziest, kā tas redzams šo atmiņu stāstos un īpaši autobiografiskajos aprakstos, uzņemtos neilgi pirms nāves nervu klinikā; nevien notikumi un apstākļi, bet arī personu vārdi un nosaukumi te minēti pilnīgi precīzi, rakstot bez jebkādiem vadoņiem un atzīmēm, tikai pašā stāstījumā brīžiem aizvirzoties slimās fantazijas vīzijās, kā piem. par savu izdzīvi. Bet atmiņai vai izdomai dzejiskā darbā ir tikai blakus loma. Vēl estētiskā vienībā pārvērš iejūta, priekšstatu uztvere idejiskā sakarā. Atmiņā ar raibo pagātni „var rotaļāties kā ar nokautu lauvu“, bet atdzīvināt bijušo daļu spēj vienīgi radošā fantazija. Un Poruks taisni atdzīvina īstenību savas domas pamatam. Garā līdzdzīvotāja, ne novērotāja vārds viņam raksturīgs, kam liela nozīme viņa darbības gaitā: labākos darbus viņam devusi pārceļšanās bērnībā un iejušanās svešos apstākļos.

Poruka atmiņu tēlojumiem, kā jau redzams, pamatā dziļa īstenības izjūta vārda tiešā nozīmē. Lauku ikdienas vienkāršībā dabīgi risinās psiholoģiskais pavediens, smalkās replikās, vietām prātnieka domas vai dabas simbolu atēnots. Pašās izteiksmīgākās īpašībās uzķertā persona bez lieka apraksta nostājas dzīva acu priekšā. Tomēr Druvienas atmiņu pasaule Poruka darbos nesniedzas pāri viņa skolas gadiem, lai gan no ārzemēm atgriezies viņš dzimtenē pavada vēl pāris vasaras. Tas neizskaidrojas ar to, ka te daudz kas būtu pārvērties: ne šeit, ne citur dzīvē, atskaitot Drēzdeni, viņš vairs nekur nav varējis tiktāl iejusties, lai piedzīvojums radošā dziņā izaugtu par mākslas darbu. Sabiedrība un apkārtnē viņu interesēja, viņš labi saprata tai cīnošos spēkus, mudināja rakstniekus doties pēc iespējas dziļāk dzīvē iekšā, bet viņam pa-

šam māksliniecisko impulsu tā nepacēla vajadzīgā augstumā, tāpēc ka tiešam pārdzīvojumam vai vērojumam jāsaaug par kaut ko veselu ar visu apkārtni. „Viss aiziet, lai būtu patiešs“, Poruks saka, — topošas neskaidrības, kurai pašai vēl jāpieņem forma, nevarēdams ietvert pietiekoši apgarotā vienībā, līdzīgi lieliem sadzīves epīķiem ar ne mazāku idejisko plašumu. Viņa vērojumi vēlākā dzīvē Rīgā, ciktāl tie atspoguļojas kā patiešs notikums tēlojumos, pavisam citādākas dabas, nekā atmiņu sadzīves ainas, un visā visumā nedzīvāki, ja viņš tanī nav ielicis pietiekoši radošas fantazijas. Kaut gan sižeti ar piedzīvojumu vai viņa paša pārdzīvojumu raksturu lielpilsētas apstākļos neapsīkst, tak to dzīves īstenības izjūtā trūkst īpatnējo, smalko, Porukam vienam raksturīgo līniju.

Pilsētas materiālisma kultūrai viņš nenostājas pretim kā sentimentāls sapņotājs, tomēr arī neiesakņojas tai organiski. Sadzīves stāsti un tēlojumi, — kādu viņa ražā krietna tiesa, sākot ar nopietniem, beidzot ar pasekļu feletonu, — pa lielākai daļai vispārināta psiholoģiska rakstura. Poruks tanīs jau vairāk nododas izjūtu aprakstam, tēlojošam stāstījumam; to personāža sejās nerotājas noteikti, daudzizteicoši vaibsti. Vietvietām uz to attiecināms paša dzejnieka teiciens: „Šie stīvie, neveiklie latviešu rakstniecības tēli, vai tie nestāv ciešā, nesaraustāmā sakarā ar mūsu vēl izglītībā negatavo tautu, ar mūsu vēl no pasaules skatuves atāļināto sadzīvi?“ Rīga, kurā Poruks mīlēja un nīda, likās tik šaura un ar tik zemu jumtu, ka jau zināmajā romānā viņam jāsvaidās stereotipo apstākļu aprakstos, lai kaut kā izpaustos gribētā varoņa garīgie impulsi.

Šai romānā parasti meklē rakstnieka paša autobiogrāfisko pazīmju. Dažas viņa izjūtu un dziņu īpašības uz Robertu Landenu arī pārgājušas, tak ļoti vispārinātā veidā. Nerunājot jau par formālajiem trūkumiem visā uzbūvē, tas ir viens no Poruka abstraktākiem un

neskaidras romantikas pilnākiem darbiem. Dzejnieks, tāpat kā Roberts Landens, beidzot sajūt, ka te viņam trūkst „dzīvības, ar kuŗu lai pieliptu esamībai“, kaut gan daži atsevišķi psiholoģiskie momenti ņemti ļoti dziļi. Rētoriski, bet zīmīgi raksturotas Roberta Landena izjūtas, kad to sāk pārņemt ārprāts: „Noslēpuma un neizpētīta ir slimas dvēseles dzīve. Smadzenes darbojas, lai rādītu svešus veidus. Acis ir aizslēgtas, bet cilvēks tomēr redz. Milzu tēli paceļas cilvēka iekšienes acu priekšā. Tie apdraud nelaimīgo vājības mocekli. Nav vairs debess, nav zemes, bet vienlīdzīga mītība, un cilvēks sevi sajūt visas pasaules vielas saskaldījumu pretības, kaislīgos ienaida spēkos, trakojošos enerģijas vilņos.“

Parasto sadzīves un psiholoģisko stāstu lielo vairumu Poruks sarakstījis ap 1900. gadu. Atmiņu un izdomas tēlojumi tad viņam pašam liekas abstrakti prātojumi, ka labāk būtu ņemt interesantu fābulu, psiholoģiskus sarežģījumus, reālus notikumus, dzīvus cilvēkus Mopasana garā. Mākslinieka dziļāka sajūta tomēr prasīja savas tiesas, arvien tiecoties izdomas plašumā, kad brīžiem atmiņu krājums rādījās apšicis. Ideja neļaujas iespīlēties, jo nekam Poruks nepieiet ar gatavu domu, bet gan ļauj tai attīstīties uztvertā parādībā. Poruks piegriežas tālākas pagātnes vēsturei. Viņš tās nepēta, nestudē pēc avotiem, bet paliek savu ideju apvārsnī, tēlo savā intuitīvā uztverē. Pats stāstījums šais darbos jau ņemts pēc zināma uzbūves plāna. Tanī drusku jūtams mazotnē sanemtais iespaids no vēsturisku nostāstu lektīras Skolas maizē, laikrakstu pielikumos. Tādu darbu rindā minami Iz senās Rīgas dzīves (1901, VI, 49), vēsturisks tēlojums par Melchioru Hofmani, kuŗš 1524. gadā no Tērbatas iznāca kā sprediķotājs par cilvēka individuālību. Jaunu dzīvību un brīvību, brālību un mīlestību pāri viduslaiku klosteru un zemnieku izvirtušajam svētīgam askētismam viņš sludina un tiek par to vajāts.

Vidzemes senlaikos iesniedzas vēsturiskais stāsts Per aspera jeb: Lilija un zobens (VI, 125). Stāsta darbība iesākas ar 1471. gada pavasari, un rakstnieks rāda to triju varu sadursmi, kas tolaik cīnījās katra par savu valdonību Baltijā — katolicismu, bruņniecību un tirgotājus. Stāsts no Rīgas senatnes Mārtiņš Gīze (VI, 155) rāda protestantisma cīņu ar katoļu garīdzniecību. Turpretīm vēsturiskais stāsts Mēris (VI, 17) ietver zviedru karaļa Kārļa 12. cīņas ar Pēteri Lielo. No mauru laikiem Spānijā ņemts sižets vēsturiskam tēlojumam Almanzors (VII, 91), kurā spilgti notēlojas bagātīgās mauru kultūras rosīgā dzīve Kordovā. Valdnieks Almanzors savervē badā mirstošo kristīgo kara pulkus un savu sirdsapziņu nokāvis, nezina lielāka prieka un uzdevuma, kā vienīgi karot, sajūtot baudu, kad plūst asinis un dzīve tiek nomaitāta. Vēsturiskā perspektīvā ņemts arī pēdējais plašākais Poruka prōzas darbs Ofira zemes noslēgumi, fantastisks stāsts (1909, XI, 35), bagāts saturā un stilā. Tāpat fantāzija Samsons un Dalila (1910, XI, 103).

Poruku kā mākslinieku nodarbina visvairāk objektīvā uztvere un psihiski-idejiskais izveidojums. Darba uzbūves jautājums paliek otrā vietā. Dzejojums viņam izaug kā dzīvs organisms, kam galveno audzēlīgo sulu dod īstenības izjūta. Šo pamatu viņš patur arī savos simbolistiskajos tēlojumos, kādu visvairāk sarakstīti darbības pēdējā posmā. Tanīs gara nemiers neizplūst nevarīgās abstrakcijās, bet sasaukas ar dabu visā tās varenībā. Šī pati dziļā iejūtas spēja viņu pavada arī vēsturiskā pagātnē, svešu zemju apstākļos. Aiz vispārējās kontūras arī citu rašu personās viņš redz ne vispārēju domu veidolu, bet cilvēku ar tam piemītošām īpašībām noteiktā dabīgā apkārtņē, tāpēc tēlojums iegūst pārliecinošu pilnasinību bez liekiem etnografiska apraksta sīkumiem. Tāpat reljefi, dzīvi aizgrimušajā īstenības vienkāršībā izaug atmiņu tēli dzejnieka radošā uztverē bez liekas ideālizācijas, kā-

das necieš „siltā dzīvība“. Individuālā un ētiskā ziņā Poruks neredz starpības, kas iemiesota lielajos gara cīnītājos, nerimstošu dziņu vai ilgu nesējos un vienkāršā lauku māmiņā. Ideju un atziņu katrs tēls pārņem savā cilvēcīgumā, zemnieciskā vientiesībā vai augstākā intelekta attīstībā. Jo „katrs cilvēks ir varonis, vajaga tikai iedomāties viņa stāvokli un īpatnību“.

Dzīlā iejūta tēlojamos priekšstats nosaka arī Poruka darbu dzejisko ietveri. „No mākslas stāvokļa mans galvenais ideāls mana paša rakstniecībā ir bijusi: dziesma stingrā formā un dzejisks stāsts, tāpat pēc iespējas stingrā formā, kurš modinātu lasītājā pašā stāstus un poēziju,“ Poruks saka, bet domā ar to stila iekšējo vienību, ne veidojumu pēc noteiktiem kompozīcijas likumiem. Lielāku briedumu šai ziņā viņš sasniedz nelielā apmēra stāstos, drāmatiskos dialogos un simboliskajos tēlojumos. Tie ir kā mazas poēmas nesaistītā valodā, liriskai izjūtai bieži nostājoties darbības virzītājas lomā.

Pilnīgi izjūtai padota izteiksme lirikā, ko Poruks dēvē par dzejas karalieni kā tiešu sirdsvalodu, kas cilvēkam visos laikos viena un tā pati, bet „atskan tikai no jauna“ katrai tautai viņas ziedu laikā. Literātūrā iecienīto stingras uzbūves mākslīgu strofu Poruks nesekmēja un nav uzrakstījis pat neviena soneta. Pie klasiķiem viņš skolas gados mācās to domu skaidrību, bet formu jau kā iesācējs neatdarina. Viņš negrib dzejas „iespraust vecajās stingrajās formās, kur panti un zilbes noskaitīti“, un ļaunas brīvākai izteiksmei. Parastās stances četrindru iedalījumā vai pavisam nenošķirtā vārsmu secībā ar mainīgu pantmēru — tā visa Poruka dzejas māksla. Bieži jūtama tieksme gluži atraisīties no saistītas valodas noteikumiem, kas ierobežo domas plūdumu. Noteiktākā kompozīcijā ieturētā Es zinu, kā roze plaukst, kurā katru (4. pantā pauzētu) amfibracha rindu pavada trochaiskā

pieskaņa „Klusi, klusi“ (— — — — — || — — | — —), tāpat kāp-
jošā rāmā piecpēdu jambā rakstītās romances Pie
tava augstā baltā loga, Teici to stundu to brīdi, un
kontrastējošā Pie loga ziemas nakti, visas liecina, ka
Poruks var būt arī smalks ritmiskās formas meistars,
tak vienmēr viņam plūdumu nosaka domas un izjūtas
saturs, kā spēcīgajā pacilātam saucienam līdzīgā Iz-
skani mana dziesma. Spēcīgā izjūta un domu bagātība
vienkāršā koncentrētā izteiksmē pāra desmit Poruka
dzejām uzspiež pilnības zīmogu. Neizdzēšami Poruka
liriskās dziesmas atmiņā iespiežas, iejūtoties viņu me-
lodiskumā, ko skaisti uzķēris komponists Emīlis Dār-
ziņš.

Valodas izjūta Porukam dziļa, ar spēcīgu tēlojošā
ritma plūdumu; izteiksme savilkta, bagātīga, kaut gan
grammatiski nepareizu izteicienu un barbarismu pilna,
īpaši prepozīciju lietošanā. Reālajos tēlojumos ikdie-
nas vienkāršībai atbilst īso teikumu maiņa, nemeklēti
dabīga, atbilstoša saturam. Tāpat kā atmiņas, viņš šo
valodu paturējis no bērnības, jaundarinātu vārdu ne-
lieto, bet gan bibliskos un lokālos paņēmienus. Stilis-
tiski valoda stāstījumā rit īsos un pauzētos teikumos.
Katra tēlojošā izteiksmes vienība dabū savu loģisko
akcentu pati par sevi, kas ceļas un krit visā plūdumā,
ne periodos konstruēta. Daudzos tīri reālajos stāstos
(Dzīves mīklas, Gulētāja, Kā Runcis kļuva par Runcē,
Krustmātes kāzas, Zuzīte, Veseli laudis, Ubagi gada
tirgū, u. c.) ar latviskās zemniecības cilvēkiem viņu
ikdienībā, sarunas norit visā Vidzemes vidienas lau-
cinieku savilkta izteiksmīgumā, vietām pat dialektā.
Simbolistiskajos tēlojumos konkrētību, tāpat kā dzejā,
uztur metaforas. Tais liela skaidrība, īstenības sajūta,
elementārs spēks, kas virza domu. Koncentrētajiem
aforismiem liela līdzība ar Nīčes paņēmieniem Zara-
tustras dzejojumā, bet smalkākās, paklusās vietas at-
gādina stila meistaru Turgeņevu.

Literatūras attīstībā Poruks pieder pie tiem rakstniekiem, kuri lāga neietelp valdošās tradīcijās, tomēr nenostājas arī kā pārveidotāji, pastāvošo normu noliedzēji kāda jauna estētiska virziena vārdā. Pa lielākai daļai kā subjektīvi dzejnieki, viņi vairāk tikai apliecina katrs savu īpatnējo pasaules izjūtu, kas viņu darbu saturā izpaužas sludināma dzīves pārradīšanai vai vienkārši kā savdabīgu skaistuma atziņu dzeja. Viņu iespaids mākslā liels, tak ļoti vispārīgs, lai gan bieži vien dziļāks nekā to atstāj jaunās skolas pasācēji. Poruka darbiem raksturīga viņa pieķeršanās klasīkiem, padziļinātam 19. gs. beigu reālismam un idejiskam symbolismam, kā „īstai nemākslotai mākslai“, kurā cēlais, patiesais, daiļais sastāda dzejiski-ētiskā cilvēcības ideāla saturu. Bet vairāk viņu saista atsevišķi rakstnieki, ne kāds virziens, un tā arī savā dzejā viņš laikmeta literāriskās strāvās iet savrupu patstāvīgu ceļu. Dziļā īstenības izjūta un sociālindividuālās patiesības meklēšana viņam raksturīga kā īstam sava laika cilvēkam, tomēr tieksme pēc gara augstākās intelliģences, ko arī jaunlaiku attīstībā vajadzētu veicināt vecu vecajām mūžības atziņām, attālina viņu laika garam un jebkuram modernismam. To Poruks apzinās; bet kā dzīves dziļāko vērtību nesējs arī zina, ka latviešu rakstniecībai un visai kultūrai viņš devis kaut ko jaunu. Vēstulē līgavai 1901. gada 28. sept. viņš saka: „Ko es priekš latviešu garīgās uzplaukšanas darījis, to viņi tikai pēc gadu desmitiem zinās atzīt. Tas nav nekāds stingrs plāns, nekāds apzinīgs mērķis, par ko man latvieši pateicību parādā, bet bezpartejiska sajūta un doma, tik tīri cilvēciska, kāda acumirkļi nav vairāk iespējamāka. Modernās mākslas jēdzienu es pirmais esmu ietvēris latviešu nacionālā elementā, lai arī manu darbu tehnika daudzējādā ziņā vēl trūcīga.“

Šis modernisms nav nekāds virziens, nav stila maniere, tak ietelp mākslas padziļināšanā kā cilvēcības ideāliem uzticīga dzejnieka pasaules uztvere. Indivi-

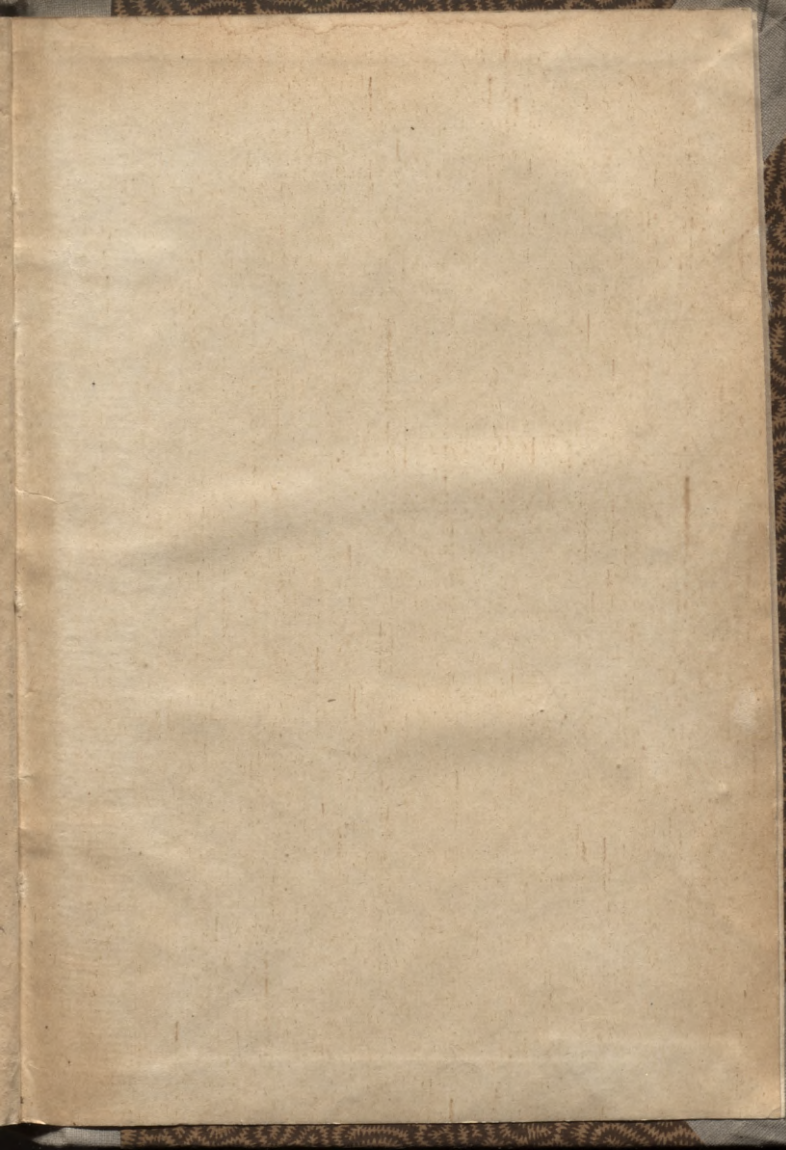
duālā apziņā un pilnīga vaļsirdība cilvēka cēlās tiekmēs un vājībās ar Poruku pirmoreiz nostājas latviešu rakstniecībā. Tādai dzejas mākslai nevar būt skolas, var rasties tikai gara radnieki—sekotāji, kādi Porukam arī ir pie mums.

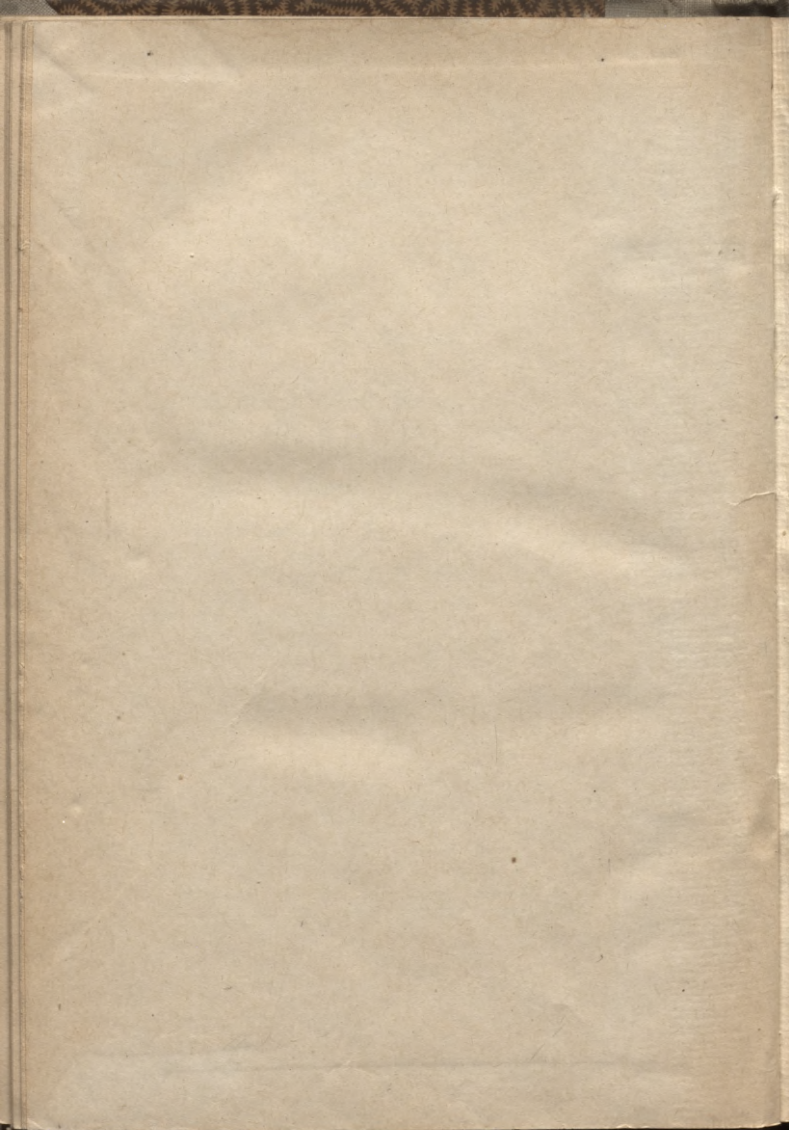
Poruks izcīna un sagatavo pamatu individuālai dzejai, kuŗa tālākā gaitā veidojas sazarojusi dažādos stila novirzienos. Bet nevien dzejā, arī sadzīves īstenībā viņš gribēja redzēt iesakņojamies sevī izcīnāmo augstāko cilvēcības ideju, un tas paātrināja viņa impulsīvā gara traģediju. Dzejnieki gan necieš aiz citu vainas, arvien patiesību runādami viņi stāv pāri sabiedrības tendencēm, tak sniegdamiēs pēc ideāliem, tie „ja ne ārēji — dzīvē, tad iekšēji nem traģisku galu“. Poruks sava laika apkārtņē jutās kā cilvēks, kuŗš var „tuvu un tālu redzēt“, vēlējās, lai arī citi tālu redz, bet neatrada diezin cik dzīvas atbalss. Kritika un sabiedrības dzīvākā daļa viņu savā laikā gan uzlūko par spējīgu oriģinālu dzejnieku, kas ar savu jūtās kūšājošu sirdi un neaprobežotu fantaziju uzrāda īsta mākslinieka dabu, tomēr visas viņa atziņas likās miglainas, nesaskanošas ar patieso dzīves būtību. Dzīlajā ideālisma pārliecībā, ko radīja neatlaidīgā psihiskā rosme un nerimstošais gars, viņš beidzot pazaudēja līdzsvaru. Vairāk kā jebkuŗš no latviešu rakstniekiem Poruks ticēja dzejas dzīvinošam spēkam, gribēja palikt uzticīgs līdz pēdējai konsekvencei savām atziņām, tāpēc arī kā personība pilnīgi saaudzis ar savu dzeju, kuŗā piepildās viņa dzīve. Ilgas pēc Nebijušā viņa darbos dabū konkrētu attaisnojumu, Zilizana sirds, sadegot rudens vējos nakti mežā, paliek par meklētāja varenu simbolu paaudžu paaudzēm.

SATURS.

	Lapp.
1. Dzejnieka dzimtene un dzimta	7
2. Bērnība	17
3. Skolas gadi	25
4. Rīgā	39
5. Ceļojums uz Elbflorenci	48
6. Dziņas un ciņas dzimtenē	70
7. Dzīves zenītā	94
8. Pēdīgais cēlens	120
9. Idejiskie pavedieni Poruka darbos	135
10. Lirika	176
11. Patiesības estētika	187
12. Dzeja un īstenība	197

Atsevišķs novilkums no Poruku Jāņa Kopotu rakstu XX. sējuma K. Egles un P. Ermaņa redakcijā, J. Rozes izdevumā, 1930.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308137157